

**KOMBI-
NAA-
DIKS**

PÄBERIVESKIST
KOMBI-
NÄÄ-
DIKS

Kolm rajandit
V. Kingirrepa nimelises
Tallinna Tselluloosi- ja
Paberikombinaadis

Eesti Raamat • Tallinn 1968

9(E)
P01

Koostanud O. Karma ja E. Jaanvärk
Kujundanud S. Liiberg

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

SAATEKS

V. Kingissepa nimelise Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadi 300. aasta juubelit võinuks pidada juba 1964. aastal. Nimelt 1664. aastal rentis Lorenz Jauch Ülemiste mäe veerul Härjapea jõe ülemjooksul tegutsenud vaseveski selleks, et seda ümber ehitada paberiveskiks. Sama paberiveski kujuneski tänapäeva kombinaadi esimeseks ja vanimaks eelkäijaks.

Pole aga teada, millal selles paberi valmistamist alustati. Tallinna esimese paberiveski toodangust on tänapäevani dokumentide näol säilinud rohkesti poognaid. Vanimaks seni teadaolevaks daatumiks neil on 8. september 1667. See võetigi 1967. aastal peetud kombinaadi 300. aastapäeva tähistamise aluseks.

Juubeli puhul heideti pilk tagasi ettevõtte ajaloole, et selle taustal paremini mõista tänapäeva kombinaadi arengut ja saavutusi. Juubeliürituste hulka kuulus ka kombinaadi ajaloo, s. t. käesoleva raamatu koostamine. See usaldati ajalookandidaatidele, Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituudi teaduslikele töötajatele Otto Karmale ja Epp Jaanvärgile. Esimese peatüki kirjutas Tallinna vanema ajaloo uurija A. Kivi, kellelt juba 1964. aastal ilmus artikkel Tallinna paberitööstuse algusperioodi kohta 17. sajandil.* Raamatu koostajatele osutasid lahket abi mitmedki kombinaadi praegused ning endised töötajad. Nii aitasid vajalikku allikmaterjali koguda S. Hanko ja N. Matvejeva ning pildimaterjali H. Linnaks. Informatsiooni ja selgitusi jagasid rohkesti O. Pahkla ning T. Soom. Oma kirjalikke märkmeid ettevõtte ajaloost ja tegutsemisest andsid kasutada N. Annikve, A. Filippov ja S. Marmer.

Raamatu kirjutamisel on trükitud allikate kõrval kasutatud Eesti NSV Riiklikus Ajaloo Keskarihiivis, Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehituse Riiklikus Keskarihiivis, EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Partearhiivis, kombinaadi arhiivis jt. säilitatavaid dokumente, G. Smekalovi diplomitööd kombinaadi ajaloost aastail 1945—1950 ning tööveteranide meenutusi.

Süvendagu ja tugevdagu käesolev raamat V. Kingissepa nimelise Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadi tööka kollektiivi veendumust uute, senisest suuremate ülesannetega toimetulekuks ettevõtte tegutsemise neljandal sajandil.

* 300 aastat Tallinna esimese paberiveski rajamisest. «Polügrafist», 1964, nr. 1, lk. 28—34.

KOLM SAJANDIT TALLINNA ESIMESE PABERIVESKI RAJAMISEST

PABERI VANIMAST VALMISTUSVIISIST

Paberivalmistamise viisi leiutasid hiinlased meie ajaarvamise 105. aasta paiku.

Uus leiutis levis aeglaselt lääne suunas ja läbis pika rännutee, enne kui ta meie kodumaale jõudis. 8. sajandil omandasid paberivalmistamise oskuse araablased. Sealt jätkus levik kaubandus- ja vallutusretkede vahendamisel. Leviku suunda sellel pikal teekonnal tähistasid järgmised punktid: Samarkand Kesk-Aasias (kus paberivalmistamist märgitakse esmakordselt 751. aastal), Bagdad Iraagis (793. aastal), Kairo Egiptuses (900. aastal), Fess Marokos (1100. aasta paiku), Hispaania (1150. aastal), Lõuna-Itaalia (1276. aastal), Prantsusmaa (1320. aastal), Holland (1428. aastal), Rootsi (1523. aastal), Moskva (1563. aastal) ja Tallinn sada aastat hiljem.

Paberivalmistamine toimus algselt peamiselt vee jõul töötavates paberiveskites, kus veejõu rakendamise kõrval oli rohkesti kasutada puhast ja pehmet vett.

Paberiveski toodang sõltus eelkõige tooraine — kaltsude saamise võimalusest. Paberimöldrid püüdsid seetõttu valitusvõimult saada privileegi teatud piirkonnas ainuõiguslikuks kaltsude korjamiseks oma kaltsukorjajate kaudu. Kaltsukorjaja tähtsus peegeldus mõnikord isegi paberi vesimärkides, mis kujutasid mitmes variandis kaltsukorjajat, margapuu õlal.

Kogutud kaltsud sorteeriti paberiveski ettevalmistusruumis materjali, värvuse jne. järgi, kõrvaldati nõöbid ja haagid, harutati õmblused jne. ning lõigati vanadel vikatitel tükkideks. Kaltse eelnevalt ei puhastatud ega desinfitseeritud, peenestatud kaltsud asetati võrkpõhjadega laudadele, mida siis raputati, et kõrvaldada tolm ja prügi.

Sellist tervistkahjustavat eeltööd tegid sageli vanemad inimesed ja lapsed, kes tihti haigestusid nn. «kaltsutõppe», mis avaldus raske kopsupõletiku näol.

Tolmust puhastatud kaltsud lasti algul niisutatuna veidi määnduda ja tõsteti siis vaskplekiga kaetud põhjaga puukünadesse, kus see kaltsumass vee jõul töötavate tambitsate abil pidevas veevoolus kiukesteks peenestati. Vajaliku peenuse saavutanud mass tõsteti künadest tagavarakasti. Seal segati see vee jõul töötavate rehadega püdelaks seguks, mis seejärel ammendamisnõusse ehk pütti tõsteti.

Ammendamispütina kasutati ümmargust või ovaalset puunõu, mille üle oli paigutatud laud ammendamismvormide asetamiseks. Käsipaberi ammendamismvorm koosnes tihedast vasktraatidest punutud põhjast ehk sõelast ja seda ümbritsevast raamist. Üksikud traadid, nn. ribad, sõela koes olid jämedamad ja sõela keskele oli kinnitatud vastava paberiveski tunnusena vasktraadist punutud vesimärgi kujutis.

Tavaliselt töötas paberimeister 4—6 selliga: ammutaja, kummutaja, laotaja, seguvalmistaja, siluja; peale nende vajati abijõudu kaltsude puhastamisel, paberi kuivatamisel jne. Paberivalmistajad meistrid ja sellid ei pidanud end käsitöölisteks, vaid kunstnikeks. Nad ei kuulunud ühegi tsunfti alla, kuid allusid tavaõiguslikult õppeaja, töövõtete ja käitumise suhtes siiski kindlatele normidele. Oma kaitsepühakuks, patrooniks, pidasid nad koos kunstnike ja raamatuköitjatega püha Luukast ning paljud paberiveskid kasutasid üht püha Luukase atribuuti, nimelt härjapead, ka oma toodangu vesimärgina. Meistrid ja sellid kandsid töötades kõrgeid paberist käänatud mütse ja erivärvilisi põlli: ammutaja helerohelist ja teised pruune.

Ammutaja võttis ammendamismvormiga pütist paberimassi ja ulatas ühtlase kihiga vormi teisele sellile — kummutajale —, kes asetas sõelale sadestunud märjale paberimassile hästi vanutatud vildilehe ja kummutas paberilehe koos vildiga pressimisraamile. Seda jätkati seni, kuni pressimisraamile kogunes 150—200 vildi- ja paberilehest lade. Nüüd kutsuti teised sellid kellahelinaga pressimisele appi.

Pärast pressimise teel toimunud vee kõrvaldamist laotas kolmas sell — laotaja — paberilehed leht lehe peale väiksemale pressile, kust need pärast pressimist nõöridele kuivama laotati. Kuivanud paberilehed siluti vastavatel laudadel ahhaadist labidakestega või taoti vesiratta jõul töötavate vasaratega siledaks. Kirjapaberi valmistamisel kasteti kuivad lehed liimilahusesse, kuivatati ja siluti uuesti. Valmis

paberipoognad sorteeriti, volditi, loeti vihikutesse ja riisidesse¹ ning pakiti.

Ühest ammendamispütist suutsid ammutajad ja kummutaja 12-tunnise tööpäeva jooksul 8—10 riisi ehk ümmarguselt 4000—5000 poognat paberit valmistada.

Käitsi paberivalmistamine püttidest ammutamise teel kestis kuni XIX sajandini.

TALLINNA ESIMENE PABERIVESKI

Omaaegne Tallinna Linnaarhiivi juhataja Otto Greiffenhagen käsitles esimesena Tallinna paberitööstuse tekkimist ja selle arengut teoses «Die Baltische Papierindustrie in Wort und Bild. Reval 1922».

Selles märkis ta, et esmakordselt olevat Tallinna paberiveskit mainitud rae protokollis 25. septembrist 1677, mil arutatud paberimölder Johannes Wiedenbaueri palvet temaga vastava lepingu sõlmimise asjas. Selle teate alusel pühitse Põhja Paberi- ja Puupapivabrikute Aktsiaühisus muide koos ajakirjandusega 25. septembril 1927 Tallinna paberitööstuse 250. aasta juubelit ja tähistas seda erilise mälestusraha loomisega.

Järgnevate uurimiste käigus saadi Tallinna esimese paberiveski kohta täiendavaid materjale.

1935. aastal ilmus ajakirja «Vana Tallinn» I köite I vihikus R. Kenkmaa artikkel «Paberitööstuse tekkimisest Tallinnas, eriti selle uuestiasutamises möödunud sajandil», milles näidati, et Tallinna paberitööstuse algust tuleb otsida hoopis varasematest aastatest. Täiendavaid andmeid selle kohta õnnestus leida Tallinna Linnaarhiivist.²

Tallinna esimese paberiveski rajaja oli Lüübeki raamatukaupmehe Samuel Jauchi poeg raamatukaupmees Lorenz Jauch. Asudes Stokholmis, oli ta aastail 1642—1655 Turu ülikooli raamatute muretseja ja sai 1651. aastal kuninganna Kristiinalt privileegi Soome ja Eesti linnades raamatutega kauplemiseks. Tallinnas viibimise ajal tutvus L. Jauch siin-

¹ 1 riis = 24 vihikut ehk raamatut = 480 poognat, s. t. lehed, mis saadi võrkraamilt paberi käsitsivalmistamisel. Lihtsustamiseks hakati trükipaberit hiljem arvestama 500 poognat riisi ja 1000 poognat nn. uude riisi.

² A. Kivi, 300 aastat Tallinna esimese paberiveski rajamisest. «Polügrafist», 1964, nr. 1, lk. 28—34.

sete oludega trükinduse ja raamatukaubanduse alal, sõlmis Tallinna gümnaasiumi matemaatikaprofessori, linnaarsti ja linna kindlustustööde juhataja Gebhardt Himseliga (ka Himselius) lepingu selle poolt 1650. aastal koostatud kalendri kirjastamiseks. See kalender ilmus L. Jauchi kulu ja kirjade ning trükiti Lüübekis.

L. Jauch esitas 1650. aastal Tallinna raele märgukirja ettepanekuga rajada Tallinna uus trükikoda koos vaselõikeosakonnaga, et kirjastada ja trükkida gümnaasiumile vajalikke raamatuid ning ühtlasi avada Tallinnas ka raamatukauplus. Sel ajal töötas Tallinnas küll juba gümnaasiumi 1632. aastal rajatud trükikoda, kuid trükkali loiu tegevuse vastu valitses üldine rahulolematus.³

L. Jauchi ettepanek oli 17. augustil 1650 rae koosolekul arutusel, kus temaga otsustati vastav leping sõlmida. Samaaegselt otsustati trükikojaja ja vaselõikeosakonna sisseseadmist toetada 400 riigitaalri suuruse summaga. Eestimaa Rüütelkonna esindajate vahendamisel saadi uue trükikojaja asutamiseks toetust ka riigilt.

L. Jauch kolis 1652. aastal kogu perega Tallinna, kusjuures Turu ülikooli varustamist raamatutega jätkas ta kuni 1655. aastani.

1655. aastal sai L. Jauch soodsatel tingimustel linnalt suure maatüki Härjapea jõe äärest, seemisnahaveski kõrvalt, millele rajas oma suvemõisa, nn. «Jauchenthali» (millest tulenes hilisem Juhkental). See paiknes praeguse haigla alal V. Kingissepa nimelise Tselluloosi- ja Paberikombinaadi krundi kõrval.

Töenäoliselt oli Jauchil juba selle maa-ala omandamisel kava rajada sinna Härjapea jõe vee jõul töötav paberiveski, sest selleaegsete tsunftinormide kohaselt oli raamatukaupmeestel lubatud paberiveskeid asutada. See kavatsus sai hoogu juurde, kui Tartu ülikool 1656. aastal Vene-Rootsi sõja tõttu Tallinna evakueeriti, kus see kuni 1665. aastani Tallinna gümnaasiumi ruumides tegutses.

Jauch avastas varsti, et Härjapea jõe ääres ei leidu tema krundi ulatuses sobivat kohta, kuhu tammi võiks rajada ja paberiveski püstitada, ning palus seetõttu raelt maa-alale juurdelõiget, mis talle ka lubati eraldada. Ent lubaduse täitmine viibis. Pealegi halvenesid Jauchi vahekorrad raega.

---

³ Fr. Fr. Puksov, Eesti raamatu arengulugu. Tallinn 1933, lk. 57 jt.

1664. aasta suvel suri L. Jauchi valduse kõrval asetseva katelsepaveski-vasepaja rentnik ja nii avanes võimalus seda ettevõtet kasutada paberiveski rajamiseks.

Veski oli asutatud 1531. aastal linnalt renditud maa-alale (Masina tn. 6), kuid 1662. aastal müüdnud mölder Peter Reinckele. Viimaselt rentiski L. Jauch vabanenud veski ja hakkas seda paberiveskiks ümber ehitama, laenates selleks raha ka veskiomanikult.

L. Jauchi rajatud paberiveski võis juba 1664. aasta sügisel tegevust alustada, sest katelsepaveski ümberehitamine ei olnud eriti mahukas töö. Millal see just täpselt tegevusse astus, on nappide andmete tõttu selgusetu.

Tartus Riiklikus Ajaloo Keskarhiivis talletatavates toimikutes leidub aga rohkesti vesimärke kandvaid kirju, mille paberipoogna ühel poolel asub vesimärk «narripea seitsme kuljuse ehk kõrinaga» ja teisel poolel eelmise vesimärgiga vastassuunaliselt paigutatud vesimärk «Reval» raamis, mis vaieldamatult tõestab paberi päritolu Tallinna esimesest paberiveskist.⁴

Tallinna esimese paberiveski toodangu kohta on varaseim kindlakstehtud aastaarv 1667.

L. Jauchi rajatud paberiveski tegutses võrdlemisi lühikest aega. Jauchi võlausaldajad ahistasid teda pidevalt. Ka Tallinna raad ei andnud talle rahu, taotledes tema väljatõstmist eluruumidest, mis varem gümnaasiumi trükkalile olid kuulunud. Tema suvemõis oli läinud võlausaldajate valdusesse. L. Jauchi peamine võlausaldaja C. Corbmacher ütles 6. septembril 1667 obligatsioonid üles ja nõudis pandivalduse oksjonile määramist. Pärast korterist väljatõstmist siirdus Jauch peatselt Stokholmi ja tema kinnisvara «Jauchenthal» määrati oksjonile.⁵

Paberiveski omaniku korraldusel jätkas paberiveski tööd seni, kuni kaltsude tagavara jätkus, ja lõpetas siis tegevuse. Sellest ajast pärineb paber vesimärgiga «Jauchi-aegne narripea kuljustega» ja vastaspoolel asetsevate initsiaalidega «PR», s. o. Peter Reincke.⁶

Jauchi rajatud paberiveski jäi kuni 1675. aastani seisma, mil kevadpühade paiku ilmus Tallinna paberimölder Johannes Wiedenbauer, kes paberiveski taastas ja tegevusse raken-

⁴ Eesti NSV Riiklik Ajaloo Keskarhiiv (RAKA), f. 1, nim. 2, t. 332, 333, 336 jt. Selgete vesimärkidega t. 333, lk. 16, 59 jt.

⁵ Tallinna Linna Riiklik Arhiiv (TLA), A. a. 35. Der Stadt Reval Denkelbuch, lk. 102.

⁶ RAKA, f. 1, nim. 2, t. 336 (1668. aasta kirjal lk. 1).

das. Esimeses, 1676. aasta palvekirjas Tallinna raele kirjeldas Wiedenbauer lühidalt oma elukäiku. Ta olevat võõrsil kaua aega ausalt «paberivalmistamise kunsti harrastanud ja oskavat valmistada ka ammendamismorme». Tallinnas olevat ta vana paberiveski leidnud, millel aga puudunud meister. Saanud kuulda, et Wiedenbauer ammendamismorme ja paberit valmistama on õppinud, keelitanud veski omanik, Karjaveski mölder, siin teda «õnne katsuma» ning lubanud lagunened veski omal kulul hädapäraselt korda seada, talle veski esimeseks aastaks tasuta kasutada anda ning selle hiljem odava hinna eest omanduseks müüa.

Wiedenbauer seadis lagunened veski 1675. aastal töökorda ja tahtis vastavalt kokkuleppele hakata «leiba teenima». Veski omanik P. Reincke olevat aga järgmisel, 1676. aastal J. Wiedenbauerilt 400 taalri tasumist hakanud nõudma. Põhjenduseks toonud ta asjaolu, et ta oli eelmisele paberimöldrile palju raha laenanud, mis jäänud tagasi saamata. See nõudmine tundus Wiedenbauerile ülekohtusena ja kõrgena, eriti seetõttu, et talvel olevat tal tervelt $\frac{1}{3}$ toodetud paberist raisku läinud, kuna lagunened ruumide tõttu ei suudetud paberit kuivana hoida. Uskudes P. Reincke lubadusi, jäänud ta Tallinna peatuma ega jätkanud «oma õnne otsimist mujal», ta ei saavat rentniku seisukorraga leppida, sest kogu Saksamaal kehtiva kutsetava kohaselt, millest ta kinni peab pidama, ei sobi temal kui paberimöldrile viljaveski möldrile maksukohuslaseks olla, sest vastasel korral ei saaks sellisid pidada ega neid tavanõuete kohaselt rändama saata.

Kuna veskialuse maa ülemomandiõigus kuulus linnale, pakkus Wiedenbauer oma teeneid raele, rõhutades, et ka kuninglik kindralkuberner nägevat maa huvides meelsasti tema kohalejäämist. Ta palus seetõttu raadi lasta veskihooned ja sisseseade ära hinnata ja avaldas nõusolekut tasuda veski hind vastavatel tähtaegadel ning maksta linnale maarendina 15 riigitaalrit aastas. Kõikidest muudest avalikõiguslikest kohustustest ja koormistest palus Wiedenbauer ennast vabastada ning töötas neil tingimustel siia jääda, paberiveski täiuslikku korda seada ja nii head ning odavat paberit toota, nagu seda Saksamaal valmistatakse. Oma pakkumisele, mis Wiedenbaueri sõnade järgi tulevat ühiseks kasuks linnale ja kogu maale, lootis ta soodsat otsust ning lubas seda tasuda oma virga ja kvaliteetse tööga.

J. Wiedenbaueri teistkordselt 18. mail 1677 raele esitatud palvekirja alguslausetest võib järeldada, et eelmisele pal-

vele ta rahuldavat vastust ei saanud. Kirjas on mainitud, et tal tekkinud kavatsus kaltsude tagavara läbi töötada ja siis parema töökoha leidmiseks edasi rännata. 1677. aasta kevadel suri aga Karjaveski mölder. Wiedenbaueri lahkumiskavatsusest kuulda saanud, tegi möldri lesk talle ettepaneku soodsa kokkuleppe alusel kohale jääda ja tööd paberiveskis jätkata. Arvestades rahutut aega, võtnud Wiedenbauer pakumise vastu.

Pealegi avanes J. Wiedenbaueril nüüd võimalus paberiveski omanikuks saada. Tolleaegsete kommete ja arusaamade järgi oli see endastmõistetav ja rae poolt isegi otse ette nähtud, et linnaveskite surnud möldri või mõne teise koha täitmisel sai ametiõigused see sell või meister, kes nõustus abielluma oma eelkäija lesega või kosima selle tütre. Sama teed Tallinna paberiveski omanikuks saamiseks kavatses nüüd kasutada ka Wiedenbauer. Enne tahtis ta end aga igati kindlustada ja taotles selleks raelt privileegi ainuõigusliku paberiveski rajamiseks ning kaltsude kokkuostmiseks, sest muidu ei saavat ta paberitoodangut täiusele viia.

Rae otsusega 25. septembrist 1677 tuldi peaaegu kõikides punktides J. Wiedenbaueri soovidele vastu. Ta vabastati kaheks aastaks, mil ehitustööd kestavad, linnarendist; rendiks määrati ettepaneku kohaselt 15 riigitaalrit aastas; tal lubati linnas paberikauplus avada ja anti ainuõigus kaltsude kokkuostmiseks linnasarase piirkonnas; lubati aiamaad paberiveskis töötajate varustamiseks aiasaadustega ja lähedal asetseval mäekünkal maa-ala uue kuivatushoone püstitamiseks.⁷ Avalikõiguslikest koormistest vabastati ta ainult vahikorra ja valliehitamise kohustuste osas ja sedagi ainult rahujaks.

Paberimölder J. Wiedenbauer jäi nüüd Tallinna, abiellus 7. mail 1678 paberiveski surnud omaniku Peter Reincke tütre Elisabethiga ja sai kaasavaraks ihaldatud paberiveski.

Ta seadis paberiveski korda ja asus tööle. Paberitoodang ei saanud väga suur olla, sest puudus küllaldane hulk kaltse (kaltsude korjamisega tegutsesid kaks kaltsukogujat). Toodangu turustamist halvasid kõrged tollid, kusjuures toll oli ühtlane kogu paberitoodangule ja mitte liigitatud vastavalt paberisordile. Seetõttu palus Wiedenbauer 1679. aastal raadi alandada renti 15 riigitaalrilt 10 riigitaalrile.

---

⁷ TLA, B. B. 28, dokument nr. 4. Rae otsus 25. septembrist 1677 (praegu Lääne-Saksamaal Göttingenis. Tsiteeritud prof. P. Johannseni «Archiv-Excerpte 15. 02. 1964» järgi).

Sellele vaatamata esines endise L. Jauchi suvemõisa «Jauchenthal» uus omanik J. D. Corbmacher 1688. aasta kevadel kavaga rajada oma maa-alale uus paberiveski, kusjuures veejõu saamiseks kavatses ta kasutada Wiedenbaueri paberiveski paistiiki ja tammi. J. Wiedenbaueri protesti peale tegid eksperdid kindlaks, et Härjapea jõgi kahte veskit korruga samal tammil käitada ei suudaks, või siis ainult kevaditi ja sügiseti suurvee ajal. J. D. Corbmacher loobus lõpuks oma kavast, kuid nõudis Wiedenbauerilt jõe oma-poolsele kaldale kivimüüri rajamist, et paistiigi ega veski vana vesi tema maad ei kahjustaks. Wiedenbauer oli sellega päri ja lubas isegi vabatahtlikult edaspidi linnale 10 riigitaalri võrra kõrgemat aastarenti tasuda, s. o. 25 riigitaalrit aastas.

J. Wiedenbauer täitis oma lubadused, ehitas vajalikud kaldakindlustused jne. ning 19. juunil 1689 määrati kindlaks ka paisutuse kõrgeim nivoo kaitsemüürile märgitud ristiga. 21. mail 1690 sõlmiti temaga uus leping, millega muuseas lubati veskile ehitada teine vesiratas ja tagati temale ning pärijatele veski takistamatu kasutamise õigus ja samaaegselt uute paberiveskite asutamise keeld Tallinnas.⁸

Pärast teise vesiratta valmishitamist töötas J. Wiedenbauer kahe ammendamispütiga, kasutades 4—6 selli ja abi-jõude.

1690. aastal märgib ta, et valmistab head trükipaberit ja pakkimis-paberit, mida eksporditakse Rootsi. Sel puhul tuli maksta aga tolli nii Tallinnast väljaveol kui ka Rootsi sisse-veol. Wiedenbauer kurtis raele esitatud kirjas, et Stokholmis koheldakse teda tollimaksude määramisel kui välismaalast. Tegelikult see nii ka oli seoses Rootsi koloniaalpoliitikaga siinse provintsi suhtes.

Põhjasõja ajal valmistas J. Wiedenbaueri paberiveski suurtes kogustes sõjaväele vajalikku padrunipaberit. Ent samal ajal paberiveski olukord ometi halvenes.

Paberimölder J. Wiedenbauer suri 1705. aasta juulis. Lin-naraad määras 25. septembril 1705 raeliikmete hulgast komissarid, kes pidid paberimöldri võlausaldajate ja selli-dega kokkuleppe sobitama, et säilitada paberiveski heas seisukorras ja jätkata selle tegevust. J. Wiedenbaueril jäi

⁸ TLA, A. b. 126, Protocollum de Anno 1692, lk. 402 juures lahtine leht rae protokollil väljavõttega 2. juulist 1688. P. Johansen, «Archiv-Excerpte 15. 02. 1964», B. B. 28, dokument nr. 7 ja TLA, f. 230, nim. 2, t. 285, lk. 2—3.

14. VIII 1706 esitatud kokkuvõtte järgi 1154 riigitaalrit võlga.

Wiedenbaueri väimees C. J. Krull (Kroll) — endine linna vahtkonna veltveebel — püüdis kokkuleppel suurema grupi võlausaldajatega paberiveskit edasi majandada.

1706. aastal kurtis C. J. Krull, et paberi turustamisega on suuri raskusi, samuti polevat küllaldaselt kaltse, sest isegi neli kaltsukorjajat ei saavat nii palju kaltse, kui J. Wiedenbaueri ajal enne sõda kaks kaltsukorjajat koguda suutsid. Ka lebavat Stokholmis turustamatult 100 riigitaalri eest paberit.

Võlausaldajad nõudsid 5. juulil 1707 taas paberiveski oksjonile määramist, märkides, et Krull kui õppimata ja paberivalmistamises vähik ruineerib veski. Kaebuse arutamisel rae koosolekul märkis rae ülemsekretär, et oksjonile määramisel muutuks paberiveski sõjaolude tõttu kivivareks ja soovitas oksjoni edasi lükata.

1707. aasta augustis teatas C. J. Krull, et tema ei suutvat paberiveskit pidada, kuna ei saavat enam kaltse, ja sellestki, mis varus, ei tasuvat paberit valmistada, kuna puuduvat turustamise võimalused. Ta palus paberiveski ära hinnata ja soovis sellest vabaneda. Ta kaebas end paberiveski läbi raskelt võlastunud ja äärmisse vaesusse sattunud olevat, nii et ta oma armetute lastega ja ka äia vaeslastega nälgima peab, kuna nad peaaegu üheksa päeva ainult paljast vett ja leiba söönud.⁹

Paberiveski hinnati ära ja 1708. aasta märtsis müüdi see Uue-Salatsi Svētcieksi paberiveski rentnikule Heinrich Tillningerile 710 riigitaalri eest. Linnarendiks määrati rae poolt 20 riigitaalrit aastas.

Põhjasõja mõjul oli majanduselu soikus, mistõttu uus paberimõlder H. Tillninger palub 1709. aastal raelt oma maksete moratoriumi. Palve juurde esitas ta andmed paberiveskis toodetavate paberiliikide kohta, märkides ühtlasi iga liigi valmistamise kulud riisilt.¹⁰

Paberiveskis valmistati liimitud ja liimimata kartušš-paberit, liimitud padrunipaberit, kolme liiki tubakapaberit, kolme liiki trükipaberit, kahte liiki nõelapaberit, kahte liiki pappi ja halli makulatuuri ehk pakkimis-paberit.

⁹ TLA, f. 230, nim. 2, t. 285 (Wiedenbours des Pappier Müllers Concurs Sache ab anno 1705 usque ad annum 1707).

¹⁰ P. Johansen, «Archiv-Excerpte 15. 02. 1964», Tallinna Linnaarhiivi toimikust B. f. 83, mis asub Göttingenis.

Majanduslike raskuste tõttu tunnistas Tillninger 14. mail 1709 end maksujõuetuks. Võlausaldajate nõudel müüdi paberiveski juba 19. mail 1709 Johann Albertile.

Paberiveski edasise tegevuse kohta puuduvad andmed. Järgmisel aastal haaras sõjategevus kogu Eesti ala. 29. septembril 1710 kapituleerus Tallinn võidukatele Vene vägedele.

Seisma jäänud paberiveski ehitati 1731. aastal rae korraldusel ümber katelsepaveskiks-vasepajaks ja renditi katelsepade tsunftile.¹¹

Sellega ka Tallinna esimene paberiveski likvideerus. Alles järgneval sajandil taaselustus paberitööstus Tallinnas Viktor Kingissepa nimelise Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadi asukohal.¹²

18. sajandi teisel aastakümnel alustas Haimre mõisas Läänemaal tegevust Sulu paberiveski. Arvatavasti jätkas Tallinna paberiveski meister koos sellidega seal oma kutseoskuse rakendamist.¹³ 1730-ndail aastail alustas paberiveski tegevust ka Räpinas.

¹¹ TLA, Harpe's Repertorium, k. VIII, lk. 399 ja 401. Protocollum privatum, p. 151, 9. märtsist 1731.

¹² R. Kenkmaa, Paberitööstuse tekkimisest Tallinnas, eriti selle uuestiasutamisest möödunud sajandil. «Vana Tallinn», I, 1936, lk. 28—48.

¹³ L. Tiik, Ühest unustatud ettevõttest. Sulu paberiveski 1717—1795. «Polügrafist», 1964, nr. 2, lk. 19—24.

TALLINNA PABERITÖÖSTUSE TAASELUSTUMINE

Eesti liitmisest tugevneva ja laieneva Venemaaga oli möödunud rohkem kui sajand, mil paberitööstuse elustamine Tallinnas uuesti päevakorradele kerkis.

Selleks ajaks oli paberiveski jõudnud juba areneda paberivabrikuks. Tööstuslik revolutsioon alustas võidukäiku ka paberitööstuses. Selle üleminekuprotsessiga ongi seotud Tallinna esimese paberiveski järglase sünd uuel kujul 19. sajandi teisel veerandil.

Meenutagem, et esimese patendi paberimasina peale võttis tuntud Pariisi trükkal, Didot' paberiveski juhataja N. L. Robert 1799. aastal. Järgneval aastal oli ta selle sunnitud loovutama Didot'le, kes omakorda müüs patendi Inglismaale. Vennad Henry ja Sealy Fourdrinier täiendasid uut leiutist 1804. aastal pöörleva lindiga. See võimaldas valmistada nn. «lõputa paberit». Selle täiendusega rakendati masinad vendadele Fourdrinier'itele kuuluvas Inglismaa esimeses paberivabrikus tööle. Masina tootmisvõimsuseks oli 750 kg paberit ööpäevas. Paberi laius oli seejuures 80 sm.¹

Venemaal tõstis valitsus paberimasina rakendamise küsimuse üles 1813. aastal. Mõnes allikas seostatakse seda Aleksander I viibimisega Inglismaal, kus ta olevat külastanud ka Fourdrinier'ite paberivabrikut. Igal juhul saadeti senaator D. P. Tatištšev 1813. aasta sügisel vastava eesmärgiga Londonisse, kus ta saavutas eelkõikuleppe Fourdrinier'ite ärikaaslase Fr. W. Wistinghauseniga. Viimane pärines, muide, Tallinna kaupmehe ja raehärra perekonnast. Järgneval aastal koostatud täpsustatud lepingu kohaselt pidi Wistinghausen koos tema poolt valitud meistritega ja vajalikuks peetud seadmetega Venemaale sõitma, kus kavatseti ehitada ja tööle rakendada 10 paberimasinat.

¹ H. Treumann, Ammendamisvormist paberimasinani. Tallinn 1943, lk. 8.

Et masinate ja ka meistrite Inglismaalt välismaale viimine oli tollal keelatud, kasutati seejuures osaliselt Vene sõjalaeva «Arhipelag», mis ei allunud tavalisele piirikontrollile. Wistinghausen ise koos oma meistrite ja seadmetega saabus siiski kohale Inglise kaubalaeval.²

Venemaa esimese paberivabriku asukohaks valiti Peterhof. Kolm aastat kulus hoonete ja seadmete ehitamiseks ning 1817. aastal alustas vabrik kahe paberimasinaga tegevust. Ent oodatud kasumi asemel töötas Peterhofi paberivabrik Wistinghauseni juhtimisel kahjumiga.

Peterhofis omandatud kogemuste ja rahadega otsustas Wistinghausen Tallinna uue paberivabriku rajada, nüüd juba eraettevõttena. Selleks ostis ta 1823. aastal Ülemiste veerel paikneva vanutusveski (endine kruubiveski). Taotlus enda kätte saada ka naabruses asuvat vaseveskit jäi tollal tulemuseta, kuna see oli pikemaks ajaks renditud sepaameti vanemale J. S. Steinbergile. Küll aga omandas Wistinghausen järgneval aastal vaseveskist allpool teise vanutusveski. Riigilt ostis Wistinghausen Lasnamäe uuslinna veevarustuseks aastail 1801—1804 ehitatud, kuid kasutamata seisva mitmekorruselise pumbamaja hoone.

Paberivabriku ehitustööde algus venis, sest paberimasina ehitamiseks ja rakendamiseks oma eraettevõttes vajab Wistinghausen valitsuse luba ning oma ürituse kindlustamiseks privileegi. Vastava taotlusega esines ta 1824. aasta suvel. Seda kaaluti mitmes instantsis ja seejuures märgiti, et 20. aprillil 1814 Wistinghauseniga sõlmitud lepingus nähti ette kümne paberimasina ehitamine, tegelikult piirduti vaid kahega. Vastutasuks otsustati Wistinghauseni taotlus rahuldada ja anda talle valitsuse privileeg kümneks aastaks paberimasinale, mis on varustatud viltkalevist valmistatud pöörleva kuivatuslindiga nn. «lõputu paberi» valmistamiseks. Privileegi kinnitas tollal Venemaa majanduselu juhtiv isik — rahandusminister Kankrin.

Selleks ajaks oli Wistinghausenil häid kogemusi ka keemilise pleegitamise alal, mida rakendati Peterhofi paberivabrikus 1823. aastast.

1825. aasta kulus ettevalmistusteks ja 1826. aastal algasid Tallinnas Venemaa teise paberivabriku tegelikud ehitustööd. 1828. aastaks olid hooned üleval ja alustati seadmete valmistamist ning paigaldamist. Osa ehitatava vabriku seadmetest

---

² Riiklik Ajaloo Keskarhiiv Leningradis, f. 18, nim. 2, t. 101, lehed 8—14.

valmistati kohapeal ja sellega peaks olema seletatav ka Tallinna vanima masinatehase tekkimine 1828. aastal rajatava paberivabriku naabrusesse (praeguse Masina tänavas asuva Tallinna Mõöduriistade Tehase asukohas).

Enne kui Tallinnas ehitatav paberivabrik valmis sai, tekkis Fr. Wistinghausenil aga tõsiseid pahandusi Peterhofi paberivabrikus. Teda süüdistati oma ülesannete lohaka täitmise kõrval ka riigi summade kuritarvitamises. Ilmselt olid süüdistused põhjendatud, kuid omajagu teravdas olukorda temale kümneks aastaks antud privileeg paberimasina rakendamiseks, mida mõningate ringkondade poolt Venemaa paberitööstuse arengut pidurdavaks teguriks loeti, teiste poolt aga ohtliku konkurentsina võeti. Just neil aastail kasvatas kiiresti nõudmine paberile. Paberiveskite arv Venemaal suurenes aastail 1796—1830 kahekordseks: 72-lt 142-le, arvestamata Peterhofi paberivabrikut.

1829. aasta alguseks kõrvaldati Fr. Wistinghausen Peterhofi paberivabriku direktori kohalt. Sellele järgnes Tallinna rajatava paberivabriku sekvestri alla määramine. Pole selge, kas see sõltus kümne aasta peale antud privileegist või tulenes lihtsalt asjaajamise venivast käigust, kuid alles 1836. aastal määrati lõpuni ehitamata paberivabrik Tallinnas müügile. Selle omandas enampakkumisel Räpina paberiveski rentnik J. W. Donat. Viimane oli pikemat aega edukalt juhtinud Räpina paberiveski tegevust, kusjuures siin oli toimunud ka üleminek pärisorjuslikult töölt vabapalgalisele tööle. 1832. aastal oli Donat Räpinas hakanud valmistama katusepappi tahvlites, mis näib olevat tema enda leiutus. Alles järgmisel aastakümnel hakati katusepappi tegema Saksamaal. Võimalik, et eeskujuks sai Donati katusepapp. Ka Venemaal tutvustati Donati katusepappi kui ainulaadset uut ehitusmaterjali, mis linnades edukalt endisi laud- ja õlgkatuseid asendas.

Paberivabriku töökorda seadmist juhatas J. W. Donat, kes nüüd Tallinna elama asus. Paberimeistri kutse oli Räpinas omandanud juba ka tema poeg.

Pärast korrastamist ja täiendavaid ehitustöid alustati paberivabrikus 1838. aastal tegevust esialgu tõrtest ammutamise menetlusel. Paberimassi ettevalmistamine kaltsudest toimus ühel kaltsupurustusmasinal ning neljal hollendril. Vesiratta kõrval pandi selleks tööle 36-hobujõuline auruvasin (Tallinnas esimene). Vabriku tegevust käsitlevas 1841. aastal ilmunud artiklis öeldakse, et oskustöolistest on puudus ja et neid peab alles välja õpetama, mistõttu kümnest

ammutustõrrest on tööle rakendatud ainult kuus. Aastatoodanguks märgitakse 10 000 riisi paberit (arvestamata makulatuuri) ja 250 000 tahvlit pappi, kokku 40 000 rubla väärtuses.³

Tööliste arv Ülemiste paberivabrikus ulatus 1841. aastal 125-ni; tööliste hulgas oli 39 naist ja 24 last.

Kuna Donatil polnud kasutada suuremat kapitali, tekkis temalgi majanduslikke raskusi, mis ei võimaldanud ettevõtet vajalikult välja arendada. Sellega seoses esitas ta 1840. aasta suvel rahandusministeeriumile palve enda vabastamiseks maksudest kümne aasta jooksul. Seisukoha võtmiseks saadeti ministeeriumi inspektor kohapeale olukorraga tutvuma. Tema ettekanne koos muude dokumentaalmaterjalidega on tänini säilinud ja annab ettevõtte tolleaegsest tegevusest ülevaate.⁴

Esitatud aruanne andis ettevõtte tegevuse kohta hea hinnangu. Selles öeldakse muuseas, et «see vabrik on üks parimaist omal alal» Venemaal. Paberi kvaliteet öeldi hea olevat. Paberit turustati Eesti- ja Liivimaal, Soomes, Peterburis, Novgorodis ja Pihkvas. Erilist tähelepanu köitis aga Donati katusepapp. Viimase kõrval oli ta uudisartiklina hakanud valmistama ka veel erilist laevapappi, mida kasutati puidukahjurite tõrjena laeva sisekülgede katmiseks.

Donati initsiatiivi soodustamiseks otsustati rahandusministeeriumis tema palve maksudest vabastamiseks rahuldada.

Võib lisada, et Donati katusepapile andsid hea hinnangu ka hilisemad komisjonid, kes pidid selgitama selle vastupidavust ja tuleohutust katusekattena. Kirjelduste järgi näib, et see sarnanes tänapäeva ruberoidiga. Donati katusepapi kallima liigi valmistamisel oli isegi tinapulbrit kasutatud. Ühtlasi laskis Donat katusepapi paigaldamiseks vajalikke spetsiaalseid papinaelu valmistada. Nende tootmiseks rakendati endist vaseveskit (kus 17. sajandil oli tegutsenud paberiveski), mille Donat oli omandanud ja paberivabrikuga ühendanud. 1842. aastal rentis Donat selle osa ettevõttest välja ja sellest kujunes iseseisev masinatehas (praeguse Masina tänavas asuva Tallinna Mõöduriistade Tehase asukohta).

Kuna Donat oli uusi lahendusi ja võimalusi otsiva iseloomuga ettevõtja, siis mõistagi oli ta huvitatud oma ettevõtte täiustamisest paberimasinaga. Selles osas oli Donatil heaks

³ «Inland», 12. veebruaril 1841, veerud 100—101.

⁴ Riiklik Ajaloo Keskarhiiv Leningradis, f. 18, nim. 2, t. 1042 (Donati avaldusküsimus).

nõuandjaks ja ka krediidiga toetajaks Tallinna majanduselus tollal kõige väljapaistvam isik — raamatukaupmees ja mitmesuguste uute tööstusettevõtete rajaja Georg Eggers. Nõnda otsustatigi ettevõtet täiendada tolle aja paberitööstuse eesrindliku tehnikaga. Pariisi firmalt Sandford & Varell telliti paberimasin, mis saabus kohale 1843. aastal ja rakestati prantsuse inseneri juhtimisel. See oli väga oluliseks, tööstuslikku murrangut tähistavaks sündmuseks Eesti paberitööstuse ajaloos.

Endastmõistetavalt oli tegemist alles uue tehnika esimeste sammudega, sest paberimasina efektiivsus suurenes kiiresti 19. sajandi teisel poolel kuivatussilindrite süsteemi täienemisega. Seda iseloomustavad ka Tallinna esimese paberivabriku tootmisnäitajad.

Paberitoodang oli siin 1842. aastal ulatunud 14 878 riisini. 1844. aastal valmistati masina abil 18 340 riisi. Toodangu väärtus koos papiga kasvas vastavalt 49 000 rublalt 57 000 rublani. Samal ajal vähenes täiskasvanud meestöoliste arv vabrikus 62-lt 45-le ja naistöoliste arv 36-lt 25-le, seega ligi 30 protsendi võrra. Laste arv kasvas aga 24-lt 30-ni ja ilmselt jäi nende ülesandeks peamiselt paberi kuivatamine ning pakkidesse lugemine. Pärast masina rakendamist paranes ka paberi kvaliteet, mille tulemusena makulatuuri osa toodangus vähenes 24 protsendilt 15-le (Räpinas 1817. aastal üle 30 protsendi, 1820. aastal ligi 50 protsenti).

Võis oodata, et järgmistel aastatel toodang veelgi kasvab ja uus masin end majanduslikult õigustab. Ent 1845. aastal tekkisid Donatil raskused Tallinna magistraadiga Ülemiste järvest saadava vee pärast seoses linna tolleaegse veevarustuse ümberehitamisega. Vabrikusse voolav vesi oli reguleeritav lüüsidega, mille võtmed jäid magistraadile. Põhjendades vee vähesusega suvekuudel, suleti lüüsid 1845. aastal alates juuni algusest kuni 15. oktoobrini täielikult.⁵ Mõistagi ei saanud neis tingimuses ettevõtte normaalsest tegevusest enam kõnelda. Uue paberimasina muretsemisega oli Donati võla koorem suurenenud ja ettevõtlikkus teda vaid ruineerinud. Kuhjunud raskustest koormatuna sureb ta 1847. aastal. Paberivabrik määrati võlgade katteks oksjonile ja selle omandas 1849. aastal Donati ärikaaslane Georg Eggers 28 100 hõberubla eest. Seejuures märgitakse, et paberimasin on heas töökorras.

Eggersi majanduslik baas oli tugevam, pealegi oli tal häid

---

⁵ RAKA, f. 29, nim. 1—II, t. 3319, lehed 490—491.

ärilisi sidemeid ja kogemusi ning energiatki jätkus rohkem. Kuna suvise veevähesuse tõttu ei saadud veejõudu enam rakendada, laskis Eggers paberivabrikusse veel teise auru-
masina üles seada. Täiendati ja uuendati teisi seadmeid ning Tallinna Ülemiste paberivabrik jätkas konkurentsivõimelisena tegevust. Ent juba 1851. aastal Georg Eggers suri ja paberivabrik läks rendi alusel paberimeister Peeter Verrevsoni kätte. Viimane pärines Rāpinast. 1845. aastal oli ta Kloogal ühe vesiveski rentinud, mille paberiveskiks ümber ehitas. 1847. aastal valmistas ta siin 475 riisi jämedamat sorti paberit ja ka pappi, kokku 1840 rubla väärtuses. See uus paberivabriku valdaja polnud ettevõtte tehnilisest täiendamisest huvitatud, vaid püüdis võimalikult ökonoomsemalt ja endale kasulikumalt majandada. Nõnda möödus ligi kolm aastakümnet Ülemiste paberivabrikus sellel tehnilisel baasil, mis 19. sajandi teisel veerandil välja oli kujunenud.

Olgu märgitud, et just sellal, kui Ülemiste paberivabriku seadmed üha enam vananesid, toimus kogu Venemaa paberitööstuses juba laial rindel uuele tehnikale üleminek.

Võrdluseks võib märkida, et 1850. aastal hinnatakse Venemaa paberitööstuse 159 ettevõtte toodangut kokku 1,5 — 2 miljonile riisile 3,2 miljoni rubla väärtuses, seega keskmiselt 10 000—13 000 riisi ja veidi üle 20 000 rubla ühe ettevõtte kohta. Samal ajal ulatus Peterburis uue tehnikaga varustatud Neeva paberivabrikus ainult ühe paberimasina toodang 60 000 riisini.

Uue tehnika levimisega muutus veelgi teravamaks paberitööstuses toorainena kasutatud kaltsude puudus.

Seoses Rāpina paberiveski tegevusega kõneles sellest omal ajal juba A. W. Hupel. O. W. Masing kirjutas paberi tegemisest õlgedest ja jõelimast (Wasserwatte) ning lisas, et nii üht kui teist paberit tuntakse Eestis: «Essimest tehakse Rootsis, ja saime seda seält; tõist tehti katseks Roptsche vabrikus, Peterburi ligidal, ja sadeti meile seda Peterburist.»⁶

Kaltsude organiseeritud kokkuostmine näitas, et ka selle tooraine osas oli olulisi reserve, mis toodangut mõnevõrra laiendada võimaldasid. 1840-ndail aastail intensiivistusid üldiselt kõikjal katsetused ning otsingud paberi toorainebaasi laiendamiseks. Õlgede, linavarte ja mitmesuguste jäätmete kõrval võeti kasutusele pilliroog, kõrkjad jne. Selles suhtes on huvitav 1840. aastal «Inlandis» avaldatud mõte, et kui Põhja-Ameerikas valmistatakse kõrkjast tugevat ja head

⁶ «Marahwa Näddala-Leht», 22. septembril 1823.

kirjutuspaberit, siis peaks ka meie jõgede kõrkjarikkused paremat kasutamist leidma kui ainult katuste katteks ja sõnnikuks.⁷

See aktuaalne küsimus lahenes järgnevail aastakümneil puidu kasutuselevõtmisega, mis ühtlasi lõi uued võimalused paberitööstuse edasiseks laiendamiseks kiiresti täieneva tehnika baasil.

Tööstuslik murrang Venemaa paberitööstuses algas 19. sajandi esimesel poolel, kuid see haaras esialgu vaid üksikuid ettevõtteid. Laiemalt tungis uus tehnika paberitööstusse 19. sajandi kolmandal veerandil, nagu seda iseloomustavad allpool esitatud koondandmed.

Venemaa paberitööstuse areng aastail 1850—1890⁸

Aasta	Vabrikute arv	Töölise arv	Toodang tuhandetes rublades	Toodang rublades	
				ühe vabriku kohta	ühe töölise kohta
1850	159	—	3 225	21 000	—
1855	160	11 525	3 070	19 000	266
1862	165	12 280	5 682	34 000	463
1865	138	7 460*	4 618	33 000	619
1870	137	8 621	6 095	44 000	707
1879	126	10 788	9 567	76 000	887
1890	155	17 678	19 418	125 000	1098

* 1865. aastal oli töölise arv kõige väiksem.

Seejuures tuleb arvestada hindade langust 1850-ndate aastate esimesel poolel ja stabiliseerumist aastakümne teisel poolel seoses tarbimise kasvamisega. 1860-ndate aastate esimesel poolel tõusid paberihinnad seoses tekstiilhindade üldise tõusuga (kodusõda Põhja-Ameerikas aastail 1861—1865), millele järgnes tugev langus 1865. aastast alates. Sisseveetud paberi keskmine hind oli 1856. aastal ümmarguselt 20 rubla, 1862. aastal niisama palju, 1864. aastal ligi 22 rubla ja 1865. aastal 11,3 rubla puudalt. 1870. aastaks langeb sisseveetud paberi hind 8 rublale ja 1879. aastaks 7,5 rublale puudalt. Sisemaise toodangu keskmiseks hinnaks võib viima-

⁷ «Inland», 19. juunil 1840, veerg 394.

⁸ Aastate 1850—1879 osas on tabelis esitatud põhinäitajad võetud teosest «Историко-статистический обзор промышленности России», II. СПб. 1886, 3—IX, стр. 10, 11, 43.

sel puhul arvestada ligi 4 rubla, samuti ka 1890. aastal. Hindade langus seostus mitmete tegurite ühtelangemisega, nagu paberitööstuse tehnika areng, tekstiilhindade üldine tagasimine ja paberi valmistamisel uue, odava tooraine — puidu kasutuselevõtmine.

Venemaal jäi paber siiski veel suhteliselt kalliks ning ka tootmine ja tarbimine võrdlemisi tagasihoidlikuks. Nii arvestati 1884. aastal kapitalistlikult enam arenenud maades paberitoodangut ühe elaniku kohta Inglismaal, Ameerika Ühendriikides ja Saksamaal 10—11, Prantsusmaal 7,3, Hispaanias, Itaalias ja Austrias 4—5 naela.⁹ Venemaal arvestati paberitööstuse toodanguks 1879. aastal 2,5 miljonit puuda, seega umbes 1 nael elaniku kohta. Tarbimise osas tuleb arvestada sissevedu (1879. aasta ametlikel andmeil 0,5 miljonit puuda). 1890. aastaks suurenes paberi kogutoodang Venemaal 5 miljoni puudani (sissevedu vähenes 249 000 puudale).¹⁰ Venemaa paberitööstuse arengu üldine taust aitab mõista ning hinnata paberitööstuse olukorda Eestis.

Tallinna Ülemiste paberivabrikus registreeriti 1865. aastal 22 töölise toodangu koguväärtuseks ainult 14 000 rubla.¹¹ Ülevenemaaliste andmetega võrreldes jääb Ülemiste paberivabrik kaugemale maha keskmisest toodangust ühe ettevõtte kohta. Toodangu suhtes ühe töölise kohta ületab ta vaid üsna vähe keskmist taset.

Tallinna Ülemiste paberivabrikust läks isegi ette Räpina paberiveski. 1860. aastal töötas selles 80 töolist ja paberit valmistati 18 000 rubla väärtuses. 1873. aastal pandi Räpinas üles esimene paberimasin. 1879. aastaks vähenes tööliste arv siin 71-le, toodang aga kasvas 100 000 rublani (ligikaudu 400—500 tonnini). Ülemiste paberivabrikus oli samal ajal 21 töolist ja toodangu väärtus ulatus 27 000 rublani. Ligikaudselt arvestatuna ulatus toodangu kogus 100—150 tonnini.

1879. aasta sügisel müüsid Georg Eggersi päranduse hooldajad paberivabriku 40 000 rubla eest A. Parissonile. Ilmselt ei rahuldanud ettevõtte aga uue omaniku lootusi ja juba 1881. aasta kevadel müüs ta selle edasi A. Hradezkile. Tegevust jätkati endisel tehnilisel baasil, kuid 1880-ndail aastail toodang mõnevõrra siiski laienes (1884. aastal 39 000 rubla). Arvestades paberitööstuse taseme üldist tõusu pidi Ülemiste

⁹ «Вестник промышленности», 1884, № 10.

¹⁰ Производительные силы России. СПб. 1896, IX, стр. 68, 72.

¹¹ P. Jordan, Beiträge zur Statistik des Gouvernements Ehstland, Reval 1837, lk. 83.

paberivabriku konkurentsivõime paratamatult nõrgenema. Pealegi asutati 1887. aastal Tallinna veel teinegi paberivabrik. Nimelt sai Tallinna kaupmees Eduard Johansen soodsatel tingimustel osta Peterburist vana mahavõetud paberimasina, mis mõnevõrra rekonstrueeriti ja Härjapea jõel asuvas Jaaniveskis (kujunes järk-järgult praeguseks Tallinna Paberivabrikuks) üles pandi. 1890. aastal töötas selles ettevõttes 58 töölist. 6 silindriga paberimasinal valmistati 450 tonni trüki- ja pakkimis-paberit 71 000 rubla väärtuses. Paberi valmistamiseks kasutati siin ka juba puitmassi, mida esialgu Soomest toodi (1893. aastal rajati puupapivabrik Kohilasse, 1898. aastal Joaveskile ja 1899. aastal Türile).

Ülemiste paberivabrikus töötas paberimasin samuti 6 silindriga, kuid toodang ulatus 1890. aastal ainult 200 tonnini. Seadmed olid aastakümnete jooksul vananenud ja ettevõtte rekonstrueerimise vajadus muutus üha teravamaks. Ent just 1890-ndail aastail hakkas paberitööstuse toorainena üha suuremat tähelepanu võitma tselluloos.¹²

Sulfittselluloosile oli 1878. aastal patent võetud. Sellele järgnesid esimesed tselluloosivabrikud, mille toodang ulatus esialgu vaid üksikute tuhandete tonnideni aastas. Teiste hulgas alustas 1884. aastal Saksamaal Mannheimis tegevust «Waldhofi» tselluloosivabrik, andes ööpäevas ainult 20 tonni toodangut. Ettevõtte tegevus laienes aga kiiresti ja vahest just teated tema edukäigust andsid grupile Tallinna «bürgeritele» mõtte alustada tselluloosi valmistamist ka Tallinnas. Ürituse eesotsas seisis Ernst Osse. Koos C. Riesenkauffi ja insener T. Mitscherlingiga moodustati 1893. aastal usaldusühing Ernst Osse & Ko. Tselluloosivabriku rajamiseks otsustati kasutada vananenud seadmetega Ülemiste paberivabrikut, mis oma asukohalt näis selleks sobivat. Ka paberivabriku seadmeid oli võimalik osaliselt tselluloosi tootmiseks kasutada. 1893. aasta märtsis sõlmiti Ülemiste paberivabriku ostu-müügileping, mis määras ettevõtte edasise arengu suuna. Sellega algab ka uus peatükk ettevõtte ajaloos.

Tööliste elust ja olukorrast on vaadeldud perioodil vähe andmeid. Üldiselt töötati varahommikust hilisõhtuni, nii kuidas suudeti. Tõsi küll, käsitöölise jaoks olid kujunenud välja oma tavad tööpäeva pikkuse ja muudegi töötingimuste

---

¹² Puupapivabrikutes toodeti puitmassi mehhaanilisel töötlemisel. See asendas kaltsudest saadavat tekstiilkiudu ainult osaliselt, vastavalt paberisordile. Alles puidust keemilisel menetlusel saadav tselluloos võimaldas tekstiilkiudu täielikult puitainega asendada.

suhtes, mis mõningal määral kajastuvad rae poolt kehtestatud ja trükitult väljaantud nn. taksides. Nende järgi oli Tallinnas teatud kutsealadel tööpäeva pikkusena ette nähtud 10 tundi. 1835. aastal ilmus Venemaal esimene vabrikuseadus, mis reguleeris vabrikantide ja tööliste vahekorda, ent peamiselt esimeste huvides. Vabrikutes kujunesid oma sisekorrad ettevõtja poolt määratud töötingimustega. Nõnda oli see ka Ülemiste paberivabrikus, nagu selgub ühe töölise abisaamise pöördumisest esiteks politseimeistri, siis Eestimaa kuberneriga poole. Nimelt soovis Peterburist värvatud obrokitöeline Pjotr Petrov Donati paberivabrikust 1842. aastal lahkuda, kuid tal oli kahe kuu palk saada, mida talle välja ei makstud (kokkuleppe kohaselt pidi ta saama 120 rubla aastas). Et töolistest puudus oli, püüdis Donat teda ja ilmselt ka teisi sellega kinni hoida, et pidas osa palka enda käes n.-ö. kindlustusena. Oma seletuskirjas märgib Donat, et vabriku sisekorra järgi peab ta igal töölisel ühe kuu palga kuni lepinguaja lõppemiseni kinni (tavaliselt oli leping hooaja või aasta peale), et ta võiks end sel puhul, kui tööline haigestub, hakkab jooma või mõnel muul põhjusel töökohustust ei täida, kaitsta kahjude vastu. Sellest seletusest aitas Petrovi nõudmise tagasilükkamiseks.

Samuti oli tööstuse arengu varasemal perioodil iseloomulikuks nähtuseks laste tööjõu väga ulatuslik kasutamine, seda ka Ülemiste paberivabrikus. Pärast paberimasina töölerakendamist moodustasid lapsed siin ligi 30 protsenti tööliste üldarvust. Nendegi tööpäeva pikkus ulatus öhtuni.

Töölisliikumise tugevnemisel ja suurstreikide puhkemise tagajärjel suurtes tööstuskeskustes, sealhulgas ka Narvas, oli tsaarivalitsus sunnitud vabrikuseadusandlust laiendama ja konkretiseerima. 1882. aasta 1. juuli seadusega (kehtiv 1. maist 1884) keelati alla 12-aastaste laste töölevõtmine ja piirati 12—15 aasta vanuste tööpäeva pikkust. Sellest peale kaob vabrikute aruannetes laste registreerimine töölistena. Ilmselt jätkus laste töö mitteametlikult veel mitmetel aladel, sealhulgas ka paberivabrikutes. Vastava järelevalve-institutsioonina loodi küll vabrikuinspeksioon, kuid Eestimaa kubermangu see esialgu otseselt veel ei jõudnud. 1885. ja 1886. aastal täiendati veelgi vabrikuseadlust, kuid üldine tööpäeva pikkus jäi ikkagi piiramata. 1894. aastal reorganiseeriti vabrikuinspeksioon. 18 tööstuslikult enam arenenud kubermangu nimetati vanemvabrikuinspektoriid, sealhulgas ka Eesti- ja Liivimaa kubermangu. Neile allusid jaoskonnainspektoriid.

Unustamata tsaariaegse vabrikuseadluse kriitikat tuleb selles siiski näha olulist sammu edasi võitluses tööliklassi olukorra parandamise eest.

Tallinn oli tollal veel peamiselt kaubanduslik ja käsitööstuslik keskus. Kogu töölisliikumise raskuspunkt Eestis oli koondunud suurtööstuslikku Narva. Alles 19. ja 20. sajandi vahetusel muutusid suurtööstuse kiire laienemisega ka tööliklassi võitlusjõudude paiknemise vahekorrad Tallinna kasuks. Selleski on oma koht Ülemiste paberivabriku baasil kujunenud Tallinna tselluloosivabrikul.

3

ÜLEMISTE PABERIVABRIKUST TSELLULOOSI- JA PABERIKOMBINAADIKS

TSELLULOOSIVABRIKU ALGUSPERIOOD

1893. aasta sügisel alustati Ülemiste paberivabriku ümberehitamist tselluloosivabrikuks. Tselluloositööstuse tehnoloogia oli alles välja kujunemas. Pealegi tuli arvestada olemasolevate hoonete mahtusid jne. Ettevõtte tehniliseks juhatajaks kutsuti Birger Rosenius Helsingist. Tselluloosi keetmistehnoloogia aluseks võeti Ritter Kellneri menetlus.

Keedukateldeks kasutati nähtavasti vanu kaltsukeetmise katlaid, kusjuures neile ehitati peale pead koos vajaliku aparatuuriga. Sellest tingituna tuli keeduhoonet kõrgemaks ehitada, nagu tselluloosivabriku omaaegselt fotolt näeme. Keedukatlad oli neli ja esialgu said nad tinavooderduse. Nende mahutavuseks jäi sel puhul 1,4 tonni. Tselluloosi kuivatamiseks rakendati vana paberimasin, mida uute kuivatussilindrite lisamisega täiustati.

Seadmeid valmistati peamiselt meile juba tuttavas naabruses asuvas masinatehases, mis kuulus tselluloosivabriku ühele osanikule, insener T. Mitscherlingile. Ka seadmete monteerimine jäi samale masinatehasele.

Ehitustööd kulgesid rahuldavalt ja 1894. aastal võidi tselluloosivabrik tegevusse rakendada. Ent keedukatelde tinavooder ei pidanud happele vastu ja see tuli asendada kivivooderdusega. Katelde mahutavus vähenes sellega aga 1,1 tonnini.

Raskeks löögiks ettevõtte tegevuses kujunes aurukatla lõhkemine 1. juulil 1895, mis nõudis 3 inimohvrit. Uus jõujaam 160-hobujõulise aurumasinaga valmis alles järgmise aasta hilissügisel. Ühtlasi rajati juurdeehitus propsi koorimiseks. Ent samaaegselt kasvas pidevalt Tallinna tselluloosivabriku võlakoores. Pealegi tähendas tselluloosi keedu-

katelde mahutavuse vähenemine ettevõtte kogutoodangu vähenemist. Tselluloosivabriku rajamisel olid arvestused tehtud 3000-tonnisele aastatoodangule. Tegelikult kujunes esimese viie aasta jooksul parimaks saavutuseks 1700 tonni. Samuti jättis soovida tselluloosi kvaliteet. Seejuures nõudsid seadmed pidevalt remonti, ümbertegemist ja täiendamist. Iga aasta tõi kaasa uusi kahjumeid. 1899. aastaks oli kulutatud firma põhikapital 240 000 rubla ulatuses ja võlgnevus oli kasvanud 437 600 rublani. Tekkis teistki laadi raskusi. Tselluloosivabriku naabrid, eelkõige mereväehaigla, nõudsid vabriku likvideerimist, kuna see ohustavat ümbruskonda mürgiste väävligaasidega ja rikkuvat linnast läbivoolavat Härjapea vett oma haisvate reovetega. 1898. aasta sügisel esitati vastav ametlik akt Tallinna ringkonnakohtu prokurörile. Kõigi nende asjaolude kokkusattumisel näis ettevõtte saatus olevat otsustatud firma pankroteerumisega ja Tallinna tselluloosivabriku likvideerimisega. Vabriku likvideerimise korral oleksid võlausaldajad üsna vähe antud krediidist tagasi saanud. See asjaosaliste lootusetu olukord lõi erakordselt soodsad võimalused ühele isikule — energilisele 24-aastasele Emil Fahlele oma võimed ettevõtte juhatajana proovile panna.

E. Fahle pärines Saksamaalt Westfaalist vedurijuhi perekonnast. 1895. aastal saabunud ta Tallinna, 5 rubla taskus, et kohalike saksa firmade juures mõnda teenistusk kohta saada. Möistagi tuli tema olukorras alustada üsna alt peale, kõneldakse isegi jooksupoisikohast speditioonifirma juures. Sellele järgnes tavalise kontoriametniku koht samas firmas.

Seejuures kujunesid ühtlasi tutvused ja sidemed Tallinna äri-ringkondadega, mida aitas süvendada abiellumine kohaliku sakslasega. Tallinna tselluloosivabriku osanike ja võlgnike raskused ning troostitud väljavaated olid tal hästi teada, kui ta neile ettevõtte saneerimiskava esitas. Ta lubas endisi osanikke pankrotihäbist ja võlgadest päästa tingimusel, kui nad osakapitalist täielikult loobuvad. Osanikud olid sunnitud nõustuma (tselluloosivabriku asutamise peamine initsiaator Ernst Osse suri 1901. aastal nii majanduslikult kui füüsiliselt laostununa). Võlgnikele tegi ta ettepaneku, et 218 000 rubla üldisest võlasummast arvatakse firma uueks osakapitaliks, ülejäänud osa jääks aga ettevõtte käsutusse viieks aastaks protsentideta laenuna. Lepiti kokku ka selles, et võimalikust kasumist dividende välja ei maksta, vaid et see jääb täies ulatuses reservkapitalina vabriku tehniliseks täiustamiseks ja laiendamiseks. Ettevõtte edasiseks juhtimi-

seks sai E. Fahle täisvolitused. 10. oktoobril 1899 võttis ta vabriku üldjuhtimise üle.

Sellest peale omandas ettevõtte tegevus teise ilme. Senine tehniline juhataja Rosenius oli lahkunud. Tema asemele asus Hugo Kauffmann Soomest Nurmise tselluloosivabrikust.

Esimeseks ülesandeks seadis Fahle tselluloosivabriku tegevuse õigusliku külje kindlustamise. Seejuures rakendati abinõusid väävligaaside vähendamiseks ja paremaks filtreerimiseks ning reovete suunamiseks eraldi kanalisse, et mitte häirida mereväehaiglat. Endastmõistetavalt taotleti samal ajal seniste seadmete maksimaalset rakendamist ja tootmise ratsionaliseerimist. Neil eesmärkidel rajati 1900. aastal uus väävliahi ja reovete kanal. Sõjaväevõimud ajasid aga vabriku likvideerimise asju edasi.

1901. aasta kevadel taotles tselluloosivabrik kubernerilt luba katlamaja laiendamiseks, mis pika kaalumise peale siiski rahuldamata jäeti. Oodati kohtuotsust vabriku likvideerimise nõudes. Seepeale pöördus Fahle rahandusministri poole (kellele tollal allusid ka tööstuslikud küsimused) toetuse saamiseks, ja mitte asjatult. Rahandusminister pöörduski 1901. aasta novembris selles küsimuses Eestima kubeneri poole, juhtides tähelepanu Osse ja Ko. tselluloosivabrikus sanitaarse olukorra parandamiseks rakendatud abinõudele. Vägikaikavedamine ametiasutuste vahel jätkus, kusjuures siseminister oli isegi valmis administratiivkorras vabrikut kuni kohtuotsuse tegemiseni sulgema. Kohus aga ootas erinevate ekspertisikomisjonide seisukohti. Olulist mõju avaldas lõpuks mereväehaigla vanemarsti kirjalik seletus 1902. aasta augustist, milles ta märkis, et viimastel kuudel pole tselluloosivabriku väävligaas end enam tunda andnud.¹ Lõpliku otsuse selles küsimuses tegi 1903. aastal Peterburi kohtupalat, kes Tallinna ringkonnakohtu prokuröri nõudmise Osse ja Ko. tselluloosivabriku likvideerimisele määramise küsimuses tagasi lükkas.

See oli Fahle esimene otsustava tähtsusega võit ettevõtte arendamisplaanide teostamisel. Siitpeale nõustus kubermanuvalitsus Osse ja Ko. tselluloosivabriku kõigi laiendusprojektidega.

Samal ajal paranesid ettevõtte tegevuse näitajad. Juba 1900. aastal tõusis tselluloositoodang 2628 tonnini, kusjuures paranes ka selle kvaliteet. Kuigi ka 1900. aasta tegevus lõppes veel 41 000 rubla suuruse kahjumiga, olid väljavaated

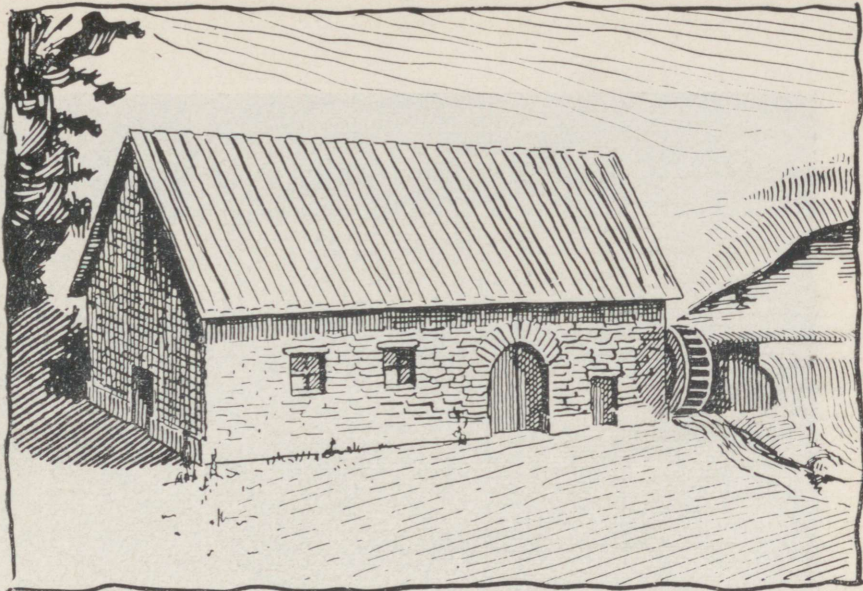
¹ RAKA, f. 33, nim. 3, t. 2105, leht 321.

tunduvalt paranenud. Tegevusse oli rakendatud uus ajakohane H. Füllneri firma tselluloosi kuivatamise masin. Vabanenud vana paberimasin jäi edaspidi seinapapi tootmiseks, millega võidi alustada 1901. aastal. Toormaterjaliks kasutati põhiliselt tselluloosiks mittesobivaid oksajäätmeid, lisandina aga utiliipaberit. Kuna seinapapi hind isegi ületas tselluloosi hinna, kujunes oksajäätmete selline eraldamine tselluloosi kvaliteedi parandamise kõrval majanduslikult väga kasulikuks lahenduseks.

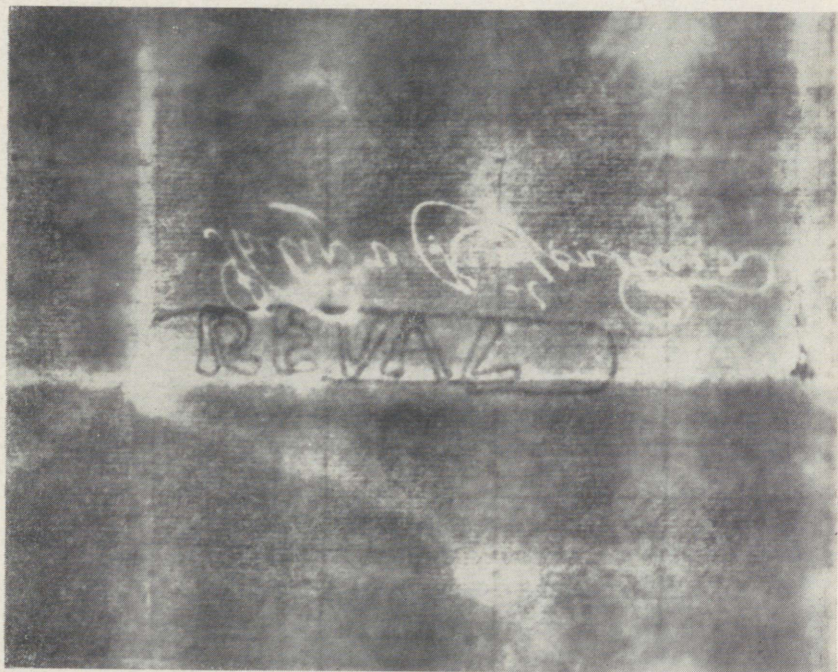
Soodustavaks teguriks sai veel tselluloosivabriku naabrusse koos «Dvigateli» tehasega rajatud uus Ülemiste raudteejaam, millega ühendati 1901. aastal Tallinnani valmishitatud kitsarööpmeline raudtee. Selle teeharu ühendamine tselluloosivabrikuga ei olnud eriti kulukas ja sai juba samal, 1901. aastal teoks. See aga lihtsustas väga suurel määral proportsiooni transporti ja säästis ka tööjõudu. Ent samal ajal kasvasid jällegi ettevõtte võlad. Pealegi oli Tallinna tselluloosivabrikule kujunenud võimas konkurent Saksa tselluloosivabriku «Waldhof» kõige uuemate seadmetega varustatud filiaali näol Pärnus (alustas tegevust 1900. aasta detsembris). Selle esialgseks tootmisvõimsuseks arvestati 16 000 tonni, kuid tegelikult kasvas see järgneva aastakümne jooksul 70 000—80 000 tonnini. Tallinna tselluloosivabrikust kui suhteliselt nõrgast konkurendist püüdis ta esialgu vabaneda hindade allasurumise teel («Waldhof» turustas Venemaal tollal ka Saksamaal valmistatavat tselluloosi). 1900. aastal langesid üldise majanduskriisi taustal tselluloosihinnad 134 rublalt 66 rublale ühe tonni kohta arvestatuna.

Oli selge, et ka Tallinna tselluloosivabrik peab oma konkurentsivõimet edaspidi oluliselt tugevdama, eelkõige uute suuremate keedukatelde ehitamisega. See aga nõudis uusi investeeringuid ja võlakoormus oli niigi suureks kasvanud. Nähtavasti oskas Fahle üldise raske majanduskriisi tingimustes olukorra tõsidust osanikele niivõrd veenvalt esitada, et nad nõustusid 1902. aastal ettevõtte finantside uue saneerimisega osakapitali veelkordse kustutamise teel.² Uue osakapitali moodustamisel võttis sellest nüüd juba osa ka E. Fahle ise, esinedes 1904. aastast peale ühtlasi vastutava osanikuna. Sellega tugevnes tema positsioon ettevõttes veelgi ja edaspidi võis ta siin toimida üsna oma äranägemisel. Ühtlasi jäadi seisukohale, et kasum jääb täies ulatuses ettevõtte tegevuse laiendamiseks.

² Die Baltische Papierindustrie in Wort und Bild, lk. 43.

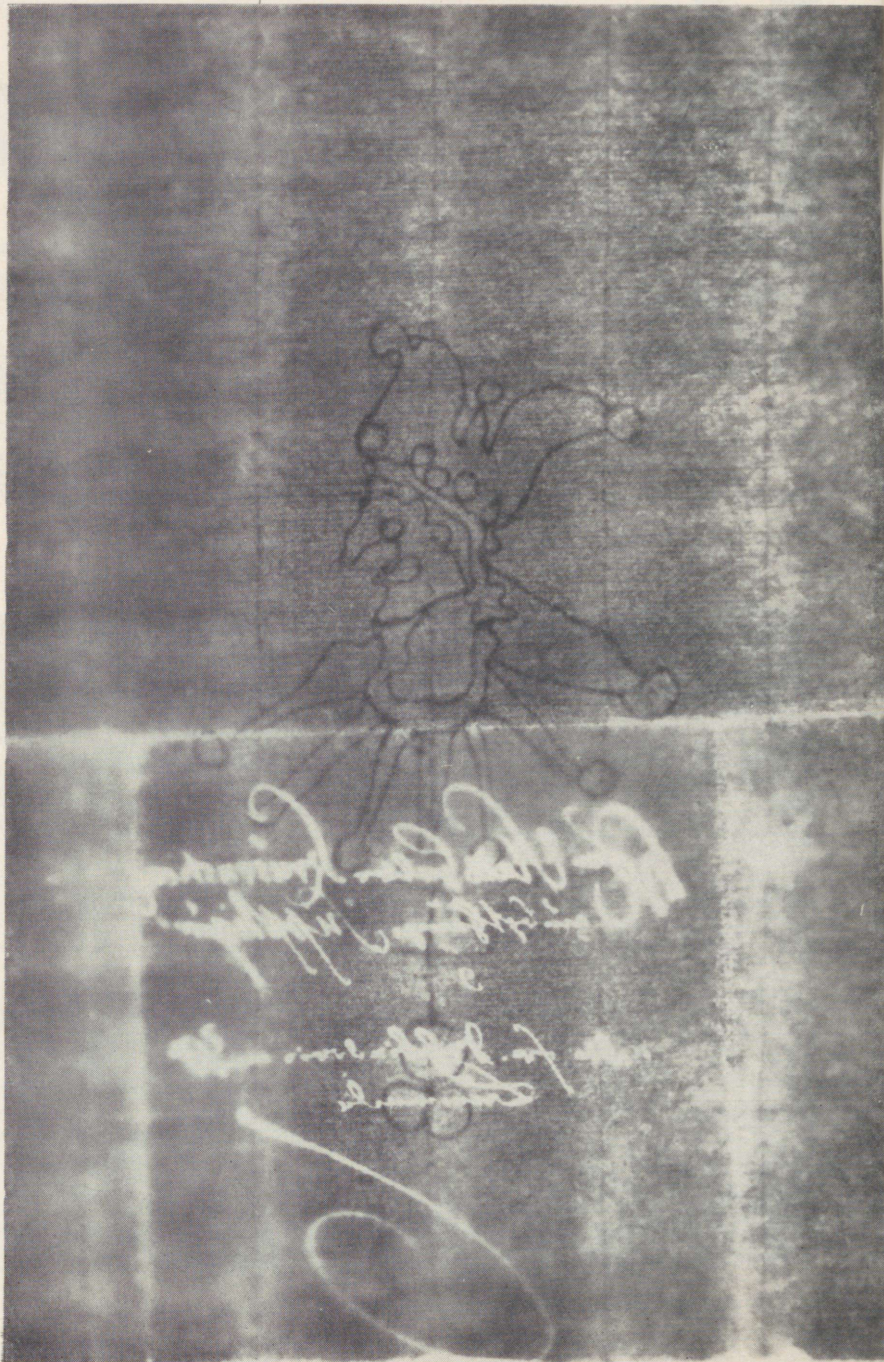

Ülemiste paberiveski. (V. Pilteri vaba rekonstruktsioon.)

Tallinna paberiveski vesimärgid dokumendil 8. septembrist 1667.

EAA.1.2.333/I 16p

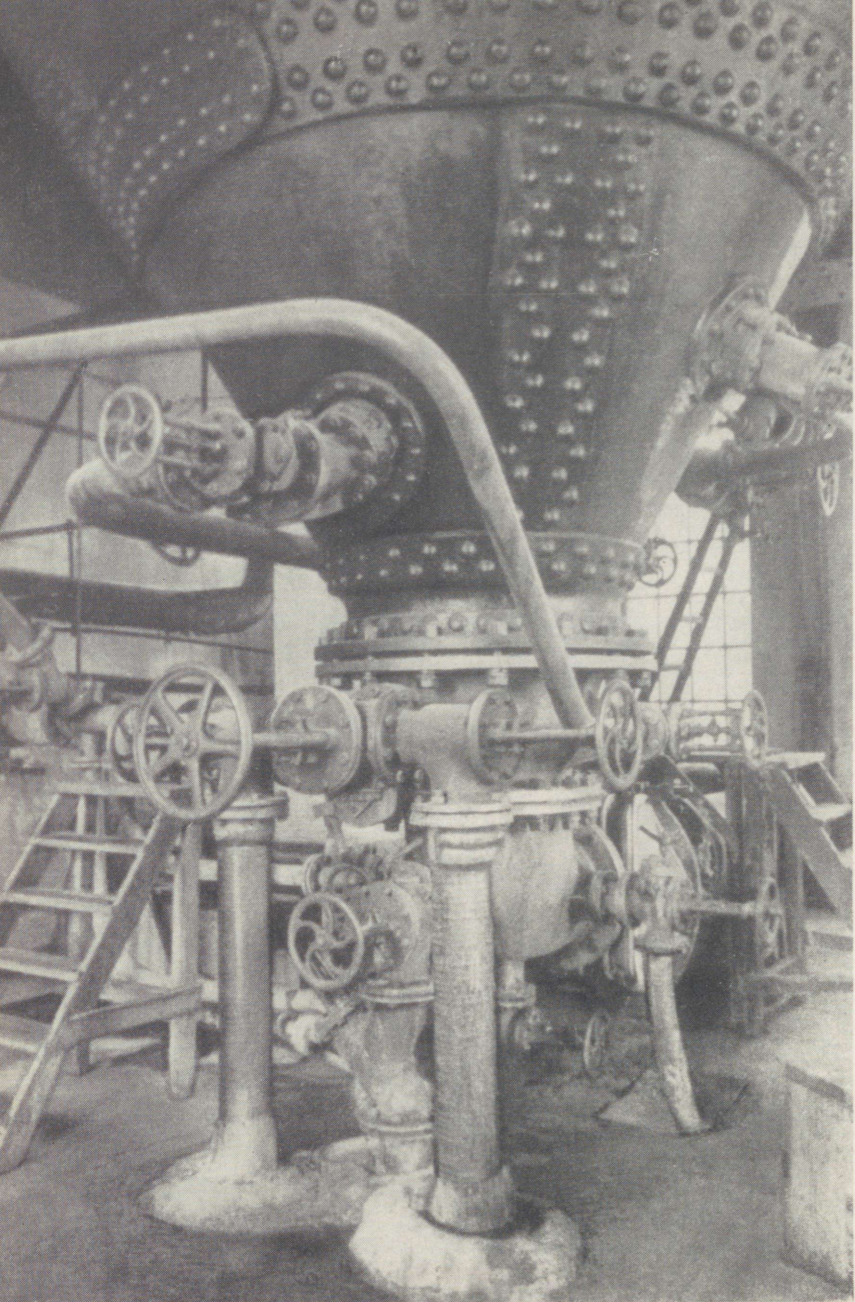

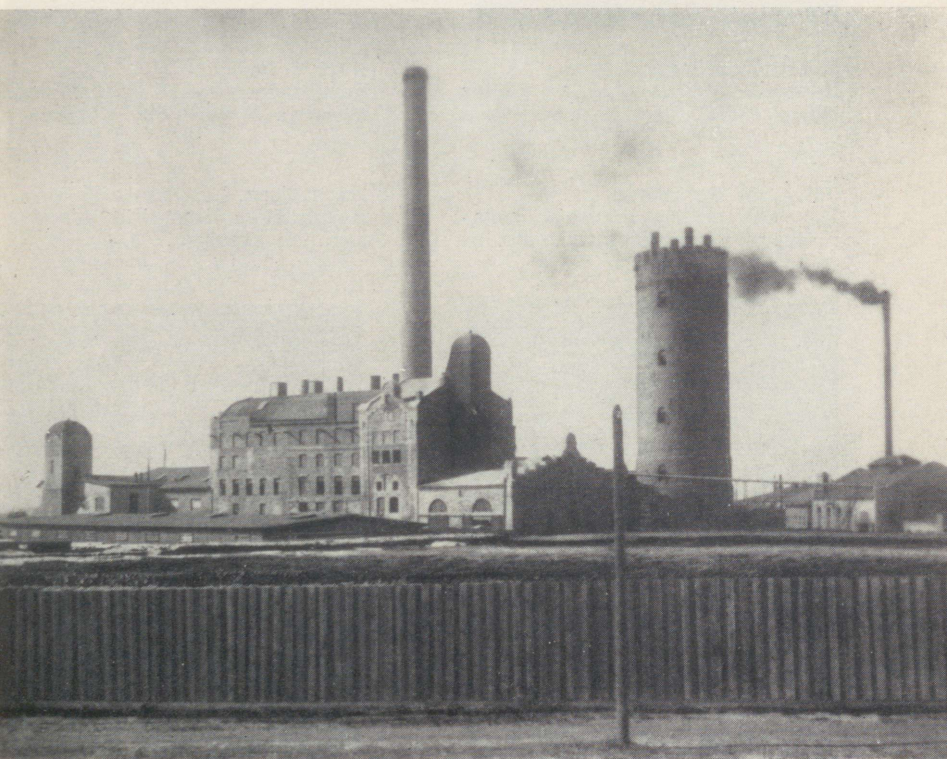
Nii kujutati Tallinna linna ja selle ümbrust 1780. aastal.
 *) Tallinna paberiveski.

Ülemiste paberivabrik 1845. aastal.

Esimene keedukatel 1894. aastast.

Tallinna tselluloosivabrik 1900. aastal.

Jakob Kochberg.
Revolutsiooniline võitleja. Töötas
tselluloosivabrikus 1897. aastal.

Karl Volbrück.
Revolutsioonilise liikumise orga-
niseerijaid tselluloosivabrikus.

Johannes Peskmann.
Revolutsioonilise liikumise orga-
niseerijaid tselluloosivabrikus.

Hans Eisen.
Revolutsioonilisest liikumisest
aktiivne osavõtja.

Для единичной забастовки.

1905 годъ Января мѣсяцъ Доминиковъ губернія — уѣздъ Ревель.
| городъ |
| мѣстечко |
| село |

Имя, отчество и фамилія владѣльца Тов. "Оссел и Ко"
заведеніе Целлюлозное производство 6 группы *).

Число рабочихъ въ заведеніи **) " 195 чел. "

Число принимавшихъ участіе въ забастовкѣ " 195 чел. "

Про должительность забастовки ***) " 5 дней "

Число потерянныхъ рабочими дней ***) " 925 дн. "

Причины забастовки I - 1, 2, 3, 6, 7, 9, 14. -

Результаты забастовки. Удовольствовано: I - 1, 2, 3, 6, 7, 9, 14. -

Обстоятельства, сопровождавшія стачку (призывъ войскъ, аресты, высылки, частичный или общій расчетъ, разрушительныя дѣянія рабочихъ.)

ни болѣе

Къ доносенію _____ фабричнаго инспектора _____ губерніи
отъ В. В. Цукета за № 12

*) Показать группу, къ которой относится заведеніе по ведомству, принятой Отдѣломъ Промышленности.
**) Сводныя по этому вопросу и предлажуему заголовку подлежатъ запискѣ и для повторныхъ случаевъ стачекъ.
***) Объясненіе см. на оборотѣ.

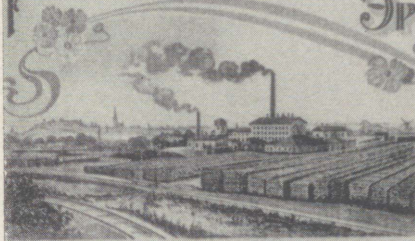
Получ. 15 Октября 1906. с. 4/20

РЕВЕЛЬСКАЯ ЦЕЛЛЮЗНАЯ ФАБРИКА

ЭРНЕСТЬ ОССЕ И К^о

Основана 1894

РЕВЕЛЬ.

Адресъ для телеграммъ
ЦЕЛЛЮЛОЗА-
РЕВЕЛЬ.

REVALER CELLULOSE
FABRIK
Ernst Osse & Co^o
REVAL. CELLULOSE REVAL

Ревель, № 1011-го № 1906.
Reval, den

Господину

Владельцу фабричному Кооперации

Здоровья

Изъ уведомленія въ именномъ Давно съ
10 числа въ 4 575 киллограммъ уведомленія Давно, килло
въ 1906 году въ именномъ франкшисъ 248 франкшисъ Давно
келло 4 раза а келло: 1 5 гилло

1/2 гилло

1/2 "

4/19 гилло или 1/2 гилло, келло

предоставленія согласно 29 гилло въ Абсолютнаго сокращенія
производительна. Уведомленія 248 - уведомленія рассужде
Кан по: производниа, Франкована въ Франкшисъ, Франкована
различнаго размера, именномъ фабричному Кооперации а. д. д.

Копия

Для единичной забастовки

1907 год. 12 июля. Ревельская губерния

уезд. | город Ревель
| уездно-
| село

Имя, отчество и фамилия владельца Товарищество "Э. Осес и К^о"
заведение целлюлозного производства № 11 группы).

Число рабочих в заведении ^{всего} 260

Число принимавших участие в забастовке 260

Продолжительность забастовки ^{всего} 7 дней

Число потерянных рабочих дней ^{всего} 1820

Причины забастовки

Увольнение 5 рабочих

Результаты забастовки

Увольнение рабочих признано обратным.

Обстоятельства, сопровождавшие стачку (призывы войск, аресты, высылки, частичный или общий расчет, разрушительные действия рабочих)

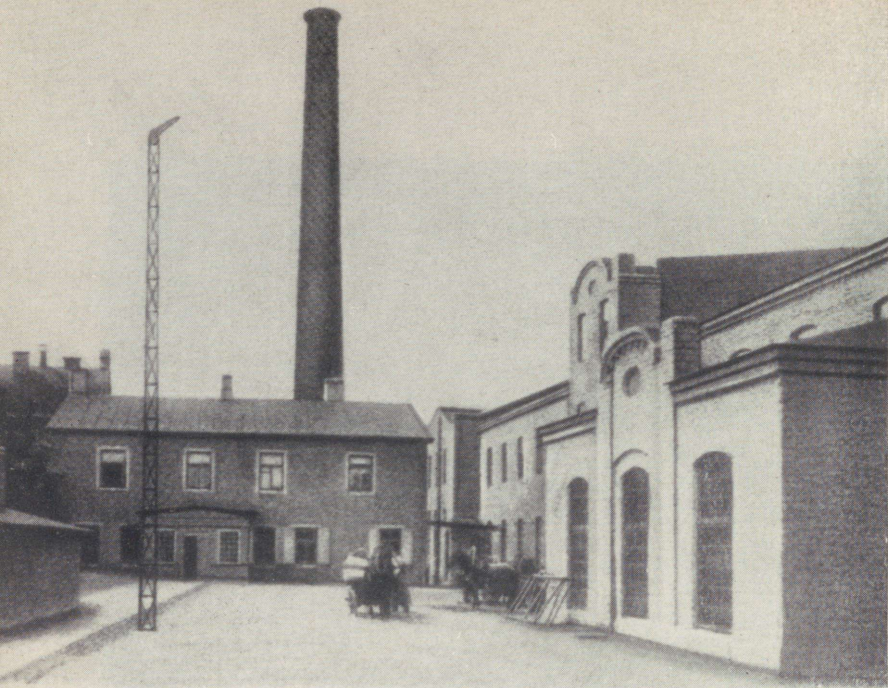
Все шло мирно.

Къ донесенію Отдела фабричнаго инспектора Ревельской губерніи
отъ № 23 июля 1907 г. № 334/м 354.

^{*)} Показатъ группы, къ которой относится заведеніе по номенклатурѣ, принятой Отдѣломъ Промышленности.

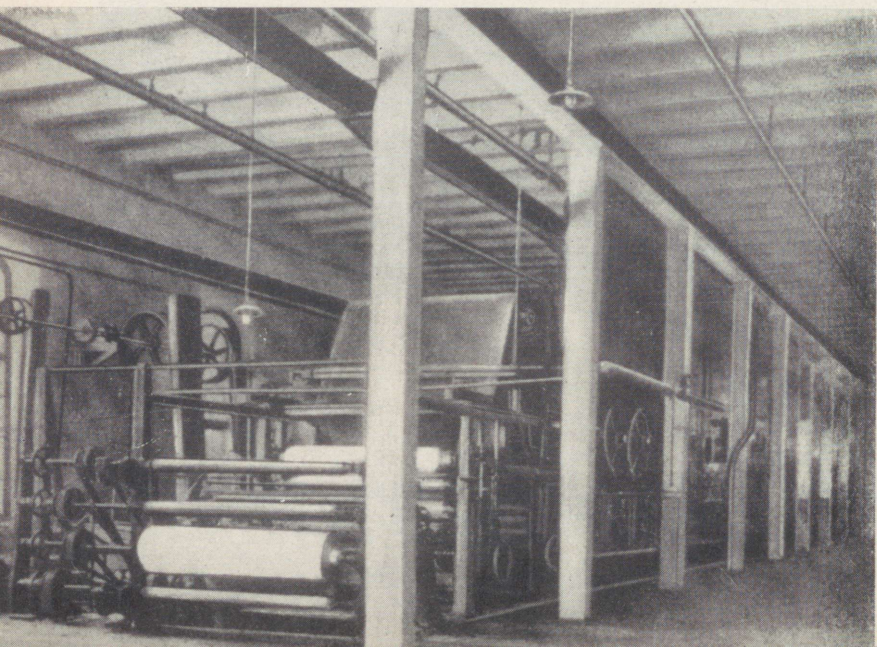
^{**)} Слѣдуетъ по этому вопросу и предъидущему заголовку поддѣлать замѣчаніе и для повторныхъ случаевъ стачекъ.

^{***)} Объясненіе см. на оборотѣ.

Paberi transportimine 1912. aastal.

Paberimasin nr. 4. Monteeritud 1914. aastal.

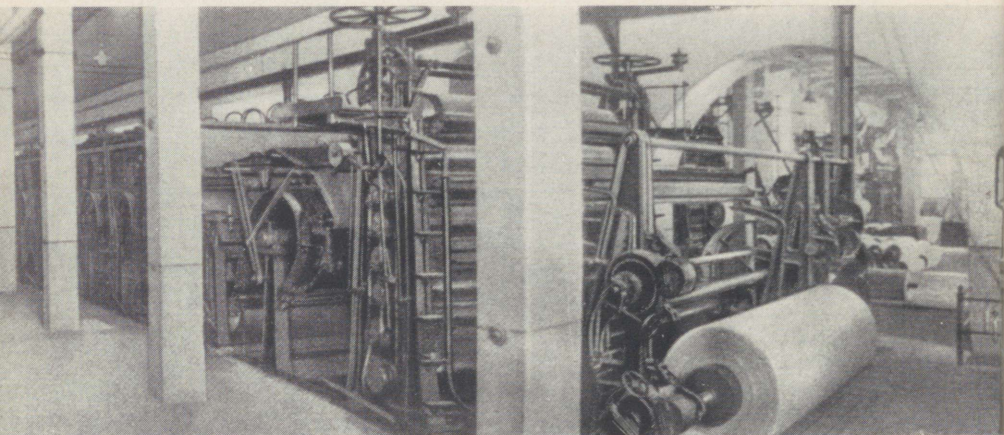

Tallinna Nõukogu istung. Osa
võtavad Põhja Puupapi- ja
Paberivabrikute kollektiivi
poolt valitud saadikud
E. Baumin ja A. Koort.

Maria Jakobson.
Töötas tselluloosivabrikus ala-
tes 1916. aastast.

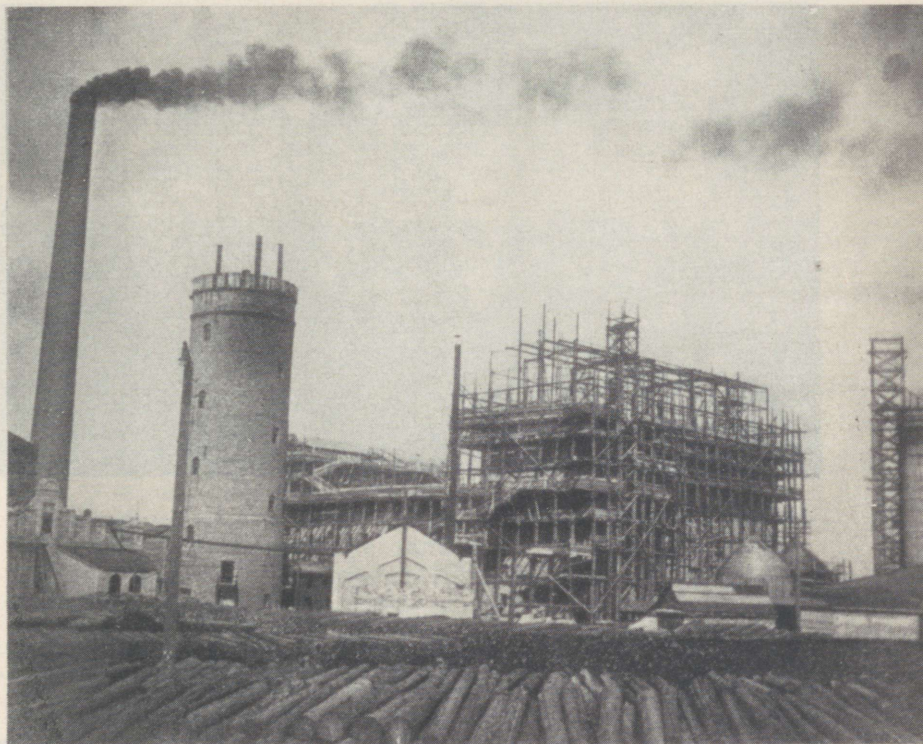

Paberimasin nr. 3. Monteeritud 1922. aastal.

Töölised ja ametnikud, kes on töötanud ettevõttes üle 20 aasta.

Tselluloosivabriku rekonstrueerimine.

Ametiühingu juhatus 1922. aastal.

Tallinna Keemia- ja Paberitöölise Ametiühingu juhatus 1920/1921. aastal. Istuvad vasakult (teine) Urov, H. Volbrück (Veltson), Laurits. Seisavad Eskusson, J. Kütt, A. Meite.

Pärast ettevõtte teistkordset saneerimist ja kohtuprotsessi võitmist alustati otsekohe esimese suurema keedukatla ehitamist. 1903/1904. aastal tõusis tselluloositoodang juba 3411 tonnini, millele lisandus 517 tonni pappi. Sellega saavutati tase, mis ettevõtte tegevust majanduslikult õigustas. 1904. aastal tõusis ühingu kasum üle 61 000 rubla, mille arvel suurendati nii põhikapitali kui reservkapitali. See võimaldas jätkata seadmete moderniseerimist ja toodangu laiendamist. 1905. aastal ehitati pleegitusosakond, mis lubas edaspidi valmistada ka kõrgekvaliteedilist pleegitatud tselluloosi. 1906. aastal ehitati teine uus keedukatel ja 1907. aastal uus happetorn. Et suveperioodil veekriisist üle saada, rajati kaks 150 meetri sügavust puurkaevu. Investeeringud, mis 1900. aasta lõpul ümmarguselt 500 000 rubla moodustasid, tõusid 1904. aastal üle 650 000 ja 1907. aastaks üle 750 000 rubla.

Tselluloosi toodeti 1906/1907. tegevusaastal juba üle 6300 tonni ja seinapappi ligi 1700 tonni. Sajandi algul oli ühe tonni tselluloosi saamiseks kulutatud ligi 10 kantmeetrit propse. Tehnoloogia täiustamine ja täpsustamine võimaldas seda hulka järk-järgult vähendada umbes 6,5 kantmeetriini, mis samuti oli suureks saavutuseks.

Kuni 1904. aastani oli toimunud terav konkurentsivõitlus «Waldhofi» tselluloosivabrikuga. Viimane oli algusest peale Venemaa tselluloositurul monopolset seisukohta taotlenud. Kui aga ilmnis turu kiire laienemine ja samal ajal Tallinna tselluloosivabriku tehnilise baasi tugevnemine, mõistis «Waldhofi» vabriku juhatus, et hindade konkurentsi tulemusel kaotavad nad ise suhteliselt rohkem. Pole teada, kumalt poolt alustati läbirääkimisi kokkuleppe sõlmimiseks. Ent see, et võimas «Waldhofi» vabrik Osse ja Ko. tselluloosivabrikut siiski lepinguväärilisena võttis, oli viimasele nii tunnustuseks kui võiduks. 5 aastaks sõlmitud liidulepingu tulemusena loobuti edasisest konkurentsist ja määrati üldiselt ühtsed müügihinnad. Kuna «Waldhof» valitses tegelikult kogu Venemaa tselluloositurgu, kujunesid need hinnad ühtlasi ka monopolseteks hindadeks (1905. aastal maksis pleekimata tselluloos ümmarguselt 80 rubla ja pleegitatud tselluloos ligi 90 rubla tonn).

Nõnda oli E. Fahle juhtimisel pankroti ja likvideerimise lähel seisnud puuduliku tehnikaga väiksest tselluloosivabrikust saanud arenguvõimeline ettevõtte. Loomulikult tuleb hinnata Fahle kui tugeva majandusliku analüüsi ja heade organisaatorlike võimetega isiku osa ettevõtte juhtimisel. Põhiliseks teguriks jääb ometi tselluloosivabriku tööliste

poolt loodud lisaväärtuse akumulatsioon. Ja just sellel pinnal pörkavad teravalt kokku kapitalistliku ettevõtte eduka tegevuse ja tööliste huvid. Jälgime seda lähemalt Osse ja Ko. tselluloosivabrikus 20. sajandi algul toimunud murrangu perioodil.

1900. aastal oli tööliste arv selles ettevõttes ulatunud 234-ni. Järgnevail aastail vähendati seda 122-ni. Kuna sajandi algul valitsev raske majanduskriis põhjustas töötute arvu suurenemist, võisid vabrikandid kõikjal töölistele halvemaid töö- ja palgatingimusi peale suruda. Seda enam, et tööliklassi jõud olid tollal veel organiseerimata. Osse ja Ko. tselluloosivabrikus kajastavad seda järgmised arvud.³

Tegevusaasta	1901/1902	1902/1903	1903/1904
Aastatoodang (rublades)	221 665	259 216	377 358
Tööliste arv	143	123	122
Makstud palkadeks aastas (rublades)	44 281	29 139	38 777
Toodang ühe töölise kohta aastas (rublades)	1 550	2 107	3 093
Ühe töölise keskmine palk aastas (rublades)	310	237	318

On iseloomulik, et kõige väiksemaks suruti palgad 1902/1903. aastal, s. o. kriisi sügavseisu perioodil. Palkade alane mine oli kõige suurem lihttöodel. Näiteks naishoovitööliste keskmine palk langes aastas 140,54 rublalt 83,17 rublale, s. o. üle 40 protsendi. Tööliste palgasumma kokku vähenes samal ajal ümmarguselt 24 protsenti. 1903/1904. aastal tõusis tööliste keskmine palk üsna vähe 1901/1902. aastaga võrreldes, samal ajal kasvas toodang töölise kohta küll aga mitmekordseks. Meenutame, et 1900. aastal oli ettevõtte raamatupidamine näidanud 41 000 rubla kahjumit, 1904. aastal aga üle 61 000 rubla kasumit. Vaatamata sellele, et Osse ja Ko. tselluloosivabrikus saadud lisaväärtus rakendati ettevõtte laiendamiseks, muutus see ometi eraomandiks ja seostus kapitalismi vastuoludega.

³ TLA, f. 116, nim. 1, t. 1738, lehed 8—9.

Kui Osse ja Ko. tselluloosivabrik 1894. aasta märtsis 63 töölisega tegevust alustas, püsisid Tallinna tööliste ja vabrikuomanike vahel veel vanad arusaamad. Töölised võeti tööle tingimustel, mis olid kindlaks määratud vabrikuvallitsuse poolt. Päevatöölise tööpäeva pikkuseks oli ette nähtud 13 tundi. Töö algas hommikul kell 6 ja kestis vaheajata kella 7-ni õhtul. Vahetustega töötajate tööpäev oli küll 12 tundi, kuid see-eest tuli töötada ka pühapäeviti. Pühapäeval toimus ka nn. vahetuste murdmine. Üks vahetus pidi laupäeva õhtust pühapäeva õhtuni tegema 24 tundi järjest, millele järgnes siis uus öövahetus (eelmise nädala öövahetus jäi seega päevaseks vahetuseks).

Päevapalgaks oli alaealistele ja naistele määratud 35 kopikat, 28 töölisele 65 kopikat, 25 töölisele 70—90 kopikat ja meistritele 80—135 kopikat päevas.

Seda olukorda ei muutnud ka 1894. aastal Tallinna kui Eestimaa kubermangu keskusse vabrikuinspektori ametisemääramine. Vabrikuvallitsus pidi inspektorile kinnitamiseks esitama vaid trahvide määramise põhikorra. Trahvid olid vahendiks tööliste kuulekaks allutamiseks vabrikuvallitsusele. Töölt puudumise korral võeti palgast maha kahekordne päevapalk, hilinemise ja varem lahkumise korral ulatus trahv 30 kopikast kuni rublani, samuti puhtuse mittepildamisel, praaktöö ja seadmete rikkumise korral 50 kopikast kuni rublani, ülemuste korralduste mittetäitmisel kuni rublani jne., jne.

1897. aastal oli tsaarivalitsus sunnitud tööliste streikivõitluse survele välja andma uue vabrikuseaduse, mis esmakordselt tööpäeva piiras. Tööaja kestuseks päevases vahetuses määrati 11—12 tundi, öösel 10 tundi. Ometi jäi vabrikuvallitsusele võimalus neid piire rikkuda, eelkõige just süstemaatilise ületunnitööga. Nõnda kehtis ka Tallinna tselluloosivabrikus vahetustöölise suhtes endine töökord, kusjuures ületundide kompensatsiooniks hakati vabu päevi andma.

19. sajandi lõpul rajati Tallinnasse mitmeid uusi suurtööstuslikke ettevõtteid. Suurimaks neist oli 1898. aastal Lasnamäele ehitatud «Dvigateli» vagunitehas, kus tööliste arv kasvas 1900. aastal juba üle 2000. See tselluloosivabriku võimas naaber muutis Tallinna ilme endisest hoopis suurtööstuslikumaks. Meenutame, et 1871. aastal oli Tallinnas ainult 31 000 elanikku. Pärast raudteeühenduse saamist (1870) hak-

kas linn hoogsamini kasvama, kuid esialgu siiski peamiselt sadama- ja kaubanduslinnana. 1897. aasta rahvaloendusel ulatus Tallinna elanike arv juba 64 572-ni (neist 6434 sõjaväelast). Järgnevail aastail omandas Tallinn aga juba tööstuslinna ilme. «Dvigatelile» järgnesid Balti Puuvillamanufaktuur, «Volta» tehas, Krulli uue masinatehase rajamine jne. Varem tegutsevad ettevõtted laiendasid oma tegevust, nende hulgas Osse ja Ko. tselluloosivabrik, A. M. Lutheri vineeri- ja mööblivabrik, Mayeri keemiavabrik jt. Vabrikutöölise arv Tallinnas, mis 1895. aastal ulatus ainult 2300-ni, kasvas 1901. aastaks ligi 10 000-ni. Paljud neist olid saabunud siia Venemaa teistest tööstuskeskustest, valdav enamik aga tulnud maaproletariaadi hulgast.

Koos tööstusproletariaadi kasvamisega algas siin ühtlasi töölisklassi organiseerumine. Meenutame, et 1900. aasta detsembris ilmus V. I. Lenini initsiatiivil ajalehe «Iskra» esimene number. See ajaleht seadis endale ülesandeks uut tüüpi partei — revolutsioonilise töölispartei loomise Venemaal. Venemaa suurematesse tööstuskeskustesse loodi salajased iskraliku suunaga rühmad ja komiteed. Ühe sellise rühma organiseeris Tallinna «Volta» tehase treial M. I. Kalinin, kes 1901. aastal väljasaadetuna siia elama asus. 1902. aastal ühendas M. I. Kalinin Tallinna tööliserühmad «Töölise Keskringiks», millest 1904. aasta lõpul kasvas välja VSDTP Tallinna Komitee. Kuna selle tegevus oli salajane, pole lähemaid andmeid, kes Tallinna tselluloosivabriku töolistest sellesse esimesse organiseeritud võitlusrindesse kuulusid. Küll on aga teada, et tselluloosivabriku töolistel oli kindel koostöö oma naaberseltsimeestega «Dvigateli» tehast, kes moodustasid Tallinnas revolutsioonilise liikumise tuumiku. Teame ka seda, et Tallinna tselluloosivabrikus ehk «Tsellulooses» oli aktiivseid ja ennastalgavaid töölisklassi huvide eest võitlejaid. Nende hulka kuulusid Abram Hio, Anton Jootmann (Jodman), Johannes Jürgens, Hindrek Karu, Jakob Kochberg, Jüri ja Mart Kure, Gustav Leimann, Karl Nõukas, Juhan Rannus, Hans Veski, Abram Volbrück ja veel mitmed teised.

1904. aastal kujunesid ka töölisliikumise objektiivsed eelused endisest soodsamaks. Sajandi algul kogu majanduselu haaranud kriis oli asendunud järjekordse elavnemisega. Seega oli saabunud aeg kriisi ajal pealesurutud raskete töötingimuste parandamiseks. Kõiki töölisi huvitas ülemääraselt pika tööpäeva lühendamine, palkade tõstmine, töölise inimväarikuse kindlustamine.

1904. aastal sagesid üksiktöölise poolt vabrikuinspektorile esitatud protestid. Rohkesti esines neid seoses 1903. aasta 2. juuni seaduse rakendamisega, mis andis töölisele õiguse tööõnnetuse korral ettevõtelt kahjutasu nõuda. Väga valusaks küsimuseks oli tööliste olukord haigestumise korral, mis seaduslikult oli täiesti lahtiseks jäetud, ehkki väikeste abirahade maksmist oli mõningais ettevõtteis hakatud praktiseerima nn. trahvikapitali arvel.

Valmivat revolutsioonilist kriisi kiirendas 1904. aasta alguses puhkenud Vene-Jaapani sõda. Revolutsiooni lähtepunktiks said aga 1905. aasta 9. jaanuari verised sündmused, millele järgnes üle kogu Venemaa protestistreikide laine. Tallinnas võttis 12. jaanuaril alanud üldstreigist osa umbes 10 000 töolist, nende seas ka suurel hulgal «Tselluloose» töölisi. Juba enne protestistreigi vallandumist levitati vabrikutes üleskutset: «Vennad, nõudkem 8 (kaheksa)-tunnist tööaega, nagu meie vennad Piiteris...»⁴

12. jaanuaril esitati ühtlasi vabrikuinspektorile Tallinna tööliste ühine avaldus. Selles nõuti 8-tunnise tööpäeva kehtestamist, miinimumpalkade rakendamist (naistööliste 75 kop., lihttööliste 90 kop. ja oskustööliste 150 kop.), segakomisjonide loomist tööliste töölevõtmise ja vallandamise asjus ning tükitööhinnete määramises, vabrikuvärvates tööliste läbiotsimise lõpetamist ja haiguspäevade eest abirahade maksmist.

Jaanuari üldstreik kestis nädal aega ja lõppes vabrikantide lubadusega tööliste töötingimusi parandada. Streigi ajal võtsid töölised Tallinnas ka korrapidamise enda kätte, moodustades vastavad patrullüksused, kus kokku oli 300 meest.

Oli alanud esimene Vene revolutsioon, mis kujunes rahvarevolutsiooniks. Selle käigus astus Tallinna tööstusproletariaat korduvalt üksmeelselt välja, mis sundiski vabrikante tööliste mitmes suhtes järeleandmisi tegema. Tööpäev lühendati «Dvigatelis» 9 tunnile, teistes vabrikutes, sealhulgas Tallinna tselluloosivabrikus, 10 tunnile (vahetustöölised pidid siiski ületunde tegema). Palku tõsteti 10 protsendi ringis, tööliste trahvimist piirati jne.

Revolutsiooniline võitlus saavutas kõrgseisu 1905. aasta viimastel kuudel.

14. oktoobril ühinesid Tallinna töölised ülevenemaalise poliitilise üldstreigiga. 15. oktoobri õhtul toimus «Estonia» seltsi saalis (tollal vanas majas Väike-Tartu mnt.) tööliste

⁴ RAKA, f. 206, nim. 1, t. 148, leht 10.

esindajate koosolek, kus tehti kokkuvõtteid olukorrast ja poliitilistest nõudmistest.

Samal ajal oli tsaarivalitsus, kasutades sõjategevuse lõpetamist Jaapaniga, kogu reaktsiooni toetusel asunud revolutsioonilist võitlust maha suruma. Aktiivsemate tööliste vangistamisele ja teistele survevahenditele järgnes 16. oktoobri veretöö Tallinna Uuel turul (asus praegusel «Estonia» taha jääval alal). Selle ohvrite hulgas oli 90 surnut ja terve hulk haavatuid. Kogu maad haaras viha ja raev. Novembris loodi Tallinnas töölisesindajate ülelinnaline nõukogu ja asuti VSDTP Tallinna Komitee juhtimisel relvastatud ülestõusu ettevalmistamisele. Sellest, mis neil päevil Tallinna tselluloosivabrikus toimus, on meil samuti vähe andmeid. Teame vaid, et novembri algupoolel toimusid osakondade kaupa töölisvanemate valimised. Katlamaja töölised valisid oma vanemaks Hindrek Karu, tselluloosiosakond Anton Jootmanni (Jodman), remondimehed Mihkel Jaksi, paberiosakond Maks Talmani ja asemikuks Johannes Jürgensi, paberimassi valmistajad Gustav Kaasiku ning asemikuks Peeter Kõivi ja naistöölistest paberisorteerijad Juuli Sundmani.⁵ Neist vähemalt Jootmann, Karu ja Jürgens võtsid parteilisest tööst aktiivselt osa. Tööliste usalduse olid nad võitnud aga kahtlematult kõik.

Revolutsioon saavutas oma haripunkti detsembri relvastatud ülestõusuga. Alates 8. detsembrist katkestasid Tallinna tselluloosivabriku töölised töö ja ühinesid üldise võitlusrindega. Samal ajal oli tsaarivalitsus asunud kõigi jõududega relvade abil revolutsiooni lämmatama. Koos ülevenemaalise revolutsioonilise võitlusega suruti veriselt maha ka rahvarevolutsioon Eestis.

28. detsembril 1905. alustasid Tallinna tselluloosivabriku töölised taas oma igapäevast tööd. Oli alanud revolutsiooni taandumine. Selles olukorras tuli paratamatult hakata kaitsetaktikat rakendama. Selleski ilmnes Tallinna vabrikutöölise organisatsioonilise ükmeelsus, mida isegi ametivõimud pidid tunnistama.

Tallinna tööliste poliitilise võitluse osas oli 1. mai ja 16. oktoobri veretöö aastapäeva tähistamise kõrval tähelepanuväärsemaks sündmuseks ristleja «Pamjat Azova» ülestõusnud madruste kaitseks väljaastumine sõjaväekohtu istungite ajal 1906. aasta juulikuu lõpul. Sellestki võtsid tselluloosivabriku töölised osa.

---

⁵ RAKA, f. 206, nim. 1, t. 16, lehed 111—112.

Uueks momendiks töölisklassi organiseerimisel kujunes ametiühingute asutamine. Tõsi küll, küsimus oli aktuaalselt üles kerkinud juba 1905. aastal revolutsioonilise initsiatiivi korras. Revolutsiooni taandumisel vajati selleks aga ka seadusandlikku alust. Õiguse nende asutamiseks andis 1906. aasta 4. märtsi seadus ühingute ja liitude kohta. Selle alusel kuulusid ametiühingute põhikirjad kinnitamisele kubermanguvalitsuses, mis omakorda aega võttis.

Tselluloosivabriku ja Johanson'i paberivabriku töölised otsustasid koos paberitöölise ametiühingu asutada. Põhikirja projekt töötati välja 1906. aasta sügiseks. 16. novembril toimus Pritsimaja saalis kahe ettevõtte töölise ühine koosolek, kus põhikiri ka mõne väiksema parandusega vastu võeti. Väärrib tähelepanu, et ühing määras algusest peale oma tegevusrajooniks kogu Eesti ala, s. t. Eestimaa kubermangu koos Narva linna ja Liivimaa kubermangu põhjaosaga.⁶

23. novembril saadeti põhikiri Eestimaa kubernerile kinnitamiseks. Alles pärast paranduste tegemist kinnitati see 9. veebruaril 1907. Tegelikult oli ühisus tegevust alustanud juba asutamiskoosolekust peale. 25. veebruaril 1907 võis ajutine juhatus oma tegevusest aru anda. Peamist tähelepanu oli pööratud liikmete toetamisele nii arstliku kui juriidilise abi vajaduse puhul. Koosolekul tõsteti üles tööpäeva piiramise ja miinimumpalkade määramise nõudmine. Tollal jäi see nõudmine mõistagi ainult heaks sooviks.

Ühingu liikmeks oli astunud 122 meest ja 55 naist. Juhatusse valiti: esimeheks August Nigulas, aseesimeheks August Ruut, liikmeteks Eduard Poolgas, Karl Nõukas ja August Seeboldt.

1907. aasta sügiseks kasvas liikmete arv Tallinnas üle 150 ja Pärnu osakonnas 23-ni.

Side teiste ametiühingutega kujunes tugevaks, seda enam, et kõik töölisametiühingud koondusid ühte ja samasse asukohta: alguses Pikk tn. nr. 36, 1907. aasta novembrist alates Uus tn. nr. 24. Kõigi nende tegevust suunas põrandaalune parteiorganisatsioon.

Eestimaa kuberner I. V. Korostovets iseloomustab oma salajasest ettekandest 1907. aasta oktoobrist Politseidepartemangule Tallinna ametiühingute tegevust järgmiselt: «... ei või mingil juhul kinnitada, et nende tegevuses puudub salajane agitatsioon ja ettevalmistamine üksmeelseks vägivaldseks võitluseks kehtiva korra vastu, mille puhkemist hoiab

⁶ RAKA, f. 44, nim. 1, t. 46, leht 4.

käesoleval ajal tagasi valitsusvõimu tugevus, mis tugineb sõjaseisukorraga antud volitustele.»⁷

Tööliste olukord ja võitlustingimused raskenesid veelgi revolutsiooni taandumisele järgnenud 1907. aasta 3. juuni Stolõpini riigipöördega vallandunud uue reaktsioonilaine haardes. Vabrikandid võisid end aga olukorra peremehena tunda ja oma ettevõtete edasisele laiendamisele asuda.

TSELLULOOSI- JA PABERIKOMBINAADIKS

20. sajandi esimestel aastatel oli Tallinna tselluloosivabrik E. Fahle juhtimisel saavutanud vajaliku konkurentsivõime, mis tal tegevuse algusperioodil puudus. Ettevõtte hakkas pidevalt laienema. Uue sajandi esimesel aastakümnel suurenes tselluloositoodang siin 2628 tonnilt 9736 tonnile. Mitmekordseks oli kasvanud ka Pärnus tegutseva «Waldhofi» toodang. Kerkis küsimus, kas tselluloosile jätkub küllaldaselt turgu. Ent paberi tarbimine oli kõikjal kiiresti suurenenud, sealhulgas ka Venemaal. Varasem tekstiiltooraine asendus seejuures järjest rohkem tselluloosiga.

Paberi tarbimise iseloomustamiseks võib märkida, et omaaegseil andmeil arvati 20. sajandi algusaastail kuluvat ühe inimese kohta Inglismaal 6,5 kg, Ameerika Ühendriikides 5,7 kg paberit, mujal aga vähem (Venemaal 0,75 kg). 1911. aastal arvati Ühendriikides kuluvat juba 32,5 kg, Inglismaal 16,3 kg, Prantsusmaal 10,5 kg, Itaalias 7,6 kg, Austrias 7 kg paberit ühe inimese kohta.

Venemaa paberitoodangu ja paberi tarbimise laienemist väljendavad järgmised andmed (miljonites rublades):⁸

	1890. a.	1900. a.	1908. a.	1911. a.
Paberitoodang	19,1	39,7	45,5	57,5
Paberiimport	3,2	9,3	16,5	24,4
Paberi tarbimine	22,3	49,0	66,0	81,9

Seega kasvas paberi tarbimine Venemaal umbes 20 aasta jooksul rublades arvestatuna 3,7 korda, toodang aga ainult

⁷ RAKA, f. 44, nim. 1, t. 112, lehed 86—87.

⁸ «Rigasche Industrie-Zeitung», 1911, nr. 8, lk. 128; 1913, nr. 6, lk. 84.

3,1 korda, import seevastu 7,6 korda. Et paberi tarbimine Venemaal oli suhteliselt veel väga tagasihoidlik (1911. aastal umbes 2 kg ühe elaniku kohta), olid Venemaa paberivabrikantidel avarad perspektiivid toodangu edaspidiseks laiendamiseks.

Ometi esitas «Waldhof» 1909. aastal, mil 1904. aastal sõlmitud liiduleping lõppes, Tallinna tselluloosivabrikule ettepaneku loobuda edaspidi ettevõtte laiendamisest või piirduda järgmisel viiel aastal toodangu suurendamisega maksimaalselt 25 protsendi ulatuses. Fahle end selle tingimusega otseselt ei sidunud, kuid pidas oma võimsa kaaslase soove siiski silmas. Pealegi tuli hakata ka propse üha kaugemalt juurde vedama, mis suhtes «Waldhofil» oli mitmeid eeliseid. Tallinna tselluloosivabrik pidi ka edaspidi arvestama oma naabreid, eelkõige mereväehaiglat. Seepärast valiti tselluloosivabriku edasise laiendamise asemel teine tee: ettevõtte profiil muudeti tselluloosi- ja paberikombinaadiks. Tootmisökonoomika seisukohalt oli see lahendus igati põhjendatud. Ka suhted «Waldhofiga» võisid jätkuda endisel pinnal, kuigi liidulepingut ametlikult ei uuendatud.

23. mail 1909 esitati Osse ja Ko. tselluloosivabriku taotlus kubermanguvalitsusele paberiosakonna rajamiseks. Küsimuse kaalumine ja otsustamine võttis ametivõimudel aega. Uuriti veelkordselt selle ettevõtte tekkelugu ja Tallinna ringkonnakohtu prokuröri omaaegset nõudmist tselluloosivabriku likvideerimiseks. Kuna seekord oli tegemist ainult paberiosakonna rajamisega, polnud tõsisemat põhjust ka taotluse tagasilükkamiseks. 24. juulil kinnitati lõpuks kubermanguvalitsuse ehitusosakonnas uue paberivabriku ehitusprojekt.

Rajatavale paberivabrikule pandi suuri lootusi ja ehitustööde juhtimisest võttis E. Fahle isiklikult osa. Põhiliselt langes see siiski Boris Makovskile, kes 1904. aastal oli asunud firma teenistusse tselluloositehnikuna. Just temas leidis Fahle endale meelepärase ja võimeka abilise. Paberivabriku ehitamine kujuneski Makovskile nagu kontrollprooviks tema edasise karjääri jaoks. Selle ta sooritaski edukalt 1910. aasta märtsi lõpul. Ehitustööde algusest oli möödunud vähem kui üheksa kuud, mil esimene H. Füllneri firma paberimasin käiku võidi lasta. Ja juba 22 minutit hiljem väljus masinast paber, millega rahule jäadi.

Algusest peale võeti suund suure tselluloosisisaldusega tugeva tööstusliku paberi tootmisele. Esimesel paberimasinal hakati valmistama nn. tikupaberit, s. t. paberit, mida tikuvabrikud oma toodangu pakkimiseks kasutasid. See oli ühe-

poolse siledusega ja kaalus 40 grammi ruutmeeter. Nõudmine sellele oli nii suur, et esimesel paberimasinal võidi täielikult spetsialiseeruda ühe ja sama paberisordi valmistamisele. Masina tootmislaius oli 2200 mm, kiirus 140 meetrit minutis.

Teiseks paberimasinaks otsustati kasutada veelkordselt vana omaaegset, juba Donati ajal tegevust alustanud paberimasinat, mis vahepeal oli rakendatud seinapapi tootmiseks. Rekonstrueerimisel see moderniseeriti ja kohandati paksema paberi, nn. manufaktuuripaberi valmistamiseks. Viimane kujutas endast tekstiilivabrikutes kasutatavat tugevat pakkimis-paberit kaaluga 100—300 grammi ruutmeeter. Selle masina kiirus oli 120 meetrit minutis. Ka selles osas oli turg kindlustatud.

Järjekordne samm ettevõtte tegevuse laiendamiseks oli tehtud läbimõeldult ja edukalt. Mõistagi tingis see teistegi sõlmede ja osakondade töö avardamist. Jõujaama pandi vanade, veel Tallinnas ehitatud aurukatelde kõrvale üles kaks uut «Babcock-Wilcox'i» aurukatelt. Nendega jäädi igati rahule ja hilisemad seda laadi tellimused anti samale firmale.

Ehitusmaterjali saamiseks rajati oma kivimurd ja saeveski ning loodi remonditöökoda. Laiendada tuli ka turustusosakonda koos ladudega ja luua uusi esindusi.

Uues suunas tehtud esimesele õnnestunud sammule järgnesid teised. 1912. aastal alustati paberivabriku teise järgu ehitustöid. Sellesegi planeeriti kaks paberimasinat, kuid esialgu pandi üles vaid üks — paberimasin nr. 3. See telliti Manteli masinavabrikult Riiast. Kolmandal paberimasinal hakati valmistama tselluloospaberit, mille puhul oli tähtis paberi tugevus, mitte puhtus. Paberi raskuseks oli 50—80 grammi ruutmeeter, vajaduse korral ka rohkem. Seda vajati nii tsemenditööstuses kui ka raskemate, eelkõige metallkaupade pakkimiseks. Peamiselt varustati sellega aga tsemenditehaseid ja siit sai paber nimetuse tsemendipaber. Sellegi järele oli nõudmine suurem, kui toota suudeti.

Senini oli ettevõtte laiendamine toimunud kasumi, s. t. lisaväärtuse akumulatsiooni arvel. Seejuures suurendati 1912. aastal ühingu põhikapitali reservfondist ülekandmise teel 300 000 rublalt 600 000 rublale. Vajaliku krediidiga oli ettevõtet senini 1900. aastast alates varustanud G. Scheeli pangakontor Tallinnas. Kui 1912. aastal kerkis üles neljanda paberimasina tellimine, otsustati kõige uuema tehnika kasuks. See tähendas senisest suuremate krediitide vajadust. Teise ja vahest veelgi olulisema tegurina tuli arvestada monopolistlikule kapitalismile omaseid ärisidemeid ja -tehnin-

guid. Osse ja Ko. tselluloosivabrik oli spetsialiseerunud tööstusliku paberi tootmisele, mille turustamisel ta üha enam puutus kokku Aasov-Doni suurpangaga kui tööstuslike ettevõtete kontrollijaga. Tallinnas edukalt tegutsev tselluloosija paberivabrik köitis selle suurpanga tähelepanu ning huvi. Ja peagi lülitati ettevõtte monopolistlikule kapitalismile omaste tehingute teel Aasov-Doni Kommertspanga ja Berliinis asuva Mendelssohni pangamaja poolt kujundatud kontserni. Kui ettevõttes ainujuhtijaks kujunenud E. Fahle sellega nõustus, siis seepärast, et esiteks mõistis ta ajajärgu seaduspärasusi ja paratamatut vajadust kindlustada laieneva ettevõtte tegevust vajalike ärisidemetega. Teiseks oli vaja suuremas ulatuses kapitali ettevõtte edasiseks laiendamiseks. Kolmandaks sooritati tehingud nõnda, et ka Fahle oma osa sai, mis võimaldas tal asuda uute meelitavate ürituste teostamisele. Ettevõtte tegelikuks juhtimiseks jäeti talle pealegi täisvolitused.

Asi toimus iseenesest väga lihtsalt. Endise usaldusühingu Osse ja Ko. asemel kujundati 1912. aastal Peterburis Aasov-Doni Kommertspanga teostusel uus juriidiline ettevõtte — Põhja Paberi- ja Tselluloosivabriku Aktsiaselts. Kui esimese põhikapital oli kuni 1912. aastani olnud 300 000 rubla, mis suurendati 600 000 rublale, siis uue aktsiaseltsi põhikapitaliks määrati 2,5 miljonit rubla. Aktsiaseltsi põhikiri kinnitati ametlikult alles 1913. aasta märtsis, kuid tegevust alustas see juba aasta alguses. Võiks arvata, et selline kapitali suurendamine võimaldas ettevõttel vabaneda vahepeal kasvanud võlgadest (1910. aasta lõpuks ulatus see 965 000 rublale). Tegelikult võlakoorem üha suurenes (1913. aasta lõpuks 1 867 500 rublale).

Varem oli ühingus ainult üks vastutav juhataja, kes otseselt ka kogu ettevõtet juhtis. Aktsiaseltsi moodustamisega valiti juhatuse esimeheks esialgu Aasov-Doni Kommertspanga juhatuse liige E. Epstein, hiljem aga sama panga juhatuse esimees B. Kamenka. Aasov-Doni Kommertspanka esindas uues aktsiaühingus veel panga juhatuse liige A. Kaminka. Sellised suhted olid tollaegsele finantskapitalile üldiselt omased. Eelnevate kõrval kuulus aktsiaühingu juhatusse ka Eestimaa Aadli Krediitkassa president J. Hagemeister, Tallinna pangamaja omanik G. Scheel ja «Auerbach-Kohlenwerke» direktor R. Sievert. E. Fahle oli arvatud sinna asjaajajana-direktorina.

Nõnda oli ettevõttele kindlustatud edaspidiseks vajalik kapital ja kaugeleulatuvad ärisidemed. Ent ühtlasi ilmnedid

aktsiaseltsi asutamise ja monopolistlikule kapitalismile omased jooned.

1913. aastal telliti H. Füllneri firmalt neljas paberimasin. Seda loeti tolleaegse Venemaa paberitööstuses kõige uuemaks ja võimsamaks tehnikaks. Masina tootmislaaiuseks oli 2850 mm ning see andis ühelt poolt siledat paberit kaaluga 30—50 grammi ruutmeeter. Selle võimeks arvestati 350 000 puuda ehk 5700 tonni paberit aastas. Tegevust alustas masin 1914. aasta alguses. Paralleelselt neljanda paberimasina ülesseadmisega laiendati teisi osakondi uute seadmetega. Seejuures ehitati ühekorruselisele paberivabrikule peale veel teine korrus, kuhu paigutati paberi töötlemise seadmed.

Paberitoodang kasvas 1913. aastal 11 091 tonnini. Järgnevatel aastail taheti seda koos viienda paberimasina muretsemisega kahekordistada. Juba 1913. aastal tarbis paberiosakond suurema osa tselluloositoodangust, mis ulatus 11 126 tonnini. Edaspidi taheti seega kogu tselluloos kohapeal ära kasutada. Puumassi puudujääv osa osteti Soomest.

Suurpankade osavõtul oli loodud ka Venemaa Paberivabrikantide Ühing, kes hoolitses nii paberi sisseveotollide kui paberihindade kõrgelhoidmise eest. Mõistagi soodustas see asjaolu vananenud tehnika edasist kasutamist. 1908. aastal koostatud ülevaate järgi toodeti keskmiselt ühe paberimasina kohta Ameerika Ühendriikides 2830, Soomes 1760, Venemaal 1340 tonni paberit aastas. Seejuures kasutati Venemaal toorainena veel rohkesti kaltse. 1908. aastal arvestati viimaste kogust umbkaudu 10 miljonile puudale ehk rohkem kui 160 000 tonnile. Tõsi küll, järgnevatel aastail hakkas kaltsude osatähtsus kiiresti vähenema ka Venemaa paberitööstuses. Ent sellel üldtaustal saab mõistetavaks Tallinna tselluloosi- ja paberivabriku eelisolukord, mis kajastub ka tema tegevuse aruandluses.

1913. aastal tõusis toodangu väärtus üle 2,8 miljoni ja brutokasum üle 560 000 rubla. Aktsiaühingu juhatus soovis dividendideks määrata 12 protsenti, Fahle arvates oleks aidanud 10 protsendist. Kompromisslahenduseks kujunes 11 protsenti ehk 275 000 rubla aktsionäridele. Töölised said samal aastal oma pingutava töö eest 259 381 rubla.

1914. aastal oli oodata ettevõtte tegevuse edasist hoogsat laienemist, sest tegevust alustas ju kõige uuem — neljas paberimasin. Ka kõik muud eeldused olid selleks soodsad. Neis tingimuses õnnestus Fahlel saada juhatuselt nõusoleku uue, avara peakontorihoone ehitamiseks. Tõsi küll, Peterburis asuvatele peaktsionäridele sellised kasumid ja divi-

dende kahjustavad kulutused meeltemööda polnud, kuid arvestades ettevõtte edukat tegevust, tehti Fahlele selles küsimuses lõpuks mööndus. Hoone projekt kinnitati 26. aprillil 1914. Ehitustöid alustati 1914. aasta kevadel ja needki kulgesid hoogsalt nagu üldiselt kõik Fahle ettevõtmised.

Ometi kujunes 1914. aasta mitmeti teiseks, kui seda loodeti ja sooviti.

KLASSIVASTUOLUDE SÜVENEDES

Pärast 1907. aasta 3. juuni riigipööret tugevnes reaktsiooni pealetung. Legaliseerimata kujul Tallinna Börsikomitee juures tegutsev Vabrikantide Ühing andis juhtnööre tööliikumise mahasurumiseks. Poliitiliste streikide puhul hakati töölisi trahvima kui töölt omavoliliselt puudujaid. Aktiivsemad töölised kanti musta nimekirja jne. Tselluloosivabriku juhatus proovis juba juunis-juulis alustada omapoolset survet. Juuni teisel poolel vallandati kolm «musta nimekirja» võetud töolist. Seejärel kärbiti 11. juulil palkasid ja tööliste protesti peale vallandati 12. juulil Abram Hio, Jüri Laidorf, Hans Reindorf, Hans Veski ja Abram Volbrück kui peamised «agitaatorid». Ent siis pidi vabrikuvallitsus kogema, et tegemist polnud enam endiste, revolutsioonieelsete töölistega. 14. juulil alustati kogu vabrikus üksmeelselt streiki. See kestis nädal aega ja lõppes seekord vabrikuvallitsuse järeleandmisega. Eespool nimetatud vallandatud töölised võeti tööle tagasi.

Surve jätkus üldise reaktsiooni kasvamisega kogu Venemaal. Reaktsiooni sümboliseeriv P. A. Stolõpin oli sunnitud oma salajases ringkirjas juhtima ametivõimude tähelepanu säärase tegevuse ohtlikkusele, kusjuures märgiti, et püüd töötingimuste allasurumiseks ilmneb eriti teravalt Balti kubermangudes.⁹ 1907. aasta juulis Eestimaa kubermeri kohale asunud I. V. Korostovets toetas aga kogu jõust reaktsiooni survet.

Kõigele vaatamata polnud võimalik enam saavutada revolutsioonieelset olukorda. Klassivahed olid saanud selgemaks ja reaktsiooni käigus vastuolud vaid süvenesid. Töölistel tuli pidada rasket võitlust kogu maad matva reaktsioonilainega. Hästi iseloomustab olukorda kuberner Korostovetsi salajane

⁹ Riiklik Ajaloo Keskarhiiv Leningradis, f. 23, nim. 17, t. 9, leht 19.

ettekannet 16. oktoobri ohvrite mälestuspäeva puhul raketdatud abinõudest 1907. aastal. Ta märgib selles, et nende «... põhiolemus seisnes politseikomandode tugevdamises kõigil väljapääsuteedel linnast Rahumäe kalmistu suunas, kalmistu poole viivate teede hõivamises sõjaväeosadega, kalmistu ümbruskonna tugevdatud valvamises ja patrullimises ratsasalkadega ning tugevdatud politsei- ja sõjaväekomandode komandeerimises kalmistule endale».¹⁰

Aktiivseid töölisi jälitati. Kuberner rakendas abinõud ka korra hoidmiseks vabrikutes ja tehastes. Ometi toimus 16. oktoobri sündmuste mälestamiseks Tallinnas 1907. aastal 12 suuremas ettevõttes streik, nende hulgas Tallinna tselluloosivabrikus. Samal ajal organiseeriti protestidemonstratsioon.

Tallinna tööliste ametiühingud koondusid 1907. aasta sügisel majasse Uus tn. nr. 24. Siin tegutses ka illegaalselt moodustatud Ametiühingute Nõukogu, kes ühtlasi jätkas Tallinna tööliste revolutsioonilise keskorganisatsioonina 1906. aastal tegutsenud ja Balti kindralkubeneri käsul suletud Tallinna Töötatööliste Nõukogu ulatuslikke võitlusülesandeid.

1907. aasta sügisel ja 1908. aasta algul toimusid järjekorred töölisjuhtide vangistamised. Eriti raskesti kannatas VSDTP Tallinna Komitee.

Reaktsiooni pealetungil tõmbus osa Paberitööliste Ametiühingu liikmetest selle tegevusest isegi tagasi, sest tollal seostus see tihedalt poliitilise võitlusega VSDTP Tallinna Komitee juhtimisel. Seda ühtsemaks muutus aga ametiühingu liikmeskonna koosseis. 1. märtsiks oli ühingu liikmete arv talve jooksul vähenenud 150-lt 104-le, hõlmates umbes ühe neljandiku kahe ettevõtte töolistest. Raskenevates tingimustes asus ametiühingu tööd juhtima Mart Kure. Sellele aitasid kaasa Martin Adamson, Abram Hio, Karl Nõukas ja Juhan Rannus.

7. septembril 1908 toimunud üldkoosolekul tõsteti jällegi üles kohustusliku pühapäevase töö kaotamise ja vahekohtute asutamise küsimus ning sooviti, et juhatus selles suhtes samme astuks. Samal koosolekul määrati 20 rubla kavatsetava ametiühingute ajakirja («Töö») heaks. Selle esimene number lubati organisatsiooni kulul tellida igale liikmele. «Töö» esimene number ilmus 1908. aasta detsembris.

1. aprillil 1909 toimus Tallinna Paberitööliste Ametiühingu

---

¹⁰ Riiklik Ajaloo Keskarhiiv Moskvast, f. 102, nim. D-4, 1909, t. 88/3, lehed 2–3.

järjekordne peakoosolek. Liikmete arv oli vähenenud 85-le. Sellele vaatamata jäi ühing suuruselt Tallinna tööliste ametiühingute hulgas metallitöölise ja puutöölise järel kolmandale kohale. Juhatus valiti endises koosseisus tagasi. Ametiühingute nõukogusse valiti Eduard Poolgas ja Karl Nõukas. Sügisel valiti nõukogusse täiendavalt Gustav Lätt ja Johannes Peskmann.

Uute üritustena kerkisid üles raamatukogu asutamine, ametiühingu kulul üldhariduslikest kursustest ja samuti 1909. aastal asutatud kirjastusühisuse «Töö» osakapitalist osavõtmine. Paberitöölise Ametiühingu aktiiv täienes uute jõududega. Nende hulka kuulus J. Peskmanni ja G. Läti kõrval 1909. aasta sügisest alates ka Johannes Augervaldt.

Ametiühingute tegevus ei meeldinud vabrikantidele ega ametivõimudele. Kuberner Korostovets märgib oma järjekordses pikas ettekandes kindralkubernerile 1909. aasta jaanuarist seoses Tallinna Töölise Tarbeesemete Muretsemise Ühisuse asutamistaotluse tagasilükkamisega: «Kohalike ametiühingute kohta võib olemasolevate andmete põhjal kindlalt öelda, et kavatsetav tarvitajate ühisus ühelt poolt ühendaks neid materiaalse huvi pinnal, teiselt poolt võimaldaks ettevõtte edu korral eraldada summasid ametiühingute eesmärkideks, mis on suunatud võitluseks kapitali ja kaas-aegse sotsiaalse korra vastu.»¹¹ Samal arvamusel olid ametiühingutest loomulikult ka vabrikandid.

Ametiühingute vastased said 1909. aasta algupoolel niikaugele, et Uuel tänaval töölisühingute üürilepingud üles öeldi. Loodeti, et sellega saab hajutada nende ühtset rinnet. Ametiühingutel õnnestus üürida uus sobiv maja Toomkuninga tänavas nr. 20 (praegu Pioneeride tn. 20-a) ja arendada siin veelgi laiemalt oma tegevust käsikäes VSDTP Tallinna Komiteega ning vabrikuorganisatsioonidega. Viimastesse kuulus suurem osa ametiühingute aktiivist. Nii võtsid Hans Eiseni mälestuste järgi tollal parteitööst osa Martin Adamson, Abram Hio, Anton Jootmann, Aleksander Kopti, Jüri ja Mart Kure, Eduard Poolgas, Johannes Peskmann, Juhan Rannus, Karl Volbrück jt. Ka H. Eisen, kes 1904. aastal 25-aastasena tselluloosivabrikusse tööle oli asunud, tõmmati peagi võitlusega kaasa. Nende taotlusi ja eesmärki iseloomustab 1910. aastal 9. jaanuari tähistamiseks ilmunud VSDTP Tallinna Komitee lendleht. Selles anti tagasivaade toimunud võitlusele ja märgiti, et tööliklassil on jäänud

¹¹ RAKA, f. 44, nim. 1, t. 85, leht 28.

loota ainult oma jõule ja et töölisklass «... on ajaloolisele materialismile tuginedes jõudnud veendumusele, et mitte vägivallavalitsejate tahtmine ja kasuhimu ei näita ajaloole teed, ... vaid arenev tööstus ja selle tagajärjel kasvav töölisklass on see hiigeljõud, mis purustab isevalitsuse ning moodustab vabama kapitalistliku riigikorra, kuni ka see langeb sotsialismi tugevate löökide all».¹²

Järgnevail päevil pidas tselluloosivabriku juhatus vajalikuks luua vabrikusse politseiülevaataja koht. Sellesse ametisse palgati Ivan Tõnisson. Eestimaa kubernerihahitusel sulges politsei 18. märtsil 1910 kaheksa ametiühingut, mis asusid Toomkuninga tänavas. Hiljem suleti veel kaks ja sellega lõppes töölisametiühingute tegevus Tallinnas täielikult. Suleti ka ajakiri «Töö». Sellest tegid vabrikandid peagi oma järeldused. Nagu kõikides suuremates ettevõtetes, esitas sama aasta teisel poolel ka Osse ja Ko. tselluloosivabriku juhatus vabrikuinspektorile vabriku «sisemise korra seadused» ja «trahvitabeli», mille sätted pärinesid põhiliselt revolutsioonieelsest perioodist. Need kinnitati 25. septembril.

Sorteerimise ja pakkimise osakonnas jäeti püsima 10-tunnine tööpäev, mis algas hommikul kell 7 ja lõppes õhtul kell 6. Lõunavaheajaks jäi 1 tund. Teistes osakondades nägisi sekord ette, et «te h a s e t ö ö d s e i s m a j ä t m a t a k a h e v a h e t u s e g a, h a k ä t e s h o m m i k u l k e l l 6 j a l ö p e t a d e s õ h t u l k e l l 6 p ä e v a n e v a h e t u s, j a õ h t u l k e l l 6 k u n i h o m m i k u l k e l l 6 ö ö s e n e v a h e t u s, m i s j u u r e s v a h e t u s e m u r d m i n e o n i g a p ü h a p ä e v . . . » T o i t u l u b a t i v ö t t a j a o s k o n d a d e s j a n e i l e, k e s t ö ö t a s i d m ü r g i s e s õ h u s, «j ä r g i m ö ö d a t o i d u v ö t m i s e k s m i n n a p u t k a s s e v a b r i k u v ä r a v a s». ¹³ M i n g i s u g u s e i d v a b u p ä e v i p o l n u d n e i l e t t e n ä h t u d. T r a h v i d e t a b e l o l i s i s u l i s e l t s a m a, m i s o l i k i n n i t a t u d 1902. a a s t a l, s. o. r e v o l u t s i o o n i e e l s e l m a j a n d u s l i k u k r i i s i a j a l.

Kõigele vaatamata ei suudetud ajalookäiku enam tagasi pöörata. Vastupidiselt reaktsiooni taotlusele hakkas töölisklassivastuolude süvenemise pinnal 1910. aasta sügisest alates taas hoogustuma. Sagenesid konfliktid ja tööliste väljaastumised ning streigid. Nii näiteks alustasid kõik paberisorteerijad 7. oktoobril streiki, kui nende hulgast vallandati vabrikuvalitsusele «ebasoovitava» isikuna Miina Taring. Vallandamisähvardustega see streik aga murti.

¹² Riiklik Ajaloo Keskarhiiv Moskvas, f. 102, nim. D-4, t. 88/2, leht 2.

¹³ RAKA, f. 206, nim. 1, t. 16, leht 146.

Leena kullakaevanduse tööliste tulistamine 4. aprillil 1912 vallandas aga revolutsioonilise liikumise uue ülevenemaalise laine. Tallinnas võtsid sellega seoses puhkenud protestistreigist osa «Tselluloose» töölisel koos Johansonide vabrik, «Dvigateli» ja Wiegandi masinatehase (hilisem «Ilmarine») töölistega. 1. mai puhul levitati VSDTP Tallinna Komitee poolt väljaantud lendlehti. Tallinna suuremates ettevõtetes aktiveeris parteigruppide tegevus, seda ka Tallinna tselluloosivabrikus. Nagu varemgi, seostus see ülevenemaalise revolutsioonilise liikumisega.

Seejuures etendas tähtsat osa 22. aprillil (5. mail) 1912 ilmuma hakanud ajaleht «Pravda». Sellega kujunes kontakt ka Tallinna töölistel, kusjuures «Tselluloose» töölisel pidasid seda ilmselt koos «Dvigateli» kirjasaatjate grupiga. Pealegi hakkas 15. juunist 1912 Narvas ilmuma töörahva huvide esindajana ajaleht «Kiir». Enne seda oli tööliste olukorda Tallinna tselluloosivabrikus mõnevõrra käsitletud «Tallinna Teatajas» A. Kastra poolt toimetatavas rubriigis. Korrespondendiks pidas vabrikuväliselt varem Peterburis töötanud Johannes Kivikast, kes seepärast 1911. aasta sügisel ka vallandati ja alles töökaaslaste väljaastumisel tööle tagasi võeti.

1912. aastal tugevnes töölisliikumise hoogustumisega tööliste positsioon niivõrd, et võidi hakata esinema juba oma poolsete nõudmistega. Tallinna tselluloosi- ja paberivabrikute juhatus oli mõnelgi juhul sunnitud leppima kompromisslahendustega, seda nii palkade tõstmise kui ka pühade puhul töötajatele lisatasu maksmise osas. 1912. aasta sügisel tähistati pärast kõige raskemaid reaktsiooniaastaid Tallinnas jällegi 16. oktoobrit üldstreigiga. Väga pingeline olukord kujunes ka novembris, kus Tallinna tööliste üldstreik seostus ülevenemaalise protestiliikumisega Musta mere revolutsiooniliste madruste surmamõistmise vastu. See oli eelkõige poliitiline streik, kuid oodatavate repressioonide vältimise taktika seisukohalt esitati sel puhul ühtlasi mitmesuguseid majanduslikke nõudmisi.

Tallinna tselluloosivabrikus alustasid remondiosakonna mehed streiki 9. novembril. Järgmisel päeval ühinesid sellega kõik töölisel. Ettekäändena nõuti palgale juurde 2 kopikat tunnis. Sel puhul avaldati ka «Tallinna Teatajas» töötajatele üleskutse streigi ajal tselluloosivabrikusse tööle mitte asuda (selle üleskutse koostajateks peeti Johan Jürisoni, Gustav Lätti ja August Tambergi remonditöökojast).

Samaaegselt «Tselluloose» töölistega alustasid streiki

«Dvigateli» ja Balti Puuvillamanufaktuuri töölised. 10. novembril liitusid nendega Krulli ja Wiegandi tehase töölised ning 12. novembril voltalased. Eestima kuberner märgib oma ettekandes sel puhul, et «viimaste päevade streigi käigus võib märgata kindlat organiseeritust, mis on jõudnud juba sügavalt juurduda kohalike vabrikutöölise hulgas». Ühtlasi märgib ta, et on sandarmivalitsuse ülemaga nõu pidanud võitlusvahendite suhtes streigiliikumise vastu, mis on omandanud poliitilise iseloomu. Üheks ettevõetud sammuks oli 14 «Dvigateli» töölise vangistamine. Vangistatute hulgas oli ka Johannes Kivikas, endine tselluloosivabriku tööline.

Streigi lõpetamiseks kutsus «Tselluloose» direktor töölise esindajaid 12. novembril endaga läbi rääkima. Ta lubas palgasid tõsta vastavalt töö iseloomule. Ent nagu öeldud, polnud palgade nõudmine antud juhul streigi tõeliseks põhjuseks.

1913. aastal süvenesid vastuolud ja teravnes võitlus nii Tallinna tselluloosivabrikus kui Tallinnas üldse ja kogu Venemaal. Seejuures kasvas poliitiliste streikide osatähtsus. 1913. aasta maistreik kestis «Tsellulooses» 7. maini, sest nõuti direktori asetäitja Sonderhofi vallandamist pärast seda, kui viimane oli põhjusega ühe töölise lahti lasknud. Pärast streiki esines töölise esindus koosseisus Jakob Janson, Anton Jootmann, Andres Mägi, Gustav Tikman, Karl Volbrück jt. nõudmisega vallandada üks kütjatest kui streigimurdja. Nendes ja analoogilistes hilisemates nõudmistes ilmnevad jõudude vahekordades toimuvad muutused taas töölise kasuks. Seda tugevdas pealegi 1913. aastal päevakorda kerkinud haigekassade asutamine, vastavalt 1912. aasta 23. juuni seadusele. Tõsi küll, vabrikandid püüdsid selle seaduse rakendamist igati venitada ja takistada. 1913. aasta septembris toimus Tallinnas isegi üldine protestistreik kindlustusseaduse rikkumise vastu. Eestis selles küsimuses esinevate väärnähtuste kohta esitas bolševike fraktsioon isegi Riigiduumale aruandmise.

Tallinna tselluloosi- ja paberivabrikus toimus haigekassa juhatuse liikmete valimine osakondade järgi 16. detsembril 1913. Töölise esindajana valiti sellesse tselluloosiosakonnast (koos remonditöökodadega) Karl Volbrück, paberiosakonnast Johannes Augervaldt, koorimisosakonnast Hans Tiirmann. Kokku oli haigekassa alla kuuluvaid töötajaid 563, neist ametnikke 40. Kuigi haigekassa juhatusest võttis osa ka veel ametnike ja vabrikuvalitsuse esindajaid, kujunes see tegelikult ometi legaalseks töölisorganisatsiooniks.

1914. aastal revolutsioonilise liikumise tõus jätkus, saavu-

tades juulis ulatuse, mida polnud nähtud pärast 1905. aastat. Nimelt oli tsaarivõim 3. juulil Putilovi tehase tööliste tulistamisega uue veretöö toime pannud.

Tallinna tselluloosivabriku töölised olid streiki alustanud juuli algul ja see kujunes visaduselt 1905. aasta detsembri-streigi taoliseks. Võitluse etteotsa olid asunud uuest põlvkonnast J. Peskmann, K. Volbrück, J. Augervaldt jt.

Juunis oli moodustatud VSDTP Eestimaa Komitee ja selle esimeseks suuremaks ürituseks oligi Peterburi tööliste toetamiseks massilise väljaastumise organiseerimine. See määrati 10. juulile. Juba eelneval päeval levitati lendlehti lõpploosungiga «Elagu uus revolutsioon Venemaal!»¹⁴ Massidemonstratsioon kujunes 10. juulil võimsaks väljaastumiseks, mis näitas, et rahvamasse oli haaranud erakordne revolutsiooniline vaimustus.

Samal ajal teravnesid imperialismi vastuolud rahvusvahelisel areenil. 14. (27.) juulil kuulutas tsaarivalitsus välja mobilisatsiooni, millega paisati segamini ka tööliklassi organiseeritud read. 19. juulil (1. augustil) kuulutas Saksa-maa Venemaale sõja. Algas Esimene maailmasõda.

SÕJAKEERISES

Nagu aktsiaseltsi aruanne 1914. aasta kohta märgib, möödusid viis esimest kuud normaalselt. Siis aga puhkes streik, mille pärast kolmenädalast kestust lõpetas puhkev maailmasõda. 150 inimest ehk 30 protsenti vabriku töolistest mobiliseeriti. Osa Inglismaalt sissetoodud kivisöest rekvireerisid sõjaväevõimud, kuna samal ajal katkes söeimport täielikult. Söe juurdevedu raudteel oli esialgu väga küsitav. Transporditöödeks oli vabrikul olnud 44 hobust. 26 neist rekvireeriti. Samuti puudusid võimalused väevli ja kaoliini juurdeostmiseks.

Rindel võitlesid saksa ja vene töölised. Peterburis jätkusid saksa ja vene suurkodanluse ühised äritehingud. Sõja esimesel päeval sõitis Peterburi ka Tallinna tselluloosi- ja paberivabriku asjaajaja-direktor, Saksa kodanik E. Fahle, et oma ärikaaslastega nõu pidada ettevõtte edasise tegevuse kohta. Tselluloosiosakond otsustati täielikult seisma jätta ja paberiosakonnas ainult kahe masinaga tööd jätkata. Selle tulemusel

¹⁴ Riiklik Ajaloo Keskarhiiv Moskvas, f. DP-IV, t. 88/2, 1914, leht 59.

ulatus tselluloositoodang 1914. aastal vaid 6584 tonnini. Paberit valmistati, vaatamata kahe paberimasina seismisele aasta teisel poolel, siiski 10 653 tonni, mis ei jäänud palju maha eelmise aasta tasemest. Toodangu koguväärtus langes ligi 20 protsenti ja ulatus 1914. aastal ümmarguselt 2,4 miljonile rublale. Brutokasum ulatus üle 300 000 rubla, mis võimaldas pärast amortisatsiooniarveldust ka aktsionäridele dividende maksta, seekord küll ainult 4 protsenti. Nende jaoks kujunes sõda see-eest erakordselt tulutoovaks järgnevail aastail, mil rahvahulkade kannatused ja raskused iga päevaga kasvaid.

1915. aasta alguseks kohaneti sõjaolukorraga. Kivisütt hakati osaliselt asendama puitkütusega ja ärisidemeid kasutades saadi sisemaalt ka mõningal määral kivisütt. Jaanuaris alustas tselluloosiosakond uuesti tegevust, kuigi vähem kui poole koormusega. Paberiosakond jätkas endiselt tööd kahe paberimasinaga. Tselluloosi ja puitmassi osteti tarviduse järgi juurde Soomest. Juulis mobiliseeriti veel 85 töölist, kuid Leedust ja Lätist saabuvad sõjapõgenikud täiendasid Tallinna tööjõuturgu. Tunda andis muidugi oskustööliste vähesus.

1915. aasta sai saatuslikuks «Waldhofi» tselluloosivabrikule Pärnus. «Waldhofi» kui vaenlasriigi kodanikele kuuluva vabriku küsimust arutati eraldi 13. märtsil 1915 Kaubandus-Tööstusministeeriumis. Ministeeriumi tööstusosakonna juhataja V. E. Varzar pidas soovitavaks «Waldhofi» vabrikut lasta edasi töötada, arvestades selle esmajärgulist tähtsust Venemaa paberitööstuses, ning piirduda ettevõttes range riikliku kontrolli kehtestamisega. Enamik asjaosalistest nõudis aga «Waldhofi» suhtes kõige rangemate repressioonide rakendamist.¹⁵ Vastavalt sellele otsustas Ministrite Nõukogu 17. juulil 1915 vabriku 6. novembrist sulgeda, masinad ning seadmed evakueerida ja aktsiaseltsi «Waldhof» likvideerida.¹⁶ Vabrikuhoonete mineerimiseks oli sõjaminister andnud käsu juba 9. juunil 1915. Ka need otsused viidi ellu sõjaaegsete tehingute õhkkonnas.

«Waldhofi» varanduste jagamisele likvideerijate vahel aitas kaasa Saksa sõjalaevade ilmumine 6. augustil 1915 Pärnu lahte. See andis hea ettekäände vabrikuhoonete purustamiseks.

---

¹⁵ Riiklik Ajaloo Keskarhiiv Moskvas, f. 369, nim. 1, t. 97, lehed 35—36.

¹⁶ Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehituse Riiklik Keskarhiiv (ORKA), f. 969, nim. 4, t. 1300, leht 267.

Üle poole Venemaa tselluloositoodangust andva «Waldhofi» vabriku likvideerimine avaldas halvavat mõju Venemaa paberitööstusele ja tekitas kahju rahvamajandusele. Oli muidugi neidki, kes selle arvel kasu said, näiteks Tallinna tselluloosi- ja paberivabriku aktsionärid.

Tselluloosihinnad, mis 1915. aasta veebruarist kuni juulini olid püsinud võrdlemisi stabiilsed, kõikudes 133—137 rubla piirides tonnilt, tõusid aasta lõpuks üle 200 rubla tonnilt. Analoogiline oli lugu paberiga. Aasta esimesel poolel tõusid hinnad üsna vähehaaval, püsid veebruarist kuni maini stabiilsed, nimelt keskmiselt 200 rubla tonn. Pärast «Waldhofi» likvideerimist hakkasid ka paberihinnad kiiresti tõusma ja kasvasid aasta lõpuks juba 400 rublani tonn. See oli tulvavesi Põhja Paberi- ja Tselluloosivabriku Aktsiaseltsi veskile. Hoolimata raskustest tooraine ja kütuse hankimisel, rakendati tselluloosiosakond sügiseks juba täies võimsuses tegevusse. Paberiosakonnas pandi kolmas masin tööle juulis ja neljas oktoobris.

1915. aasta jaanuaris oli tselluloosi- ja paberiosakonnas kokku 285 töölisi (neist 38 naist), detsembris 492 (neist 58 naist). Teiste osakondadega kokku suurenes tööliste arv samal ajal 407-lt 742-le.

Juhatuse aruande järgi oli meestööliste keskmine palk jaanuaris 1,60 rubla, naistöölistel poole vähem. Detsembris ulatus see meestel 2,39 rublani, naistele maksti 1,45 rubla. Võrdluseks võib märkida Tallinna Börsikomitee 1915. aasta tegevusaruandest, et vaatamata komitee vabrikuasjanduse sektsiooni kõigile vastuabinõudele olevat Tallinnas sõjajärel võrreldes meestööliste palgad tõusnud 25 protsenti, naistöölistel 19 protsenti ja alaealistel 23 protsenti. Seega oli palkade tõus Tallinna tselluloosi- ja paberivabrikus mõnevõrra suurem kui teistes suurettevõtetes. Osaliselt tingis seda asjaolu, et sõjalisi tellimusi täitvates ettevõtetes olid mehed sõjaväekohustusest vabastatud, siin aga 1915. aastal veel mitte. Teiseks taheti kõrgemate palkadega kindlustada vajaliku tööjõu juurdesaamist ja vanade oskustööliste säilitamist, et toodangut maksimumini tõsta. Uustulnukad moodustasid tööliste üldarvust 60 protsenti. Need olid peamiselt läti sõjapõgenikud. Ohtralt oli juurde tulnud ka noortöölisi.

Õiguslik töökaitse oli Venemaal juba enne sõda äärmiselt puudulik olnud. Sõjatingimustes kaotasid olemasolevadki vähesed sätted kehtivuse. Kadus tööpäeva varasem seaduslik piir, öötöö sai täielikult lubatavaks. Naisi ja noorukeid võis sundida igasugustele töödele. Paljudes vabrikutes töötati

kahes vahetuses, kusjuures vahetus kestis 12 tundi. Nende vabrikute hulka kuulus ka Tallinna tselluloosi- ja paberivabrik. Pühapäeval tegi üks vahetus siin juba vana kombe kohaselt 24 tundi järjest tööd.

Sõda oli põhjustanud muutusi ka tehnilises juhtkonnas ja administratsioonis. Tehnilise juhataja kohale asus 1914. aastal F. Harwood Balti Puuvillamanufaktuurist. Tselluloosiosakonda hakkas juhatama Rootsi kodanik H. Enderlein. Peakontori ametnike arv oli 1916. aastaks 40-lt kasvanud rohkem kui 60-le. 1915. aasta augustis valminud uus administratiivhoone oli seega nüüd päris vajalik.

Sellal kui mobiliseeritud töölised võitlesid rindel — paljud neist jäidki sinna — ja töölisperekonnad kannatasid üha suuremate sõjaraskuste all, võisid Põhja Paberi- ja Tselluloosivabriku aktsionärid äritegevusega täiesti rahul olla. Vaatamata ettevõtte poolkoormusele 1915. aasta esimesel poolel, toodeti 7743 tonni tselluloosi (1913. aastal 11 126) ja 11 364 tonni paberit (1913. aastal 11 091), kusjuures sissetulek ulatus üle 4,3 miljoni rubla (1913. aastal 2,88). Brutokasum tõusis 1,2 miljonile rublale, mis võimaldas pärast maksimaalseid amortisatsiooniarvestusi ja reservide eraldamist 20 protsenti ehk 500 000 rubla ulatuses dividende maksta.

1916. aastal sõja vastandlikud jooned tselluloosi- ja paberivabrikus aina süvenesid.

Paberihinnad tõusid endiselt hoogsalt. Ettevõtte jätkas tegevust täie koormusega. Varem Saksamaalt ostetud paberimasinakalevit hakati saama Kiievist ja Ameerikast. Kivisüsi asendati üha suuremal määral puitkütusega. Lubjakivi oli varem toodud Soomest Turu piirkonnast. Sõja ajal hakati kasutama Tamsalu kivi. Tõsiseid raskusi oli karta väävliga, mida enne sõda toodi Hispaaniast ja Itaaliast. Väävlipuudusel oli osa Soome tselluloosivabrikuid isegi seisma jäänud. Selles leiti aga abi «Waldhofi» pärandusest. Väävel oli küll juba üle antud Suurtükiväe Peavalitsusele ja veetud Ohta jõe kaldale, kuid «heade ärisidemete» pinnal loovutati neist varudest Tallinna tselluloosivabrikule ligi 200 000 puuda, millest jätkus aastaseks tegevuseks. Puudus oli ka paberi jaoks vajatavast kaoliinist. Seda jätkus vaid eritellimuste täitmiseks. Ülejäänud paberit hakati valmistama kaoliinista. Liimi kulus suhteliselt vähe ja see telliti endiselt Ameerikast, nüüd juba üle Arhangeliski ja Vladivostoki.

Puitmassi saadi 1916. aastal omandatud Tammiku ja Ustje filiaalidest kokku 1836 tonni. Sellest jätkus vaid 2—3 kuuks ja puuduv osa osteti nagu varemgi Soomest. 1916. aastal kat-

kes aga sõjategevuse tõttu mereühendus Soomega. Selles olukorras õigustas end veelkordselt E. Fahle initsiatiiv, seekord uue tehnikaga varustatud puupapivabriku rajamises Jägalasse.

Juba enne sõda oli E. Fahle Tammiku puupapivabriku tegevusega tutvudes märganud oma üllatuseks seni täiesti kasutamata seisvaid Jägala kose vee-energia varusid. Neid ta otsustaski rakendada uue puupapivabriku jõuallikana. Ta ostis isikliku tehinguna koske piiravad maa-alad ja lisaks maariba raudtee ehitamiseks Raasiku jaama. Sõjaolukorras ei saanud ta Saksa kodanikuna oma nimel kavandatud plaani teostada ja seepärast otsustati 1915. aastal moodustada a/s. «Jägala» põhikapitaliga miljon rubla. Valitsus aga ei kinnitanud uue ettevõtte põhikirja põhjendusega, et Ministrite Nõukogu tegevuspraktika kohaselt ei lubata sõja tõttu tööstuslike ettevõtete rajamiseks Moskva pikkuskraadist lääne poole aktsiaseltse asutada.¹⁷ Pärast seda jätkati Jägala puupapivabriku ehitamist Tallinna tselluloosivabriku filiaalina, mis valmis 1917. aastal. Uues vabrikus töötas kokku kolm turbiini 1850 hobujõu võimsusega.

Puiduvajaduse katmiseks avati Peterburi Aasov-Doni Kommertspanga hoones eri kontor «Metsaosakonna» nime all, kus ametnike arv ulatus üle 150. Kontori ülesandeks oli nii metsade kokkuostmine kui puidu ülestöötamine. 1917. aastaks tõusis vabrikule kuuluv metsa- ja maafond Eestimaa kubermangus 1578, teistes kubermangudes 5089 hektarini.

Paberi ja tselluloosi turustamine, mis antud korras kujunes rohkem jagamiseks tellijate vahel, jäi peamiselt Aasov-Doni panga tegevussfääri. Viimane oli küsimusest seda enam huvitatud, et tegemist oli põhiliselt tööstusliku paberiga, mida vajasid nimetatud panga kontrolli all seisvad ettevõtted. 1916. aastal asutati isegi «Ревельское общество для торговли целлюлозой и бумагами» eesotsas Aasov-Doni panga juhatuse esimehe В. Kamenkaga.¹⁸

Samal ajal laiendas Tallinnas tegevust 1915. aastal asutatud Aasov-Doni Kommertspanga filiaal. Selle direktoriks oli Fahle soovitanud Eduard Forsmanni. Kui Fahle ise 1916. aastal Saksa kodanikuna interneerimist kartes Soome põgenes, jättis ta enda asendajaks E. Forsmanni. В. Makovski esindas ettevõtte tegevushuve Petrogradis.

¹⁷ Riiklik Ajaloo Keskarhiiv Leningradis, f. 616, nim. 1, t. 821, leht 39.

¹⁸ Sealsamas, leht 2.

1916. aastal valmistati tselluloosi 8794 tonni ja paberit 15 074 tonni (umbkaudu 6 protsenti kogu Venemaa tootmisest paberitoodangust). Ettevõtte läbimüük kasvas seoses hindade edasise tõusuga üle 11,5 miljoni (1915. aastal 4,3 miljonit) ja kasum üle 2,2 miljoni (1915. aastal 1,2 miljonit) rubla. Dividende otsustati maksta 36 protsenti põhikapitalilt, mis 1916. aastal suurendati uute aktsiate emissiooniga ja nende jagamisega endiste aktsionäride vahel 2,5 miljonilt 3,75 miljonile rublale. Petrogradi börsil pakuti ühingu 100-rublase aktsiate eest juba 650—700 rubla. Dividendide näol said aktsionärid 1916. aastal Tallinna tselluloosi- ja paberivabriku tööliste töövaevast endale 1 350 000 rubla. See oli rohkem, kui uute aktsiate emissiooniväärtuste katmiseks vajati.

1913. aasta lõpust 1916. aasta lõpuni kasvasid aktsiaühingu aktivad 4,9 miljonilt 9,3 miljoni rublani. Ehitatava Jägala puupapivabriku kõrval omandati ostu teel puupapivabrikud Tammikul ja Ustjel. Neist esimene asus Jägala jõel ja selle juhatajaks jäeti endine valdaja H. Venzel. Ustje osakond oli Jamburgi maakonnas. Kui Soomest ostetud puitmassi eest oli makstud 3,17 rubla puudalt (sündikaadi hind), siis Tammiku filiaalis läks selle tootmine maksma 90 kopikat ja Ustjel 1,30 rubla puud.

Transporditingimuste halvenemise tõttu peeti vajalikuks asutada uusi esindusladusid. Varem tegutsenud Moskva ja Rostovi (Doni ääres) ladudele lisandusid need Petrogradis, Harkovis, Odessas, Kiievis, Kaasanis, Tbilisis ja Riias.

1917. aasta algul pidas juhatus väljavaateid ettevõtte tegevuse jätkamiseks ka kaugemas tulevikus — pärast sõja lõppemist rahuolukorras — igati soodsaks. Seejuures arvestati loomulikult ülevenemaalist turgu. Ühtlasi märgiti paberituru profiili laienemist sõja ajal, eeskätt paberi tungimisega tekstiilialadele (nöörid, paelad, taarakotid jms.). Esialgu oli see toimunud peamiselt välisriikides, kuid ühingu juhatus leidis, et ka Tallinna tselluloosi- ja paberivabrikus võiks taolist tehnilist paberit raskusteta valmistada.

Tööliste arv suurenes 1917. aastaks 920-ni (ülevenemaalisel vähenes see paberitööstuses sõja ajal umbes 10 protsendi võrra). Tööliste olukord halvenes aga pidevalt. Toidu- ja tarbeainete hinnad tõusid ning elu kallines. Vabrikandid olid 1916. aasta alguseks kokku leppinud, et tööliste palkasid enam ei tõsteta, vaid jäetakse 1915. aastal väljakujunenud tasemele, kusjuures edaspidi hakatakse maksma koordineeritud elukalliduse lisatasu. 1916. aasta kevadel ulatus see pere-

konnata töölistele 40 kopikani, kuni kahe lapsega perekonna-
inimestele 50 kopikani ja suurema arvu lastega töötajatele
60 kopikani päevas. 1916. aastal moodustasid Tallinna tsellu-
loosi- ja paberivabriku töötajate põhipalgad kokku 820 876
rubla ja lisatasu 114 446 rubla ehk ligi 14 protsenti põhipal-
gast.

Tööliste säilitamiseks ja juurdesaamiseks müüdi neile küll
toiduaineid ja riideesemeid vabriku ladusesse kokkuostetud
varudest soodustatud hindadega, kuid see ei kõrvaldanud,
vaid ainult leevendas Tallinna tselluloosi- ja paberivabriku
tööliste kasvavaid raskusi. Analoogiline oli tööliklassi olu-
kord kogu Venemaal.

1917. aasta algul süvenesid vastuolud, kuni neist kasvas
välja teine revolutsioon Venemaal — Veebruarirevolutsioon.
Selle käigus kukutati vihatud tsaarivalitsus. Venemaa rah-
vaste saatust otsustava jõuna astus nüüd uuesti esile revolüt-
siooniline proletariaat.

Toodang tonnides

Aasta	Tselluloos	Paber	Puitmass (õhukuiv)	Tööliste arv
1894	1700	—	—	—
1900	2628	—	—	247
1903/4	3411	517 (papp)	—	122
1906/7	6311	1679	—	215
1909/10	9736	218	—	236
1913	11126	11091	—	560
1914	6584	10653	—	556
1915	7743	11364	—	550—742
1916	8794	15074	—	742—881
1917	8419	12396	1614	920
1918	1309	5169	3106	785
1919	1811	2178	3053	612

4

VÕITLUSES SOTSIALISMI EEST

VASTU SOTSIALISTLIKULE REVOLUTSIOONILE

Juba Esimese maailmasõja algul võttis VSDTP juhtiv tuumik vastu resolutsiooni, milles rõhutati, et puhkenud sõda on imperialistlik sõda, on võitlus turgude ja võõraste maade riisumise pärast, on püüdeks teha lõpp proletariaadi ja demokraatia revolutsioonilisele liikumisele omal maal. VSDTP Tallinna Komitee andis 26. juulil välja sõjavastase lendlehe, mida suurel hulgal levitati vabrikutes ja tehastes. Lendlehes rõhutati, et sõda on kasulik vaid kapitalistidele.

Sõja algul halvati streigiliikumine täielikult. Paljud aktiivsed töölised mobiliseeriti. 20. juulil 1914 kehtestati Tallinnas ja selle ümbruskonnas kuni 50 versta kauguseni piiramis- seisukord, mis andis valitsusvõimude esindajatele siin vabad käed revolutsioonilise liikumise lämmatamiseks. Kõigele vaatamata kaasus klassivastuoludega seaduspäraselt ka klassivõitlus.

Tallinna tselluloosi- ja paberivabrikus toimus esimene streik pärast sõja puhkemist juba 1914. aasta lõpul — aasta viimasel päeval. Vabriku sisekorra järgi kestis töö sellel päeval kella 12-ni. Vabrikuvalitsus nõudis aga töö jätkamist kella 6-ni õhtul, seda pealegi lisatasu maksmata. Vabrikuvalitsuse nõudmisest hoolimata lõpetati töö kell 12 päeval. Teine analoogiline streik toimus pühapäeval, 17. mail 1915. Vabrikuvalitsus nõudis remonditöolistelt ka sellel päeval töötamist. Need aga keeldusid. Seejärel katkes töö ka teistes osakondades.

Vabriku haigekassa juhatusse valisid töölised 1915. aasta märtsis jällegi juba tuntud klassivõitlusest osavõtjad. Nende hulgas olid Albert Ruut, Villem Tiideman, Jaan Viil, Tõnis Põdra. Revisjonikomisjoni liikmeteks valiti Jüri Hammer, Jüri Tomp, Hans Lauristin jt. Haigekassa asjaajajaks palgati

Alma Kastra, kes kubermanguvalitsuses äratas erilist tähelepanu ja kahtlust. Haigekassa juhatuse esimeheks oli vabrikuvalitsus nimetanud Konstantin Hristianseni.

4. aprillil 1915 ilmus Leena veretöö aastapäeva tähistav VSDTP Tallinna Komitee lendleht. Sellele järgnesid vangistamised. Tsaaripolitsei luges bolševike organisatsiooni Tallinnas likvideerituks. Ent 1. mail ilmusid Tallinna Komitee poolt väljaantud proklamatsioonid.

Bolševikud olid kindlalt veendunud uue revolutsiooni saabumises. Tallinna parteiorganisatsiooni tööle aitas sellal kaasa Petrogradist sel eesmärgil Tallinna sõitnud A. Silberg, endine Tallinna tööline. Tema kaasabil laiendati Tallinna Komitee tegevust, kuhu muide kuulus Karl Volbrück tselluloosivabrikust.¹

20. jaanuaril 1916 ilmus Tallinna Komitee nimel lendleht, mis lõppes üleskutsega: «Elagu teine revolutsioon! Elagu Uus Internatsioonaal!» Märtsis levitati Petrogradi tööliste üleskutset, mis algas sõnadega: «Seltsimehed, suur revolutsioon ei ole enam kaugel.» Järgmine lendleht ilmus Tallinna Komitee väljaandel 4. aprillil Leena sündmuste aastapäevaks.

1916. aasta mai eel toimusid Tallinnas uued vangistamised. Sellele vaatamata arenes revolutsiooniline liikumine tõusuteed.

1916. aasta sügisel üritasid Tallinna töölised ametiühingulist tegevust taastada. Teiste hulgas tegid seda ka paberitöölised. Mõningad väljavaated selleks ka olid. Pealegi oli 1915. aasta lõpul Eestimaa kubeneri kohalt lahkunud ametiühingute suhtes väga vaenulik P. A. Korostovets. Novembris esitati vanemvabrikuinspektori kaudu ametiühingu põhikiri kinnitamiseks. Asutajatena esinesid Karl Volbrück, Aleksander Kopti ja Jaan Soots.

Paberitööliste taotlus tegi läbi sama tee mis teisedki sellelaadsed, käies läbi ka politseimeistri juurest. Viimase poolt K. Volbrückile antud iseloomustuses märgitakse: sündinud 1877. aastal Kuimetsa vallas. 1912. aastal asus elama Tallinna ja hakkas tööle tselluloosivabrikus, kus on valitud haigekassa juhatuse liikmeks. Üks töölisjuhtidest ja initsiaatoritest nõudmiste esitamisel vabriku administratsioonile. A. Kopti oli tselluloosivabrikusse tulnud 1905. aastal. Kaastöölise suhtes öeldi tal olevat samasugune mõju ja osa kui Volb-

---

¹ Riiklik Ajaloo Keskarhiiv Moskvast, f. DP, nim. 17, t. 5/93, 1916, leht 31.

rückil. Politseimeistri arvates oli paberitöölise ametiühingu asutajate eesmärgiks kasutada seda streikide organiseerimiseks ja seepärast soovitas ta antud taotlust mitte rahuldada.²

Sellal kui paberitöölise taotlus 1917. aasta veebruaris kubermanguvalitsuses ühest osakonnast teise rändas, oli iga päevaga süvenemas revolutsiooniline kriis, mis 26. veebruariks kasvas suureks võidukaks rahvarevolutsiooniks. Teade võimu üleminekust rahva kätte pealinnas saabus Tallinna 1. märtsil. Veel samal päeval katkestati suuremates ettevõtetes töö. K. Volbrück ja tema võitluskaaslased asusid Tallinnas avalikult juhtima revolutsioonilist võitlust.

Bolševike ettepanekul otsustati juba 3. märtsil läbi viia saadikute valimine kohalikku nõukogusse ja sama päeva õhtul toimus ka selle esimene istung. Tegelik võim Tallinnas läks üle rahva esindajatest koosnevale Töölise ja Soldatite Saadikute Nõukogule.

Ametliku võimu — Ajutise Valitsuse esindajaks määrati endise kuberneriga asemele 5. märtsil kubermangukomissar Jaan Poska. Sellega kujunes kaksikvõim.

4. märtsi hommikul teatati Tallinna Nõukogu otsusest vabrikutes ja tehastes 8-tunnise tööpäeva kehtestamise kohta ja korraldusest alustada uuesti tööd 6. märtsil. Seda ka tehti. Tselluloosivabrikus tähendas see põhiosakondades kahelt vahetuselt kolmele üleminekut. Lühemale tööajale üleminek tõi üldiselt kaasa töö intensiivistumise. Tselluloosivabrikus vähendati sellega seoses vahetustega töötanud sõlmedes ka töötajate arvu. Sellegipoolest oli 8-tunnine tööpäev, mida nõuti alates 1905. aasta jaanuarist, väga suureks saavutuseks võitluses töötingimuste parandamise eest.

Veebruarirevolutsioon andis Venemaal varem täieliku tsaarivõimu omavoli alla surutud tööliklassile sellised õigused sõna-, trüki-, koosoleku- ja organiseerimisvabaduses, mida polnud üheski teises riigis. Seda ka kõikjal kasutati, Tallinnas muide aga erakordse entusiasmiga ja ühtlasi tulemusrikkalt. Märjime siinkohal vaid mõningaid tselluloosivabriku töölise initsiatiiviga seostuvaid sündmusi.

Kõigepealt asuti juba varem esilekerkinud taotluste realiseerimisele. Nende hulka kuulus 1905. aastal loodud vabriku töölisnõukogu ehk vanematenõukogu ja ametiühingu tegevuse taastamine. Töölisnõukogu koosnes osakondadest ja jaoskondadest valitud esindajatest. Ametiühingu asutamiskomisjoni liikmed valiti aga töölise üldkoosolekul.

² RAKA, f. 44, nim. 1, t. 33, lehed 2 ja 10—12.

Tallinna Paberitöölise Ametiühingu põhikirja kinnitas J. Poska juba 11. märtsil. Tselluloosivabrikust valiti asutamiskomisjoni 11 esindajat, Johanson'i paberivabrikust 8 esindajat. Komisjoni esimene koosolek toimus 4. aprillil, kus moodustati ametiühingu juhatus. Esimeheks valiti K. Volbrück (Volberg). Ühingu esimeseks mureks oli muidugi vajalike ruumide leidmine. Ühiseks koduks Tallinna ametiühingutele sai tühjaks jäänud endine Tallinna merekindluse kohtumaja Suur-Karja tn. 18. Peagi tundsid seda maja kõik juba Töölismaja nime all. Sellest majast hakati juhtima nii parteilist kui ametiühingulist tööd kogu Eestis. Siin kohtusid võitluskaaslased kõikidest vabrikutest ja tehastest. Parteiline töö tõi siia endise tselluloosivabriku lukksepa J. Kivikase. Ja kui märtsikuus hakati siin välja andma bolševike häälkandjat töölislehte «Kiir», valiti selle majanduskomisjoni J. Anveldile abiks teiste hulgas H. Eisen ja tulevane tselluloosivabriku, tollal «Dvigateli» lukksepp K. Enkelberg.³ Ühine võitlus oli koondanud neid bolševike parteisse. Tselluloosivabriku parteikomitee esimeheks oli H. Eisen, sekretäriks G. Nael. Liikmete arv kasvas Eiseni mälestuste järgi 1917. aastal umbkaudu 10-lt 40-le.

Kõike seda toimuvat pidi arvestama vabrikuvalitsus, kes uues olukorras oli asunud kompromisside teele. Märtsis toimus töölisnõukogu ja vabrikuvalitsuse ühine nõupidamine, kus Soomest maapaost tagasitulnud peadirektor E. Fahle esines koostöö-üleskutsega, soovitades ühtlasi töölistel loobuda liialdatud nõudmistest, et ettevõttel jääks ka edaspidi võimalus konkureerida Soome paberitööstusega. Töö ümberorganiseerimise suhtes vabrikus tegi ta ettepaneku, et sellest võtaksid osa ka tööliste esindajad. Nendeks valiti Tiideman, Põdra ja Pajus. Vaatamata klassivastuoludele oli E. Fahle ettevõtte juhatajana siiski tunnustuse võitnud. See kergendas tal vabriku juhtimist ettevõttes kujunenud kaksikvõimu tingimustes. Seejuures moodustati hinde-vaide segakomisjon, mida töölisel jällegi juba 1905. aastast alates olid taotlenud. Sellesse valiti E. Baumin, V. Väli ja G. Nael. Palkade osas olid töölisel esialgu nõudnud igapähele 1,50 rubla võrra päevas juurde. Kompromisslahenduseks kujunes palkade tõstmine meestööliste 55 protsendi ja naistööliste 100 protsendi ulatuses.⁴

Edasiste sündmuste arenedes võeti juba osa Tallinna töö-

³ «Kiir» nr. 2, 22. märtsil 1917.

⁴ «Kiir» nr. 15, 12. aprillil 1917.

liste üldisest ja ühisest võitlusrindest. Aprilli lõpul moodustati Tallinna Ametiühingute Keskbüroo. Selle juurde loodi streigikapital, tööbüroo ja korterikomisjon. Juulis reorganiseeriti Paberitöölise Ametiühing Keemia- ja Paberitöölise Ametiühinguks Mayeri keemiavabriku töölise osavõtul. Selle esimeheks valiti H. Karu. Mais oli ühingul liikmeid 468. 1917. aasta detsembri alguseks kasvas liikmete arv Tallinnas 1149-le, neist 717 töötasid tselluloosivabrikus. Peale selle oli Türi osakonnas 250, Kohilas 220 ja Jägalas 183 ametiühinguliiget.

Üha suuremat rõhku ametiühingulises töös hakati uutes tingimustes pöörama töölise kultuurilise isetegevuse arendamisele. Paberitöölise hulgas loodi oma laulukoor, mida tasuta juhatas ametiühingu kirjatoimetaja Anton Ernesaks.

11. aprillil toimunud ülelinnalisel töölisvanemate koosolekul valiti Tallinna Töölisvanemate Nõukogu Keskkomitee (Töölisvanemate Kesknõukogu). Uueks sammuks töölisklassi jõudude organiseerimisel kujunes 19.—28. juunini toimunud kogu Eestit hõlmav Tallinna tööstusrajooni töölisvanemate nõukogude konverents, millest ka teiste töölisorganisatsioonide esindajad osa võtsid.

16. aprillil toimus haigekassade esindajate esimene üldkoosolek, kus valiti ülelinnaline Haigekassade Keskbüroo. Selle tegevuskavasse võeti esimese punktina sotsiaalkindlustuse elluviimine. Samuti tõsteti üles kahenädalase palgalise puhkuse küsimus.

Töölisklassi jõudude organiseerimine toimus Tallinnas edukalt. Selle tulemusel kindlustati ka uute kõrgendatud miinimumpalkade kehtestamine. Kuna toiduainete hinnad pidevalt tõusid, jäi palgade tõstmine alaliselt päevakorda.

Juuli algul hakkas Ajutine Valitsus relva jõul ja vägivalgaga revolutsioonilist liikumist maha suruma. Suleti töölisajalehed ka Tallinnas. Kaksikvõim riigis lõppes valitseva kodanluse kasuks. Tallinna tselluloosivabriku töölised pöördusid sel puhul Tallinna TSSN Täitevkomitee poole protestiga:

- 1) VSDTP juhtivate isikute vangistamise vastu,
- 2) partei ajalehtede toimetuste rüüstamise vastu,
- 3) surmanuhtluse vastu sõjaväes.

Ühtlasi nõuti Täitevkomiteelt vastavate sammude astumist.⁵

Oma poliitilist kuuluvust demonstreerisid tselluloosivab-

⁵ ORKA, f. 1687, nim. 1, t. 1, leht 110.

riku töölised väga selgelt juulis toimunud Tallinna Nõukogu saadikute ümbervalimisel. Saadikuteks valiti tagasi bolševikud A. Koort ja E. Baumin. Kuna hääletamine oli lahtine, ei loetud neid kehtivaks ja toimusid teistkordsed valimised. Kinnisel hääletamisel sai Koort 731 ja Baumin 679 häält, esseeride kandidaat 9 ja parteitu kandidaat 26 häält.⁶

Et Ajutine Valitsus ei suuda maha suruda revolutsioonilist töölisliikumist, see ilmnes väga veenvalt ka Tallinnas. Selles olukorras pani reaktsioon oma peamise lootuse majandusliku laose ja suurtööstuse desorganiseerimise süvendamise taktikale, et sel teel tööliklassi organiseeritud jõude segi paisata. Tallinnas andis selleks hea võimaluse tööstusettevõtete evakueerimisele toetumine. 25. augustil andis Riigikaitse Erikomitee esimees kiirustavalt korralduse Tallinna tööstusettevõtete evakueerimiseks. Töölised taheti sel puhul täiesti saatus hoolde jätta, s. t. töötä ja nälgima.

Tallinna töölised astusid bolševike toetusel sellise evakueerimise vastu välja. 1. ja 2. septembril arutati Riigikaitse Erikomitees Tallinna vabrikute ja tehaste evakueerimise küsimust. Erikomitee esimees pöördus seejärel Ajutise Valitsuse Ministrite Nõukogu poole, et see astuks samme Tallinna tööliste vastupanu murdmiseks.

Sama küsimust arutasid veel kord ka tselluloosivabriku töölised 8. septembril toimunud üldkoosolekul. Sel puhul esinesid siin ettekandega olukorrast H. Uripea ja O. Rästas. Otsustati toetada bolševike poliitikat ja nõustuda ettevõtete evakueerimisega ainult organiseeritud korras koos tööliste olukorra kindlustamisega.⁷

Tööliste üksmeelne väljaastumine pidurdas septembris Tallinna tööstusettevõtete evakueerimist. Ometi hakati töölisi massiliselt vallandama. Kuigi viimane ei puudutanud otseselt tselluloosivabriku töölisi, mõisteti siingi üldist ohtu.

Arvestades seejuures veel majanduse üldist laostumist ja toiduainete puuduse paljuähvardavat süvenemist, saab mõistetavaks Tallinna tööliste äärmiselt tõsine olukord. Eriti raskeks ja keeruliseks kujunes tööliste elu Eestis pärast Saksa vägede maandumist Saare- ja Hiiumaal.

Kujunenud tingimused nõudsid tungivalt kiires korras võimu ülevõtmist tööliklassi kätte. Sellest informeeris VSĐT(b)P Keskkomiteed Tallinna tööliste esindaja I. Rab-

⁶ «Tööline» nr. 14, 31. juulil 1917.

⁷ «Tööline» nr. 51, 12. septembril 1917.

tšinski koos Soome bolševike esindajaga, näidates, et revolutsioonilise Piiteri toetuseks on kujunenud Balti mere, Soome ja Eesti poolt kindel kaitserõngas. Keskkomitee pidas saadud informatsiooni tähtsaks ja kutsus kokku Põhjapiirkonna Nõukogude kongressi. Enne kongressi toimus 10. oktoobril Keskkomitee ajalooline istung V. I. Lenini osavõtul, kus otsustati lähemal päevil alustada relvastatud ülestõusu.

12.—14. oktoobrini toimus Tallinnas Eestimaa Nõukogude II kongress, kus aruandega olukorrast esines Viktor Kingisepp. Kongressil võeti vastu seisukoht, et ainult võimu üleminek nõukogude kätte toob rahvahulkadele rahuldust. Selleks hakati ettevalmistusi tegema. 22. oktoobril moodustati Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee juures Sõja-Revolutsioonikomitee, kes järgmisel päeval alustas Tallinna tööstusproletariaadi kindlal toetusel võimu ülevõtmist. Revolutsiooniliste jõudude ülekaal oli siin niivõrd suur, et seda suudeti teha ilma verevalamiseta.

II nõukogude kongressi kokkutulek 25. oktoobril (7. novembril) Petrogradis tähistas sotsialistliku revolutsiooni võitu Venemaal. 26. oktoobril moodustati kongressil Rahvakomisaride Nõukogu eesotsas V. I. Leniniga. Sellega pandi alus uut laadi riigiaparaadile, mis alustas majanduselu, sealhulgas tööstuse juhtimist kogu rahva huvides.

RAHVAVÕIMU JA RAHU HUVIDES

Juba 27. oktoobril asus Nõukogude valitsus töölis kontrolli seaduse väljatöötamisele, mis 14. novembril «Töölis kontrolli põhimäärusena» vastu võeti. Tallinna töölisvanemate nõukogude esindajate koosolek valis juba 10. novembril 1917 vastava komisjoni töölis kontrolli elluviimiseks. Seda nimetati Ajutiseks Täidesaatvaks Komiteeks (Ajutine Täitevkomitee) ja selle asukohaks sai Suur-Karja tn. 18, s. o. Töölismaja. Komitee koosnes 11 liikmest, kusjuures kaks neist olid Tallinna Nõukogu, kaks Töölisvanemate Kesknõukogu, kaks Ametiühingute Keskbüroo ja ülejäänud viis kutsealade esindajad. Keemia- ja paberitöölistel oli seejuures üks esindaja.

Ajutise Täitevkomitee ringkiri nr. 1 13. novembrist tegi korralduse töölisvanemate nõukogud ümber valida ja need pärast valimisi tööliste komiteedeks nimetada. Ringkirjas

nr. 2 16. novembrist anti juba konkreetseid juhtnöörid kontrolli läbiviimiseks tööliste komiteede kaudu. Selles oli nähtud ette, et kontrollimise kõrval võtavad komiteed osa ettevõtte tegevuse ja varustamise korraldamisest. Otsest kontrolli pidi tegema eraldi valitud kontrollkomisjon, kus kaks kolmandikku oli tööliste esindajaid, üks kolmandik insenere ja ametnikke.

Kontrollimine Tallinna tselluloosivabrikus läks võrdlemisi edukalt, seda enam, et tegemist oli ühega neist vähestest suurtööstuslikest ettevõttest, kus tootmine juba enne kontrolli üldisest majanduslikust laosest hoolimata enam-vähem normaalselt oli jätkunud. Isegi uue puupapivabriku ehitustööd Jägalas jõudsid niikaugemale, et see võis alustada vajaliku puumassi tootmist. 1917. aastal ulatus tselluloositoodang 8419 tonnini, mis oli ainult 4 protsenti vähem 1916. aasta sõjaaegsest kõrgeisust, tunduvalt aga suurem 1914. ja 1915. aastal saavutatud kogusest. Ka paberitoodang ületas sõja esimeste aastate taseme, kuigi 1916. aastaga võrreldes vähenes siiski 18 protsenti, ulatudes 12 396 tonnini. Puitmassi toodang ületas tänu Jägala filiaali valmimisele aga eelnevad aastad.

Kuna paberihinnad pidevalt tõusid, kasvas toodangu väärtus 1917. aastal juba 22,6 (1916. aastal 11,6) miljonile rublale. Seejuures ulatus brutokasum 1,5 miljonile rublale. Mõistagi ei hakatud tollal aktsionäridele dividende jagama.

Tööliskontrolli sisseseadmise kõrval tehti Nõukogude riigis ettevalmistusi sotsialistliku majandusaparaadi loomiseks. 1917. aasta 2. detsembri dekreediga loodi Kõrgem Rahvamajanduse Nõukogu, millele allusid kohapealsed rahvamajanduse nõukogud. Rahvamajanduse nõukogud saidki ülesande asuda tööstusettevõtete natsionaliseerimise ettevalmistamisele ja nende kooskõlastatud tegevuse organiseerimisele. Kõigeiks selleks vajati sobivat kaadrit, keda tollal tuli suurel määral alles ette valmistada. Seepärast jätkus ka Tallinna tselluloosi- ja paberivabriku tegevus veel 1918. aasta algulgi E. Fahle juhtimisel, kusjuures aktsiaseltsi endise juhatuse kontrolliv funktsioon kuulus nüüd juba tööliste komiteele. Sellele lisandus ühtlasi altpoolt tulev tööliste revolutsiooniline initsiatiiv vabriku tootmistöö korraldamises. Nõnda jätkus väga defitsiitseks muutunud paberi tootmine selles ettevõttes.

Täielikult läks tööliste komitee kätte töötajate varustamine toidu- ja tarbeainetega koos ettevõtte vastavate varude ja ladude ning vabrikupoe ülevõtmisega. Juba varem oli

loodud poe komitee ja hakatud kooperatiivselt korraldama toiduainete ostmist maalt.⁸

Samuti läks täielikult tööliste kätte haiguskindlustuse korraldamine. Tselluloosivabrikus tegutsesid sellel alal väga aktiivselt Hindrek Karu, Jaan Viil, Hans Eisen, Jaan Reining. Juba ammu olid töölisel taotlenud vabrikute haigekassade ühendamist, kuid seda ei lubanud tsaarivõim. 1917. aastal loodud Tallinna Haigekassade Keskbüroo oli esimeseks sammuks ühinemisel. Alles nõukogude võimu ajal sai teoks ühise haigekassa loomine. 26. novembril toimus Tallinna Ühise Haigekassa esimene peakoosolek, millest ka kaheksa tselluloosivabriku delegaati osa võtsid. Neist Hindrek Karu ja Jaan Viil valiti uude juhatusse. Jaan Mihelson ja Jaan Reining liikmekandidaadiks.

Haiguskindlustuse kõrval tegeles haigekassa ka sotsiaal-kindlustuse probleemidega ja puhkuse korraldamisega. 1917. aastal ei jõutud veel puhkuse tegeliku rakendamiseni, ometi maksti töölistele 1917. aasta detsembris esimest korda puhkustasu.

1917. aasta viimased ja 1918. aasta esimesed kuud olid Tallinna tööliste elus erakordsed. Väga palju tuli alles esmakordselt luua ja palju ümber korraldada. Kõigest sellest suurest loovast tööst võtsid osa tselluloosivabriku töölisel, kelle osatähtsus Tallinna laevatehaste, «Volta», «Dvigateli» jt. evakueerimisega üha enam kasvas. Seejuures toetasid tselluloosivabriku töölisel väga kindlalt bolševike parteid. Kui 1917. aasta detsembris toimusid uute saadikute valimised Tallinna Nõukogusse, esitati siin ainult bolševike kandidaadidena E. Baumin ja M. Kure.

Ka töölisteliitsa organiseerimisest võtsid tselluloosivabriku mehed osa. Siin alustas oma sõjameheteed tselluloosivabriku tööline ja vanemate nõukogu sekretär August Feldmann, hilisem Nõukogude armee polkovnik. Võeti osa Punakaardist, uutest rahvakohtutest ehk tribunalist jne.

Sotsialismi rahuliku ülesehitamise Eestis katkestas aga Saksa okupatsioonivägede maandumine mandril 1918. aasta veebruaris ja edasitung kuni Narva jõeni. Osa töölistaktiivist evakueerus. Töölistklassi organiseeritud jõud paisati segamini, revolutsiooniline initsiatiiv lämmatati.

Suurtööstuslikud ettevõtted jäid enamuses seisma, sealhulgas ka Tallinna tselluloosivabrik. Alles 1918. aasta juunis suudeti üks paberimasinatest tööle rakendada. Juulis laien-

⁸ «Sotsiaaldemokraat» nr. 16, 19. septembril 1917.

dati küll tegevust, kuid normaalsest tööst ei saanud enam juttugi olla.

Ometi jäi ettevõtte tegevuse jätkumisega kohale ka osa endistest võitlusjõududest. Sellel oli suur tähtsus 1918. aasta sügisel, mil Saksa okupatsiooniväed Saksamaal toimunud revolutsiooni tõttu siit taanduma hakkasid.

1918. aasta novembri lõpuks oli Tallinna tööstusettevõtteist kõige rohkem töölisi jäänud sadamatehastesse. Teisel kohal oli tselluloosivabrik 700 töölisega. «Dvigatelis» oli 1800 töölisest jäänud töötama ainult 450. Parteiorganisatsioonide koosseisust oli tolleks ajaks «Dvigatelis» alles jäänud siiski 40 liiget, tselluloosivabrikus 25 liiget jne.⁹ 16. novembril moodustati Tallinnas põrandaalune Eestimaa parteiorganisatsiooni keskus eesotsas V. Kingissepaga.

Bolševike juhtimisel asuti ka nõukogude taastamisele. Tallinna Nõukogu valimised algasid 12. novembril. Tselluloosivabriku saadikuid pole nimeliselt teada, kuid ilmselt olid nad bolševikud. Paberitöölise ametiühingu saadikuks Nõukogusse valiti Mart Kure.

19. novembril kogunes Tallinna Töölise Saadikute Nõukogu «Valvaja» saali. Ta kuulutas enese kõrgeimaks kohapealseks võimuks. 20. novembril tuli aga kokku kodanlik Maapäev kodanluse võimu esindusena. Tallinna Nõukogu vastas sellele 21. novembril protestistreibiga, millest tselluloosivabriku töölised täies koosseisus osa võtsid. Üldine jõudude vahekord oli Saksa okupatsiooni ajal muutunud aga mitmeti rahvusliku kodanluse kasuks. Selle tulemuseks kujunes võitlus võimu pärast, mis esialgu toimus küll veel ilma rindejooneta. Alates 28. novembrist 1918 jätkus see juba kodusõja rindega. Tallinn jäi kodanluse tagalasse, kelle toetuseks saabusid pealegi Inglise sõjalaevad.

Selles olukorras toetus Tallinna Nõukogu peamiselt legaalselt tegutsevatele ametiühingutele. Tallinna Keemia- ja Paberitöölise Ühisuse esimene üldkoosolek toimus 8. detsembril «Valvaja» saalis. Ühingu kirjatoimetaja A. Ernesaks andis senisest tegevusest ülevaate ja soovitas kõigil uuesti koonduda. Ametiühingute Kesknõukogu tegevusest andis aru paberitöölise esindaja Kesknõukogus Ado Pärtel. Ühingu uude juhatusse valiti H. Karu, J. Augervaldt, K. Haube, G. Lätt jt. Ametiühingute Kesknõukogusse valiti A. Pärtel ja Tallinna Nõukogusse M. Kure.

17. detsembril organiseerisid partei Tallinna komitee ja

⁹ O. R ä s t a s, Põrandaalused. Tallinn 1961, lk. 45.

Töölise Saadikute Nõukogu ametiühingute osavõtul protestistreigi ja tänavameeleavalduse loosungitega «Maha intervendid!», «Inglased välja!». Kodanlus astus selle vastu välja relva jõul.

1919. aastal kandus Tallinna töölise võitluse raskuspunkt jõudude koondamisele legaalselt tegutsevate ametiühingute ümber. Selleks määrati vabrikutesse ja tehastesse erilised usaldusmehed. Tselluloosivabrikus said nendeks Karl Volbrück ja Johannes Augervaldt. Neid abistasid töölisvanemad. Ka Ametiühingute Kesknõukogu tegevusest võtsid töölisvanemate nõukogu esindajad osa.

12. mail alustasid Tallinna töölised üldstreiki, mis kestis 14. maini. Selle mahasurumine sõjaväe kaasabil ja ametiühingute juhtivate isikute vangistamine muutis vahekorrad kodanliku valitsusega veelgi pingelisemaks.

Võitlus teravnes. 20. juunil moodustati Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu uus juhatus eesotsas A. Hannusega (Annus). Esimehe abiks valiti J. Peskmann, kassapidajaks A. Pärtel.

Ametiühingute võitlustaktikas tõsteti järgnevail kuudel esile võitlus rahu sõlmimise eest kodanliku Eesti ja Nõukogude Venemaa vahel. Haripunkti saavutas see võitlus Eesti ametiühingute esimesel kongressil, mis alustas tööd 30. augustil 1919 Tallinnas Töölismajas. 31. augustil aeti kongress aga sõjaväe poolt laiali, kusjuures 74 saadikut vangistati. Järgneval ööl vangistati veel 28 töölisaktivisti. Vangistatud viidi Balti jaama ja saadeti Irboska rindevööndi, kuhu nad jõudsid 2. septembril. Siin eraldati 26 seltsimeest, nende hulgas J. Peskmann, K. Volbrück ja A. Pärtel. Ülejäänud 76 saadeti otse rindejoonele, kust neil õnnestus pääseda Nõukogude Venemaale. Viimaste hulgas oli J. Augervaldt. 26 seltsimehele oli määratud surm mahalaskmise teel. Ainult juhuse tõttu pääses neist Ado Pärtel.

Töölise nõudmine rahu suhtes täitis siiski juba järgneva aasta algul. Rahulepingule kodanliku Eesti valitsuse ja Nõukogude Venemaa vahel kirjutati alla 2. veebruaril 1920 Tartus. Sellega jäi võim Eestis küll rahvuslikule kodanlusele, kuid Nõukogude-vastase interventsiooni rõngas oli selle esimeseks avaks.

5

TALLINNA TSELLULOOSIVABRIK KODANLUSE VÕIMU AASTAIL

SUUND PABERI TOOTMISELE

1920. aastat iseloomustab ettevõtte peadirektor E. Fahle vabriku tegevuse ülevaates kui äärmiselt selgusetut aega, kus varasemad suhted ja tegevustingimused olid pärast mitmekordseid muutusi täiesti segi paisatud. Ühed keelud ja korraldused järgnesid teistele, samuti paberipuude rekvisitsioonid riigile vedurite kütteks. Polnud selge, mis tulemas on.

Ettevõtte aktsionärid kogunesid 1920. aasta juunis Berliini vaagima vabriku edasist saatust. Märgiti, et aktsiaseltsi varadest on nõukogude võimu poolt natsionaliseeritud Ustje puupapivabrik, paberilaod Moskvas, Permis, Kaasanis, Kiievis ja Harkovis, 3428 tiinu metsa jne., kokku 7 miljoni rubla väärtuses. Riigistati ka metsavaldused Eestis ja tühistati varasemad metsaostulepingud. Kõige olulisemaks kaotuseks hinnati aga Venemaa turust eraldumist. Pealegi olid paberimasinad kohandatud Venemaa siseturu nõuetele vastanud tööstuslike paberisortide valmistamisele, millele Lääne-Euroopas nõudmine puudus. Seepärast olid paberimasinad 1919. aastal seisma pandud.

Selleks et maailmaturul konkureerida, tulnuks ettevõtet rekonstrueerida, s. t. investeerida täiendavalt kapitali. Ja selgi puhul tuli arvestada mitmeid ebasoodsaid tegureid, mis piirasid konkurentsivõimet. Kui lisada veel kodanliku võimu ebakindlus Eestis, oli aktsionäride seisukohast küllaltki põhjust kahelda, kas maksab suuremaid investeeringuid ettevõttesse edaspidi tehagi. Teiste Eesti suurettevõtete puhul seda ei tehtudki.

Tallinna tselluloosi- ja paberivabriku edasine käekäik sõltus paljugi E. Fahlest. Aastail 1900—1913 oli ta olnud

ettevõtte väljaarendamisel selle täievoliliseks juhtijaks. Aktsiaseltsi moodustamisega 1913. aastal hakkas ettevõtet edaspidi finantsiliselt kontrollima küll Aasov-Doni suurpank, kuid vabriku tegelikuks juhtijaks jäi endiselt E. Fahle. Pärast Aasov-Doni panga natsionaliseerimist osutus suurimaks aktsionäriks Fahle, kelle püüdluseks oli senini olnud ettevõtet laiendada ja täiustada, loomulikult kapitalistliku omaniku seisukohast. Ent kapitalistlik kasum oli Fahlele tähendanud ühtlasi uusi võimalusi ettevõtte laiendamiseks. Nõnda oli ta oma elu ja tegevust juba kaks aastakümnet seostanud Tallinna tselluloosi- ja paberivabriku arenguga. Nüüdki asus E. Fahle seisukohale, et ettevõtet tuleb hakata järkhaaval rekonstrueerima, tema konkurentsivõimet tõstma. Sellega aktsionäride peakoosolekul 15. juunil Berliinis ka põhimõtteliselt nõustuti. Järgmisel koosolekul juuni lõpul otsustati aktsiaseltsi põhikapital 3,75 miljonilt margalt (1 mark arvestati võrdseks 1 rublaga) suurendada 7,5 miljonile margale. 1921. aasta algul järgnes põhikapitali tõstmine 22,5 miljonile margale. Põhikiri mugandati kodanlikule seadusandlusele ja ettevõtte nimetuseks eesti keeles jäi Põhja Paberi- ja Puupapivabrikute Aktsiaühing. Selle juhatuse asukohaks sai Tallinn. Kohapeal finantseeris ühingut Scheeli pank, väliskrediidi osas Mendelssohni pangamaja Berliinis. Ühtlasi kujunes ettevõttel 1920. aastal personaalunioon Põhja-Lätis asuva Līgatne paberivabrikuga, pärast seda kui E. Fahle oli omandanud selle sõja ajal raskesti kannatada saanud, osaliselt põlenud ja tegevusetult seisva ettevõtte aktsiad. Ka kujunes neil kahel ühine müügiesinduste võrk.

Tallinna tselluloosi- ja paberivabriku tegevuses ootasid mitmed probleemid lahendamist, kuid kõige pakilisemaks oli paberimasinate uuendamine. Paberiturul nõuti peamiselt trüki- ja rotatsioonipaberit, eriti viimast. See kehtis ka Nõukogude Venemaa suhtes, kust esimesed tellimused saadi 1920. aasta sügisel. Seda silmas pidades otsustati kolmas, varem peamiselt nn. tsemendipaberit tootnud paberimasin (Manteli firma, Riia 1912) vahetada välja ajakohase rotatsioonimasina vastu. See telliti Saksamaalt, J. M. Voith'i firmalt. Uue masina paberilaius oli 3050 mm ja töötamiskiirus 200 meetrit minutis. Selle monteerimist alustati 1921. aasta juunis ja järgmise aasta märtsis hakkas uus masin paberit andma. Normaalne toodang ulatus 40 tonnini ööpäevas. Masina maksumus tõusis 73 miljoni margani, ületades rohkem kui kolmekordselt ühingu tolleaegse põhikapitali.

1922. aasta sügisel võeti käsile ka neljanda paberimasina («Füllner», 1914) rekonstrueerimine. Varem oli sellel toodetud õhukest 40—48 g/m² raskust tööstuslikku paberit. Voith'i firma osavõtul tehti ümberehitus võrdlemisi kiiresti, umbes kolme kuuga. Edaspidi hakkas see masin andma ühepoolse siledusega kuni 100 g/m² raskust trükipaberit. Seejärel hakkas Füllneri firma 1923. aastal ümber ehitama esimest, varem nn. tikupaberit valmistanud paberimasinat («Füllner», 1909). Selle tulemusel paranes paberi siledus. Kuivatusosa suurenes kahekordseks, kiirus kasvas 140 meetrini minutis. Masina toodang tõusis 22 tonni trükipaberini ööpäevas. Paberivabriku toodang, mis oma varasemas kõrgseisus 1916. aastal oli ulatunud 15 000 tonnile, suurenes 1923. aastal 19 000-le ja järgneval aastal ligi 24 000 tonnile. Seegi ei tähendanud veel võimsuste piiri. Just neil aastail oli aga paberitööstus maailmas laienenud sedavõrd kiiresti, et juba 1924. aastal, kuid veelgi enam 1925. aastal ületas paberitoodang kaugelt nõudmise maailmaturul. Jällegi seisti küsimuse ees, mis edasi saab.

1920-ndate aastate esimesel poolel oli Tallinna tselluloosivabriku tegevus juhatuse seisukohast vaadatuna majanduslikult siiski edukas olnud. Kõnelemata 1920. aastast, püsisid kõrged hinnad paberiturul ka veel 1921. aastal, mil paberi kilogrammilt saadi keskmiselt 45 marka. Kokku laekus paberimüügist 399,3 miljonit marka, kusjuures ekspordist Nõukogude Venemaale saadi 389,1 miljonit, siseturult aga ainult 10,2 miljonit marka.¹ Kasum ulatus üle 7,6 miljoni marga, millest aktsionärid said 12 protsenti dividende.

1922. aastal langesid paberihinnad küll keskmiselt 26,7 margale kilogramm, kuid toodang oli kasvanud ja paberimüügist laekus 352 miljonit marka. Eksport Nõukogude Liitu andis sellest 297 miljonit ehk ligi 85 protsenti. Ka selle aasta kasum võimaldas aktsionäridele 12-protsendilise dividendi. Seoses paberimasinate rekonstrueerimisega ja muude ehitustöödega oli aga aktsiaühingu võlgnevus 22,5 miljoni margase põhikapitali juures kasvanud ligi 450 miljoni margani. Selle ebanormaalse suhte tasakaalustamiseks otsustati 1923. aasta märtsis ettevõtte põhikapitali suurendada 200 miljonile margale. Aktsiad realiseeriti nominaalsest kõrgema kursiga, 100 : 155 vastu, mis kõneles ettevõtte majandusliku seisundi kasuks. Vaatamata paberihindade pidevale langusele kindlustasid ka järgnevad tegevusaastad aktsiaühingule

¹ ORKA, f. 969, nim. 1, t. 896, leht 91.

kõrgeid kasumeid. Nii saadi 1923. aastal toodangu müügist 515,6 miljonit marka (sellest paber 392 miljonit). Palkadeks maksti kokku 68,5 miljonit marka. Kasum ulatus 43,8 miljonile margale (krediidiusaldajad olid oma miljonid juba protsentidena enne kasumi arvestust kätte saanud). 24 miljonit marka kasumit maksti aktsionäridele dividendideks, mis moodustas 12 protsenti põhikapitalist.

Alles 1924. aastal mõjutas paberihindade langus dividendide määra. See vähenes nimelt 8 protsendile.

Pealegi tehti paberimasinate remonteerimise kõrval mitmeid teisi suuremaid ehitustöid ettevõtte konkurentsivõime kindlustamiseks. Üheks olulisemaks oli katlamaja rekonstrueerimine ja põlevkivikütusele üleminek. Selleks tuli ehitada uus, mahukam katlamajahoone, mis võimaldas uute katelde lisamise kõrval mehhaniseerida kütuse viimist kateldesse ja samuti tuha kõrvaldamist küttekoldest. Põlevkivi puhul arvestati kütuse kogust ööpäevas 230 tonnile tõusvat.

Katlamaja ümberehitamist alustati 1922. aasta kevadel ja viidi lõpule järgmisel aastal. Olemasolevale üheksale «Babcock-Wilcox'i» katlale telliti samalt Inglise firmalt kaks katelt juurde. Üleminek põlevkivile toimus järk-järgult käsi-käes katsetuste ja uurimistega. Esialgu segati põlevkivi kivi-söega. 1924. aasta kevadel viidi esimene katel täielikult põlevkivikütusele üle ja selle kogemuste alusel hiljem ka teised. Arusaadavalt vajati seejuures energeetikaspetsialistide abi.

Et katlamajale vajalikus kvaliteedis põlevkivi kindlustada, otsustati 1920. aastal Fahle initsiatiivil asutatud aktsiaselts «Küttejõud» täielikult Põhja Paberi- ja Puupapivabrikute Aktsiaühingule allutada. Kontrolliv ja finantseeriv osa oli ühingul «Küttejõud» suhtes juba varemgi olnud. 1923. aastal omandati aga viimase aktsiad 100-protsendiliselt ja «Küttejõud» muutus edaspidi tegelikult Tallinna tselluloosi- ja paberivabriku filiaaliks.

Juba enne Esimest maailmasõda oli kavandatud laiarööpmelise raudtee teevaru ehitamist Ülemiste jaama. Sõja tõttu oli see aga edasi lükkunud. Üleminek põlevkivikütusele suurendas selle teevaru tähtsust ja vajadust. 1923. aastal võeti seegi töö käsile ja sama aasta lõpuks ulatus uus teevaru vabriku hoovi. Järgmisel aastal ühendati see katlamajaga ja põlevkivikütusele ülemineku probleem sai lahendatud.

Kõik see kuulub aga kapitalistliku ettevõtte tegevussfääri ühte poolde. Selle kõrval on meil tegemist kapitalismi põhivastuolust väljakasvava klassivõitlusega.

Eestimaal Ametiühingute I kongressi laialiajamisega ja aktiivi vangistamise, väljasaatmise ning mõrvamisega Irboskas tahtis kodanlik võim ametiühingute tegevust revolutsioonilise võitluse rindel lüüa. Terroriga kaasnesid vallandamised, aktiivsete tööliste «musta nimekirja» võtmine jne. Kõigele sellele vaatamata jätkus võitlus ometi.

12. jaanuaril 1920 tuli Tallinna Keemia- ja Paberitöölise Ühisuse (Ametiühingu) juhatus kokku, et olukorda vaagida. Neid oli viis: Johan Johanson, Hindrek Karu, Karl Kroonsep, Mart Kure ja Hans Lauristin.

Ühing hõlmas tselluloosivabriku tööliste kõrval endiselt ka Johanson'i paberivabriku ja Mayeri keemiaabriku töölisi. Juhtiv ja kandev osa selle tegevuses kuulus tselluloosivabriku kui suurima ettevõtte töölistele. Pealegi oli tselluloosivabrikus juba aastaid tegutsenud aktiivsete klassiteadlike seltsimeeste tugev grupp, mis jäi püsima ka pärast Johannes Peskmanni, Karl Volbrücki, Johannes Augervaldti, Ado Pärteli jt. juhtivate seltsimeeste väljalangemist.

Tööliste organiseerimisülesande kõrval tuli abistada langenud ja väljasaadetud seltsimeeste — Augervaldti, Haube, Müürisepa, Peskmanni, Pärteli, Viikmanni ja Volbrücki perekonda. Raha saamiseks oli 10. jaanuaril korraldatud peoõhtu, mille sissetulek jagati tervenisti perekondade abistamiseks vastavalt nende suurusele. Edaspidi jätkati abistamist nii ametiühingu liikmemaksude kui korjandusest ja töölistpidudest laekunud summade arvel.

Samal koosolekul tuli kaaluda, kuidas aidata Türi paberivabriku töölisi organiseerumisel, sest 23. detsembril 1919 olid Türi seltsimehed vastavasisulisel kirjal Tallinna ametiühingu poole pöördunud. Otsustati M. Kure ja M. Ernesaks selleks kohapeale saata. 26. jaanuaril esines Kure vastava aruandega ametiühingu juhatuses.²

1. veebruaril toimus ametiühingu peakoosolek. Eelmise aasta tegevusest andis aru H. Karu, kes märkis muu hulgas, et ametiühingu juhatus on pidanud selle aja jooksul 92 töökoosolekut. Üldkoosolekuid oli toimunud neli.

Puuduvad lähemad andmed, mida neil koosolekuil arutati ja otsustati. On aga teada, et Tallinna Keemia- ja Paberi-

² ORKA, f. 1756 (Tallinna Keemia- ja Paberitöölise Ühisus), n.m. 1, t. 1, lehed 1—3.

töölise Ühisus seisis alati Eesti tööliklassi revolutsioonilise võitluse ühises rindes.

Ametiühingu uue juhatuse koosseisu valiti tselluloosivabrikust (saadud häälte järjekorras) H. Lauristin, E. Särak, J. Urov ja H. Karu. Neist H. Karu sai juhatuse esimeheks, H. Lauristin kassahoidjaks. Revisjonikomisjoni koosseisu valiti ametiühingu veteranid Mart Ernesaks, Hans Eisen* ja Gustav Püürmann. Asjaajajaks oli K. Volbrücki tütar Helene Volbrück.

Jooksvate küsimuste ja ülesannete lahendamise kõrval oli peamiseks jõudude koondamine, organiseerimine ja suunamine. Nii toimus 4. märtsil 1920 ametiühingu juhatuse ühine koosolek kolme vabriku töölisvanemate nõukogu esindajatega. Muu hulgas otsustati ühiselt välja astuda palkade tõstmise nõudmisega, sest elukallidus tõusis pidevalt.

1920. aasta märtsis tõusis kommunistide juhtimisel aktuaalselt päevakorda uue ametiühingute kesknõukogu loomine. Tallinna Keemia- ja Paberitöölise Ühisus valis 11. aprillil toimunud erakorralisel peakoosolekul oma esindajaiks sellesse Gustav Püürmanni ja Villem Tiimanni. Samal koosolekul arutati ka 1. mai pühitsemise ettevalmistamist, muu hulgas seda, missuguse lipuga rongkäiku minna. Arvati, et endise suure piduliku punase lipuga on uutes tingimustes esiteks kardetav, teiseks «mitte ajakohane» välja minna. Vana võitluslippu ümber teha ka ei tahetud. Seepärast otsustati rongkäigu jaoks teha uus, väiksem, aega sümboliseeriv mustast riidest lipp. Ühtlasi valiti 1. mai pühitsemise komisjon, mille viie liikme hulgast kolm olid tselluloosivabrikust: Tõnu Arakas, Anton Hendrikson (Hindrikson) ja Eduard Särak.

22. aprillil tulid uude Tallinna Ametiühingute Kesknõukogusse valitud delegaadid kokku, kes oma esimesel koosolekul kohe III Internatsionaali platvormile asusid. Tegevuse aluseks võeti ametiühingute I kongressi otsused.³ Samadel seisukohtadel asus kindlalt ka Keemia- ja Paberitöölise Ühisus.

Taas tegevust alustanud Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu esimeseks suurürituseks oli 1. mail ülelinnalise

---

* H. Eisen töötas tollal juba Krulli tehases ja kuulus ka Metallitöölise Ametiühingusse, jätkas aga samal ajal tegevust Keemia- ja Paberitöölise Ühisuses.

³ Vt. lähemalt O. K u u l i, A. L i e b m a n, H. S a a r n i i t, Töörahva riigi eest. Eesti ametiühingute võitlusest aastatel 1918—1940. Tallinn 1967, lk. 59.

demonstratsiooni korraldamine. Vaatamata 27. aprillil toimunud uutele arreteerimistele kogunes sellele üle 10 000 töötaja. Demonstratsioon iseloomustas Tallinna tööliste võitlus-traditsioonide jätkumist.

Juuni lõpul algas esimene suur poliitiline kohtuprotsess kodanlikus Eestis — «35 protsess». Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu poolt organiseeriti süüdistatute abistamiseks juriidiline kaitse. Sellega seoses olevad kulud maksid töölis-ametiühingud ühiselt.

Rahalist toetust ja osavõtmist vajati mitmele poole. Nii otsustasid paberitöölised toetada Kivitöölise Ametiühingut nende muusikakoorile pillide soetamisel, Korteriuürnike Seltsi lasteaia asutamisel jne. Samuti abistati raskustesse sattunud ühinguliikmeid.

1920. aasta suvel jätkus võitlus palkade alammäära kehtestamise eest. 29. juulil toimunud Tallinna ametiühingute ja töölisvanemate nõukogude esindajate ühisel nõupidamisel otsustati, et kui nõudmisi 2. augustiks ei rahuldata, alustatakse järgmisel päeval üldstreiki. Ja seda tuligi teha. 3. augustil alanud streik kestis 14. augustini ja kujunes Tallinna tööliste võimsamaks väljaastumiseks 1920. aasta streigiliikumises. Selles paistsid silma «Dvigateli» ja «Tselluloose» töölised.

Kodanlik võim rakendas otsekohe repressioone. Vangistati juhtivaid ametiühingutegelasi, sealhulgas Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu liikmeid. 61 neist saadeti välja Nõukogude Venemaale. Sellega Kesknõukogu tegevus tegelikult katkes, mis avaldas mõju ka Tallinna tööliste üldstreigi saatusele.

EKP juhtimisel ja kaasabil asuti Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu taastamisele. Tallinna Keemia- ja Paberitöölise Ühisuses toimus 28. augustil H. Eiseni juhtimisel erakorraline üldkoosolek, kus Kesknõukogusse valiti uued delegaadid,⁴ nende hulgas Sammel ja Tiimann. Septembris jätkas Kesknõukogu uues koosseisus taas tegevust. Võitlus jätkus. Selle käigus langes aktiivse võitlejana endine tselluloosivabriku tööline Pauline Sakh 1920. aasta 1. oktoobril Sakus.

11. novembril, seega otse I Riiginõukogu valimiste eel, hakkas EKP Keskkomitee ideelisel suunamisel ilmuma ametiühingute häälekandja «Rõhutute Hääl». Sedagi üritust toetasid mitmeti tselluloosivabriku töölised ja häälekandja

⁴ ORKA, f. 1756, nim. 1, t. 1, leht 33.

toimetuse tööst võttis aktiivselt osa ka paberitöölise ametiühingu sekretär Heinrich Augervalt (Johannes Augervaldti poeg).

Legaalset tööd aktiveerimine toimus käsikäes illegaalse parteilise tööga. «Tsellulooses» tegutses võrdlemisi tugev parteiorganisatsioon Sammeli juhtimisel. Siia kuulusid juba kogenud võitlejatena töölisvanem Eduard Jürgens, Gustav Kroonsep, Villem Tiimann, Filip Haak jt. Noorte hulka kuulusid Heinrich Augervalt ja Marie Jakobson. Viimane oli agar EKP poolt väljaantud lendlehtede levitaja vabrikus.

Novembri lõpul toimunud Riiginõukogu valimistel sai Tallinnas esikoha Ametiühingute Kesknõukogu nimekirja — 29 protsenti antud häältest. See võit rasketes tegevustingimustes oli julgustavaks saavutuseks kogu Eesti proletariaadile. Ühtlasi tugevnes Tallinna kui juhtiva revolutsioonilise võitluse tugipunkti osa Eesti tööliklassi võitluses.

Tallinna ametiühingud hakkasid sihikindlalt oma tegevust ülemaaliseks laiendama. Keemia- ja Paberitöölise Ühisuse profiili kuulusid Kohila, Türi ja Räpina paberivabriku töölised. Nende aktiivsemale kaasatõmbamisele võitlusühtsusse koonduski edaspidi Tallinna paberitöölise tähelepanu. Vastavalt sellele muudeti ka ametiühingu nimetus 13. märtsil 1921 toimunud üldkoosolekul Eestimaa Keemia- ja Paberitöölise Ühisuseks. Selle osakonnad loodi Kohilasse, Türi ja Räpinasse.

Üheks kogu tööliklassi meelt köitvaks küsimuseks kujunes 1920. aasta sügisest peale võitlus Töölismaja pärast. Nimelt sai Tallinna Keemia- ja Paberitöölise Ühisus, nagu kõik 23 Töölismajas (Suur-Karja 18) asuvat töölisühingut, Tallinna Ühine Haigekassa ja ametiühingute kooperatiiv septembris kohtukutse. Tallinna Vastastikune Krediitselts, kellele see 1917. aastal rekvireeritud maja kuulus, nõudis ruumide vabastamist.

Kooskõlastatult Tallinna Ametiühingute Kesknõukoguga otsustati majast vabatahtlikult mitte lahkuda, vaid alustada protestiliikumist.⁵ Kohus rahuldaski mõistagi Krediitseltsi nõudmist.

13. märtsil 1921 toimus selles küsimuses paberitöölise ametiühingu erakorraline üldkoosolek, kus sekretär H. Augervalt luges ette kirja, millega nõuti kohtuotsuse alu-

⁵ Vt. lähemalt O. Kuuli, A. Liebman, H. Saarniit, Tööraha riigi eest, lk. 78—79.

sel ruumide vabastamist 4 päeva jooksul. Ka sellele vastati protestiga, milles öeldi: «...Töö ja Hoolekande Ministeeriumi otsus rekvisitsioon Töölismaja pealt lõpetada on täielik vägivald kogu Eesti töölisklassi vastu, millest töölised ka oma järeldused peavad tegema.» Esimeseks järelduseks oli juba koosolekul avaldatud otsus — «Vägivald vägivalda vastu!»⁶

Vaatamata töölisühingute protestile tõsteti nad 18. märtsil tänavale. Paberitöölised paigutasid oma vara ja dokumendid ühingu liikmete juurde koju: harmoonium viidi M. Ernesaksa juurde, lipuvarras G. Läti juurde jne.

Arvestades äärmiselt pingeliseks kujunenud õhkkonda otsustas Tallinna linnavalitsus tööliste kasutada anda hädapärased ruumid — likvideeritava Toitlusvalitsuse keldrid linnaraamatukogu majas. Keldriruumid korraldati ja 3. aprillil võis Eestimaa Keemia- ja Paberitöölise Ühisuse juhatuse kokku tulla uues asukohas, mis peagi sai nimetuseks «Töölise Kelder».

Tallinna Linnavolikogus oli töölistel muide võrdlemisi tugev positsioon. 26.—27. veebruaril 1921 toimunud valimistel sai Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekiri teistega võrreldes kõige rohkem häali. Linnavolikogu 101-st kohast 28 kohta kuulus töölisesindajatele.

1921. aasta aprillis toimunud vangistustest hoolimata toimus 1. mail Tallinnas töölisklassi jõudude võimas demonstratsioon. Sellele järgnes töölistepidu «Pandorini» saalis («Estonia» endine maja).

Juunis valiti vangistatud seltsimeeste asemele täiendavalt uusi liikmeid Tallinna Ametiühingute Kesknõukokku ja selle tegevus jätkus, hoolimata repressioonidest. Kesknõukogu poolt suunatud töölisametiühingute tegevuses kuulus oluline koht nende sekretäridele. Kui paberitöölise ametiühingu sekretär H. Augervalt vangistati, valiti uueks sekretäriks Irboskas mõrvatud Karl Volbrücki tütar Helene Volbrück (hiljem Veltson).

Kominterni III ja EKP II kongressi otsuste kohaselt hakkasid ametiühingud kommunistide juhtimisel 1921. aasta sügisel rakendama ühisrinde taktikat, pöörates sealjuures suurt tähelepanu töötajate igapäevastele elulistele nõudmistele.⁷ Kõige tähtsamateks nendest olid palkade, tööpäeva

⁶ ORKA, f. 1756, nim. 1, t. 1, leht 64.

⁷ Vt. lähemalt O. Kuuli, A. Liebman, H. Saarniit, Töörahva riigi eest, lk. 84 jj.

pikkuse ja palgalise puhkuse küsimused. Tööliste huve kait-
ses ametiühing käsikäes töölisvanemate nõukoguga. Nende
vastu seisis organiseeritud kapitalistide esindus Vabrikand-
tide Ühingu näol. Kodanliku võimu tingimustes, kus töö-
jõudu oli kaugelt rohkem, kui vabrikandid seda vajasisid, pol-
nud neil raske kas tööliste nõudmisi tagasi suruda või ainult
osaliselt rahuldada. Seepärast seostus majanduslik võitlus
paratamatult poliitilise võitlusega, võitlusega võimu pärast.
See aga eeldas tööliklassi jõudude edasist organiseerimist.

EKP juhtimisel asusid ametiühingud looma ettevõtteis
nais- ja noortekomisjone. Esimene noortekomisjon asutati
5. märtsil 1922 Tallinna Metallitööliste Ametiühingu juurde.
Paberitööliste noortekomisjoni tööd hakkasid juhtima A. Gle-
ser, J. Kütt, H. Veltson (Volbrück). Noorte tegevus kujunes
hoogsaks ja mitmekülgseks. Kui «Dvigatelis» töötanud noor-
tööliste organisaator Voldemar Raekson oma töökohast val-
landati, asus temagi «Tselluloosesse», kus ta oma tegevust
energiliselt jätkas.

Raskem oli naiskomisjoni töö organiseerimisega, osaliselt
juba naistöölistele jääva väga piiratud vaba aja tõttu. Kõige
olulisem eesmärk, aktiivsemate naiste kaasatõmbamine ühis-
rinde võitlusjõududesse, siiski saavutati. Naiskomisjoni juha-
tusse kuulusid Anete Arakas, Juuli Augervaldt, Pauline Jalg,
Juuli Meite ja Salme Raekson.

Ühisrinde jõudude esimeseks ülevaatuseks kujunes 1922.
aasta esimese mai tähistamine. Tallinnas toimus maidemonst-
ratsioon rohkem kui 20 000 osavõtjaga.

Seda hoogustuvat võitlust tabas mai algul raske kaotus,
mis haaras kogu Eesti tööliklassi vihas, nõrdimuses ja kur-
buses. 3. mail läks politseil korda vangistada põranda alt
ennastsalgavalt võitlust juhtinud Viktor Kingissepp, kes juba
järgmisel päeval mõrvati.

19.—27. maini toimus Tallinna sõjaringkonnakohtus «115
protsess» 1921. aastal vangistatud seltsimeeste üle. Nende
hulka kuulusid tselluloosivabrikust Heinrich Augervalt, Filip
Haak, Jaan Jalg, Marie Jakobson, Eduard Jürgens, Villem Tii-
mann, Jüri Jänes ja Madis Süld. Neist M. Jakobson mõisteti
6 aastaks sunnitööle, H. Augervalt 4 aastaks jne.

Ent võitlus jätkus.

Oli vaja luua töölisühingute ülemaaline keskus ja asuda
ametiühingute II kongressi organiseerimisele. Ajutise Üle-
maalise Töölisühingute Kesknõukogusse kuulusid «Tsellu-
loose» esindajatena Aleksander Gleser, Jaak Kütt, Johannes
Suits. Kongressi saadikuteks valiti 8. novembril tselluloosi-

vabrikust Aleksander Kõvamees ja Jaak Kütt. Samal koosolekul kutsus A. Kõvamees noori üles koonduma ülelinnaliselt, samuti astuma tööliisspordiselti «Herkules», osa võtma uuest, ilmlikust leerist jne. Seekordne koosolek lõppes «Internatsionaali» ja «Punase lipu» laulmisega. Nende lauludega hakati koosolekuid ka edaspidi lõpetama.

II üleriiklik töölisühingute kongress toimus 27.—29. novembrini 1922 tööliste karskusseltsi «Valvaja» ruumes. Eestimaa Töölisühingute Kesknõukogu juhatusse valiti «Tselluloose» tööliste hulgast A. Kõvamees.

23. jaanuaril 1923 otsustas paberitöölise ametiühingu juhatus sidemete loomiseks pöörduda Saksamaa ja Nõukogude Liidu kutsekaaslaste ametiühingute poole. Kontakt loodi ka Soome ametivendadega.⁸

25. veebruaril 1923 toimus revolutsioonilises meelestatuses paberitöölise ametiühingute üldkoosolek. Koosolekul kiideti heaks II üle-eestimaa töölisühingute kongressi otsused ja tegevus. Ühisuse uude juhatusse valiti G. Leimann, A. Meite, A. Gleser, J. Suits.

Ametite jaotamisel sai esimeheks G. Leimann, abiesimeheks A. Hendrikson, kassapidajaks J. Suits jne. Ametiühingu asjaajajaks määrati energiline revolutsiooniline võitleja A. Kõvamees.

1923. aastal kasvas nii ametiühingu liikmete arv kui autoriteet tööliste hulgas. «Tsellulooses» valiti näiteks töölisvanemateks kõik need, keda soovitas ametiühing: V. Raekson, G. Leimann ja A. Gleser.

Kui aprillis algasid Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu organiseerimisel 1. mai ettevalmistused, vangistati teiste hulgas ka paberitöölise ametiühingu asjaajaja A. Kõvamees. Tema kohale asus ajutiselt A. Resev ja hiljem J. Ellmann.

5.—7. mail toimunud Riigikogu valimistel sai Tööraha Ühine Väerinne 10 protsenti kõigist kohtadest.

1923. aasta suvel teravnes klassivõitlus kogu riigis ja ka üksikuis tööstusettevõtteis. Tselluloosivabrikus hoogustus palgavõitlus, mille käigus tõusid reljeefselt esile lepitamatud klassivastuolud.

Kui 1923. aasta suvel pidanuks toimuma töölisvanemate uued valimised, tehti vabrikuvallitsuse poolt selleks igati takistusi ja väideti, et töölisvanemaid polevat vabrikusse üldse vaja. Septembri algul õnnestus lõpuks valimised siiski läbi viia. Töölisvanemateks valiti J. Suits, A. Meite, G. Lätt,

⁸ ORKA, f. 1756, nim. 1, t. 2, lehed 27 ja 34.

G. Leimann ja A. Hendrikson. Need valimised lasti aga tühistada. Järgnevail teistkordseil valimistel, mis õnnestusid paremini kui kunagi varem, avaldus veenvalt tööliste usaldus oma esindajate vastu.

1923. aasta sügisel lülitusid «Tselluloose» töölisel aktiivselt ka uue Töölismaja saamise üritustesse.

Edukalt toimusid ka omavalitsuste valimised 1923. aasta detsembris. Tallinna linnavolikogusse said Tööraha Ühisrinde esindajad 101 kohast 36 (1921. aasta valimistel 28). 2. jaanuaril vormistas osäühisus Töölismaja ostulepingu Vaksali puisteel 8 ja 8-a asuvatele majadele.

Ent samal ajal halvenes olukord rahvusvahelisel rindel, eriti pärast Saksamaa proletariaadi revolutsioonilise võitluse lämmatamist 1923. aasta oktoobri lõpul. Kahtlematult avaldas see sündmustele mõju Eestiski.

Vaevalt said töölissaadikud omavalitsustes kohtadele asuda, ümberkolimine Töölismajasse oli alles käimas, kui 21. jaanuaril 1924 vallandus reaktsiooni avalik üldine pealetung. Töölisorganisatsioonid rüüstati, Tööraha Ühisrinde saadikud, väljapaistvamad töölisjuhid, noorte aktivistid jne. vangistati. Seekord oli nende hulgas tselluloosivabriku töölolistest G. Leimann ja J. Suits, sama aasta novembris toimuva «149 protsessi» kaasosalised.

1924. aasta kevadel algas EKP juhtimisel uuesti tööraha jõudude organiseerimine. Seekord asus Tallinnas võitluse esirinda eelmisel aastal arreteritud, kuid hiljem töölisorganisatsioonide protesti peale vabastatud paberitöölise ametiühingu asjaajaja Aleksander Kõvamees.

Kodanlikule vägivallale otsustas EKP vastata relvastatud ülestõusuga. Reaktsiooni üldise pealetungi tingimustes tuli seda ette valmistada rangelt konspiratiivselt.

Ülestõus algas 1. detsembril. Selles kuulus oluline koht partei ja ametiühingu aktivistidele. Paljud neist langesid nii võitluses kui sellele järgnenud verise terrori ohvriks. Tselluloosivabriku tööliste hulgast langes võitlussalga juhina Anton Hendrikson, võitlussalkadest osavõtjatena Jaan Jürkman, Jaak Kütt. Mustjõe silla õhkulaskmise operatsiooni juhtinud Voldemar Raeksonil õnnestus Nõukogude Liitu põgeneda. Tankikompanii vastu võitlusse astunud salka kuuksid tselluloosivabriku töölisel Johannes ja Kristfrid Soans.*

---

* Vrd. A. Sunila, Eesti proletariaadi relvastatud ülestõus 1. detsembril 1924. Tallinn 1961, lk. 185, 189, 207—208 ja 218.

Anton Hendrikson.
Langes 1924. aasta 1. detsembri
ülestõusu ajal.

Jaan Jurkman.
Langes 1924. aasta 1. detsembri
ülestõusu ajal.

Voldemar Raekson.
Võttis osa 1924. aasta 1. detsembri
ülestõusust.

Jaak Kütt.
Langes 1924. aasta 1. detsembri
ülestõusu ajal.

Linna Politseijaosk.
Lasnamäe abijaosk.
ÜLEM

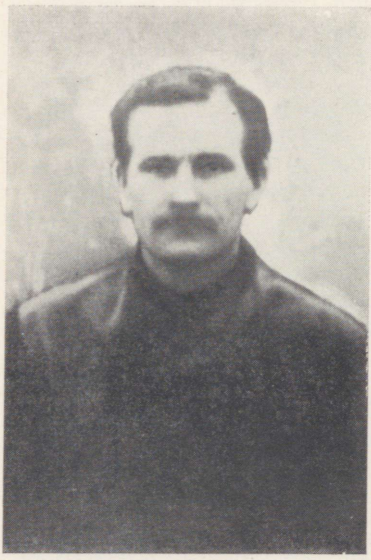
na...
Ulemmaa

15. Oktoobril 1924

№ 20

Tõrsteni nr 14/2 ko. oli
leidud Pärya paberi ja puupaperi
rabitse kaitse maksimale osaroomas,
paberi rullide raitse 3 ekssemplari
«Tselluloosist» kommunist N 4. Leidud
lendleht on üks ekssemplari ette
kõrvaldud Tallinna Linna Politseijaosk.
alamaa, kuna kaks ekssemplari

E. W. Keitsee Politseijaosk.
Jaosk. Ülem
15. OKT 1924
No 2932

Lasnamäe politseijaoskonna ülem
ettekanne 15. oktoobrist 1924
«Tselluloosist» leitud lendlehtede
kohta.

Johannes Suits.
Tema juhtis 1923. aastal «Tsellu-
looses» kommunistlikku organi-
satsiooni.

Jalgpallimeeskond 1924. aastal.

Esimene isetegevuslaste etendus tselluloosivabriku klubi avamisel 1927. aastal.

Keemia- ja paberitöölise ametiühingu aktiiv 1936. aastal peol «Kalevi» võimlas. Tselluloosivabrikust võtavad osa töölised H. Liiva, P. Haab, V. Kandelin, V. Roo, O. Lember, A. Meite, Jurgenson, H. Nikker, K. Enkelberg.

Tselluloosivabrik 1937. aastal.

2. detsember 1936 a.

Nõ 14

Tallinn, S. Tartu n. 88.

lets
3. ~~novembril~~ 6
278.

Eestimaa Töölisiühingute Kesklüdale

Sellelega teab Põhja Paberi ja Puupapi Wabrikute
A/4 Käitise Töölisnõukogu Teile teatavaks tööliste
üldkogu poolt 28 XI 36a vastu võetud resolutsiooni:

"Põhja Paberi ja Puupapi Wabrikute A/4 Käitise
tööliste üldkogu kossolek liiab tarviliku ole-
wat juhtida E. T. Kesklüdu juhatusel Lähelgannu
sellele, et viimane astuks samme mitmesuguste
sotsiaal seaduste kiiremaks elluviimiseks, nagu:
invaliidisuse ja vanaduse vastu kindustamise
seadus, minimaal palgase seadus ja surnise
palgalise puhkeaja pikendamise kahel nädalal.

Ametiühinguliselt teavitusega

T. nõukogu esimees E. Peli

sekretär K. Kõrvelin

6. septembril 1940 valitud tehasekomitee koosseis. Istuvad vasakult H. Kutnik, E. Laht, V. Roo, A. Suits, G. Laviste. Seisavad A. Selenoi, A. Velbre, A. Soots, R. Mereküll, A. Hansep, J. Juhtsalu.

Rudolf Martinson.

Karl Lassel.

Sõjajäljed V. Kingissepa nimelises Tselluloosi- ja Paberivabrikus.

RASKUSPUNKT TSELLULOOSILE

1925. aastal algas kapitalismi ajutise stabilisatsiooni periood, mis kestis 1929. aasta majanduskriisini. Tallinna Tselluloosija Paberivabriku tegevuses tõid need aastad endaga kaasa veelikordse ümberorienteerumise. Nagu eespool nägime, moodustas ettevõtte peamise sissetuleku paberi müümine. Kuni 1924. aastani valitses paberiturul kõrgkonjunktuur. Paberi peamiseks turuks olid Ameerika Ühendriigid, kus paberi tarbimine ühe inimese kohta oli juba 1913. aastal ulatunud ligi 30 kilogrammini. 1922. aastal tõusis see kogus ligi 36 kilogrammini ja 1925. aastaks juba 67-ni. Seda olukorda kasutas eelkõige Kanada paberitööstus, mille areng toimus erakordselt hoogsalt, seda peamiselt rotatsioonipaberi osas. Kui 1906. aastal oli seal ühe tonni ajalehepaberi tootmiseks kulutatud 6—7 inimtööpäeva, siis 1925. aastal vajati selleks vaid 1,5 tööpäeva. Kui 1924. aastal ilmnes, et paberi pakkumine ületab maailmaturul tunduvalt nõudmise, hakkasid Kanada paberivabrikud hinna allasurumisega endale turgu kindlustama, seda esmajoones Ameerika Ühendriikides. Peagi vallutasid kanadalased ka Euroopa peamise paberituru — Inglismaa. Paberi impordis kuulus teine koht Prantsusmaale, kuid seda varustas peamiselt Saksamaa sõjakahjude reparatsioonide korras. Kolmandaks suuremaks paberi importijaks oli Nõukogude Liit, paberi ostjana Inglismaa järel teisel kohal. Peamiseks paberi müüjaks Nõukogude Liitu oli juba varasematest aegadest saadik olnud Soome paberitööstus. Soomegi paberitööstus oli neil aastail kiiresti laienenud ja toodang ulatus seal 1925. aastal ligi 260 000 tonnini (1914. aastal 163 000 tonni). 1926. aastal pandi Alströmi vabrikus üles uus rotatsioonipaberi masin paberilaiusega kuus meetrit, mis andis juba 5 tonni toodangut tunnis.

Eelkõige Soome paberiga tuligi Eesti paberitööstusel Nõukogude Liidu turul võistelda.

1925.—1926. aastal tõusis paberi import Nõukogude Liitu 146 500 tonnini. Sellest ümmarguselt 20 protsenti saabus Soomest, 19 protsenti Saksamaalt ja 18 protsenti Eestist.⁹ Järgnevail aastail paberi import Nõukogude Liitu aga vähenes ja ulatus 1928.—1929. aastal vaid 67 000 tonnini. Sellest 44 protsenti moodustas Soome paber, 18 protsenti Eesti ja

---

⁹ Rahvamajanduse Riiklik Keskarhiiv Moskvas (RMRKA), f. 9134, nim. 1, t. 54-a, leht 11.

15 protsenti Saksa paber. Eesti paber oli kõige odavam, kuid ka Soome ja Saksamaa paberivabrikud alandasid aasta-aastalt tunduvalt paberihindu ja pakkusid ostutehinguiks isegi pikemaajalist krediiti. Seega halvenes konjunktuur paberiturul paberivabrikute kahjuks kõikjal. Pealegi taotles Nõukogude valitsus käsikäes oma paberitööstuse laiendamisega paberi impordi piiramist.

Kujunevat olukorda mõistis Tallinna tselluloosi- ja paberivabriku peadirektor E. Fahle küllaltki hästi. Oli selge, et konkurentsi kasvamisega äärmiste piirideni ei suuda ettevõtte paberiga maailmaturul enam võistelda. Siseturgu Eestis ei saanud kuigivõrd arvestada. Kuna tselluloosi müügiks oli olukord soodsam, otsustati orienteeruda ümber ja asuda otsekohe uue tselluloosivabriku ehitamisele. Huvitav on märkida, et Nõukogude Liidu paberitööstuse tehnilis-majanduslikus nõukogus 1927. aasta kevadel koostatud maailma paberitööstuse olukorra analüüsis rõhutati samuti, et paberi osas jääb Eestile vaid Nõukogude Liidu turg ja sedagi ajutiselt, et hoopis soodsamad on väljavaated tselluloositööstuse arendamiseks piirides, mida lubavad metsavarud. Ühtlasi lisati, et seoses tselluloositööstuse laienemisega ka teistes maades seisab loomulikult ees raske võitlus müügiture pärast.¹⁰

Uue tselluloosivabriku ehitustöid alustati 1926. aastal. 1927. aastal monteeriti üles kolm keedukatelt à 260 m³, mis aasta teisel poolel juba toodangut andsid. 1928. aastal lisandus neile neljas niisama suur keedukatel. Vana tselluloosivabrik lammutati. Ainult üks vana 100 m³ mahutavusega keedukatel monteeriti 1930. aastal uude vabrikusse. Samal aastal valmis veel üks uus 300 m³ mahutavusega keedukatel. Nõnda jäi tselluloosivabrik järgmisel aastakümnel töötama kuue keedukatliga. Nende ööpäevaseks normaalseks toodanguks arvestati esialgu 130 tonni tselluloosi. Tegelikult see tunduvalt ületati ja forsseeritult saavutati isegi 200 tonni tselluloosi ööpäevas.

Kui varem töötas nelja paberimasina kõrval vaid üks tselluloosi kuivatamise masin (nr. 5), siis tselluloosile orienteerumine muutis siingi endisi vahekordi. 1928. aastal ehitati paberimasinad nr. 1 ja nr. 2 ümber tselluloosi kuivatamiseks. 1930. aastal tehti sama paberimasinaga nr. 3. Vanadest paberimasinatest jäi edaspidi paberitootma ainult üks, nimelt 1914. aastal tegevusse rakendatud «Füllner».

¹⁰ RMRKA, f. 9134, nim. 1, t. 37, leht 74.

Omaaegne tselluloosi kuivatamise masin (nr. 5) rekonstrueeriti 1929. aastal ja selle kuivatusvõime suurenes 42—43 tonnilt 60—62 tonnile ööpäevas. Ka kuivatusmasina nr. 1 võimet suurendati 40—41 tonnilt 56—57 tonnile ööpäevas.

Oli jäänud veel lahendada tselluloosiks mittesobiva oksamassi otstarbeka kasutamise küsimus. Tselluloosi tootmise laienemisega kogunes seda üha enam ja ületas kaugelt pakkimispaberi valmistamiseks mineva koguse. 1929. aastal seati üles lainepapi masin, mis hakkas edaspidi kasutama oksamassi ülejääke.

Seoses tselluloosi tootmise laienemisega peeti otstarbekaks vabrikule veel üks filiaal luua, nimelt oma kivimurd Vasallemma. See hakkas tselluloosivabrikut edaspidi varustama dolomiitse lubjakiviga, mida varem Saaremaalt toodi.

Seega oligi kujunenud välja Põhja Paberi- ja Puupapivabrikute Aktsiaühingu uus profiil, mis 1920-ndate aastate teisel poolel kõige paremini maailmaturu tingimustega näis sobivat. Investeeringuid oli selleks tehtud kõige ulatuslikumalt 1926. aastal, nimelt 2,7 miljonit, ja järgneval aastal 1,4 miljonit krooni. Aastail 1928—1930 tõusid investeeringud 3,2 miljonile kroonile. Seega oli ettevõtte rekonstrueerimiseks kulunud kokku 7,3 miljonit krooni, millest uue tselluloosivabriku peale arvestati ümmarguselt 5 miljonit.

1925.—1926. aasta vahetusel mindi ettevõtte raamatupidamises üle kullavääringu alusel korregeeritud bilansile. Ümberhindamised toimusid aga suvaliselt ja aktsiaühingu juhatuse äranägemisel suurel määral ülespuhutult. Hoonete ja seadmete osas võisid nn. kuldbilanssi võetud summad ületada umbes 50 protsenti nende reaalsest väärtusest.¹¹ See võimaldas edaspidi kanda amortisatsiooni arvele ka vastavalt suuremaid kustutussummasid, kasumeid näidata seda võrra aga vähemana.

Kuldbilansile üleminekul tehtud ümberarvestuste tulemusena suurenes ettevõtte aktiva 1184,8 miljonilt 2498,4 miljonile margale. Aktsiaühingu põhikapital oli olnud 250 miljonit marka, mis nüüd 1250 miljonile ümber arvestati. Ühtlasi otsustati seda uute aktsiate väljaandmise teel veel 150 miljoni marga võrra suurendada. Seega tõusis ettevõtte põhikapital 1400 miljonile margale. 1928. aastast alates 14 miljonile kroonile, ja jäigi selleks kuni nõukogude võimu kehtestamiseni 1940. aastal. Aktsiaühingu võlgnevus kasvas 1929. aasta alguseks 5,9 miljonile kroonile, kusjuures peami-

¹¹ ORKA, f. 969, nim. 1, t. 896, leht 235/7.

seks võlausaldajaks oli Mendelssohni pangamaja. Mõistagi põhjustasid võlaprotsendid toodangu omahinna kallinemist ja kujutasid endast Tallinna tselluloosi- ja paberivabriku tööliste poolt loodud lisaväärtuse jagamise üht moodust. Ent seegi kuulus lahutamatult kokku kapitalistliku majandusega.

Võlakoormusele vaatamata oli Põhja Paberi- ja Puupapivabrikute Aktsiaühing tselluloosi alal kujunenud konkurentsivõimeliseks ettevõtteks. E. Fahle oli osanud oma juhtivat positsiooni kasutada ettevõtte laiendamiseks ja arendamiseks. Tema viimaste ettevõtmiste hulka kuulub ka vabriku töötajate jaoks puhkekodu ehitamine, mis valmis 1928. aasta sügisel. Seejuures peab märkima, et oma isiklikus elus oli Fahle olnud rangelt kaalutlev ja n.-ö. asjatuid kulutusi mittelubav. Kapitalistlike traditsioonide kohaselt pidanuksid tema õigused ja positsioon kanduma üle poeg dr. W. Fahlele, kes teatud määral juba ettevõtte tegevusse oli lülitunud. Viimasel puudusid aga isa iseloomujooned, huvi, töö- ja elulaad. E. Fahlel oli küllaltki põhjust karta, et tema õiguste kandumine pojale võiks kaasa tuua kogu ettevõtte laostumise. Seepärast otsustas ta Mendelssohni pangamajaga Berliinis lepingu sõlmida, mille kohaselt pojalt ja teistel pärijatel polnud õigust pärast tema surma 30 aasta jooksul ettevõtte tegevusse sekkuda. Kontroll ettevõtte üle pidi minema Mendelssohni pangamajale. Vastav leping sõlmiti 28. augustil 1928. Juba 24. juunil 1929 suri E. Fahle ootamatult ja leping astus jõusse. 1933. aasta mais kandis Berliini Mendelssohni pank lepinguõigused üle Mendelssohni pangale Amsterdamis.¹² Tootmistegevuse juhtimist Tallinnas jätkasid E. Fahle poolt valitud ja temaga koos töötanud isikud. Peadirektori kohale asus E. Forsmann (juhatuses 1916. aastast alates) ja pärast tema peatset surma B. Makovski, kes oma karjääri vabrikus oli alustanud 1904. aastal tehnikuna.

Ettevõtte teenistuses oli kümneid häid insenere, väga mitmesuguse profiiliga spetsialiste, kogenud meistreid ja kaugelt üle tuhande töölise. 1931. aastal töötas neist Tallinnas 920, Jägalas 161, Vasalemmas 17, laadimistöodel sadamas ja raudteejaamades 242 ja hooajalistel metsatöodel üle 500 inimese. Põlevkivifiliaalis «Küttejõud» oli 215 töötajat.

Nende inimeste ühise pingutusena igapäevases töös valmisid puupapp, tselluloos, paber. Ent see suur ettevõtte oli rakendatud kapitalistliku eraomandi, pealegi rahvusvahelise

¹² ORKA, f. 969, nim. 1, t. 896, leht 259.

kapitali kasumihuvide teenistusse. Kogu ettevõtte tegevus oli allutatud kapitalistlikele suhetele ja selle vastuoludele.

Pärast seda kui aktsiaühing oli Mendelssohni pangamaja täieliku kontrolli alla läinud, tihendati järjekordse välislaenuga 1930. aastal sidemeid rahvusvahelise finantskapitaliga. Laenu ulatus oli küll ainult ümmarguselt miljon krooni, kuid sellesse tehingusse tõmmati kaasa Ameerika panga Higginson ja Co. kõrval viis Prantsuse suurpanka.

1930. aastal toimus väliskapitali huvides veel üks tehing. Nimelt moodustati Londoni müügiesindaja C. Bakeri osavõtul aktsiaselts «C. Baker Limited», kes edaspidi hakkas saama Põhja Paberi- ja Puupapivabrikute Aktsiaühingu saadusi turuhindadest tunduvalt odavamini. Tselluloosi, puupapi ja paberi edasimüük tarbijatele toimus juba uute arvete alusel tegelike turuhindadega. Sellega avanes asjaosalistel võimalus omastada osa ettevõtte kasumist ametlikus bilansis näitamata, seda pealegi valuutas.

Aktsiaühingut esindav nõukogu ja juhatus kujunesid monopolistliku kapitalismi perioodi suurettevõttele iseloomulikuks. Nõukogu esimeheks valiti Higgins'i panga kaasomanik T. H. Mc Kittrick, liikmeteks Mendelssohni panga esindaja M. Gaertner, Rahvasteliidu rahanduse ekspert R. Charron Pariisist, Pikalaenu Panga direktor B. Rostfeld, a/s. Krediit-Panga juhatuse esimees P. Kurvits, Scheeli panga esindaja ja Riigi Majandusnõukogu liige H. Koch, Aasov-Doni panga esindaja, M. Luther ja E. Rosenwald. 1938. aastal valiti täiendavalt aktsiaühingu nõukogusse P. Kempner Londonist ja prof. P. Kogerman põlevkivi- ja keemiatööstuse eriteadlasena. Juhatust koosnes kolmest direktorist. Nendeks olid B. Makovski, B. Meyer ja G. Kress. Pärast viimase surma 1936. aastal asendas teda H. Koch.

Ettevõtte tegevus jätkus põhiliselt 1930. aastaks väljakujunenud tootmisbaasil. Jooksva korrastuse kõrval tehti vaid mõningaid vajalikke ehitustöid. 1937. aastal rajati näiteks Tallinna—Jägala kõrgepingeliin haruliiniga Pirita kanali pumbamajasse. See võimaldas Jägala jõe veevarude vähene misel Jägala puupapivabrikut elektrienergiaga varustada. Selle seismise korral võis Jägala energiat aga Tallinnas kasutada.

1936. aastal laiendati katlamaja ühe «Babcock-Wilcox'i» kõrgsurve-aurukatla võrra ja 1937. aasta sügisel ehitati katlamajale juurde teine korsten, et tõmmet suurendada. Seejuures kasutati Pärnus asunud «Waldhofi» lammutatud tselluloosivabriku korstnakeive. Ühtlasi pandi kateldest väl-

juvate kuumade gaaside ratsionaalseks kasutamiseks üles ökonomaiser kahe laastuküttel töötava katla jaoks.

1936.—1937. aastal monteeriti turbogeneraator 3120 kilovati võimsuses. 1937. aastal seati üles patenteeritud Lurgi segamisseadeldis kahe keedukatla jaoks jne. 1935.—1936. aastal ehitati 2,6 km pikkune merre ulatuv roiskvete kollektor ja paralleelselt sellega alustati Tallinna sadamast Kadrioru randa suunduva muuli ehitustöid. Viimane oli seotud põlevkivituha paigutusprobleemiga. Muulini jäävat mere-randa lubati täita tuhaga.

Need tööd ei nõudnud, ettevõtte tegevuse ulatust arvestades, enam suuremaid investeeringuid. Seega seisis 1930-ndail aastail küsimus peamiselt olemasoleva tootmisbaasi rakendamise ulatuses. Kapitalismi tingimuses sõltus see eelkõige äärmiselt kõikuvast turukonjunkturist.

Maailmaturul püsisid tselluloosi müügihinnad kuni 1929. aastani võrdlemisi kõrged. Aasta lõpul hakkas algav majanduskriis end juba mõnevõrra tunda andma. Tallinna tselluloosivabriku raamatupidamise andmeil saadi tselluloositonilt (fob Tallinn) kroonides:

	I kv.	II kv.	III kv.	IV kv.
1929	173	181	189	186
1930	178	169	248	144
1931	133	129	120	105

Langus jätkus veelgi. 1932. aasta veebruaris maksis tonn vaid 86 krooni. Osa tselluloosivabrikuid, isegi Skandinaavia-maades, ei pidanud konkurentsipurvele vastu ja seiskas vabrikud.

Tallinna tselluloosivabrikus arvestati 1931. aastal tselluloositonni omahinnaks 122,31 krooni, mis koosnes järgmistest kuludest (kroonides):

propsid	66,16	vildid ja sõelad	1,38
väävel	10,13	paekivi	0,72
kütus	9,76	määrdeained	0,13
palgad	14,02	pakkimiskulud	0,94
		üldkulud (sealhulgas	
		krediidiintressideks 7,27)	19,07
			122,31

Järgmisel aastal tuli omahinda tugevasti vähendada. Kõige suuremal määral oli seda võimalik teha propside osas, mida

osteti Riigi Metsatööstuselt. Anti mõista, et küsimuses on kas ettevõtte edasitöötamine või sulgemine. Mõistagi olid valitsusasutused sunnitud olukorda arvestama ja aktsiaühingu juhatuse taotlusele vastu tulema. Kui 1929.—1930. aastal oli riigimetsadest raudteejaamadesse veetud propside hind 7,23 krooni kuupmeetrit ja 1930.—1931. aastal 6,35 krooni, siis 1931.—1932. aastal alandati hind 3,33 kroonile ja järgmisel aastal isegi 2,93 kroonile.¹³ Sellega sai tselluloosivabrik propse juba küttepuude hinnaga. Tonni tselluloosi valmistamiseks arvestati propse 6,74 kuupmeetrit. Seega üksi propside arvel pidi omahind 20 krooni või veelgi enama võrra vähenema.

Ka väävlihinnad langesid, kuid suhteliselt vähe ja tselluloosi omahinna alanemisele see palju kaasa ei aidanud. Põlevkivikütus oli n.-ö. omatoode ja palkade allasurumisega «Küttejõus» võis tselluloosi omahinda tonnilt vähendada umbes 2 krooni võrra.

Ülemääraselt kõrged olid üldkulud, koormatud suurendatud amortisatsioonist ja võlaintressidest. Amortisatsioonifond jäi siiski ettevõtte käsutusse ja suurendatud amortisatsioon selle konkurentsivõimet tegelikult ei vähendanud. Küll aga avaldasid kahjustavat mõju võlaintressid. Nende vähendamise eeldas võlgade vähendamist ja mõnevõrra juhatusel õnnestuski seda teha (1932. aastal 4,6 miljonilt 3,8 miljonile kroonile).

Arvestamata väiksemaid kululiike jäi ettevõtte juhatusel omahinda alandada palkade arvel. Siingi püüti saavutada kulutuste miinimum, mis ühtlasi tähendas tööliste palkade miinimumi.

Palkadeks ja töötasudeks makstud summad vähenesid 1931. aastal eelmise aastaga võrreldes 1 327 000 kroonilt 1 172 000 kroonile ja 1932. aastal 872 000 kroonile. Seega kärbiti palkasid kahe aasta jooksul 39 protsenti. Toodangu kogus langes samal ajal ümmarguselt 5 protsenti. 1932. aastal tehtud palgakärbimised vähendasid tselluloosi omahinda umbkaudu 3,5 krooni tonnilt. Nõnda jätkus vabriku tegevus ka majanduskriisi kõige raskemal aastal.

1929. aastal oli aktsiaühingu sissetulek ümmarguselt 12,1 miljonit ja kasum 411 000 krooni. Järgmisel aastal saadi tselluloositoodangu suurendamisega 12,7 miljonit ja kasumit 308 000 krooni. 1931. aastal langes sissetulek 10,5 miljonile ja kahjumi arvele kanti 450 000 krooni. 1932. aastal

¹³ ORKA, f. 969, nim. 1, t. 896, leht 235/4.

vähenes sissetulek 7 miljonile, kahjum aga moodustas ainult 103 000 krooni. Seejuures tuleb pealegi arvestada tegelikust suuremaid amortisatsioone.

Krooni väärtuse vähendamine kullas 1933. aastal tuli eelkõige kasuks neile tööstusettevõttele, kes oma toodangut välisriikides turustasid. Põhja Paberi- ja Puupapivabrikute Aktsiaühingu toodangu müügist saadi 7,6 miljonit, kasumit aga isegi 623 000 krooni. Sellest 280 000 maksti aktsionäridele dividendideks. Töötasude kogusumma suurenes samal ajal ainult 38 000 krooni võrra.

Järgnevail aastail tselluloosihinnad stabiliseerusid. Ent veel 1936. aasta aruandes märgib juhatuse, et olukorda välis- turul tuleb «... pidada väga keeruliseks ja konsolidatsioonist kaugel olevaks. Paljudes riikides annab end küll tunda majanduse elustamine, kuid seni puudub usaldus ja stabiilsus.»

1936. aastal oli siiski märgata tselluloositurul nõudmise tunduvalt kasvamist, eelkõige Ameerika Ühendriikides. Propside hinnad tõusid Skandinaaviamaades sügisestel oksjonitel 60 kuni 100 protsenti. Sellele järgnes tselluloosihinna järsk tõus 1937. aastal, mis kujuneski Põhja Paberi- ja Puupapivabrikute Aktsiaühingule kõige soodsamaks. Tselluloosi müügihind Tallinnas tõusis 130 kroonilt rohkem kui 160 kroonile. Seepärast püüti toodang viia maksimumini, mida seadmed võimaldasid. Kui eelnevail aastail suudeti täiskoor- muse juures valmistada üle 67 000 tonni tselluloosi, siis 1937. aastal saavutati 69 578 tonni.

Toodangu kasvamisega hakkas üha suuremaid raskusi val- mistama puidu saamine, seda enam, et metsavarud Eestis olid pidevalt vähenenud. Aastas vajati 450 000—460 000 kuup- meetrit puitu. 1936. aastal sõlmiti Riigi Metsatööstusega (1937. aastast a/s. «Eesti Metsatööstus») leping, millega see kohustus kindlate hindadega ühingule müüma vähemalt 250 000 kuupmeetrit aastas. 1929. aastast alates oli hakatud propse ostma ka Nõukogude Liidust (kõige rohkem 1931. aastal — 53 300 m³, hiljem 20 000—30 000 m³ aastas). 1936. aastal osteti paberipuude lanke lisaks veel Lätist. Sellele vaatamata ei saadud vajalikku puidukogust muidu kätte, kui tuli osta nii normaalpropsidest peenemat kui ka jämedamat puidumaterjali. Puiduhinnad olid väljaveotollist tingituna Eestis aga tunduvalt odavamad kui Soomes ja Skandinaavia- maades. Samuti oli palju madalam tööliste palgatase.

Nõnda kujunes 1937. aastal ka aktsiaühingu kasum kõige kõrgemaks, bilansi järgi 835 825 krooni, millest 700 000

krooni maksti aktsionäridele. Tegelik kasum pidanuks olema aga hoopis suurem. Ettevõtte võlakohustused vähenesid aastail 1928—1937 5,9 miljonilt 1,9 miljonile kroonile.

Tselluloosihinnad tegid 1938. aastal maailmaturul uue tugeva langusvõnke, umbes 1936. aasta kevadiste hindade tasemele. Sellele vastasid Soome ja Skandinaaviamaade töösturid osa vabrikute sulgemisega. Tallinna tselluloosivabriku toodang vähenes 1938. aastal 66 000 tonnile. Ent ettevõtte kasum ulatus kriisisurvele vaatamata üle 551 000 krooni.

Tselluloosi peamiseks turuks kuni 1938. aastani jäi Inglismaa, mil esikoht läks Ameerika Ühendriikidele. Kolmandal kohal seisis Prantsusmaa. Vähemal hulgal müüdi seda ka mitmetesse teistesse riikidesse, sealhulgas Belgiasse, Hollandisse, Lõuna-Ameerika maadesse jne.

Paberi tootmise piiramisega, eriti pärast paberimasina nr. 3 ümberehitamist tselluloosi kuivatamiseks, hakkas suuremal hulgal üle jääma puitmassi. Seegi turustati Inglismaal ja Prantsusmaal.

Paberitoodang, mis 1925. aastal 23 923 tonniga kõrgseisu oli saavutanud, langes 1930. aastal 14 908 tonnile, 1931. aastal aga koguni 3908 tonnile. Kriisiaja kõige väiksem toodang oli 1933. aastal, mil see ulatus vaid 3328 tonnini. Järgnevatel aastail kõikus toodang 4000—5000 piirides, saavutades 1937. aastal 1930-ndate aastate kõrgeima seisu — 5136 tonni.

Kuni 1930. aastani turustati paberitoodang peamiselt ekspordina. Eesti siseturgu hakkas 1925. aastast alates paberiga varustama paberivabrikute ühine ja seega monopoolne müügikeskus a/s. «Eesti Paber».

1929. aastal oli «Eesti Paberi» läbimüük 8728 tonni mitmesugust paberit. 1930-ndate aastate teisel poolel tõusis see üle 10 000 tonni. Vastavalt turu mahule jagati omavahel kontingendid. Hinnad hoiti monopoli seisundit kasutades mõistagi võimalikult kõrged. (Ratsionaliseerimise Komitee andmeil müüdi siseturul paberit ligi 70 protsenti kallimalt kui välisturul.)¹⁴

Põhja Paberi- ja Puupapivabrikute Aktsiaühingu 4000—5000-tonnisest paberitoodangust turustati veidi üle poole siseturul. Ülejäänud eksporditi Inglismaale, Kesk- ja Lõuna-Ameerikasse jm., sealhulgas ka Hiinasse.

Ettevõtte tehniliseks juhatajaks 1914. aasta sügisest saadik oli inglane Joseph Harwood, kes varem oli töötanud

¹⁴ ORKA, f. 891, nim. 1, t. 2144, leht 33.

Balti Puuvillamanufaktuuris. Tselluloosiosakonna peainserina töötas 1922. aasta sügisest alates Soome kodanik Oosten Sallmon, tselluloosilaboratooriumi juhatajana 1930. aastast Eero Almberg, paberiosakonna juhatajana 1914. aastast rootslane H. Enderlein, katlamaja insenerina Saksa kodanik Heinrich Oldenburg. Turustusosakonda juhtis Aleksander Fillipov, kes käitisse oli tööle asunud 1912. aastal otse koolipingist. Puiduosakonna juhatajaks oli oma ala hea spetsialist E. Rosenwald.

Seoses 1936. aastal ilmunud uue tööstusseadusega hakati käitises rakendama ka eesti insenere. Nii võeti 1937. aastal tööle Eduard Rose ja Nikolai Annikve, kes olid mõlemad Danzigi kõrgemas tehnilises õppeasutuses erihariduse omandanud. Neist esimene pidi edaspidi asendama Harwoodi, teine Oldenburgi. Tegelikult rakendus insener Annikve elektrotehnilistele töödele ja juba 65 aasta vanuses oleva Oldenburgi järglaseks soojus-jõumajanduse juhtimisel määrati Tallinna Tehnikaülikooli kasvandik Oskar Karlov. Nõnda hakkas 1930-ndate aastate lõpul kujunema uus tehniline juhtkond, kes võis vajaduse korral jätkata endise, peamiselt välismaalastest koosneva tehnilise kaadri tegevust. See vajadus tekkis peagi. 1939. aasta sügisel lahkus H. Oldenburg ja teised saksa rahvusest töötajad. 1940. aasta suvel pöördus kodumaale inglane J. Harwood.

1. septembril 1939. aastal puhkenud Teine maailmasõda tähendas Tallinna tselluloosivabrikule seniste põhiliste turgude kaotamist. Seda olukorda iseloomustavad järgmised arvud tselluloosiekspordi kohta tonnides.¹⁵

	1935	1938	1939	1940
Inglismaa	39 183	18 795	9 851	—
Ameerika Ühendriigid	13 278	24 506	29 016	—
Prantsusmaa	12 009	12 930	8 359	—
Nõukogude Liit	—	—	4 651	43 258
Teised maad	4 759	3 632	6 966	9 800
Kokku	69 229	59 863	58 843	53 058

Kui tselluloosi hakati edaspidi eksportima Nõukogude Liitu, siis puitmassile turgu ei leitud. Sellega seoses teataski ühingu juhatus Jägala osakonna sulgemisest (ametlikult motiveeriti seda küll Jägala jõe madala veeseisuga).

¹⁵ RAKA, f. 4487, nim. 1, t. 17, leht 2.

Koos olukorra ebakindluse kasvamisega tõusis pärast sõja puhkemist ka elukallidus. Samal ajal soodustasid Teise maailmasõjaga kaasnenud muutused rahvusvahelises olukorras klassivõitluse arenemist Eestis.

TAANDUMISELT VÕIDULE

1. detsembri ülestõusu mahasurumisele järgnes revolutsioonilise võitluse mõõnaperiood Eestis. Ent võitlus ei vaibunud.

Tallinna tselluloosivabrikus asus võitlusrinde etteotsa töölisanem Konstantin Veiss, kes võttis ühtlasi aktiivselt osa paberitöölise ametiühingu tegevusest. Selle tulemusel konsolideerus tselluloosivabriku töölikollektiiv ja tugevnes rahulolematu vabrikuvälise surve vastu, eriti ületundide pealesurumise suhtes. K. Veissi autoriteet tööliste hulgas kujunes pinnuks vabrikuvälise silmas ja seepärast otsustati ta 1927. aasta aprillis vallandada. Teati küll hästi, et töölisanema vallandamine pole seaduskohane, kuid vabrikuvälisus oli K. Veissile nõus palka edasi maksma kuni tema töölisanema volitusaja lõppemiseni (1. juunini). Sellega oli küsimus juriidiliselt korraldatud. Tööd aga temale ei antud ja tööliste nimekirja teda ka ei võetud.

Sama taktikat kasutas vabrikuvälisus 1927. aasta mais, uute töölisanemate valimiste eel juba laiemalt. Töölisanemate kandidaadid, kes 6. mail üles seati (valimised toimusid 13.—14. mail), vallandati päevapealt kahenädalase palga ettemaksmisega, seega enne, kui neid jõuti töölisanemateks valida.¹⁶ Vallandamise keeld nende suhtes järelikult veel ei kehtinud. See kõneles vabrikuvälise taotlusest likvideerida töölisanemate institutsioon ettevõttes. Asjast informeeriti Riigikogu rühmi. Tekkis poleemika nii Riigikogus kui ajakirjanduses. Esialgul oli vabrikuvälisus sunnitud leppima sellega, et K. Veiss valiti töölisanemaks tagasi. Veelkordselt toimus see novembri algul. Aasta lõpul arutati Veissi vallandamisküsimust kohtus ja siin leiti, et vallandamine oli seaduslik. Sellega oli K. Veiss sunnitud ka töölisanemana oma tegevust Tallinna tselluloosivabrikus lõpetama. Ent seda suurema energiaga jätkas ta tööd paberitöölise ametiühingus ja hiljem juba pahempoolsete ameti-

¹⁶ RAKA, f. 4487, nim. 1, t. 199 (Töökaitse komissari märkused), lehed 4—5.

ühingute keskorganis Ametiühingute Kesknõukogu esimehena.¹⁷ Sellega langes vaekauss vabrikuvalitsuse kasuks ja seaduslikult ettenähtud tööliskonna esindus likvideeris Tallinna tselluloosivabrikus 1927. aasta algul. Vabrikuvalitsuse sellelaadne tegevus iseloomustab ühtlasi kujukalt ka peadirektor E. Fahlet kapitalistlike klassihuvide ja -võimu esindajana.

1931. aastal, mil haridus-sotsiaalministriks oli Eesti Sotsialistliku Partei liidritest J. Piiskar, koostati uus töölisvanemate valimisseaduse projekt, mis nägi ette selle institutsiooni õiguste laiendamist. Vabrikuvalitsus hindas seda sammu sotside poliitilise manöövrina, et laiemates tööliskadades mõjuvõimu võita. Paljutähendavalt lisati samale arvamusele, et töölisvanemate tegevust suunavad aga hoopis «vasakpoolsemad elemendid».¹⁸ Seepärast asuti seisukohale, et seaduse projekti tuleb vähemalt katsuda muuta töölisvanematele ettenähtud õiguste piiramisega, töölisvanemate valimine ettevõttes püüda aga läbi kukutada.

1931. aasta sügisel toimusid valimised juba uue seaduse (10. juulist 1931) alusel. Ka tselluloosivabrikus korraldati 14. novembril tööliste üldkoosolek vastava valimiskomisjoni moodustamiseks. Sellele ilmusid 928-st töölisest ainult 65. Aktiivselt esinesid koosolekul V. Kandelin, A. Lauk, E. Ridbek jt. Valimiskomisjon ka moodustati ja see võttis oma ülesannet igati tõsiselt. Kvoorumipuudumisel tehti ettepanek esitada töölisvanemate kandidaadid kirjalikult. Kuna kandidaate ähvardas päevapealt vallandamine, oli valimiskomisjon sunnitud oma tegevust 27. novembril lõpetama. Ometi võidi konstateerida, et 26. novembriks ühtki kandidaati ei esitatud.¹⁹ Vabrikuvalitsuse omavolitaktika suutis seegi kord töölisvanemate valimised täielikult nurja ajada.

Ka ametiühingute tegevus ahenes, kusjuures töölisliikumisele tuli suureks kahjuks ametiühingulise tegevuse lähenedamine neil aastail. Eriti teravalt andis see end tunda Tallinna Keemia- ja Paberitöölise Ametiühingu tegevuses. 1930-ndate aastate esimesel poolel langes liikmete arv selles paarikümneni.

Alles 1930-ndate aastate teisel poolel, mil EKP pani suurt rõhku ametiühingulise töö hoogustamisele, hakkas olukord

¹⁷ Vt. lähemalt O. Kuuli, A. Liebman, H. Saarniit, Tööraha riigi eest, lk. 202—203, 205, 234—236, 252, 263, 265, 271, 273—274.

¹⁸ RAKA, f. 4487, nim. 1, t. 155, leht 23.

¹⁹ RAKA, f. 4487, nim. 1, t. 879 (töölisnõukogu valimistest), lehed 4—11.

paranema. Paberitöölise ametiühingu liikmete arv kasvas 1936. aastal 18-lt 202-le.²⁰ Selle juhatusse kuulusid kogenud ametiühinguaktivistid Gustav Lätt, Aleksander Meite, varem Pärnus energiliselt tegutsenud Aleksander Sutt ja Hans Liiva. Ühtlasi elustus tööstusettevõtetes uuesti töölisvanemate nõukogude ehk käitiskomiteede tegevus.

Tselluloosivabriku juhatuse märgib, muide, oma 1936. aasta salajases aruandes: «Juba mitu aastat polnud meie käitises olemas töölisnõukogu. Kuid peale selle, kui praegune valitus hakkas taotlema töölistkonna poliitilist inkorporeerimist üksikute vabrikute töölistkonna poolt valitava töölistkoja kaudu, oli see tõukeks ka meie töölistele organiseerimiseks ning valimised teostati aruandeaastal kõigis meie käitistes. Kuigi meie vahekorid töölistnõukogudega on üsna sõbralik, ei saa siiski salata, et juba nende olemasolu on tunduvalt suurendanud teravnemise ohtu, eriti palgavõitlusel.»²¹

1936. aasta novembris toimus tselluloosivabriku puhkekodu ruumides tööliste üldkoosolek 230 osavõtjaga. Siin andis vanemate nõukogu esimees aru nõukogu loomisest ja tegevusest, märkides ametiühingu abi esinenud raskuste korral.

Töölistkonna organiseerimisvajadusest kõnelesid Töölistühingute Keskliidu sekretär A. Kaera ja paberitöölise ametiühingu esimees G. Lätt. Viimane kuulus ametiühingulise liikumise entusiastide hulka. Mõlemad rõhutasid kõigi tööliste ametiühingusse koondamise vajadust.

Tööliste oluliste vajaduste arutamise järel võeti vastu resolutsioon, milles muu hulgas nõuti Töölistühingute Keskliidu juhatusele sammude astumist mitmesuguste sotsiaalsete kiiremaks elluviimiseks, nagu invaliidisuse ja vanuse vastu kindlustamise seadus, minimaalpalkade seadus ja palgalise puhkuse pikendamine kahele nädalale aastas.²²

Tselluloosivabriku tööliste järgmisest üldkoosolekust 1937. aasta 13. veebruaril võttis juba osa 350 töolist.

Seekord oli aktuaalselt päevakorda kerkinud palkade tõstmise nõudmine. Töölistnõukogu esimees teatas, et ta on püüdnud tööliste rasket seisukorda elukalliduse tõusu tagajärjel kergendada palkade suurendamise ettepanekuga: päevatöölisele 6 senti tunnis ja tükitöölisele 12—20 protsenti senis-

²⁰ O. Kuuli, A. Liebman, H. Saarniit, Töörahva riigi eest, lk. 367.

²¹ Põhja Paberi- ja Puupapivabrikute a/ü. juhatuse aruanne 1936. äriaasta kohta. (Kombinaadi arhiiv.)

²² RAKA, f. 4487, nim. 1, t. 1423, leht 9.

test tööhindadest. Koosolek otsustas üksmeelselt selle nõudmise mitterahuldamise korral streiki alustada. Ühtlasi otsustati esitada märgukiri riigivanemale, milles nõuti pensioniseadust, palgalist puhkust ja kogukonnamaksu muutmist.²³

Meenutame siinkohal, et aastail 1931—1933 olid palgad nii Tallinna tselluloosivabrikus kui üldiselt Eestis järsult langenud. 1931. aasta septembris, mil Inglise naelsterling devalveeriti, loobus vabrikuvalitsus ka perekonnaabirahade maksmisest, mis töölised eelmisel aastakümnel olid suutnud endale kindlustada (25 senti mittetöötava naise ja 15 senti iga lapse kohta päevas). Vabrikuvalitsuse andmeil langesid tööliste palgad 1933. aasta esimese pooleni ja tõusid seejärel järgnevalt:

Keskmine palk tunnis (sentides)²⁴

Aasta teine pool	1929	1930	1931	1932	1933		1934	1935	1936
					I pool	II pool			
mehed	37,0	40,0	38,0	33,3	32,9	37,5	38,6	39,2	40,7
naised	32,9	32,0	28,6	24,9	23,2	28,4	31,5	29,6	31,6

Palkade tõus algas pärast krooni devalveerimist 1933. aasta juunis. Kuid sellega kaasnes ühtlasi elukalliduse pidev tõus. Vabrikuvalitsus oli isegi oma 1936. aasta aruandes märkinud elukalliduse suurenemist, tuues seejuures Riigi Statistika Keskbüroo arvestusandmed selle kohta järgnevalt:

Aasta	1913	1933	1934	1935	1936			
					jaanuar	mai	juuni	august—detsember
Indeks	100	88	87	88	94	97	99	100

Kuna 1937. aastal elukalliduse tõus jätkus, palgad olid Eestis aga suhteliselt niigi väga madalad püsinud, olid tööliste nõudmised igati põhjendatud. Sellele vaatamata vabri-

²³ RAKA, f. 4487, nim. 1, t. 1383a (protokollid), leht 4.

²⁴ RAKA, f. 4487, nim. 1, t. 1423, leht 21. Keskmise tunnipalga puhul tuleb mõistagi arvestada tegelike palkade suuri kõikumisi. 1932. aastal said tükitöödel meestest oskustöölised 2.70—5.40 kr., lihttöölised 2.25—4.50 kr. ja naised 2.10—3.15 kr. päevas, ajatöölisena aga vastavalt 2.25—3.60, 1.62—2.70 ja 1.51—2.23 kr. päevas.

kuvalitsus neid ei rahuldanud. Seekord lõppes nn. töötüli kompromisslepinguga 25. veebruaril töölisvanemate ja vabrikuvallitsuse vahel, millega viimane nõustus päevatöölisele lisama 2,5 senti tunnis ja ka tükitööhindu vastavalt suurendama. Kuid juba järgmisel tööliste üldkoosolekul 28. augustil 1937 otsustati see kokkulepe üles öelda ja esitati ühtlasi uued nõudmised.

Vabrikuvallitsus mõistis töölikollektiivi konsolideerumist ja eelistas seepärast järeleandmisi. Üheks sammuks sellesuunas oli perekonnaabirahade uuesti määramine. Vastukäiguna tööliste nõudmistele palkade tõstmiseks teatas vabrikuvallitsus, et ta on määranud 50 000 krooni tööliste sotsiaaltoetuseks (aastas), mis kuulub väljamaksmisele juhul, kui töölised loobuvad veebruaris sõlmitud kokkuleppe ülesütlemisest.²⁵

Seega oli jõudude vahekord muutunud eelnevate aastatega võrreldes tööliste soodsamaks. Muutunud oli ka võitlustaktika. Varem oli vabrikuvallitsus püüdnud tööliste kollektiivseid väljaastumisi igati lõhestada ja nende esindajaist vabaneda. Nüüd otsis vabrikuvallitsus teravnevas klassivõitluses tasakaalu saavutamiseks tuge just kollektiivlepinguist. Töölisvanemaid, kellega varem vallandamise näol arveid õiendati, püüti nüüd veenda majanduslike arvestuste ja ettevõtte «kandejõu» analüüsimiste teel. Vabrikuvallitsuse poolt tehtud järeleandmistepinnal suurenes tööliste keskmine tunnipalk tselluloosivabrikus 1938. aasta esimeseks pooleks meestel 46,96 ja naistel 34,42 sendini.

Töölisvanemate asumine kollektiivlepingute pinnale nii tselluloosivabrikus kui teistes suurkätistest ei tähendanud loomulikult poliitilisest võitlusest loobumist. Küll aga langes raskuspunkt neil aastail tööliklassi jõudude koondamisele ja töölisesindajate uue põlvkonna kasvatamisele, kes vajaduse korral suutsid orienteeruda ettevõtete tegevusprobleemides. Eelkõige oli siin tegemist töölisvanematega. Just peamiselt nende ridadest kasvasid välja tööliklassi esindajad, kes 1940. aastal sotsialistliku revolutsiooni võidu puhul olid suutelised asuma juhtima natsionaliseeritud suurkätisi. Nõnda oli lugu ka tselluloosivabrikus.

Töölisvanemate nõukogu tegevusest võtsid siin aktiivselt osa lukksepp Jaan Juhtsalu (end. Johanson, tuli vabrikusse aastal 1921), tselluloosiosakonnast Voldemar Kaasik, lukksepp Voldemar Kandelin (tuli vabrikusse aastal 1920), koo-

²⁵ RAKA, f. 4487, nim. 1, t. 1423, leht 11—12.

rimismajast Hans Liiva,²⁶ lukksepp Sergei Loor,²⁷ lukksepp Hans Lorberg (endine «Dvigateli» aktiivne tööline, ametiühingute I kongressi saadik), Gustav Lätt,²⁸ elektrik Aleksander Roode, Erich Selli, August Suits, Aleksander Sutt,²⁹ Voldemar Ventsel jt.

EKP mõju ametiühinguis aitasid tugevdada 1938. aasta 7. mail vanglast vabanenud kommunistid. Juba nende pidulik vastuvõtt järgmisel päeval Töölisvõimlas oli selle esimeseks sammuks. 15. mail toimus üleriigiline töölisvane-

---

²⁶ Hans Liiva oli üks neist töölisvanemaist, kellele 1940. aastal kuulus vastutust ja pingutust nõudev positsioon sotsialistliku majanduselu organiseerimisel. Ta oli sündinud 1907. aastal ja tselluloosivabrikusse tööle asunud 1929. aastal 21-aastase noorukina. Järgnesid erakordselt rusuva majandusliku kriisi aastad tööliste olukorra halvenemisega. Tulvil võitlusenergiat asus ta esmalt ametiühingulisele tegevusele. 1935. aastal valiti ta Tallinna Keemia- ja Paberitöölise Ametiühingu juhatusse, kus oli esialgu varahoidjaks, 1936. aastal kirjatoimetajaks ja 1938. aastal laekuriks. 1937. aastal valiti ta ka töölisvanemaks. EKP ridadesse astus Liiva 1940. aastal. Määrati 1940. aastal tselluloosivabriku komissariks ja sama aasta augustist Puidutööstuse Peavalitsuse juhatajaks.

²⁷ Sergei Loor (Lavrov) oli sündinud 1892. aastal ja töötanud varem «Dvigateli» kontoris teenistujana. Juba siis oli ta ühinenud tehase kommunistidega klassivõitluses. 1929. aastal asus ta tööle tselluloosivabrikusse ja valiti 1937. aastal töölisvanemaks. EKP ridadesse astus 1940. aastal. Sama aasta augustis määrati ta ettevõtte komissariks, hiljem direktoriks.

²⁸ Gustav Lätt sündis 1897. aastal ja asus tselluloosivabrikusse tööle juba noorukina. Ta oli üks neist vähestest, kes alates 1920-ndate aastate algusest suutis jääda aktiivseks võitlejaks oma kutseala ametiühingus. 1927. aastal võttis ta tööliste ekskursiooni liikmena osa Oktoobrirevolutsiooni 10. aastapäeva pidustustest Moskvast. 1935. ja 1936. aastal oli Lätt Tallinna Keemia- ja Paberitöölise Ametiühingu esimees, seejärel valitud töölisvanemaks. Ka oli ta kultuurharidusliku ühingu «Idee» liige. 1940. aastal astus G. Lätt EKP ridadesse.

²⁹ Aleksander Sutt sündis 1892. aastal. Esialgu tegutses Pärnus, kus 1923. aastal kandideeris ka Tööraha Ühise Väerinde nimekirjas Pärnu linnalolikogusse. Võttis aktiivselt osa Ehitustöölise Liidu Pärnu osakonna tegevusest, 1929. aastal astus Eestimaa Tööraha Pärnu osakonna liikmeks. Kuulus ka spordiseltsi «Edasi». 1934. aastal asus tööle tselluloosivabrikusse. Tallinna Keemia- ja Paberitöölise Ametiühingu koosolekul 22. aprillil 1936 valiti Ametiühingute Kesknõukogusse. Ühtlasi võttis Sutt osa Tallinna Ametiühisuste Tarvitajate Ühiseuse tegevusest. Tegutses aktiivselt ka tselluloosivabriku töölisvanemana. 1940. aastal astus A. Sutt EKP ridadesse. 1941. aastal valiti tselluloosivabriku parteiorganisatsiooni sekretäriks. (Biograafilised andmed põhiliselt ENSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehituse Riikliku Keskarhiivi arhiiviteatisest 5. juunist 1967, nr. 429/1-17.)

mate nõukogude ja ametiühingute esindajate VI konverents, mis oli järjekordseks sammuks ühisrinde tugevnemisel.

Eesti tööliklassi võitlusarmee oli uuesti koondumas ja jällegi asusid selle esiridadesse Tallinna tselluloosivabriku töölised koos paberitöölise ametiühinguga. Ametiühingu aktiivi kuulusid Paul Haab, Karl Lassel, Orest Lember, Hans Liiva, Gustav Lätt, Rudolf Martinson.

Pärast Teise maailmasõja puhkemist 1. septembril 1939 hakkasid valmima objektiivsed eeldused Eesti tööliklassi revolutsiooniliseks väljaastumiseks. See algas hästi organiseeritult 21. juunil 1940 ja juba algusest peale võeti suund sotsialistlikule revolutsioonile. EKP poolt valitud taktika kindlustas selle võidu relvastatud võitluseta. 21. juulil 1940 kuulutas sama kuu 14. ja 15. päeval valitud Riigivolikogu välja nõukogude võimu taaskehtestamise Eestis ja avaldas 22. juulil soovi astuda Nõukogude Liidu koosseisu.

Toodang tonnides

Aasta	Tselluloos	Paber	Puitmass (õhukuiv) arv	Tööliste arv
1920	5307	5332	4253	604
1921	5655	8301	3815	844
1922	7281	13864	5434	1028
1923	9210	14996	6074	1106
1924	11968	19068	10120	1098
1925	14017	23923	4319	1174
1926	13205	22044	9469	1271
1927	23689	19144	10546	1185
1928	37510	16077	12597	
1929	46412	14368	9725	1164
1930	52142	14908	8404	1253
1931	64015	3908	7071	1102
1932	58911	3402	9843	1077
1933	62943	3328	7302	1061
1934	67604	4113	8780	1115
1935	67586	4322	8903	1113
1936	67248	4871	9545	1143
1937	69578	5136	7513	1159
1938	66052	4402	6634	1137
1939	65338	4697	4706	1131
1940	62870	4801	6712	1224
1941	33793	3563	4891	1462

(6 kuud)

6

TSELLULOOSIVABRIK NÕUKOGUDE VÕIMU ESIMESEL AASTAL JA SUURE ISAMAASÕJA PERIOODIL

SOTSIALISTLIKUKS ETTEVÕTTEKS

Pärast nõukogude võimu taaskehtestamist Eestis tuli asuda sotsialistliku majanduse organiseerimisele ja arendamisele. See kujunes EKP juhtimisel Eesti tööliklassi järjekordseks võitlusülesandeks. Seda asus täitma ka tselluloosivabriku kollektiiv.

1940. aasta juunis oli ettevõtte seisma jäänud, kuna tselluloosi oli ladudesse kogunenud liiga palju. Sotsialistliku võimu esimeste majanduspoliitiliste sammude hulka kuulus Eesti tselluloosile turu kindlustamine Nõukogude Liidus.

5. augustil võis tselluloosivabrik pärast 6-nädalast seiskut taas täie koormusega tegevust alustada, nüüd juba natsionaliseeritud ettevõttena. Käitise komissariks oli määratud töölisnõukogu esimees Hans Liiva, kes tselluloosivabrikus oli töötanud 1927. aastast alates. Komissari asetäitjaks sai August Suits, natsionaliseerimiskomitee liikmeteks Rudolf Martinson, Leopold Tanne, V. Raudmets ja nõuandjaks insener E. Ostrov.

Ettevõtte tegevus kulges igati normaalselt. Suure vastutustundega täitis kogu kollektiiv oma tööülesandeid, sealhulgas väga innukalt insenerid Nikolai Annikve, Oskar Karlov ja Eduard Rose.

Ajalehes «Kommunist» sel puhul ilmunud pikemas artiklis «Tselluloositehas töötab jälle» kõneldakse 74-aastasest propsikoorijast Jaan Brandmeistrist, kes 33 aastat järjest on siin tööd teinud ja seda jätkab, revolutsioonilise võitluse veteranist treial Gustav Lätist jne. Katlamaja remondi-meeste vanem Feodor Lazarev, kes varem ainult oma 5-mehelist brigaadi juhatas, leidis, et tal on võimalus ka

endal remonditöödest osa võtta. Propside laadimise hõlbustamiseks tegi ratsionaliseerimisettepaneku Voldemar Roo.¹ Töö oli nüüd muutunud ühiskondliku aktiivsuse avaldusvormiks.

Propside varu oli suur, neid arvestati jätkuvat kaheks aastaks. Ometi mõeldi algusest peale ka sellele, kuidas kindlustada varude täiendamist. Kuna Eesti metsaraie Tallinna tselluloosivabriku vajadusi täiel määral ei katnud, tuli selleski osas hakata arendama koostööd Nõukogude Liidu rahvamajandusega.

Samuti kerkis juba 1940. aasta sügisel päevakorda puidujäätmete otstarbekohase kasutamise probleem. Selle lahendamiseni esialgu siiski veel ei jõutud.

Juba augustis tuli H. Liival hakata täitma veelgi suuremaid ülesandeid Puidu- ja Paberitööstuse Peavalitsuses. Tema asemele käitise komissari kohale määrati üks töölisvanematest — Sergei Loor. Tselluloosivabriku kollektiiv andis üha enam tselluloosi, puitmassi ja paberit nõukogude rahvamajandusele. Septembris saavutati tselluloosi tootmises rekord — 6381 tonni kuus.

Elavnes ka töötajate osavõtt ühiskondlikust ja kultuurilisest elust. 29. augustil toimus «Puhkekodus» miiting, kus oma muljeid jagas töölistega Eesti NSV delegatsiooni liikmena Moskvas viibinud Nigol Andresen.

«Puhkekodu» klubiruumid muutusid nüüd tõeliseks töölisclubiks. Suurem saal jäeti laulu- ja muusikaklassile ning näiteringile harjutamiseks. Seati üles piljardi ja lauatenнисe laudad, tegevust alustas maleklubi. Septembri lõpul avati ka oma võimla.

Käitiskomitee uue koosseisu valimine toimus 6. septembril. Komitee esimehe ülesanded langesid nüüd Voldemar Roole (käitises alates 1919. aastast), sekretäri kohused E. Lahele. A. Suits jäi laekuriks. Käitiskomitee liikmeteks valiti A. Hansen, J. Juhtsalu, H. Kutnik, J. Laniste, R. Mereküll, A. Soots ja A. Velbre.

27. septembril kogunesid tselluloosivabriku töötajad välkmiitingule. Ametiühingukomitee liige R. Martinson tegi teatavaks valitsuse otsuse järjekordse palkade tõstmise kohta. Sel puhul esinesid kauaaegsed töölised K. Lassel ja J. Juhtsalu ning Kommunistliku Noorsooühingu algorganisatsiooni sekretär V. Aleksejev, kutsudes palgakõrgendusele vastama hea tööga. Samal koosolekul tegi parteiorganisatsiooni esin-

¹ «Kommunist», 7. augustil 1940.

daja A. Sutt ettepaneku taotleda ettevõttele Viktor Kingisepa nime, mis ühel häälel heaks kiideti.²

9. oktoobril kinnitati Sergei Loor Põhja Paberi- ja Puupapivabriku direktoriks. Direktori peamiseks abiks ja hiljem käitise teiseks direktoriks jäi endine metsaosakonna raamatupidaja R. Martinson. Peainseneriks sai pärast J. Harwoodi lahkumist insener E. Rose. Jõujaama tööd juhtis 1939. aasta sügisest peale O. Karlov. Remonditööde juhataja ülesanded langesid pärast insener J. Eberti lahkumist N. Annikvele. Osakondades juhtisid tööd: tootmisosakonnas Cornelius Laviste, tselluloosiosakonnas Johann Reek, tselluloosi kuivatamise ja paberiosakonnas Aleksander Orro, finants-plaaniosakonnas Arnold Marvits, raamatupidamises Niina Kaurmets.

Sellega oli Eesti ühe suurema tööstusettevõtte ülevõtmine ja sotsialistlikku majandusse lülitamine toimunud sujuvalt. Rahvavõimu esindajad tulid selle juhtimisega suurepäraselt toime, vaatamata sellele, et tehnilise juhtkonna ja administratsiooni hulgast olid paljud lahkunud.

Käitis töötas täie koormusega, kusjuures endisi töösäavutusi hakati juba ületama. Oktoobris võttis kollektiivi üldkoosolek vastu otsuse tõsta sotsialistliku võistluse kohustusena paberitoodangut 25 protsendi ja tselluloositoodangut 13 protsendi võrra. Kohustuti heaperemehelikult hoolitsema seadmete eest ja säästlikult kasutama toormaterjali. Ühtlasi leiti, et rahvavõimu tingimustes on vaja luua ühiskondlik põlguseõhkkond loodrite suhtes. Kõrgendatud kohustuste võtmisel olid töölised veendunud, et nad nendega toime tulevad, kui ainult vanad masinad suurele pingele vastu panevad. Eesrindlike töölistena märgiti mürsepp Karl Urmi, propsikoorija Heinrich Kuuske, 35 aastat ettevõttes töötanud lukksepp Leopold Tannet jt.

Oktoobripühadeks tehti sotsialistlikust võistlusest kokkuvõtteid. Kergetööstuse Rahvakomissariaadi süsteemis tuli esikohale Põhja Paberi- ja Puupapivabrik, teiseks jäi «Eesti Kiviõli» ja kolmandaks Balti Puuvillavabrik. Võistluskomitee oli käitisele teinud ülesandeks toota oktoobrikuus 6400 tonni tselluloosi (varasematel aastatel oli kuutoodang kõikunud 5000—6000 tonni piirides) ja 375 tonni paberit. Tegelikult toodeti 6782 tonni tselluloosi, mis oli septembrikuu rekordtoodangust üle 6 protsendi suurem. Paberit valmistati 462 tonni. Seejuures märgitakse, et suurenenud too-

² «Kommunist», 28. septembril 1940.

dangu puhul selle kvaliteet ei kannatanud, vaid isegi paranes. Sellised saavutused olid mõeldavad vaid kogu kollektiivi tööntusiasmiga ja hea töödistsipliniga.

Käitise ametiühingukomitee juurde oli loodud ratsionaliseerimiskomisjon. Ettepanekud arutati läbi ja rakendati tootmisse tehnilise personali kaasabil. Tollal aktuaalne stahhaanovlik liikumine oli käitises kõlapinda võitnud. Omavahelisest võistlusest osavõtjaid oli 253 ehk 27,7 protsenti tööliste üldarvust. 15 lööktöölisi olid täitnud töönorme 150—250-protsendilisel.

6. novembril toimus paremate töötajate pidulik premeerimine Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe J. Varese osavõtul. Kergetööstuse rahvakomissari otsuse kohaselt premeeriti 400-kroonise autasuga kolme parimat töölisi. Nendeks olid treial G. Lätt ja paberiosakonna töölised A. Marin ning T. Tomingas. 100-kroonised preemiad said katlamaja esimese vahetuse töölised: meister V. Urlepp, kütjad K. Koppel, A. Kabert, H. Ernesaks, J. Kallaste, J. Kütt, A. Kiiv, V. Tamm, M. Roosna, L. Kleimann, J. Pumpus, A. Reilent ja J. Aasamäe. Peale nende said niisama suure preemia veel sepp O. Allik ja tselluloosikeetja J. Papp. Kõiki neid esitleti Ülemnõukogu Presiidiumi esimehele.

Ülevaate võistluskäigust andis ametiühingu esindajana R. Martinson. Saavutuste loetelu hulgas märkis ta ka toodangu omahinna olulist alandamist ja töö produktiivsuse kasvu. Septembris oli ühe töötaja kohta keskmiselt tulnud 382,7 kg, oktoobris 409,3 kg toodangut.³

Ettevõtte kollektiivi häid töötulemusi arvestades rahuldati kollektiivi taotlus ettevõtte nime suhtes. 31. detsembril 1940 andis Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium seadluse, millega käitis sai endale uueks nimetuseks Viktor Kingissepa nimeline Tselluloosi- ja Paberivabrik.

Töötajatele oli avanenud nüüd võimalus avaldada initsiatiivi nii oma töö- kui elutingimuste parandamiseks. See altpoolt tulev initsiatiiv oligi sotsialistliku ühiskonna määratu suur eelis ja jõud, mida nii väga oli hinnanud Vladimir Iljitš Lenin. Tselluloosivabriku töötajatel jätkus oma igapäevaste tööülesannete täitmise kõrval energiat ka eluoluliste küsimuste lahendamiseks, samuti oma vaba aja sisustamiseks.

Üheks lahendamist vajavaks probleemiks oli olnud lasteaiale sobivate ruumide saamine. Lasteaed oli tegutsenud juba

³ «Kommunist», 10. novembril 1940.

paljusid aastaid, kuid väga kitsastes oludes. Rahvavõimu esindajad otsustasid 1940. aasta sügisel lasteaiale jätta Eestist lahkunud J. Harwoodi kasutuses olnud avarate ja sobivate ruumidega maja Masina tänavas nr. 5.

Teiseks taoliseks küsimuseks oli käitise töötajate jaoks söökla organiseerimine, sest senini see üldse puudus. Kuna selleks sobivaid ruume ei olnud, otsustati need teisele poole Tartu maanteed asuvate töökodade kõrvale ehitada. Uus söökla valmis talvekuudel ja avati 1. aprillil 1941.

Sööklaprobleem oli, muide, tööstusettevõtetes üldine. 1940. aasta lõpuks oli ainult 26 protsendil Eesti tööstuskäitistest söömisruumid, osalt ka toiduvalmistamise võimalused. Uusi söoklaid ehitati Tallinnas veel «Ilmarises», «Unionis» (praeguses «Kommunaaris»), «Põhjalas» jne.

Igapäevase tootmistöö kõrval hakati üha enam tähelepanu pöörama vaba aja sisustamisele. Tselluloosivabrikus olid juba olemas head ruumid, mis jäid tööliisklubi kasutada. Siia asetati graniittahvel, millele kuldtähtedega graveeriti kuue tööliste nimed, kes olid langenud kodanliku terrorismi ohvriks 1919. aastal Irboskas ja 1924. aasta detsembris Tallinnas.

Klubis tegutses mitmeid ringe ja spordisektsioone. Õpperingide hulgas oli ka tehnilise hariduse ring. Teatriringis tegutses 30 töötajat «Estonia» teatri näitleja Teet Koppeli juhendamisel. Igal laupäeval toimus kunstilise isetegevuse õhtu. Menuga esitati 1940. aasta sündmusi käsitlev E. Vaiguri näidend «Ärkamine» ja M. Gorki draama «Põhjas».⁴

Hästi oli organiseeritud pioneeride ringi tegevus.

Sportlik tegevus jagunes vastavalt osavõtjate eale ja huvialadele. Viktor Kingissepa nimeline Tselluloosivabrik võis kõikidel aladel saata võistlustele oma meeskonna ja mõnelgi puhul teenitult vastu võtta auhindu ja tunnustust.

Kasvas ka parteiorganisatsiooni osa ja autoriteet ettevõtte tegevuses ning kollektiivi elus. Organisatsiooni sekretärina töötas Aleksander Sutt, kes EKP IV kongressil valiti ka EKP Keskkomitee liikmeks. Aktiivsemateks kommunistideks olid S. Loor, A. Suits, R. Martinson, H. Jürida, J. Kivinurk, L. Tanne, R. Sammal. 1941. aastal võeti parteisse vastu J. Semiskar, O. Prints, A. Pukk, H. Pirk. Suurt rõhku pandi ka poliitharidustööle.

Komsomoliorganisatsiooni tööd, millega algul rahul ei

⁴ «Kommunist», 1. veebruaril 1941.

oldud, abistasid kommunistid A. Sutt, R. Martinson, S. Loor ja H. Jürida.⁵

Need olid esimesed saavutused ja näidud kollektiivi tegevusest nõukogude võimu tingimustes. Tselluloosivabriku töötajad näitasid, et nad on võimelised sotsialistlikule rahvamajandusele andma rohkem toodangut kui rahvusvahelise finantskapitali huve teenivale aktsiaühingule, töötama paremini, kui nad kunagi varem olid töötanud.

Arusaadavalt kerkis suure ettevõtte tegevuses esile ka raskusi. Osaliselt olid need tingitud sõjaolukorrast, sest puudusid normaalsed võimalused käitise varustamiseks toorainega. Suurel määral seostus sellega ka raudteetranspordi ülekoormatus, mistõttu tselluloosivabrik ei saanud enda käsutusse nõutud hulgal vaguneid. Ent esines ka selliseid pidurdavaid asjaolusid, mis kasvasid välja bürokraatiast ja administreerimisest. Need hakkasid piirama ettevõtte juhtkonna ja kogu kollektiivi initsiatiivi, eelkõige seal, kus oli tegemist rahaliste kulutustega.

Pahandust ja segadust valmistas kollektiivis ka uute palgatariifide bürokraatlik rakendamine 1940. aasta lõpul. Kuna ühe ja sama töö eest hakati erinevates käitistes maksma tasu erinevalt ja tööjõudu vajati nüüd kõikjal, tekitas see kõigepealt tööjõu voolavuse.

Varem oli töölisi pidevalt kummitanud tööpuudus. 1939. aastal registreeriti üksi Tallinnas ametlikult 6320 töötut. Nõukogude kord kindlustas igale kodanikule õiguse tööle. Sotsialistlik ülesehitustöö vajas aga inimesi tunduvalt rohkem, kui neid jätkus. See soodustas tööjõu voolavust, mis avaldas negatiivset mõju ettevõtte tegevusele.

Väga küsitavaks ja vastuolusid tekitavaks kujunes ka selline sotsialistliku võistluse praktika, kus uute ülesannete määramisel võeti aluseks eelmised tippsaavutused, arvestamata seejuures seadmete ülekoormuse ulatust.

Nende probleemidega tuligi üha enam tegelda ka tselluloosivabriku juhtkonnal ja parteiorganisatsioonil. Pealegi oli 1941. aastal ette nähtud seoses paberiosakonna tegevuse laiendamisega töötajate arvu suurendada vähemalt 1500-ni (1941. aasta mais kasvas see tegelikult juba 1583-ni).

Nii ettevõtte juhtkonna kui parteiorganisatsiooni ja ühiskondlike organisatsioonide ning kogu kollektiivi tunnustusena võib märkida, et esinenud raskustega tuldi toime. 1941.

⁵ EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Parteiarhiiv (EKPA), f. 1, nim. 1, t. 25, lehed 107—115.

aasta esimesel poolel toodeti 33 973 tonni tselluloosi, 4891 tonni puitmassi ja 3563 tonni paberit. Seega ulatus poole aasta toodang kokku 42 247 tonnini, milleni Tallinna tselluloosi- ja paberivabrik varem polnud jõudnud.

Oma töökogemusi jagati teistegi paberivabrikute töötajatega. Esimene suurem sellelaadne üritus toimus 1941. aasta jaanuaris, mil Viktor Kingissepa nimelise tselluloosivabriku klubisse kogunesid eesrindlikud töölised ja ametiühingu esindajad Tallinna Paberivabrikust ja Kehra, Kohila ning Türi paberivabrikust. Külalistele tutvustati käitise osakondade tegevust kohapeal.⁶

Ettevõttes oli palju eeskujulikke töölisi, kes kollektiivi tuumiku moodustasid. Kui nende tööloigus esines mingisuguseid raskusi, püüdsid nad nõu ja jõuga abiks olla. Selliselt kujunes leiduriks-konstruktoriks juba palju aastaid käitises töötanud sepp Allik. Keevitaja Priidik Birkenetakist sai uue keevitamispulbri leiutaja. Kui varem välismaalt toodud bingenikivid lõppesid, hakkas Karl Urm neid omaleiutatud kividega asendama. Koorimismasina kompressorile konstrueeris soojendaja Roland Sellmann. Eduard Reidak täiendas kõrgepingemootori mähise parandusviisi jne.

Üha enam hakati rõhku panema raskete tööloikude mehhaniseerimisele. Sellega avanes ühtlasi võimalus hakata käitises senisest enam kasutama naistööjõudu. 1939. aastal oli vabrikus 72 naist. 1941. aasta kevadel kasvas nende arv ümmarguselt 200-ni. Naised täitsid enamuses varem meestele kuulunud tööülesandeid. Naistöölised hakkasid kõrvuti meestega töötama koorimismasinail, tõstekraanadel, paberimasinal ja isegi füüsilist jõudu nõudval käsitsikoorimisel. Nad tulid oma ülesannetega toime.

Töötajate arv käitises kokku tõusis 1941. aasta mais 1583-ni. 1941. aasta plaan nägi ette toodangu suurendamist eelmise aastaga võrreldes 5,4 protsendi võrra. Ettevõtte kollektiiv lootis anda veelgi rohkem.

1941. aasta juunis valmistuti Viktor Kingissepa nimelises tselluloosivabrikus Nõukogude Eesti esimest aastapäeva vastu võtma uute töövõitudega. Ent 22. juunil, ilusal suvisel pühapäeval katkes sotsialismi rahulik ülesehitustöö kogu Nõukogude Liidus. Fašistliku Saksamaa kõigi väeliikide suured koondised olid sõda kuulutamata alustanud koidikul kogu piiri ulatuses kallaletungi Nõukogude Liidule. See tähendas sõda väga ohtliku, tugevasti relvastatud vaenlasega.

⁶ «Kommunist», 16. jaanuaril 1941.

Esimese sõjapäeva — 22. juuni õhtul kell 10 kogunesid V. Kingissepa nimelise tselluloosivabriku töölised, et avaldada oma seisukoht fašistliku Saksamaa poolt alustatud sõja suhtes. Pärast Georg Abelsi sõnavõttu võeti vastu patriootlik üleskutsuv resolutsioon. Nõukogude kodumaa nimel otsustati jätkata pingsat tööd oma käitises.

Ent vaenlane oli tugevam, kui esialgu arvati. Paari nädala pärast kandus rinne Eesti NSV territooriumile. Tallinna töölised asusid linna ümber kaitsevööndeid ehitama. Vabatahtlikesse võitlusüksustesse astusid tselluloosivabrikust Paul Haab, Hans Jürida, Karl Lassel, Sergei Loor, Rudolf Martinson jt. Mobilisatsiooni korras asus kodumaakaitsjate ridadesse vabriku kollektiivist ligi 200 meest.

Juulis-augustis toimusid Eestis ägedad kaitselahingud. Paralleelselt kaitsetöödega algas väärtuslikumate materiaalsete varade evakueerimine. 26. augustiks jõudsid vallutajate väeosad Tallinna lähistele. Sõja karm loogika nõudis vaenlase kätte langevatel aladel tööstusliku baasi purustamist. Samaaegselt on mõistetav nende töötajate sõjapurustusi tauniv kahjutunne, kes alles aasta tagasi nüüd hävivate vabrikute ja tehaste peremeesteks olid saanud. Nende loogika käsitas vaenlase okupatsiooni ajutisena, tööstusettevõtteid aga väärtusena, mida nad ka siis vajavad, kui vaenlane on tagasi löödud.

Kõrgema ülemjuhatause käsu kohaselt lahkusid viimased Nõukogude väed ja asutused Tallinnast 28. augustil. Nüüd hakkasid siin peremehetsema vaenlaste väed ja politseikomandod.

Võitluste ja lahingutegevuse käigus ning fašistliku terrori ohvritena langesid ka paljud Tallinna tselluloosivabriku kollektiivist, nende hulgas Paul Haab, Karl Lassel, Hans Liiva, Aleksander Meite, Aleksander Sutt. Isegi omaaegse aktsiäühingu peadirektor Boris Makovski, kellele nõukogude võim oli andnud võimaluse töötada Paberi- ja Puidutööstuse Peavalitsuses oma eriala spetsialistina, hukati fašistlike timukate poolt.

Kes töolistest kohale jäid, püüdsid ühiselt ja võrdlemisi üksmeelselt jagada raskusi ning vajaduse korral üksteise eest ka seista. Kollektiivsustunne määras ka kohalejäänud inseneride käitumisjoone, kes ettevõtte juhtimist okupatsiooniaastatel jätkasid.

Sõjaväele järgnesid mitmesugused majanduskomandod

ning okupeeritud ala jaoks loodud organisatsioonide esindajad. Tallinna tselluloosivabrik oli arvatud koostatud jaotuskava kohaselt «Ostland-Faser GmbH»-le. Leidnud eest varem, ei tundnud viimase esindajad ettevõtte suhtes suuremat huvi.

Samal ajal pidid käitise kohalejäänud töölised mõtlema, kuidas edasi elada. Osa neist siirdus mujale tööle. Kes aastate jooksul oma ettevõttega kokku olid kasvanud, kogunesid varemete juurde. Hakati välja selgitama, mida sellest edaspidi üldse veel loota võiks. Need inimesed asusid esimestena seisukohale, et käitist tuleks siiski pisitasa taastama hakata.

Linna elanikkonna huvides tuli vabriku jõujaamas veel kasutamiskõlblikke katlaid rakendada elektrivalguse saamiseks, sest linna elektrijaam oli sõjalistel kaalutlustel samuti täielikult purustatud.

Seejärel koonduski taastajate tähelepanu esmajoones jõujaamale. Selle katuse ja aparatuuri koos kaablitega ning jõujaama sildkraana oli purustanud õhkimine. Aurukateldest olid ühed täiesti purustatud, teised osaliselt, kuid kuues katel oli töökorda jäänud. Samuti oli terveks jäänud 3. tselluloosimasina juures olev 300-hobujõuline aurumasin. Turbiinidest oli uus täielikult purunenud, vana turbiin aga tugevasti kannatanud. Turbiinisaali keldriruumis oli hävinud kaks 1300-kilovatist generaatorit. Osa keldriruumi aparatuurist oli säilinud.

«Ostland-Faserist» mööda minnes alustati linna kommunaalmajanduse huvides vabriku jõujaama taastamistööd insener E. Rose juhtimisel. Kohale olid jäänud ka insenerid O. Karlov ja N. Annikve. See osa taastamistöödest edenes kiiresti, sest arvestati kaaselanike vajadusi.

Aurukateldest seati korda nr. 8, nr. 5 ja nr. 6. Terveks jäänud 300-hobujõulise aurumasina juurde seati üles mujalt toodud 105-kilovatine elektrigeneraator. See andis esimest voolu töökodadele, pumbamajale ja vabrikuelamutele. Edasi asuti korrastama 1000-hobujõulist «Tandem»-masinat, mille transmissioonile seati töötama «Voltas» remonditud generaatorid. Sellega võidi anda elektrivoolu juba kogu Tartu maantee rajoonile.

1942. aastal toodeti 4 450 000 kilovatti elektrienergiat (bruto), millest linnale müüdi 4 miljonit kilovatti. 1943. aastal elektrienergia toodang rohkem kui kahekordistus.

Hoopis teisiti kulges teiste osakondade taastamine, millega ei jõutud lõpule kogu kolme okupatsioonistaasta jooksul. See toimus juba «Ostland-Faseri» poolt määratud ülemuse

insener Scharfi juhtimisel, kes muide rahvuselt oli austerlane ja mõnetigi erines okupatsioonivõimude tüüpilistest esindajatest.

Vaatamata sellele et tselluloosivabriku koorimis- ja peenestusosakond ning happeosakond koos tornide ja tsisternidega jäid kahjustamata ja et kuuest tselluloosikatlast jäi terveks viis, ei tulnud tselluloosi tootmisestki suuremat välja. Tõsi küll, keeduosakonna laastupunktid olid hävinud koos katusega ja ka välisseina oli kahurimürsk tugeväd jäljed jätnud, samuti puudus happekindlast terasest aparaat. Siiski ei seisnud küsimus ainult selles.

Punkrite ja katuse taastamine ei valmistanud erilisi raskusi. Ka aparatuuri puuduvaid seadmeid andis asendada varuga ja osaliselt sadamasse jäänud osadega. Esimese keedukatla proovikütmisel varises sisevooderdis. Seda oleks olnud võimalik uuendada, kuid seda ei tehtud. Võeti käsile teine keedukatel ja sellega kordus sama lugu.⁷ Alles kolmas katel andis 1942. aasta oktoobris esimese keedu. 1942. aastal ulatus tselluloositoodang vaid 332 tonnini.

Teine keedukatel suudeti töökorda seada alles 1943. aasta märtsis.⁸ Aastatoodanguks saavutati 8151 tonni, seega ainult veidi rohkem kui varem ühe kuu jooksul. Sama olukord jätkus 1944. aastal. Tselluloosi kuivatamiseks rakendati tegevusse teine kuivatusmasin.

Jägala puupapivabrikust ja Linnamäe elektrijaamast osa elektrimasinaist evakueeriti tagalasse, hooned, turbiinid ja muud seadmed purustati õhkimisel. Ka Tammiku puupapivabrik sai mõnevõrra vigastada silla õhkimisel. Seega ei saanud palju kõnelda ka puupapi tootmisest. Ametliku aruandluse järgi valmistati 1942. aasta teisel poolel seda Tammikul 383 tonni ja Saunjal 129 tonni.

Kõige raskemaid sõjahaavu sai paberiosakond. Selle ülemine korrus koos masinatega oli põleva puitkatuse sisselangetamisel raskesti kannatada saanud. Ent ka paberimasinate metallseadmed polnud lootusetult hävinud. Siingi olenes palju töötajate suhtumisest asjasse. Üldiselt püüti taastamistöödega venitada. Töid tehti vähehaaval ja oodati, mil saabub fašistlikest okupantidest vabanemine. Alles 1943. ja 1944. aastal, mil see oli lähenemas, hakkasid töötajad tõsisemalt suhtuma ka paberiosakonna taastamisse. 1943. aasta suvel hakati üles seadma 4 komplekti hollandreid ja kolmanda

⁷ Insener N. Annikve kirjalike mälestuste järgi.

⁸ RAKA, f. 4487, nim. 1, t. 1604, leht 71.

masina kalandrit. 1943. aasta teisel poolel alustati tselluloosi kuivatamise kolmanda masina kordaseadmist ketruspaberi tootmiseks.⁹ 1943. aastal jõuti tegevusse rakendada paberimasin nr. 2, kuid ka sellel ei saavutatud kaugeltki normaalsvõimsust. Väga palju paberist läks praaki, mis lubati jagada töötajatele naturaaltasu korras. Sellest oldi ka huvitatud, sest pabergi oli üheks vahetuskaubaks toiduainete vastu. Sellise paberi saamiseks kasutati isegi neljandat paberimasinat.

Paralleelselt teise paberimasinaga rakendati tegevusse ka lainepapimasin. 1943. aastal toodeti mitmesugust paberit kokku 532 tonni ja lainepappi 114 tonni.

Käitise taastamistöödeks vajalikke seadmeid hankis varustusosakond mitmelt poolt, sealhulgas ka «Ostland-Faseri» kesklaost.

Tööliste osaks jäi üsna vähe, peamiselt vaid presentpealsetega ja paksude puutaldadega saapaid, mida Tallinna nahaja jalatsikombinaadis toodeti. Iga tühisemagi asja muretsemiseks vajati ostuluba. Isegi vanade jalatsite parandamine vastavas töökojas toimus käitise juhataja kaaskirja alusel.

Eriti raskeks kujunes olukord toiduainete osas. Toidukaartide¹⁰ alusel kaubastati enam-vähem regulaarselt vaid leiba. Käitise sööklas valmistati n.-ö. sõjaaegset toitu, enamasti suppi, kusjuures kasutati Jägala abimajandist saadavaidprodukte.

Kütuse suhtes olid tselluloosivabriku töötajad mõnevõrra paremas olukorras kui Tallinna elanikkond üldiselt. Proportside varust müüdi häda korral töötajatele kütust, loomulikult praakproportside nimetuse all. Olgu siinkohal lisatud, et 1941.—1942. aasta erakordselt külmal talvel, kui okupatsioonivõimud Tallinna elanikkonna kütuseta jätsid, oli ainukeks tõsisemaks abiks tselluloosivabriku proportsiladu. Osa sellest realiseeritigi kütusena Tallinna Linna Kütteameti vahendusel.

Käitise lasteaed jäi tegutsema 1940. aasta sügisel saadud ruumidesse.

Ametiühingud ja käitiskomiteed likvideerisid okupatsioonivõimud 1941. aasta sügisel ja endise 21 ametiühingu asemel moodustati Eesti alal 14 kutseühingut. Seejuures allutati

⁹ RAKA, f. 4487, nim. 1, t. 1604, leht 28.

¹⁰ Toidukaartide järgi oli Tallinna tselluloosivabrikus 1943. aasta veebruarikuu andmetel 10 «pikaaja töolist» (juhtiv personal) ja 375 töölisest 316 «rasketöolist» ning 25 «ülirasketöolist».

keemia-, paberi- ja trükitöölised administratiivkorras Eesti Paberi-, Trüki-, Keemiatööstuse Kutseühingule. Ka liikme- maksud kasseeriti sisse sundkorras. Taoline kutseühing kujunes okupatsioonivõimude haldusaparaadi koostisosaks, mille tegevus piirdus parimal juhul vaid tööseadusandlusega ja mõningal määral elu-oluga seostuvate küsimustega.

Käitiste sisekorralduse piirides oli ette nähtud nn. vahendajate institutsioon administratsiooni ja tööliste vahel. Olevalt vahendajate isiksusest jäid nad oma tegevuses kas administratsiooni esindajaks tööliste ees või vastupidi. Tallinna tselluloosivabrikus kujunes vahendajate tegevuses iseloomulikuks viimane suund.

Nõnda mindi vastu 1944. aastale, mil rindejoon uuesti lähenema hakkas, seekord juba Nõukogude armee võitude tulemusel ja vabastust tuues. Ent sõda nõudis veel iga päev uusi ohvreid, tõi kannatusi ja purustusi.

1944. aastal toimus Eesti NSV territooriumi vabastamine hoogsate löökidega. Kiire edasitungimisega 21.—22. septembri ööl jõudsid Nõukogude armee väeosad Eesti Laskurkorpuse osavõtul 22. septembri hommikul Tallinna. See kiiresti teostatud lahinguoperatsioon aitas vähendada taganevate okupantide purustustöid linnas. Olulise tähtsusega oli seejuures Tallinna töötajate kaitsetegevus oma ettevõtete, asutuste ja ladude päästmisel. Nii toimiti ka Tallinna tselluloosivabrikus.

22. septembril 1944 algas Nõukogude Eesti pealinna elus uus lehekülg. Sünged okupatsiooniaastad ja rasked sõjakan- natused jäid seljataha. Alustati sotsialistliku rahvamajan- duse taastamist, kus Viktor Kingissepa nimelist Tallinna Paberi- ja Tselluloosikombinaati ning tema kollektiivi oota- sid suured ja vastutusrikkad ülesanded.

SÕJAJÄRGNE TAASSÜND

Pärast Eesti NSV vabastamist asuti jätkama sõjaga katkenud sotsialistlikku ülesehitustööd. Tingimused olid aga nüüd võrratult raskemad kui murrangulisel 1940. aastal. Fašistlike okupantide jälgedesse olid jäänud ahervaremed ja rusud. Võrdlemisi raskesti oli sõjas kannatada saanud ka Tallinn. Teravalt andis tunda tööjõu vähesus. Sõda kestis veel üle seitsme kuu.

22. septembril, Tallinna vabastamise päeval, oli V. Kingissepa nimelises Tselluloosi- ja Paberikombinaadis oma kohtadel peamiselt tuletõrje valvemeeskond. Sellesse kuulus ligemale kolmkümmend meest: Konstantin Bodrov, Joosep Vinkel, Mihhail Stulov, Jaan Rekand, Mihkel Peirumaa, Nikolai Karass jt. Nende käes olid kombinaadi valvelt võetud relvad ja nad olid valmis vastulööki andma taganevatele okupantidele, kui need oleksid üritanud okupatsiooniaastatel tasapisi ülesehitatut hävitada. Ent okupandid põgenesid paaniliselt, tehasega neil aega tegelda polnud.

Järgmisel päeval tulid tööle paljud lähikonnas elavad töölised ja meistrid. Küllalt palju kombinaadi inimesi elas käitise majades Masina tänavas, Lastekodu tänavas, Tartu maanteel. Kohe pärast Tallinna vabastamist külastas kombinaati EK(b)P Keskkomitee sekretär Nikolai Karotamm, kellele ettevõtte juhtkonda esindav tuletõrjevalve ülem ja majandusjuhataja Hillar Taru käitise olukorra ette kandis. Juhtivatest inseneridest olid lahkunud E. Rose ja vennad Karlovid, insener-arhitekt K. Norak, paberiosakonna juhataja Aleksander Orro, A. Marvits, E. Landsmann. Kohale olid jäänud turustusosakonna juhataja Aleksander Filippov, tselluloosiosakonna juhataja Juhan Muldam, ehitusosakonna juhataja Johannes Kuldma, katlamaja juhataja Artur Kiiiv, elektriosakonna juhataja Kustav Elvet, peainsener Nikolai Annikve ja Hillar Taru, kes täitis kombinaadi direktori ülesandeid kuni uue direktori määramiseni.

See osa töölistest, kes oli jäänud kombinaadiga seotuks ka rasketel okupatsiooniaastatel, asus oma töökohtadele, et nüüd juba täie jõu ja oskusega kombinaadi taassünnile kaasa aidata. Esimeseks ülesandeks oli saada elektrit, selleks oli vaja auru. Katlamaja ühe staažikama töömehe, praeguse remondilukksepa Herbert Kana meenutamist mööda olid tolal katlamajas ametis vanemturbinistid Leopold Olli, Aleksander Kiisel, Martin Karu, noorematest meestest Evald Ohakas, Oskar Pihel jt. Peagi saadi mõned katlad auru alla, mis võimaldas juba 25. septembril käitise jõumasinaid ja elektriijaama tegevusse rakendada ning linnavõrku voolu anda.¹ Samal ajal alustati ettevalmistusi tselluloosi ja paberi tootmiseks. Ees seisis suur ja pingutav ülesanne: võita kombinaadile tagasi talle kuulunud koht nõukogude rahvamajanduses. Antud olukorras kulus selleks rohkesti päevi ja isegi aastaid.

Sõjakahjud olid suured. Nende hindamiseks moodustati erikomisjon, mille esimeheks määrati direktori asetäitja insener Nikolai Annikve, sekretäriks juriskonsult Meinhard Vasar, liikmeteks pearaamatupidaja kohusetäitja Nadežda Prussova, ametiühingukomitee esimees Alfred See ja paberiosakonna juhataja Feliks Lambin. See asjatundlik komisjon arvestas kombinaadi sõjakahjude üldsummaks 24,75 miljonit rubla, millest ligemale 24 protsenti langes purustatud hoonetele, 40 protsenti seadmetele, 23 protsenti küttele, materjalidele, valmistoodangule.

65—80 protsendi ulatuses olid kahjustatud olulisemad tootmishooned: paberi- ja tselluloosimasinate ruum, teritamise ja käärimasinate ruum, märja tselluloosi masinate ja hollendrite ruumid, auru- ja «Tandem»-masina ruum jt. 40 protsendile hinnati keedumaja ja 50-le katlamaja kahjustusi. Täiesti purustatud või põlenud olid peamiselt väiksemad hooned: elektrijõujaam Linnamäel, tisleritöökoda, saeveski, elektromehhaanikute töökoda, käsitsikoorimise hoone, kütteleladu, väävliladu, kaoliiniait, üks elamu, tööliisklubi jt., ühe suurema hoonena aga põhi-tööstushoone Jägalas.

Okupatsiooni ajal kuidagi taastatud seadmed vajasisid remonti, okupandid polnud neile hooldusremonti üldse teha lasknud. Niigi vanade, nüüd pealegi sõjategevusest ja põlemisest kahjustatud seadmete tehniline seisund oli seetõttu üpris häletsusväärne. Kollektiivi ees seisis eelkõige lai rinne hädapäraseid korrastus- ja remonditöid. Normaalsest töö-

¹ «Rahva Hääl», 6. novembril 1944.

ja elamistingimustest polnud samal ajal juttugi: jäid ju äsja okupatsioonist vabastatud linnas elanike varustamise probleemid kestva sõja tingimustes veel pikemaks ajaks raskesti lahendatavaks. Selles olukorras ei saanud hoolida paljustki puudujäävast isiklikus elus, nappusest toiduainete ja muu igapäevaselt tarviliku osas. Soov näha kodulinna ja oma ettevõtet taas tõusmas varemeist aitas ületada igal sammul ettevõtteid raskusi.

Nendes tsehhides ja jaoskondades, millede töölerakendamine oli kavas esmajärjekorras, moodustati spetsiaalsed taastamisbrigaadid. Kuigi varuosadest ja materjalidest oli suur nappus, saadi juba 1. oktoobriks 1944 nii kaugele, et teine paberimasin võis hakata paberit tootma.²

Tallinna ühe suurema ettevõtte, kus 1941. aastal töötas üle 1000 töölise, oli kombinaadi kollektiiv harjunud organiseeritult saavutama seatud eesmärged. Kuigi okupatsiooniaeg oli töötajate ridu tunduvalt hõrendanud ja 1944. aasta oktoobris arvestati töölisi kõigest 573, oli säilinud nende mentaliteet esineda kollektiivselt ja organiseeritult. Nii saigi just Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaat esimeseks ettevõtteks linnas, kus 1944. aasta sügisel asuti ametiühingu taasloomisele ja valiti jälle käitiskomitee. See toimus 10. oktoobril 1944. Käitiskomitee pidi abistama vabriku juhatust ettevõtte juhtimisel, eriti vabriku siseellu ja tööprotsessi korraldamisse puutuvates küsimustes. Käitiskomiteesse valiti Dimitri Tšutšelov, Arnold Pahkla, Alfred See, Johannes Holland, Voldemar Kandelin, Villem Terasvere ja Konstantin Bodrov.³

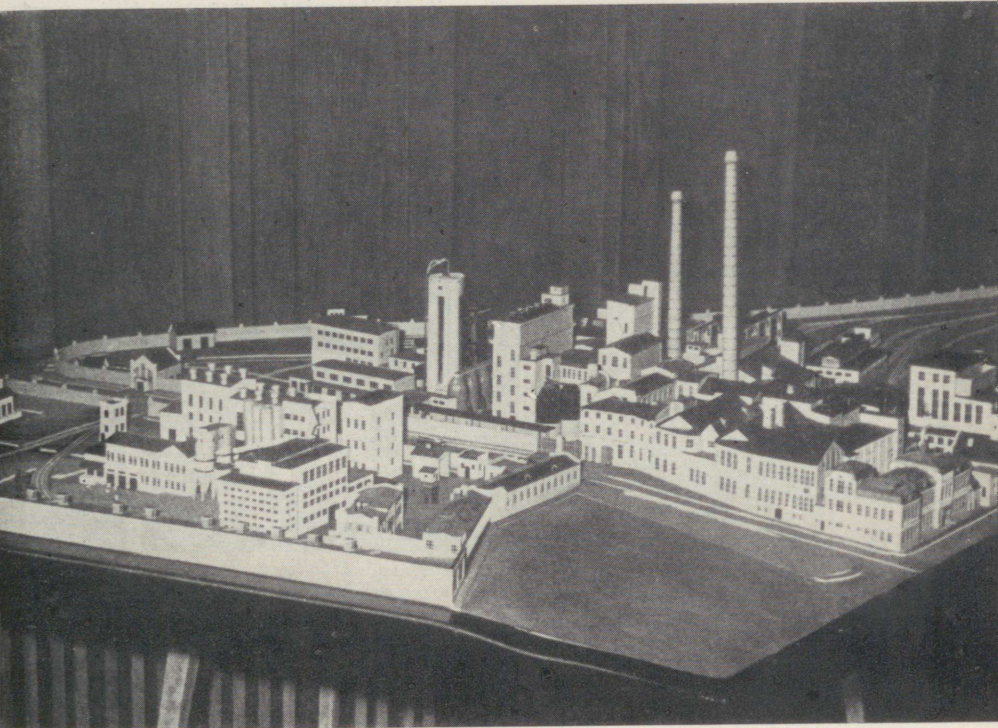
Sellel koosolekul pöördus lihtsate südamlike sõnadega kaastöötajate poole 37 aastat tselluloosivabrikus töötanud lukksepatöökoha juhataja Oskar Lundma, kutsudes töölisi täie jõuga uue elu hüvanguks töötama.

Oktoobrikuus oli kombinaati asunud juhtima vana põrandaalne revolutsionäär Richard Vennikas. Ka uus direktor pöördus kollektiivi poole palvega mitte säästa kogemusi, teadmisi ja oskusi, et ühiselt kiiremini saavutada edu töös.

Päris loomulikuks sündmuste jätkuks oli tselluloositöölise elav reageerimine 10. oktoobril ajalehtedes avaldatud «Punase Krulli» masinaehitajate üleskutsele astuda sotsialistlikku võistlusse Oktoobrirevolutsiooni 27. aastapäeva

² «Rahva Hääli», 6. novembril 1944.

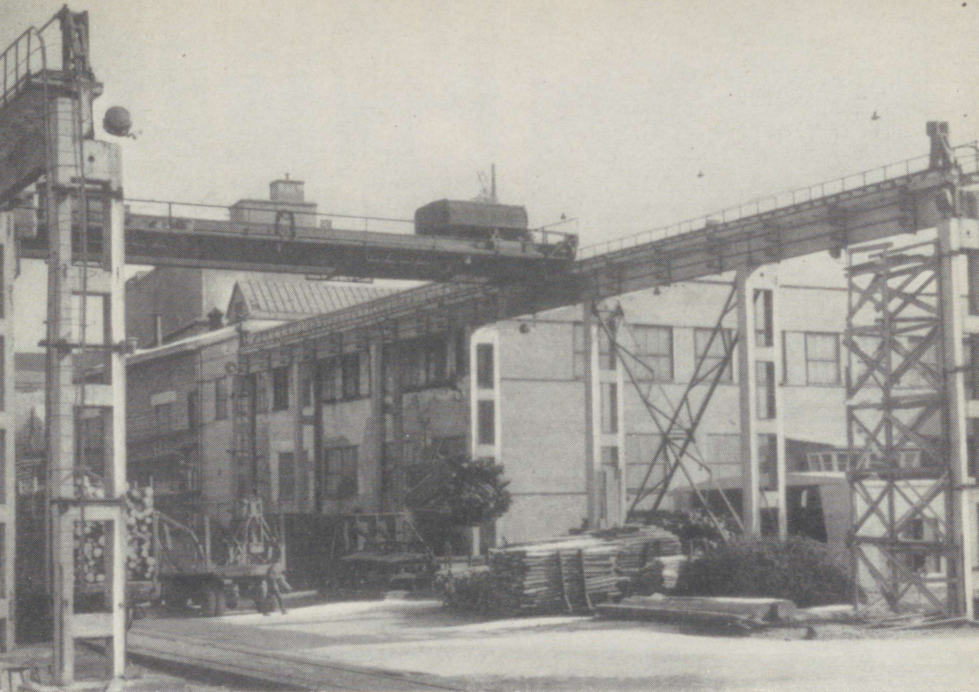
³ «Rahva Hääli», 12. oktoobril 1944.

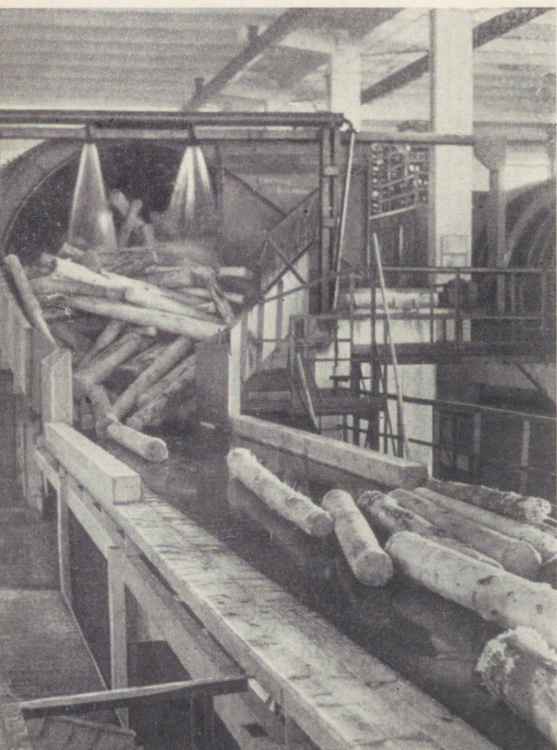
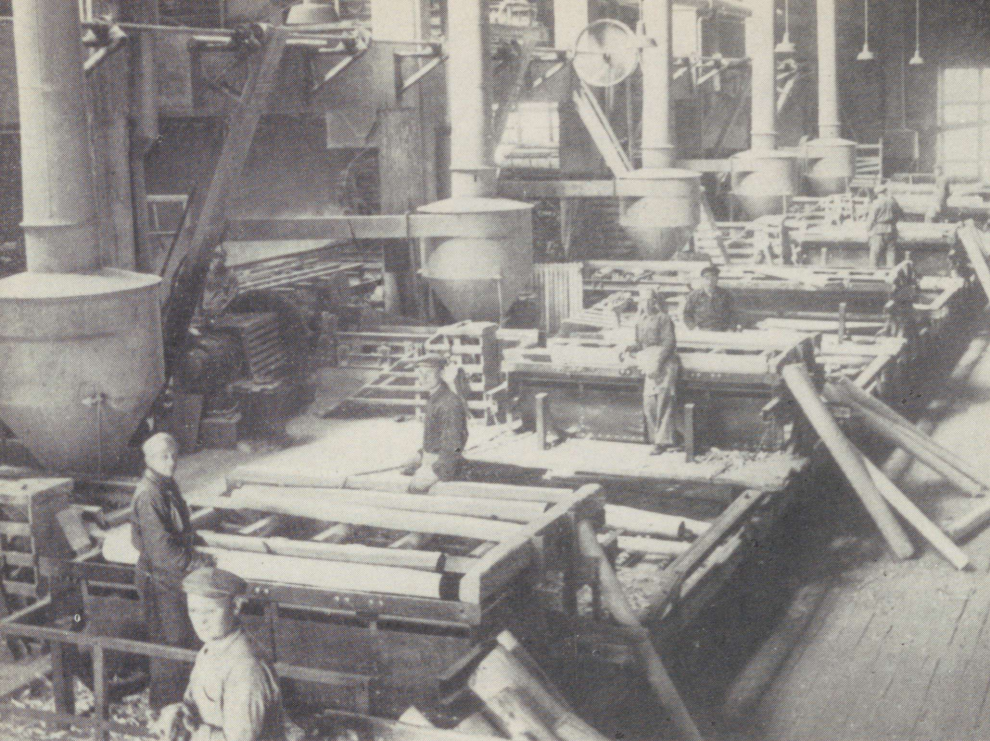
Selliseks kujuneb Viktor Kingissepa nimelise Tallinna Tselluloosi- ja Pabrikombinaadi üldvaade 1970. aastaks. Esiplaanil pärmiraba kontsentraatide tsehi viiekorruseline hoone, mille ehitamine algab 1969. aastal.

Metsabörsiks nimetatakse kombinaadi põhitoraine — propsiide ehk paberipuude ladu. Portaalkraana anti ekspluatatsiooni 1962. aastal.

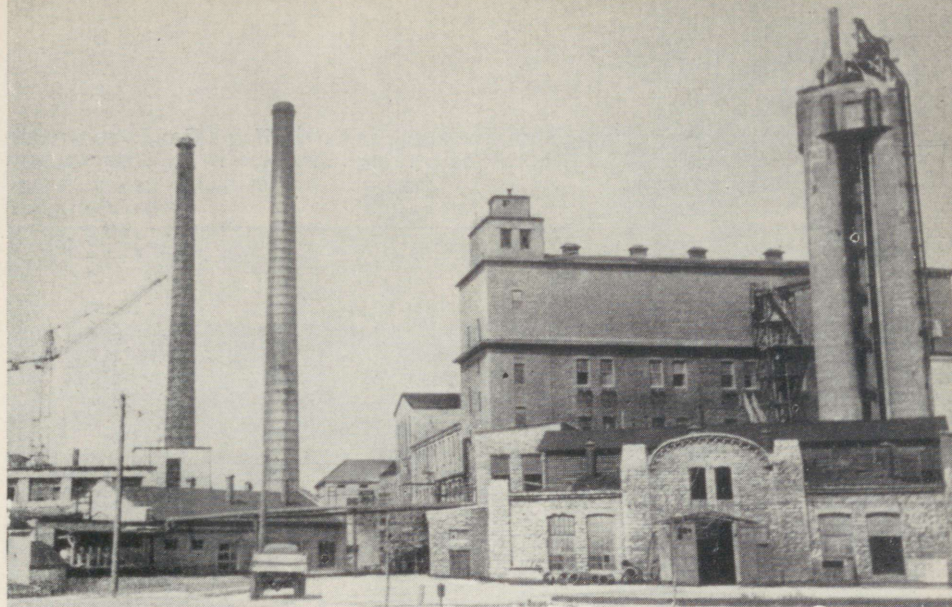

Puidu ettevalmistamise tsehi sildkraana (paigaldati 1965. aastal) töötab paberipuud transportöörile, mis viib need tükeldamisele ja koorimisele.

Nii toimus propside järelkoorimine veel 1964. aastal.

Praegu koorib propse kaks suurt hõõrdetrumlit.

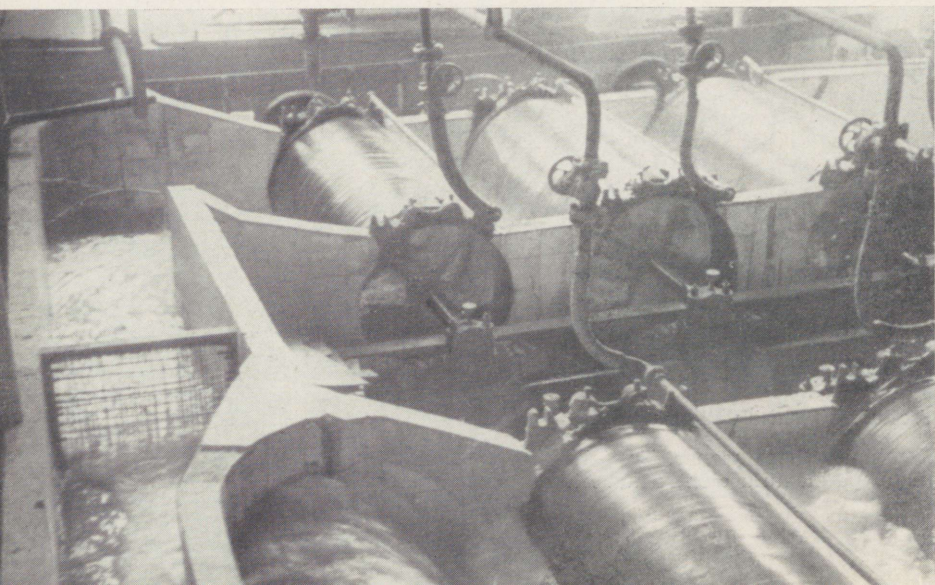
Tselluloositsehhi välisvaade.

Kombinaadi peainsener, Eesti NSV teeneline insener Sergei Pravdin jälgib puidu kulu elektronarvesti katsetamist 1967. aastal.

Tööpunalipu ordeniga autasustatud seadistaja Heino Raudsepp ja tselluloosikeetja Erich Lõhmus uurivad tselluloosikeedu-katla termograafi ringdiagrammi.

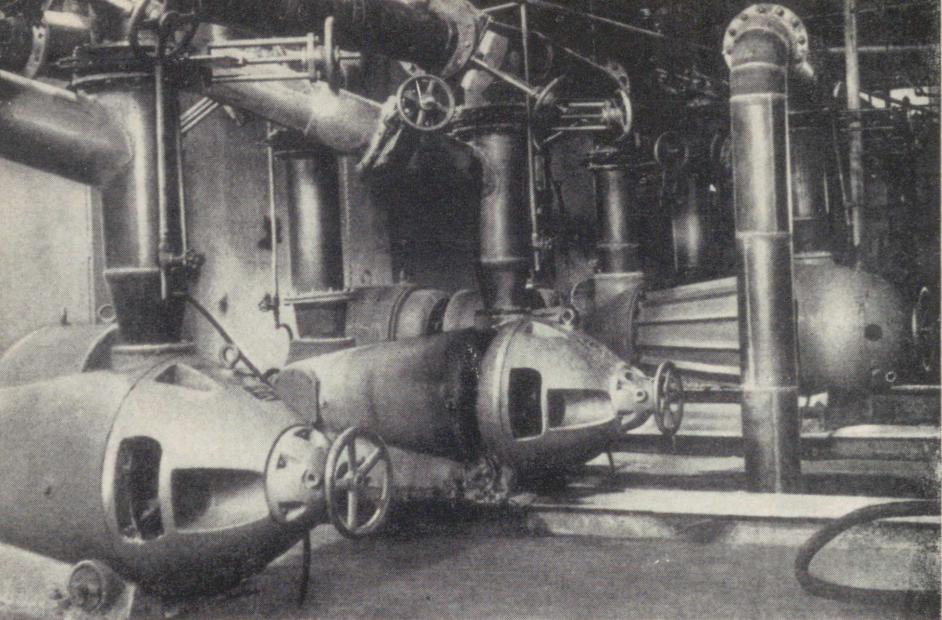
Tihendajad eraldavad tselluloosimassist ülearuse vee.

Pensionär Edmund Andresma töötab kolmkümmend aastat peamiselt telluloositsehhis.

Akumulaatorlaadija paigutab valmistoodangu otse vagunisse.

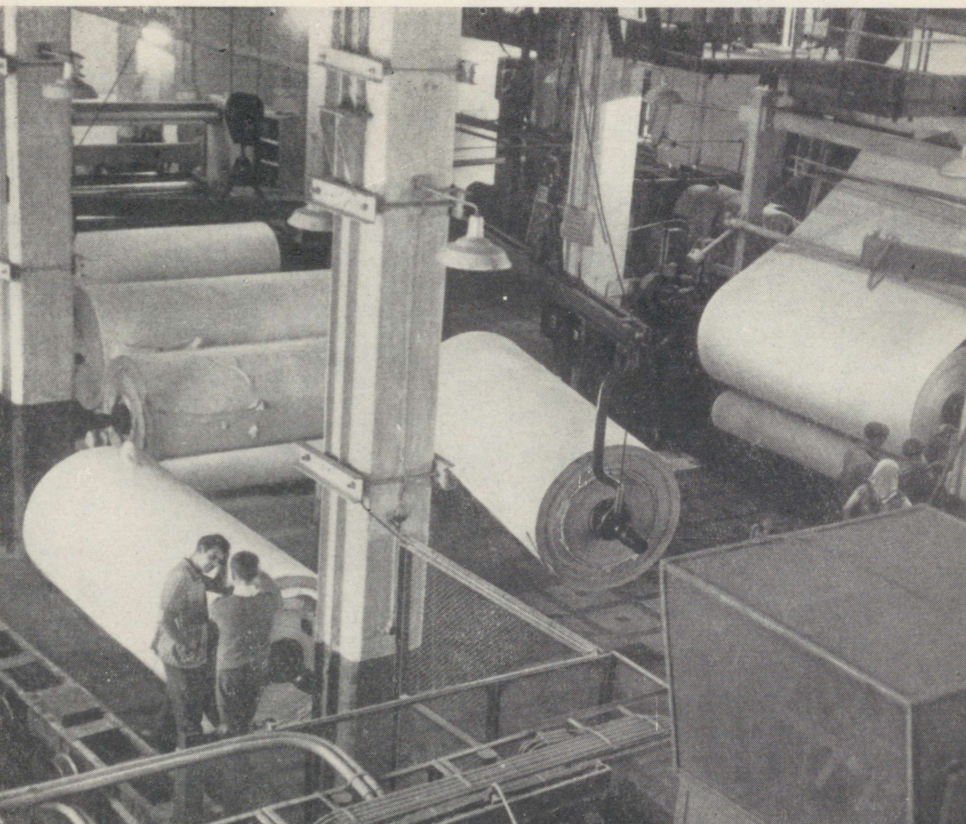

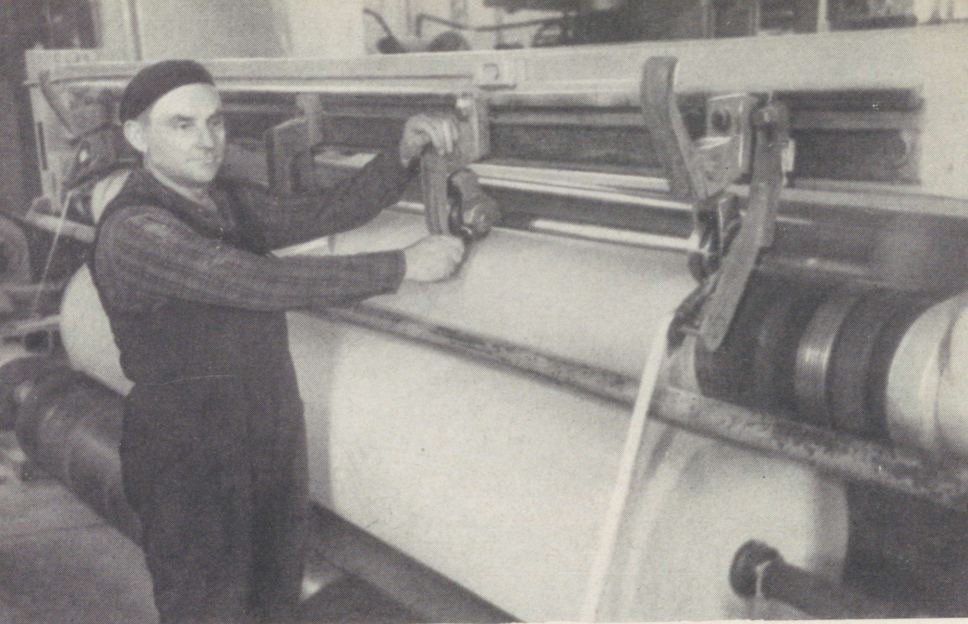

Esimene paber pärast kolmanda paberimasina rekonstrueerimist (jaanuar 1966). Esiplaanil (vasakult) masina üksikute sõlmede rekonstrueerimist juhtinud J. Grabovski, K. Kusmin, I. Safronov, J. Paabo ja A. Sepp.

Paberi tootmise algus. 1966. aastal paigaldatud koonusveskid.

Paberile annab sileduse superkalander (paremal).

Paberi pikilõikepink. Esiplaanil üle kahekümne aasta kombinaadis töötanud O. Kala.

Sotsialistliku töö kangelane R. Nikkolo võttis paberimasinajuhi ameti üle oma isalt.

Üle neljakümne aasta töötas kombinaadis paberimeister, praegune pensionär Robert Siemel.

1937. aastal asus kombinaadis tööle katlamaja remondilukksepp Herbert Kana.

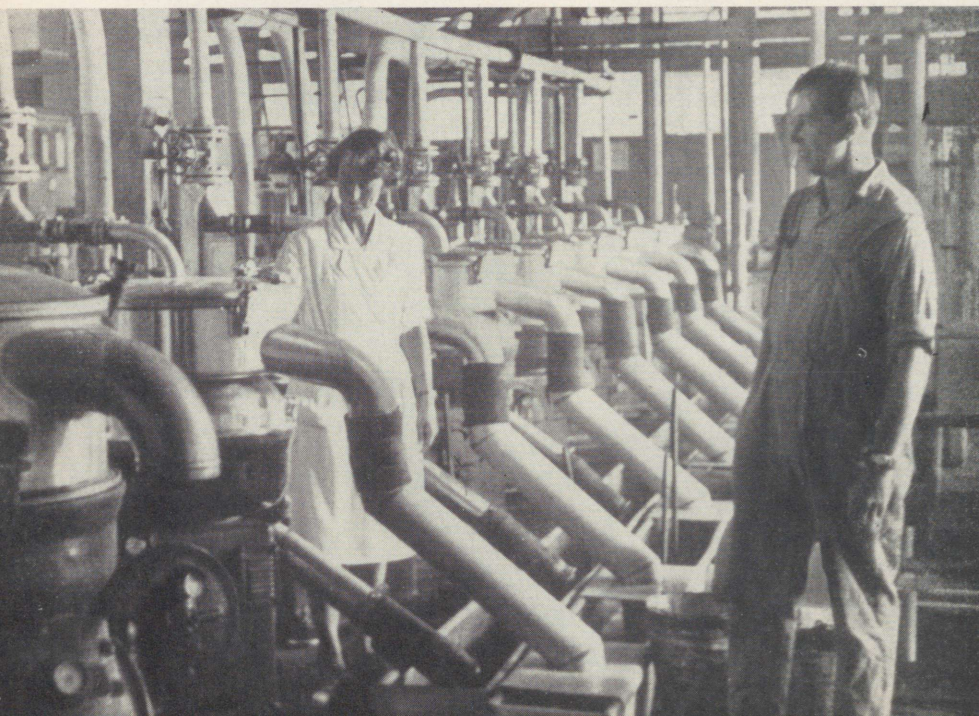
Esimese puidukeemikuna-tehnoloogina suunati kombinaati 1950. aastal A. Tšaika, kes praegu juhib tootmistehnilise osakonna tööd.

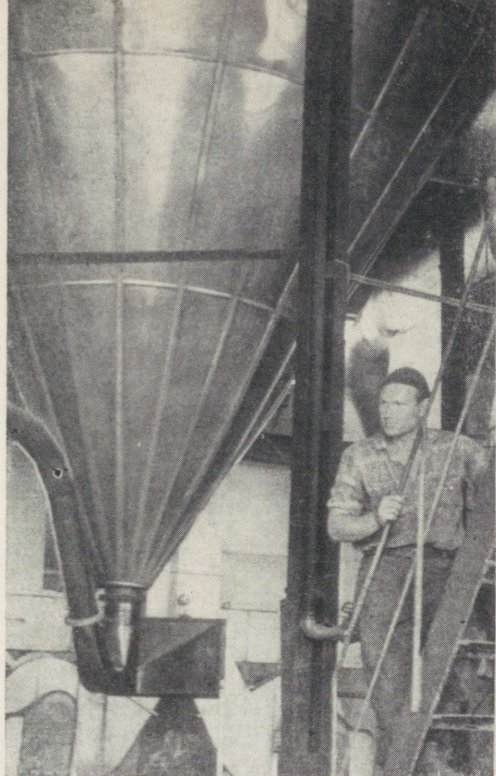
Pärmitsehh. Esiplaanil pärmitõrred, kus kasvavad pärmiseened.

Vaneminsener-tehnoloog L. Vürst ja separeerija H. Liigand kontrolivad pärimi separeerimist.

Pärmi kuivatamine.
Valves on lukksepp
E. Klausen.

Kesklaboratorium.

Kombinaadi tehnilise nõukogu istungil arutatakse ettevõtte edasist
rekonstrueerimist. Foto 1965. aastast.

Rändpunalipu üleandmine energiatsehile 1967. aasta mais. Vasakult V. Kolzakov, H. Noormaa ja A. Striž.

1953. aastal oli kombinaadi rändpunalipp paberitsehhis. Esiplaanil tööeesrindlased A. Vilbaum, R. Siemel ja M. Rajas.

1966. aastal riiklike autasudega autasustatuid. Istuvad (vasakult) A. Lindeburg, S. Marmer, L. Galanina, J. Koskov, A. Tertitsnaja, S. Embrich, seisavad U. Koiduste, R. Nikkolo, U. Reiljan, E. Rei, R. Reidna ja H. Raudsepp.
(Fotolt puuduvad R. Vahtmets ja A. Kruusmaa.)

auks. Juba 12. oktoobril kiitsid kombinaadi töötajad esimeste hulgas heaks omapoolsed võistluskohustused.

1. Seada vabrik 1. novembriks 1944 täielikult tootmisvalmis.

2. Valmistada alates 1. novembrist 1944 ainult hea kvaliteediga tooteid.

3. Suurendada toodangut 20 protsendi võrra 1944. aasta esimese kaheksa kuu keskmise suhtes.

4. Seada talvekorda käitise osakonnad, elamud ja ühiselamud, abiettevõtted ja käitise raudteed.

5. Igapähe tehakse oktoobrikuu jooksul tööst vabal ajal 15 tundi tööd Tallinna korrastamiseks ja sõjajälgede kaotamiseks.

6. Likvideerida töödistsipliini rikkumised ja põhjusetu töölt puudumised.⁴

Nende nabi kuue punkti täitmine nõudis antud olukorras tugevalt pingutamist. Ent toime tuldi. Eriti agarad taastamistöös olid vanad kaadritöölised: 39 aastat kombinaadis töötanud masinist Nigul Hermanovski, 30-aastase staažiga masinist Ado Sillaste, 28 aastat kombinaadis töötanud paberimasinajuht Aleksander Kaufmann, 40 aastat tööliklassi ridadesse kuulunud katelsepp Hans Loorberg, 62-aastane puusepp invaliid Andrus Metsis ja paljud-paljud teised.⁵ «Vanale kaardiväele» iseloomulikku seisukohta väljendasid tselluloosi keedukatelde remontimisel 50—60-kraadises kuumuses nurisemata pikemat aega töötanud Mihkel Piilovi sõnad: «Tahan rakendada kogu oma jõu ja oskuse tööprotsessi. Olen rindesõduriks juba vana, aga töötades oma erialal aitan kaasa sõja kiiremaks lõpetamiseks, et võiksime jälle vabana fašistlikest rõhujatest elada ja töötada Nõukogude Eesti heaks.»

Vanade innukus nakatas nooremaid. Iga päevaga muutus töö tõhusamaks. Kõige silmapaistvamad töövõidud olid kaadritöölise kontos. Nagu võib lugeda ajalehes «Sovetskaja Estonia» 2. novembril 1944 avaldatud käitiskomitee esimehe Alfred See allkirja kandvast sõnumist, kulus oktoobrieelses sotsialistlikus võistluses töölistel Johannes Alliksaarel, Aliide Kalmusel ja Aleksander Kaufmannil paberimasina sõela ja valtside vahetamiseks poole vähem aega kui varem. Töölised Mihkel Piilov, Karl Kiiver jt. täitsid järjekindlalt norme 115-protsendilisel.

⁴ «Rahva Häälel», 13. oktoobril 1944.

⁵ «Sovetskaja Estonia», 13. oktoobril 1944; «Rahva Häälel», 12. oktoobril 1944 ja 6. novembril 1944.

Nagu käitiskomitee esimees märkis, sõltus palju töötulemuste arvestamisest. Kokkuvõtteid tehti iga päev ja need teatati töölistele. See aktiviseeris inimesi ja suurendas võistluspinget.

Vabastatud Tallinna ettevõtteis organiseeritud esimeses, oktoobrielses sotsialistlikus võistluses tuli V. Kingissepa nimeline Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaat «Punase Krulli» ja V. Kingissepa nimelise Teraviljakombinaadi järel kolmandale kohale.⁶ Eriti hinnatav oli tselluloositsehhi kiire käikulaskmine. Alates 26. oktoobrist töötas käitis täie töötsükliga.⁷ Veel oktoobris suudeti tselluloosi päevatoodangut 21 protsendi võrra tõsta. Täideti ka kõik teised võistluskohustused.⁸ Kollektiivi edu kroonis 5000-rublane preemia.⁹

Esimesed edusammud ülesehitustöös aitasid kaasa lõpliku võidu saavutamisele fašistlike anastajate üle. Sama eesmärki teenisid ka need rahasummad, mille eest töölistes otsid riigilaenuobligatsioon, mõistes kõigi vahendite mobiliseerimise vajalikkust sõja võidukaks lõpetamiseks.¹⁰

Ka tööpingel ei lastud vaibuda: novembrikuu tootmisplaan täideti hoogsas sotsialistlikus võistluses 28. kuupäevaks.¹¹ Kombinaadi ametiühingukomitee kandis hoolt tööliste täiendava varustamise eest hädavajalikkuga. Muretseti lisatoiduaineid, küttepuid, mõningal määral riietusesemeid. Ellu oli kutsutud kultuurikomisjon, kuhu kuulusid Arnold Pahkla, Gunnar Kütt, Endel Kurm jt., kelle eestvõttel loodi juba 1944. aastal viis isetegevusringi. Klubiruumid kohustuti taastama 1. jaanuariks 1945, millega enam-vähem toime tuldi. 31. detsembril 1944 korraldati valmisaanud ruumides töötajate esimene sõprusõhtu.¹² Klubi taastamine lõi võimaluse kultuuritöö edasiseks laiendamiseks nii oma kollektiivis kui väljaspoolgi.

Kui esialgne taastamine oli toimunud põhimõttel — teha olemasolevate jõudude ja vahenditega nii palju kui võimalik, siis peagi hakati koostama kogu tootmiskompleksi hõlmavaid taastamistöde plaane. Esimeseks ülesandeks seati jõuda

⁶ «Rahva Hää!», 5. novembril 1944.

⁷ «Sovetskaja Estonia», 2. novembril 1944.

⁸ «Rahva Hää!», 6. novembril 1944.

⁹ Sealsamas, 5. novembril 1944.

¹⁰ Sealsamas, 16. novembril 1944.

¹¹ Sealsamas, 29. novembril 1944.

¹² Sealsamas, 30. detsembril 1944.

sõjaeelsele, 1941. aasta tasemele.¹³ Juba 1945. aastaks pla-
neeriti kombinaadile kolm miljonit rubla kapitaalehituse
jaoks. Sellest suudeti realiseerida aga kõigest 1 695 000
rubla,¹⁴ sest summadele ei jätkunud katet ei materjali ega
tööjõu näol.

Kui edasisel taastamiskavade konkretiseerimisel lähemalt
kombinaadi sõjaeelsesesse tootmissuunda süveneti, selgus, et
selle suuna jätkamine poleks otstarbekas. Nimelt jäi 70 000
tonni tselluloosi tootmiseks tugevasti vajaka kohalikust toor-
ainest. Eesti NSV metsavarud oleksid suutnud katta sel juhul
vaid 20 protsenti kombinaadi kuusepropsi vajadusest.
Lisaks tuli arvestada ka veevarude piiratust. Nendest asja-
oludest lähtudes kinnitas Eesti NSV Ministrite Nõukogu
20. mail 1946 ettevõttele taastamise plaani, mille kohaselt
kombinaadi tootmisvõimsuseks pidi kujunema 48 000 tonni
tselluloosi ja 15 800 tonni paberit aastas. See tähendas sõja-
eelse tselluloosi tootmise võimsuse vähendamist ligemale
kolmandiku võrra ja paberi tootmise võimsuse suurendamist
üle kolme korra, kusjuures sellegi võimsuse saavutamisel
tuli ligi 200 000 kuupmeetrit kuusepropse vennasvabariiki-
dest sisse vedada.

Tegelikkuses kujuneski propsiodega varustamine pikka aega
keeruliseks probleemiks, sest pärast sõja lõppu alanud
hoogne ülesehitustöö nõudis kogu Nõukogude Liidus metsa-
materjali rohkem, kui seda jõuti üles töötada.

1. jaanuaril 1945 ulatusid paberipuude varud kombinaadis
ligemale 70 000 tihumeetrini (69 634). 1945. aastal saadi aga
juurde kõigest 36 000 tihumeetrit ja 1946. aastal 43 000 tihu-
meetrit. Tootmisplaan sellised kontingendid katta ei suut-
nud ja nii halvas korduvalt kollektiivi tööindu põhilise toor-
materjali puudujääk. Palju raskusi tekitas ka kütte ja väevli
nappus. Varustamise ebaühtlusest tingituna kujunes tsellu-
loosi tootmine normaalsel tehnoloogilisel režiimil võimatuks.
Seda kajastavad ka tselluloositsehhi seisakud, mida 1945.
aasta jaanuaris oli 15, veebruaris 11, märtsis 8, aprillis 22,

---

¹³ 1945. aasta suvel asuti kõrgemalt poolt seisukohale, et
vabariigi Tselluloosi- ja Paberitööstuse Valitsusel tuleb taastada 1946.
aasta lõpuks sõjas kannatada saanud tselluloosi- ja paberivabrikute
sõjaeelne võimsus. V. Kingissepa nimelise Tallinna Tselluloosi- ja
Paberikombinaadi osas tähendas see aastas 65 000—70 000 tonni
sulfittselluloosi tootmise kindlustamist. See oli aga ülioptimistlik,
tegelikke võimalusi vähe arvesse võttev kava.

¹⁴ Kombinaadi arhiiv, nim. 1, t. 21, leht 9.

mais 22, juunis 12, juulis 12, augustis 26, septembris 14, oktoobris 15, novembris 2 ja detsembris 4 päeva. Tselluloositoodang moodustas 1945. aastal planeeritud 22 000 tonnist vaevalt kolmandiku — 6514 tonni, 1946. aastal — 8643 tonni (57 protsenti plaanist). Kui esialgu oli kombinaadis töötatud võrdse intensiivsusega nii tselluloosi kui paberi tootmise seadmete töökorda viimiseks ja 1946. aasta alguseks oli tööle pandud kaks tselluloosikatelt (1. ja 3. katel),¹⁵ siis edaspidi sundis nende alakoormus peamist tähelepanu pöörama paberimasinate taastamisele.

Vanal ja paljukannatanud teisel paberimasinal töötavad brigaadid suurendasid järjest toodangut: 362 tonnilt 1945. aasta I kvartalis 620 tonnile sama aasta IV kvartalis¹⁶ ning 1780 tonnilt 1945. aastal 2444 tonnile 1946. aastal.¹⁷ Seejuures ei valmistatud mitte ainult pappi ja paksu pakkimispaberit, milleks masin varem oli kohaldatud, vaid ka mitut sorti kirjutuspaberit. Nagu kommunistid 1946. aasta jaanuaris märkisid, polnud sellel paberimasinal kunagi varem nii kõrget sorti kirjapaberit toodetudki. Edu saavutati tänu kaadrile, kellest pälvisid esiletõstmist paberitsehi juhataja Feliks Lambin, paberimeister Robert Siemel, masinajuhid Friedrich Pöld, Aleksander Kaufmann, August Punder jt.¹⁸

Lähtudes reaalsest tingimusest, planeeriti 1946. aastaks kapitaal mahutusi kombinaadi taastamiseks eelmise aastaga võrreldes märksa tagasihoidlikumalt — 502 600 rubla ning need summad kulutati kõik peamiselt kümnenda aurukatla ja neljanda paberimasina töökorda seadmiseks. Kümnes katel saadi anda eksploatatsiooni 1946. aasta detsembris. Tänu sellele suurenes märksa katlamaja võimsus.

Kombinaadi jõujaam tootis elektrienergiat kilovatt-tundides:

1945. aastal	6 596 400,	sellest linnavõrku	1 482 181;
1946. aastal	7 905 800,	„ „	1 748 436.

Aastal 1947 suurendas kombinaat teistele organisatsioonidele müüdavat energiahulka veelgi. Üle 2,5 miljoni kWh elektrienergiat läks mujale ning 11 451 M kalorit auru sai energiarong nr. 26. Nii rõhke energia loovutamine hakkas kombinaadi tootmistegevust pidurdama. Tselluloosi tootmise osas

¹⁵ EKPA, f. 125, nim. 3, t. 1, lehed 1 ja 2.

¹⁶ Kombinaadi arhiiv, nim. 1, t. 21, leht 11.

¹⁷ Sealsamas, nim. 1, t. 39, leht 4.

¹⁸ EKPA, f. 125, nim. 3, t. 1, leht 2.

jäi ka 1947. aasta raskeks. Ei jätkunud kuusepropse. Palju oli seisakuid energia, auru ja vee, samuti tehniliste materjalide puudumisel. Novembris 1947 aga katkestas Eesti NSV Ministrite Nõukogu Ülemiste järve madala veeseisu tõttu tselluloosi tootmise hoopis. Nii tuli aastakokkuvõtteks vaid 7393 tonni tselluloosi, mis moodustas 54,3 protsenti plaanist.¹⁹ Seevastu paberi tootmisel edusammud kasvasid. 1947. aasta märtsis läks käiku neljas paberimasin. Eelnevalt tuli ilmutada palju leidlikkust, sest tegemist oli välismaise päritoluga keerulise agregaadiga, mille detaile Nõukogude Liidus ei valmistatud. Kombinaadi lukkseppadele-mehhaanikutele langes põhikoormus neljanda paberimasina taastamisel. Eriti tubli oli eesrindlike tööliste brigaad koosseisus Aleksander Felder, Johan Tärk, Voldemar Kandelin, Nigul Hermanovski, Jüri Nikkolo ja Martin Jaani.²⁰ Tänu nendele meestele saadi masinat oodatust varem ekspuaterima hakata. 1947. aasta jooksul suurenes toodetud paberi kogus rohkem kui kahekordseks.

Kogu Nõukogudemaa saavutused rahuaegse majanduselu normaliseerimisel avaldusid 1947. aasta lõpul läbiviidud kaardisüsteemi kaotamises ja rahareformis. Need kardinaalse tähtsusega majanduslikud aktid andsid hoogu edasi-sele ülesehitustööle.

Ka V. Kingissepa nimeline Tallinna Tselluloosi- ja Paberi-kombinaat saavutas märgatavat edu. Pärast rahareformi suurenes tööjõu pakkumine. Paranes ettevõtte varustamine põhitooraine ja ka kõige muuga, mis avaldub kas või selleski, et 1948. aasta juunis anti kombinaadi põllumajanduslik abimajand üle «Eesti Fosforiidile» ning novembris likvideeriti kombinaadi administratsiooni koosseisus tööliste varustamise osakond.

1948. aastal passistati üldjoontes olemasolevad seadmed. Nende andmete alusel sai otstarbekamalt planeerida nii tootmist kui seadmete hooldusremonti. Objektiivsed eeldused tootmise parema korralduse näol aitasid kaasa sotsialistliku võistluse uuele tõusule. Kombinaadi kollektiiv sai 1948. aasta mais ja juunis II koha vabariiklikus sotsialistlikus võistluses, samuti hinnati II koha vääriliseks kombinaadi töötulemused III kvartali kokkuvõttes.²¹

Kuna 1948. aasta plaani täitmine oli laabunud hästi — 8

¹⁹ Kombinaadi arhiiv, nim. 1, t. 53, leht 1.

²⁰ EKPA, f. 125, nim. 4, t. 2, leht 5.

²¹ Kombinaadi arhiiv, nim. 1, t. 76, leht 18.

kuu ülesannetega tuldi toime 15. juuliks —, otsustasid kombinaadi kommunistid septembri algul teha töötajate üldkoosolekule ettepaneku järgida Moskva eesrindlike käitiste eeskuju ning saavutada aasta lõpuks 1 200 000 rubla kasumit sisemiste reservide rakendamise ja tootmise ratsionaliseerimise teel. Sellele järgnenud sotsialistliku võistluse organiseerimine kandis vilja. Juba oktoobri keskel oli selge, et üleplaanilist kasumit võib saada koguni rohkem ja nii võetigi uus kohustus: tähistada EKP V kongressi avamist 23. detsembril 1948 1 750 000-rublase üleplaanilise kasumiga. Kombinaat täitis aastaplaani juba 29. oktoobril ja tuli toime ka üle plaani lubatuga.²² 1948. aastal olid sadakonnal töölisel individuaalsed sotsialistliku võistluse kohustused. Stahhaanovlased moodustasid töölistest umbes 15 protsenti, löökklased 35 protsenti.²³ 1949. aastal oli sammuks edasi stahhaanovlaste teispäevade korraldamine (nii nimetati regulaarselt teispäeviti toimuvaid stahhaanovlaste nõupidamisi) kogemuste vahetamiseks. Ka 1949. aastal suudeti tootmisplaan üsna tunduvalt ületada. 1948. aastast alates koostatud organisatsiooniliste ja tehniliste ürituste plaanide täitmisega aga esialgu toime ei tulnud, kuigi iga aasta tõi rivvi tagasi mitmeid seadmeid. 1949. aasta IV kvartalis pandi tööle viimane, kolmas paberimasin, 1949. aastal taastati rida hollendreid ja tselluloosikatel nr. 2.²⁴ 1950. aasta lõpuks oli kombinaadis taastatud ja käiku lastud suurem jagu masinaid, agregate ja hooneid, välja arvatud kaks tselluloosi keedukatelt ja kaks aurukatelt, aurukumulaator, auruturbiin, paberiladu ja turbiinosakonna hoone. Neljandal viisaastakul tehtud taastamistöde kogumaksumuseks oli 9 306 100 rubla.²⁵

Paralleelselt seadmete töökorda saamisega, ajuti aga viimast ennetavaltki olid kasvanud kombinaadi tootmisülesanded ja tootmistehniline personal. Viimane ulatus 1950. aastal 1054 inimeseni. Kui kollektiiv oli sõjajärgse viisaastaku jooksul kahekordistunud, siis tselluloositoodangut suudeti samal ajal suurendada kolm korda (1946. aastal — 8642 tonni, 1950. aastal — 25 914 tonni), paberitoodangut aga koguni seitse korda (1946. aastal — 2444 tonni, 1950. aas-

²² ЕКРА, f. 125, nim. 5, t. 2, lehed 52, 67, 72, 82; nim. 6, t. 2, leht 9.

²³ Kombinaadi arhiiv, nim. 1, t. 76, leht 18.

²⁴ ЕКРА, f. 125, nim. 7, t. 2, leht 16.

²⁵ С м е к а л о в Г., Коллектив Таллинского целлюлозно-бумажного комбината им. В. Кингисеппа в борьбе за восстановление и развитие предприятия в послевоенный период (1944—1950 годы). Дипломитöö, 1957. Käsikiri, lk. 49—50.

tal — 17 512 tonni).²⁶ Toodangu järsku tõusu kahel viimasel viisaastakuaastal soodustas kolmanda paberimasina ja teise tselluloosikatla käikuandmise kõrval ka kombinaadi vabastamine auru- ning energiamüügi kohustusest teistele organisatsioonidele. Kui paberi osas oli 1946. aastal kavandatud perspektiivne tootmisülesanne 1950. aastaks mitte ainult täidetud, vaid ka ületatud, siis tselluloosi tootmise järsemat tõusu piiras endiselt propsinappus. Kombinaadi edasiseks arenguteeks sai olla toodangu suurendamine tooraine võimalikult täielikuma kasutamise arvel, tehniliste ja majanduslike näitajate pidev parandamine.

²⁶ Kombinaadi arhiiv, nim. 1, t. 111, leht 1. 1. EKPA. I. 125. nr. 7.

8

KOMBINAAT 1950-NDAIL AASTAIL

Põhiseadmete (kolmas paberimasin, teine tselluloosikatel) töökorda saamine lõi eeldused toodangu edasiseks suurendamiseks. Tegelikult ei saadud neid siiski kohe täie koormusega kasutada, sest ei jätkunud auru ning kahe silma vahele oli jäänud ka terve rida vajalikke lisaagregaate. Kolmanda paberimasina kohest maksimaalset koormamist pidurdas kaoliinilahustaja, vajaliku arvu hollandrite jm. puudumine. Tootmissõlmede järkjärgulise tasakaalustamisega kaasnes toodangu kasv, mis nii 1950. kuni 1951. aastal oli küllaltki järsk. 1950. aastal suurenes tselluloositoodang eelmise aastaga võrreldes ühe kolmandiku võrra (19 343 tonnilt 25 914 tonnile), 1951. aastal eelmise aasta suhtes aga veelgi 27 protsendi võrra (25 914 tonnilt 33 023 tonnile). Paberi tootmises oli kõige hoogsam tõus 1950. aastal, mil eelmise aasta tase ületati peaaegu 78 protsendi võrra (17 512 tonni 1949. aasta 9780 tonni vastu). 1951. aastal suutis kombinaat paberitoodangut eelmise aasta suhtes veel 14 protsendi võrra suurendada.

Need saavutused ei tulnud kergelt. Kõiki 1950-ndate aastate aruandeid läbib märges lünkadest põhitooraine — propsidega varustamisel. Väljapääsuks ei kujunenud ka selliste äärmuslike abinõude rakendamine nagu kombinaadi töötajate saatmine Arhangel'ski, Vologda jt. piirkondade metsamajandesse metsa üles töötama.¹ Varustamise ebarütmilisus raskendas tunduvalt tootmistegevust ning halvas ka varasemal aastail võrdlemisi hoogsalt kulgenud sotsialistlikku võistlust.

Aastail 1950—1953 oli sotsialistliku võistluse organiseerimine kombinaadis pooleldi varjusurmas. 1951. aastal ärgitati võistelda Kehra sulfaattselluloosi-vabriku kollektiiviga ja

¹ EKPA, f. 125, nim. 7, t. 17, leht 204.

võeti vastu isegi rida kohustusi, ent need jäid paberile.² Ka kombinaadisene brigaadide-vahetuste sotsialistlik võistlus eksisteeris peamiselt dokumentides. Mujal levinud insener F. Kovaljovi algatusest, mis seisneb eesrindlike töövõtete uurimises ja plaanipärasel levitamises, mindi V. Kingissepa nimelises Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadis vaikes mööda. Eesrindlikud töölisel tundsud huvi ametivendade saavutuste vastu mujal ja püüdsid nende kogemusi rakendada ka kohapeal. Nii suurendas paberimasinajuht Jüri Nikkolo Krasnokamski kombinaadi tööliste Mazunini eeskujul paberimasina kiirust 10—12 meetri võrra minutis ja õpetas selliselt töötama teisigi. Suurenenud töövõljalikus tõi kaasa paberimasinajuhtide Jüri Nikkolo ja Friedrich Põllu autastamise ministri käskkirjaga ning märgiga «Sotsialistliku võistluse eesrindlane» 1951. aasta I poole eeskujuliku töö eest.³ Ka 1953. ja 1954. aastal suurendati paberimasinate töötamise kiirust. Kui kolm paberimasinat tootsid 1952. aastal tunnis kokku 2887 kilo paberit, siis 1953. aastal tõusis nende tunni kogutoodang masinate töökiiruse suurendamise resultaadinä 3037 kilole ja 1954. aastal 3196 kilole.⁴

Toodangu hoogne suurenemine tõstis päevakorda kvaliteediküsimused. Nõutava sordilisuse tagamiseks täpsustati 1952. aastal tehnoloogilist režiimi nii tselluloosi kui erinevate paberiliikide osas ning töötati välja tehnoloogilised kaardid kõigi operatsioonide jaoks.

1953. aasta aprillikuuni oli V. Kingissepa nimeline Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaat kuulunud üleliidulises alluvuses oleva Eesti Paberitrusti koosseisu. 1. aprillist 1953 viidi kombinaat üle NSV Liidu Metsa- ja Paberitööstuse Ministeeriumi Tselluloosi Peavalitsuse juhtimisele.⁵ See üleminek tähendas edaspidiseks suurema tähelepanu osutamist tselluloosi tootmisele. Juba 1953. aastal tegi tselluloositoodang märgatava hüppe ülespoole (1952. aasta 33 558 tonnilt 39 203 tonnile), kuid planeeritud 40 000 tonnist jäi siiski puudu. Leiti, et tselluloositsehhi juhtiv kaader on nõrk ning ka kombinaadi üldises juhtimises on puudusi.⁶ Alates 1949. aastast kombinaadi direktoriks olnud Adolf Poltraki asemele määrati 1954. aasta kevadel Viktor Lesnoi.

² Kombinaadi arhiiv, nim. 1, t. 127, lehed 48—49.

³ Sealsamas, lehed 49—51.

⁴ Kombinaadi arhiiv, nim. 1, t. 184, leht 10 ja t. 218, leht 11.

⁵ Sealsamas, t. 184, leht 10.

⁶ EKPA, f. 125, nim. 8, t. 2, lehed 33—34.

1954. aastal tuli sotsialistliku võistluse juhtimisse pööre.⁷ Aasta algul kutsus V. Kingissepa nimeline Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaat endaga võistleva Sloka Tselluloosi- ja Paberikombinaadi Läti NSV-st. Direktsioon ja ametiühingukomitee muretsesid kaks rändpunalippu kombinadisiseses sotsialistlikus võistluses võitjaks tulnud tsehhide autasustamiseks. Suurem tähelepanu tehnoloogilisest režiimist kinnipidamisele ja organisatsiooniliste ning tehniliste ürituste plaani realiseerimisele aitas omakorda kaasa paremate töötulemusteni jõudmiseks. Nii saigi kombinaat 1954. aasta II ja III kvartalis oma valdusse EKP Tallinna Mere-rajooni komitee ja Tallinna TSN Täitevkomitee rändpunalipu, III kvartalis saadi üleliidulises paberitööstuse kollektiivide võistluses II koht ja preemia. 1954. aastal muutus kombinaat plaani ületavaks ettevõtteks. Kõigepealt oli remonditud vanu ja kulunud koorimismasinaid, millega vähendati puidu ülekulu.⁸ Tõhusat säästu andis aga koorimistsehhi töötajate poolt tootmisse rakendatud uuendus, mis seisnes koorimismasinate nugade eendi vähendamises Paberi Teadusliku Uurimise Keskinstituudi poolt ettenähtud 2 mm-lt 0,8 mm-le. 1954. aastal suudeti nugade asendi muutmise tõttu kokku hoida 17 000 tihumeetrit puitu 2,5 miljoni rubla väärtuses.⁹

Esimene võit kahe naabervabariigi tselluloosi- ja paberikombinaatidevahelises sotsialistlikus võistluses kuulus tallinlastele.¹⁰

1955. aastal andis töötulemustele tagasilöögi ettevõtte erakordselt halb varustamine propsidega, neid saadi kõigest 83,5 protsenti vajadusest.¹¹ Kuna propside nappus oli üldisem, tutvustasid tallinlased oma kogemusi koorimismasinate nugade asendi muutmisel ja algatasid ühtlasi üleliidulise võistluse puidukadude vähendamiseks koorimisel. Ajaleht «Lesnaja Promõšlennost» tutvustas tallinlaste kogemusi, valgustas mitmes numbris võistluse laienemist.¹² Ajalehes «Pravda» märgiti tunnustavalt kombinaadi initsiatiivi. Mitme sugulasettevõtte esindajad käisid Tallinna puukoorijatega

⁷ EKPA, f. 125, nim. 8, t. 2, lehed 1—6, 14—28, 97.

⁸ Sealsamas, lehed 96 ja 19.

⁹ «Rahva Hää!», 13. oktoobril 1955. (V. Lesnoi, Tootmise reservid uue viisaastaku teenistusse.)

¹⁰ EKPA, f. 125, nim. 8, t. 2, leht 96.

¹¹ Kombinaadi arhiiv, nim. 1, t. 218, lehed 41—42.

¹² «Lesnaja Promõšlennost», 10. mail 1955.

tutvumas.¹³ Vaatamata sotsialistliku võistluse puhangule koorimistsehhis, mis säästis põhitoorainet, jäi sellest siiski vajaka tootmisplaani ja muude sotsialistlike kohustuste täitmiseks. Kibedustundega tuli kommunistidel partei aruandlus-valimiskoosolekul 1955. aasta oktoobris konstateerida formalismi sotsialistlikus võistluses, mis seisnes selles, et kohustused küll võeti, kuid ei loodud tingimusi nende täitmiseks.¹⁴

V. Kingissepa nimelise Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadi varustamine ei moodustanud erandit. Paberitootjate töö oli häiritud sedavõrd ulatuslikult, et ajalehe «Pravda» toimetus kutsus juunis 1956 kokku paberitootjate ja mitmesuguste ministeeriumide esindajate nõupidamise lahenduse leidmiseks.¹⁵ Nõupidamisel jõuti järeldusele, et suurte puuduste kõrval paberipuudega varustamisel (varustamise lünklikkus ja puidu väga madal kvaliteet) põhjustab paberitööstuse mahajäämust ka aegunud tehnika. Olukorra parandamiseks nõuti metsatööstuse ministeeriumilt varustamise normaliseerimist, masinaehituse ministeeriumidelt täit tähelepanu paberitööstuse seadmete uuendamisele, paberitootjailt endilt aga sisemiste reservide mobiliseerimist, et paremini kasutada seadmeid, ulatuslikumalt rakendada tootmisnovaatorite kogemusi, suurendada masinate töökiirust ja toodangut. Ajalehes «Pravda» avaldatud artiklile «Rohkem paberit...» järgnes Solikamski paberitootjate üleskutse sotsialistlikuks võistluseks, millele Tallinna kombinaadi kollektiiv otsustas vastata I poolaastal varustamise puudulikkuse tagajärjel tekkinud vajakajäämist katmisega aasta teisel poolel.¹⁶

«Pravda» juhtkirja 19. juunist ning omapoolseid sotsialistlike kohustusi arutati 27. juunil kombinaadi partei- ja majandusaktiivi nõupidamisel.¹⁷ Tselluloositsehhi juhataja Aleksei Komarov märkis, et 1955. aasta oktoobrikuust alates pole kombinaat saanud paberipuid vajalikus kvaliteedis ega koguses. Vähemväärtusliku puidu arvel loodetud kokkuhoiust polnud juttugi. Männi- ja lehtpuude osalinegi kasutamine halvendas sulfittselluloosi kvaliteeti, mille tõttu paberitootjail oli tõsiseid raskusi seadmete töökorras hoidmisega. Täiesti sobimatu puit tuli ümber laadida mujale saat-

¹³ Kombinaadi arhiiv, nim. 1, t. 261, leht 37.

¹⁴ EKPA, f. 125, nim. 8, t. 4, leht 58.

¹⁵ «Pravda», 19. juunil 1956.

¹⁶ Kombinaadi arhiiv, nim. 1, t. 307, leht 34.

¹⁷ EKPA, f. 125, nim. 9, t. 1, leht 41.

miseks ning see põhjustas omakorda lisakulusid. Suured lüngad paberipuudega varustamisel häirisid normaalset töörütmi. 1955. aastal ja 1956. aasta I poolaastal seisis kombinaadi tselluloositsehh puidu puudumise pärast kokku 97 päeva. Rahvamajandusel saamata jäänud toodangu väärtus ületas 20 miljonit rubla. Kõigist hädadest, mis tulenesid paberipuude nappusest ja nende halvast kvaliteedist, kirjutasid partei- ja majandusaktiivi nõupidamisest osavõtjad Eesti NSV ja Karjala-Soome NSV metsavarumistööstuse töötajatele saadetud läkituses¹⁸, kutsudes viimaseid üles suurendama kuusepuidu varumist ja saatmist kombinaadile plaanides ettenähtud ulatuses, sest ainult sellel tingimusel võis kombinaadi kollektiiv täita talle määratud ülesanded ja neile lisaks võetud sotsialistlikud kohustused.

Tänu NLKP Keskkomitee sekkumisele ja ajalehele «Pravda», kes kritiseeris metsatööstuse tööd, hakkas tselluloosi-paberikäitiste olukord paberipuudega varustamise osas paranema. 1956. aastal täienes oluliselt ka Tallinna tselluloosikombinaadi tootmisbaas. Juulikuus läks käiku puitmassitehas (-tsehh) võimsusega 30 tonni puitmassi ööpäevas, mis võimaldas parandada majanduslikke näitajaid tselluloosist märksa odavama puitmassi ulatuslikuma kasutamisega paberi tootmisel. Kolmandal paberimasinal rakendati superkalander. Tselluloositsehhi võimsust tõstis viimase, neljanda keedukatla töökorda seadmine aasta lõpuks. Lasti käiku kolmas trafoalajaam, mis suurendas elektrienergia saamise võimalusi väljastpoolt. Uuest arteesiakaevust hakkas kombinaat saama 20 kuupmeetrit vett tunnis, kusjuures lõpetamisel oli veel teinegi samasugune. Uue aurukraana kasutuselevõtmine raudteel kergendas laadijate tööd. Paberi tootmise jäätmete ratsionaalsemaks kasutamiseks rakendati tööle aastas 25 miljonit ümbrikku tootev ümbrikuagregaat.¹⁹

1956. aasta II poolaasta plaaniülesanded ületatigi 692 tonni paberi, 34 tonni lainepapi, 340 tonni keedutselluloosi ja 692 tonni kaubatselluloosi võrra. Eeskujuliku töö eest autasustati kombinaadi aukirjadega 106 inimest, auraamatusse kanti 40 töötajat, kombinaadi autahvlile pandi 49 eesrindlase fotod ja nimed.²⁰ Suurenenud tähelepanu tööeesrindlastele soodustas sotsialistliku võistluse arengut. 1957. aastast alates liitus Tallinna ja Sloka kombinaadi vahelise võistlusega veel teine

¹⁸ EKPA, f. 125, nim. 9, t. 1, lehed 47—50.

¹⁹ Kombinaadi arhiiv, nim. 1, t. 307, lehed 14—16.

²⁰ Sealsamas.

Läti ettevõtte, Riia lähedal paiknev Jaunciemsi paberivabrik.²¹ Vastastikused külaskäigud kogemuste vahetamiseks ja kokkuvõtete tegemiseks andsid võistlusele hoogu, aitasid kaasa töötulemuste paranemisele ning süvendasid ühtlasi vastastikust mõistmist ja sõprussidemeid erinevate rahvaste vahel. Kuigi 1957. aastal polnud päriselt jagu saadud varustamise lünkadest (propside aastakogusest jäi saamata 5,6 protsenti), suutis kombinaadi kollektiiv põhiliste plaaniülesannetega toime tulla peamiselt tänu suurele hulgale organisatsioonilist ja tehnilist laadi abinõudele.²²

1957. aastal loodi tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise tõhustamiseks territoriaalsed rahvamajanduse nõukogud. V. Kingissepa nimelisele Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadile tähendas see üleminekut üleliidulisest alluvusest Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu alluvusse. Rahvamajanduse Nõukogu tsentraliseeris tootmist ja võttis ette samme uue tehnika jõudsamaks rakendamiseks. Esialgse reorganiseerimisperioodi ületamisel hakkasid edusammud kasvama. 1958. aastal paranes propside kvaliteet ja nendega varustamine.²³ Täienes kombinaadi tehniline baas: rakendati tööle teine tsentrikliiner tselluloosi puhastamiseks, lasti käiku teine kuivtselluloosimasin, täiustati kolmandat paberimasinat. 1958. aasta maikuu hakati tapeeti tootma, mis andis ettevõttele head tulu. Tootmise juhtimise odavamiseks muutis Rahvamajanduse Nõukogu 1958. aastal seni iseseisva käitise töötanud Joaveski puupapivabriku kombinaadi üheks tsehhiks.

Majanduslikke näitajaid aitas parandada ka 70 protsendi võrra (eelmise aastaga võrreldes) suurenenud makulatuuri kasutamine paberi tootmisel. Kokkuvõttes täideti kõik plaaniülesanded.

1958. aasta kahe esimese kvartali töötulemuste eest pälvis kollektiiv Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu tööstusettevõtete sotsialistlikus võistluses I koha koos punalipu ja 100 000-rublase preemiaga.²⁴ Traditsiooniks kujunenud tsehhidevahelises sotsialistlikus võistluses püüti leida ja rakendada üha uusi reserve töötulemuste parandamiseks. Kui 1958. aasta lõpul algatati Moskva raudteel NLKP XXI kongressi auks võistlus kommunistliku töö brigaadi nimetuse

²¹ Kombinaadi arhiiv, nim. 1, t. 349, leht 19.

²² Sealsamas, lehed 1—6.

²³ Sealsamas, t. 389, leht 1.

²⁴ Sealsamas, leht 24.

eest, leidis see ka kombinaadis kohe järgijaid. Esimesteks olid noorte paberimasinajuhtide Pjotr Ozerski ja Kuno Töldsepa ning August Niinepuu brigaadid, kellele järgnesid noored transpordiosakonnast (Oleg Stepenko, Robert Lintini ja Feliks Tuhte veduribrigaadid) ja koorimismajast (masinistide Kazimir Zavadski ja Josif Andilevko brigaadid).²⁵

Kommunistliku töö brigaadide nimetuse eest alanud võistluse edasine organiseerimine jättis aga soovida. Suhteliselt ruttu anti kõrge nimetus ühele võistlevaist brigaadidest. Juba 10. aprillil 1959 arutas kombinaadi parteibüroo sel eesmärgil võetud kohustuste täitmist R. Lintini 4-liikmelises brigaadis.²⁶ Kuigi brigaadi liikmed õppisid ja tõstsid oma kvalifikatsiooni, täitsid ning lubasid ka edaspidi täita võetud kohustusi ja olla kõigiti eeskujuks töös ja väljaspool tööd, oli nende võistluse lülitumisest möödunud vaevalt neli kuud. See sundis kahtlema tollaegset direktorit V. Lesnoidki, kes oma sõnavõtus märkis, et «selliseid brigaade on Eestis ainult kolm. Kui anname teile nimetuse, peate seda hoidma, et vastata esitatud nõudeile.»²⁷

Parteibüroo otsustas siiski R. Lintini brigaadile kommunistliku töö brigaadi nimetuse anda ning tegi komsomoli- ja ametiühingukomiteele ettepaneku tutvustada brigaadi saavutusi võistluses.²⁸

1959. aastal ei saa rääkida kommunistliku töö liikumise olulisest laienemisest, kui mitte arvestada paberitsehhi sorteerimisjaoskonda, kes terves koosseisus asus võistleva brigadir Meeri Rajase eestvõttel.²⁹

1959. aasta teine pool oli kombinaadile raske terava veepuuduse tõttu, mida põhjustasid põud ja vetikad Ülemiste järves. Vett saadi vaid 43—44 protsenti normaalsest vajadusest.³⁰ Kuigi ehitati lisakanal ja Kiruvere järvele pumbajaam, kust pumbati vett Piritajõe ning suurendati 50 protsenti võrra vee pumpamist Piritast Ülemiste järve, ei lahendanud see probleemi. Veevaegus oli sedavõrd terav, et plaaniorganid vähendasid kombinaadi tootmisülesandeid. Veepuudus põhjustas seadmete seisakuid. Keedukatlad olid 1959. aastal 4000 tundi vähem töös kui eelmisel aastal, paberima-

²⁵ Kombinaadi arhiiv, nim. 1, t. 389, leht 24 ja EKPA, f. 125, nim. 9, t. 9, leht 32.

²⁶ EKPA, f. 125, nim. 9, t. 10, leht 36.

²⁷ Sealsamas, leht 37.

²⁸ Sealsamas, leht 41.

²⁹ Sealsamas, t. 12, leht 99.

³⁰ Kombinaadi arhiiv, nim. 1, t. 438, lehed 7—8.

sinad — 1000 tundi.³¹ Paberi tootmisel püüti vee puudust leevendada selle korduva kasutamise teel. Esialgu tõi see kaasa sagedasi seisakuid masinate puhastamiseks. Kõigele vaatamata suudeti teise ja kolmanda paberimasina kiiruse suurendamise arvel paberimasina keskmine aastatootlikkus 1179 kilole tõsta (plaan oli 1067, 1958. aasta keskmine — 1121 kilo).³²

Häid tulemusi andis võistlus puidu kokkuhoiu eest. Kui 1957. aastal oli ühe tonni tselluloosi tootmiseks kulunud 5,58 tihumeetrit propse, siis 1958. aastal piisas 5,45 ja 1959. aastal 5,36 tihumeetrist.³³ Kuigi kahe tsentrikliineri rakendamine võimaldas propse pindmisemalt koorida, sest need püüdsid puru tselluloosist välja, ei rahuldanud vanad ebaökonoomsed koorimisseadmed enam ammugi kollektiivi. Uue koorimistehhi ehitamine oli juba mõnda aega päevakorral, kuid nihkus mitmesugustel põhjustel siiski aastast aastasse edasi. Aastail 1958—1959 asendati rida aurujameid elektriajameidega (teisel paberimasinal, osalt ka neljandal paberimasinal), mis vähendas energiakulu, vabastas tööjõudu ning võimaldas rütmiliselt töötada. 1959. aasta lõpuks sai käikulaskmisvalmis söödapärmitehas tselluloosi tootmise jäätmete kasutamiseks. Kombinaadi koosseisus figureerib ta pärmitehina. Selle ehitamisele eelnes peainsener Sergei Pravdini «maakuulamisreis» Prantsusmaale ja Itaaliasse, et välja selgitada kombinaadile sobivaim söödapärmi tootmise variant ja omandada mõningaidki kogemusi uues tootmisharus. Kombinaadi pärmitehhi projekteeriti aastas 4200 tonni väärtusliku valgukontsentraadi tootmiseks. Ehitustööd kestsid kaks aastat ja läksid maksma 1,2 miljonit rubla. Seadmed valmistati ja monteerisid firma «Sorin» (Prantsusmaa) spetsialistid. Käikulaskmise ajal 1960. aasta jaanuaris oli kombinaadi pärmitehas suurimaks nii Nõukogude Liidus kui Euroopas. Seni Tallinna lahte reostanud sulfitlehelis leidis tulusa rakenduse.

1960. aasta I kvartalis piiras Ülemiste veeseis ikka veel kombinaadi tootmistegevust. Väljapääsu püüti leida Pirita jõeale ajutise tammi, võimsa pumbajaama ja elektrialajaama ehitamises, et Ülemistesse vett pumbata. 1960. aasta aprilliks saadigi veemajandus korda.³⁴

³¹ Kombinaadi arhiiv, nim. 1, t. 438, lehed 15—16.

³² Sealsamas, leht 17.

³³ Sealsamas, leht 18.

³⁴ Sealsamas, leht 3.

Peale vee limiteeris pikemat aega kombinaadi tegevust ka katlamaja, mille võimsus ei suutnud katta aastast aastasse kasvanud tootmise vajadusi. Juba viiendal viisaastakul (1950—1955) plaanis olnud uue soojus- ja energiakeskuse ehitamine jäi esialgu toppama ebasobivaks osutunud projekti tõttu, soojuskeskuse jaoks saanud seadmed jäid aastateks konserveerituks.³⁵ Kombinaadi alluvuse korduv muutmine ei soodustanud seda laadi suurte tehniliste uuenduste teostamist. Kuigi NLKP Keskkomitee pleenumid pühendasid 1950-ndate aastate keskpaigast alates üha sagedamini tähelepanu tehnilise progressi küsimustele, mis aitas kaasa paljude probleemide lahendamisele kohtadel, tuli kombinaadi juhtkonnal korduvalt taotleda uue soojus- ja energiakeskuse ehitamise alustamist. 1958. aasta septembris toimunud avarii tugevasti ülekoormatud vanas katlamajas teravdas probleemi veelgi, ent oli vahest ka tõukejõuks uue soojus- ja elektriijaama ehitamise alustamisele 1959. aastal. Kuna ehitamine edenes aeglaselt, täiustati vahepeal vana katlamaja agregaat: 1960. aastal viidi vedelküttele üle neljas aurukatel, 1961. aastal üheksas aurukatel. Katlamaja koormust vähendas ka järkjärguline auruaamite asendamine elektriagamitega. Neljas paberimasin viidi 1961. aastal lõplikult elektrimootoritele üle. (Selle paberimasina üksikuid sõlmi käitab kokku 34 mootorit.)

Veevaeguse perioodil mõõna läbielanud sotsialistlikus võistluses algas 1960. aastal uus tõus. Jaanuaris võttis kombinaadi kollektiiv endale sotsialistlikud kohustused plaani ületamiseks ja tehniliste ning majanduslike näitajate parandamiseks. Individuaalses, brigaadide- ja tsehhidevahelises võistluses laabus võetud lisaülesannete täitmine sedavõrd, et 28. juulil võeti uued kõrgemad kohustused.³⁶ 1960. aastal lõi Eesti—Läti tselluloosi- ja paberikombinaatide võistlusele kaasa ka Leedu Klaipeda Tselluloosi- ja Paberikombinaat, mis süvendas veelgi võistluspinget. Delegatsioonid käisid naabrite kogemustega tutvumas. Kombinaadis endas laienes kommunistliku töö liikumine. 1960. aastal võtsid sellest osa kaks tsehhi — pärmitehas ja elektritsehh, kaks vahetust — soojus- ja elektriijaamast meister Erich Sarapiku vahetus ning tselluloositehasest meister Zoja Jaroslavova vahetus. Võistleivate brigaadide arv oli kasvanud üheksani (Pjotr Ozerski, August Niinepuu ja Kuno Töldsepa paberi-

³⁵ EKPA, f. 125, nim. 9, t. 12, leht 60.

³⁶ Kombinaadi arhiiv, nim. 1, t. 490, leht 32.

masinabrigaadid, Meeri Rajase paberisorteerijate brigaad, transporditsehhi laadijate brigaadid Valdek Trisbergi ja Rudolf Langi juhtimisel, metsabörsil Dmitri Korotkihhi laadijate brigaad, Mihhail Nazarovi elektrisaagijate brigaad ja Edvard Keskküla raudteekraana brigaad). Individuaalselt võistlejaid oli 25. Kokku võistles kommunistliku töö lööklase nimetuse eest 236 inimest. Seitsmele oli see juba antud. Kommunistliku töö lööklase nimetuse vääriliseks olid tunnistatud kommunistlikud noored Gennadi Naumov, Ludmilla Udovitšenko, Kusta Kusmin, Nikolai Sjomin jt.³⁷ R. Lintini kommunistliku töö brigaad lahkus kombinaadist, sõitis vabatahtlikult Irkutski oblasti Baikali tselluloositehase ehitusele.³⁸

Järjekindel, aastast aastasse süvenev tehniline progress ja töövõistlus löid 1960. aastal eeldused kombinaadi üleminekuks plaanilise kahjumiga töötavast ettevõttest kasumit andvaks ettevõtteks. Kui 1957. aastal sai kombinaat riiklikku dotatsiooni üle 10 miljoni rubla ning 1960. aastaks oli planeeritud 1,8 miljoni rublane kahjum, siis 1960. aastal saavutatud tootmisedu (toodang kasvas eelmise aastaga võrreldes 1,5 protsenti, tööviljakus suurenes 11,1 protsenti) vähendas tegeliku kahjusumma 350 000 rublale, s. o. ühele viiendikule planeeritust.³⁹ Üleminek 7-tunnisele tööpäevale (1. oktoobrist 1960) ning töötasude reguleerimine avaldasid sedavõrd positiivset mõju, et just 1960. aasta IV kvartal kujuneski kombinaadile esimeseks kasumiga töötatud kvartaliks.

Kümnest aastast kokkuvõtet tehes võib öelda, et paljudele raskustele vaatamata suutis kombinaadi kollektiiv 1950-ndail aastail põhitoodangut tunduvalt suurendada. Tselluloosi toodeti 1951. aastal 33 023 tonni, 1960. aastal 47 996 tonni ja paberit vastavalt 20 106 tonni ja 28 509 tonni. Kvaliteedinäitajate paranemine oli aluseks eksporditellimuste saamisele (alates 1955. aastast tootis kombinaat tselluloosi jälle ka välisturu tarbeks). Uued toodanguartiklid — eriti söödapärm — aitasid kaasa kombinaadi üldiste majanduslike näitajate järsule tõusule.

³⁷ EKPA, f. 125, nim. 9, t. 16, leht 113.

³⁸ Kombinaadi arhiiv, nim. 1, t. 490, lehed 35—36.

³⁹ Sealsamas, leht 8.

9

TÄISKOORMUSEGA EDASI

TEHNIKA JA KOGEMUSED

Juba Esimese maailmasõja eel, mil paberitoodang maailmas 11 miljonile tonnile ulatus, kõneldi metsavarude kiirest vähenemisest paljudes maades. Suurel määral seostati seda paberitööstuse hoogsa laienemisega. 1948. aastaks kasvas paberi- ja kartongitoodang 33 miljonile ja 1960. aastaks juba 65 miljonile tonnile. Mõistagi on metsavarude vähenemise probleem kujunenud järjest tõsisemaks ja seda isegi metsarikastes maades. See ongi peamiseks teguriks, mis viimastel aastatel mitmel maal paberitööstuse senist arengutempot piirama on hakanud. Paberi suurima tootja ja veelgi suurema tarbija — Ameerika Ühendriikide paberitööstuse toodang kasvas 1950-ndate aastate lõpul 840 000 tonni võrra aastas, aastail 1960—1963 keskmiselt aga 580 000 tonni. Paberitööstuses teisel kohal seisvas metsarikkas Kanadas püsis toodang aastail 1960—1963 enam-vähem samal tasemel. Kiiresti laieneb küll paberitööstus kolmandale kohale tõusnud Jaapanis (1958. aastal kuuendal kohal), kuid seda importmetsamaterjali baasil. Varem kolmandal kohal olnud Inglismaal läks paberitööstuse toodang neil aastail isegi tagasi.

Järjekindlalt kasvab tselluloosi- ja paberitööstus neljandal kohal asuvas Nõukogude Liidus. Metsavarusid selleks üldiselt jätkub. Ometi on meilgi kohati tegemist sama probleemiga, mis hakkab pidurdama paberitööstuse senist arenguhoogu kogu maailmas. Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadi tegevuses võib seda eriti kogeda.

Kombinaadi tegevuse laiendamist piirab juba ammu kohapealse puidu nappus. Vabariigi metsavarud võimaldavad ettevõtte vajadusi katta vaid osaliselt. Nii planeeriti 1965. aastaks käitisele 346 000 tihumeetrit puitu, sellest Eesti NSV-st 105 000, puudujääv osa pidi saadama Arhangelski

oblastist, Karjalast ja mujalt. Tegelikult saabus kaugemalt puitu mõnevõrra vähem. 1966. aastaks planeeriti 317 500 tihumeetrit puitu, sellest Eesti NSV-st 117 500, Karjalast 100 000 ja Arhangelskist 100 000. Tegelikult sai kombinaat puitu planeeritust 28 000 tihumeetrit vähem. Kõige suuremaks võlglaseks jäi Eesti metsatööstus.

Sisseveetava puidu suure osatähtsuse tõttu nõudis erilist tähelepanu selle ökonoomne ja täielik kasutamine. 1960-ndail aastail ongi selle probleemi lahendamisele langenud peamine raskuspunkt kombinaadi tehnilise baasi tugevdamisel. Kollektiivi taotluseks on sealjuures mehhaniseerida kõik tööloigud alates tooraine transpordist ja lõpetades valmistoodangu transpordiga. Mitmed ümberehitused ja seadmete täiustused on teoks saanud ka toodangu parema kvaliteedi nimel, samuti töötingimuste parandamiseks.

Alustame kombinaadi tehnilise baasi tugevdamise lähemat vaatlust metsabörsilt (nii nimetatakse paberipuude ladu). Aastas kasutati üle 300 000 tihumeetri puitu, mida nii ladustamisel kui laoplatsilt ärasaatmisel tuli laadida. Veokraanade kasutamine propsivirnadest täidetud laoplatsil polnud küllalt efektiivne. Seepärast rakendati nn. Tuhamäe suurel laoplatsil tegevusse võimas portaalkraana, mis sai töökorda 1962. aasta lõpuks. Uue tehnika peremeeste hulka kuuluvad hoolsad töömehed kraanajuhid Eduard Mitt (asus kombinaati tööle aastal 1944), Edvard Keskküla (1954), lukksepp Mihhail Liik (1950) ja diiselkraanajuht Jevgeni Koskov (1957). Kui Tuhamäe laoplats mahutas enne portaalkraana kasutuselevõttu 60 000—65 000 tihumeetrit puitu, siis portaalkraana rakendamine võimaldas seda laoplatsile mahutada 90 000 tihumeetrit. Kraana tõstevõime täielikuks koormamiseks kaevati 1967. aastal tema rööbaste vahele ca 3-meetrine süvend, mis ühel hoobil tõstis ka laoplatsi mahutavuse 120 000 tihumeetrini.

Väga oluliseks sammuks kombinaadi tegevuses oli uue koorimismaja ehitamine aastail 1961—1966. Vanas koorimis- majas puhastati propse nugakoorijatega, mis koos koorega ka rohkesti puukiudu maha lõikasid. Puidukadu ulatus 12 protsendini. Uues, 1964. aasta augustis osaliselt tegevust alustanud koorimisosakonnas rakendati tegevusse trummelkoo-rijad. Täie võimsuseni jõudis uus osakond 1966. aastal. Puidu- kadu vähenes 2—3 protsendini, mis kombinaadi praeguse võimsuse juures tähendas 25 000 tihumeetri propside sääst- mist. Tehnika heade valdajate hulka kuulub siin mehhaanik Ivan Kovaljov (1958).

Puidu ettevalmistamise tsehhis tuli uute vastu välja vahetada ka vanad hakimasinad, mis andsid ööpäevas vaid 950 kuupmeetrit laaste. 1965. aastal alustasid tegevust uued, märksa tootlikumad künnenoalised hakimasinad.

Uued seadmed metsamaterjali vastuvõtmisel ja puidu ettevalmistamisel kergendasid tööd ja olid senistest märksa tootlikumad. Tööviljakus kasvas. Kui 1960. aastal oli laoplatsil ja puidu ettevalmistustsehhis kokku üle 300 inimese ja tselluloosi toodeti 48 000 tonni, siis 1966. aastaks oli töötajaid jäänud 223, tselluloositoodang kasvas aga 61 900 tonnini.

Tselluloosi keetmisel kasutatakse varasemast kuuest keedukatlast viit kokku 1284 kuupmeetri mahutavusega (neli katelt ümmarguselt 250, üks katel ligi 300 kuupmeetrit). Ka siin on taotluseks saavutada olemasolevate seadmetega optimaalseid tulemusi. Katlavooderdamisel kasutati 1966. aastal esmakordselt furaanvaiku (keedukatel nr. 2), mis suurendab vooderdise vastupidavust. Juba 1960-ndate aastate algul lasti käiku lahja leelise jaam, juurutati happe eelsoojendamise ja rekonstrueeriti gaaside jahutamise sõlm. Sellega paranes ka varem kombinaadi valulapseks olnud happesakonna tegevus. Suurt initsiatiivi on selles suhtes osutanud osakonnajuhataja Heiki Paas (1954).

Tselluloosi keetmise tulemuste parandamiseks töötati välja uus tehnoloogia Jenseni skeemi järgi.

Ülemineku uuele tehnoloogiale valmistasid ette keemikud-tehnoloogid Lydia Agu, Zoja Jaroslavova, Heiki Paas ja Hiljar Õun. Üleminek toimus 1966. aasta märtsis. Uus tehnoloogia lühendas tselluloosi keetmise aega, vähendas väevli kulu ja andis 1,5 protsendi võrra rohkem tselluloosi. Ka see aitas kombinaadi tootmisnäitajaid tunduvalt parandada. Kui 1960. aastal saadi katla ruumimeetri keedult 91 kg tselluloosi, mis vana tehnoloogia juures oli enam-vähem laeks, siis 1966. aasta viimases kvartalis saavutati uue tehnoloogiaga 94,9 kg. Kõigi nende saavutuste taga on jällegi tublid töömehed, eesotsas tsehhijuhataja Harri Raiknaga, kes pingutusiga raskusi pole kartnud. Selle raske tööriinde veteranide hulka kuuluvad seadistaja Orest Lember (asus kombinaadi tööle aastal 1928) ja tselluloosikeetja Toomas Kuuse (1945), kes 1966. aastal vanaduspuhkusele asusid. Siin jätkavad kaua-aegset tööd happevalmistaja Verner Kuuskor (1944), seadistajad Leo Kiivit (1949) ja Heino Raudsepp (1950), häid tagajärgi saavutanud keetjad Arvi Päärmann (1951) ja Ants Sõerumäe (1953). Parimaks vahetusmeistriks on osutunud Raimond Vahtmets (1953). Kombinaadi varasemat 6. keedu-

katelt kasutatakse happe regeneratsiooniks. Happegaaside täielikumaks kogumiseks rakendati 1966. aastal tegevusse absorber.

1960. aastal kulus tonni tselluloosi saamiseks 5,34 tihumeetrit puitu, 1963. aastal 5,23, 1965. aastal 5,19 tihumeetrit. 1966. aastal vähenes see kogus 4,82 tihumeetrini. Need edusammud võimaldasid kombinaadi kollektiivil täita väga olulist ülesannet: üheaegselt toodangu laiendamisega säästa üha defitsiitsemaks kujunevat puitu.

Seoses puitmassi tootmise laiendamisega Tallinnas likvideeriti 1962. aasta algul vananenud tehnikaga ja väga piiratud toodanguga filiaal Jändjal (Türi — Vändra teel). Tammiku filiaal anti 1963. aasta mais üle Tallinna paberivabrikule. Kombinaadi alluvusse jäi edasi Joaveski puupapivabrik, mis jätkas tegevust olemasoleva tehnika baasil. Selle võimsuse täielikuks rakendamiseks seati siin 1961. aastal üles uus aurukatel. Samal ajal laieneb uue tehnikaga varustatud Tallinna puitmassitsehhi tegevus ja suureneb tema toodang. Tublimate töömeeste hulka kuuluvad siin defibreerijad Anatoli Šabanov (1951) ja Viktor Roop (1955).

Paberitsehhis taotleti olemasolevate vanade seadmete maksimaalset rakendamist. Seegi tingis masinate ümberehitamist ja nende täiustamist.

Kolmest paberimasinast on kõige uuem 1921. aastal ülesseatud «Voith» (firma nimetus, kombinaadis arvel kui paberimasin nr. 3), millel põhiliselt toodetakse kahepoolse siledusega värvilist kirjapaberit raskusega 60—65 grammi ruutmeeter. Paberi puhas laius on 3000 mm. Masina kiirus oli 190—200 meetrit minutis, tootmisvõimsus 2055 kg kirjutuspaberit tunnis. Võimsuse suurendamiseks rekonstrueeriti see masin 1965.—1966. aastal. Seejuures pikendati sõelalauda, silindrite arvu suurendati 34-lt 40-le (paberikuivatussilindreid 22-lt 26-le) ja ehitati uus ventilatsioonisüsteem. 1964. aastal oli kolmas paberimasin auruaajamilt üle viidud elektrimootoritele. Paberimassi jahvatamisel asendati endised hollandrid uute tootlikumate koonusveskitega. 1962.—1963. aastal seati kolmandale paberimasinale automatiseeritud niiskusemõõtja, mis vältis varem esinenud paberi ülekuivatamist. Kiu kompositsiooni ühtlustamiseks paigaldati tselluloosi ja puitmassi regulaatorid.

Rekonstrueerimise ja täiustamise tulemusena oli võimalik kolmanda paberimasina kiirust 1966. aastal suurendada 240—250 meetrini ja 1967. aastal isegi 270 meetrini minutis. Vastavalt kiirusele suurenes ka toodang. 1967. aasta suvel

rakendatud radioaktiivsetel isotoopidel töötav automaatne paberi ruutmeetri kaalu mõõtja koos regulaatoriga võimaldab toota parema kvaliteediga paberit. Samal ajal kergendab uus seade tunduvalt tööd.

Kolmanda paberimasina oskuslike juhtide hulka kuulub sotsialistliku töö kangelane Raul Nikkolo (asus kombinaati aastal 1947), kes 1966. aastal edutati paberitsehhi juhataja asetäitjaks. Häid töötulemusi on sellel masinal saavutanud Arvo Kruusmaa (1947) ja August Niinepuu (1948).

Paberimasin nr. 4, mis pärineb 1914. aastast ja rekonstrueeriti 1922. aastal, kujutab endast «Füllner-Voith'i» kombineeringut (nn. jänki-tüüpi masin). Selle masina spetsialiteediks on saanud ühepoolse siledusega õhukese, kuid tugeva 40-grammise nn. puuviljapaberi valmistamine. See turustatakse eksportartiklina ja on määratud puuvilja pakkimiseks. Neljas masin annab paberit puhta laiusega 2840 mm. Kiiruse suurendamiseks ehitati masinale 1965. aastal peale kuivatuskumm koos sundventilatsiooniga. See võimaldas masina töökiirust tõsta 90-lt 110—115 meetrile. Toodang suurenes ligi 20 protsendi võrra. Paberi kvaliteedi parandamiseks on sellelegi masinale paigaldatud toormassi dosaatorid. Eksporditellimused puuviljapaberile on kasvanud (1964. aastal — 900 tonni, 1965. aastal — 2000 tonni, 1966. aastal — 2700 tonni), mis täideti kõik korralikult. Selle masina juhtidena töötavad Ivan Badin, Jaan Kuuse, Udo Põllu ja Vladimir Šablõkin.

Kõige vanemaks on korduvalt ümberehitatud paberimasin nr. 2. Selle viimane rekonstrueerimine toimus 1962. aastal. Teise paberimasina toodangu profiil on olnud muutuv, hõlmates paksemaid paberiliike ja mitmesuguseid pappe. Viimasel ajal on selle paberimasina peamiseks ülesandeks kujunenud 140 või 200 grammi raskuse papi valmistamine lainepapi jaoks ja 80 või 120 g/m² pakkimispaberi tootmine. Masinajuhtidest on kogenum 1949. aastast kombinaadis töötav Arnold Rägapart.

Lainepapimasin (Krause firma) oli üles seatud 1929. aastal ja koosnes kolmest eraldi seadmest. 1964. aastal see rekonstrueeriti eri osade ühendamisega Raimond Reidna projekti kohaselt. Selle tulemusena kasvas masina toodang ligi kahekordseks (1961. aastal — 3890 tonni, 1966. aastal — 7646 tonni). Ühtlasi sai senisest suuremal määral kasutada lainepapi jaoks sobivat utiliiset toorainet. Masin töötab brigadi-seadistaja Reginaldo Vinkeli juhtimisel.

Tselluloosi kuivatamine toimub vanadel kuivatusmasina-

tel. Neist nr. 1 on tselluloosi kuivatamiseks ümberehitatud varasem paberimasin nr. 1. Kuivatusmasin nr. 2 on varasem tselluloosimasin nr. 5. Viimast on lehevirnastajaga täiustatud. Masinate hea hooldamine võimaldab siin ka vananenud tehnikat edukalt kasutada.

Paberiosakonna masinate rekonstrueerimisel ja korrashoiul on osutunud andekaks meistermeheks lukksepp Endel Pärli (1955), paberi töötlemise osakonnas aga kääride lukksepp Voldemar Koppel (1944).

Kaasaegse tehnikaga on varustatud söödapärmitsehhi, mis võimaldab ka toodangut anda maailmastandardi tasemel. Pärimi valkainesisaldus on viimase normidest isegi tublisti kõrgem — 45 protsendi asemel üle 55 protsendi. Aastail 1958—1959 ehitatud pärmitsehhis algas tööstuslik söödapärimi kuivatamine 15. jaanuaril 1960 ja 18. jaanuaril saadi esimene partii valmistoodangut. Esiialgu tegi raskusi pärimi valmistamise õige menetluse leidmine. Teoreetilised arvestused pärmirakkude optimaalseks kasvatamiseks ei pidanud tootmispraktikas paika. Alles katsetused pärmitsehhi meistri Enn Rei (1959) innukal osavõtul andsid soovitud tulemusi. 1962. aasta mais saavutati esmakordselt projekteeritud võimsus — 12 tonni söödapärimi ööpäevas. Tehnoloogia täiustamiseks jätkati laboratoorseid tööd. 1965. aastal täiendati seadmeid neljanda pärimitorre võrra ja 1966. aastal rakendati tegevusse kaks uut separaatorit. See võimaldas ööpäevase toodangu suurendada 16,7 tonnini. Pärimitehhi aastatoodang kasvas 1653 tonnilt 1960. aastal 5649 tonnile 1967. aastal. Kui arvestada, et üks kilogramm söödapärimi asendab loomade-lindude toitmisel seitset kilogrammi teravilja, siis 1967. aastal säästis kombinaadi pärmivabrik rahvamajandusele juba 39 500 tonni teravilja.

Pärimitehhi esimeseks juhatajaks oli Eugen Saring, tema lahkumisel 1964. aastal edutati sellele kohale Enn Rei. Pärimitehhi vaneminsenerina-tehnoloogina töötab Leelo Alton, üks väheseid tehnilist mõtet edasiviinud naisi (1959). Tublimaks meistriks pärmitsehhis peetakse Lidia Galaninat (1959), parimaks separeerijaks Konstantin Tarajevit (1954).

Kõikides osakondades ja sõlmedes on püütud miinimumini vähendada ühel või teisel kujul püsima jäänud käsitsitööd, seda eelkõige ettevõttesiseses transpordis. 1960. aasta lõpul organiseeriti sisetranspordiosakond aku- ja elektritõstukite ning elektrikärudega. See võimaldas umbes pool kuivtselluloosi laadimise töödest, samuti suure osa paberiosakonna sisetranspordist mehhaniseerida. Valmistoodangu

transportimisel-laadimisel aitasid mehhanismid käsitsitööd vähendada kolmandiku võrra. Ehitatava uue paberilao valmistamisel on sellel alal järjekordselt võimalik teha suur samm edasi.

Kombinaadi tegevuse edukus sõltub väga paljus remondi-meestest ja nende tehnilistest vahenditest. Viimast silmas pidades on üha täiendatud remonditöökodade tehnikat. Remondimeeste eduka töö üheks oluliseks eelduseks on ka aastate jooksul omandatud kogemused, kombinaadi ehituste, masinate, seadmete ja rajatiste põhjalik tundmine. Kogenud ja tublide remondimeeste hulgast väärib kõigepealt märkimist Arnold Pahkla, kes töötab ettevõttes 1925. aastast alates. Hulk aastaid on kombinaadi masinaid ja seadmeid monteerinud ning korrastanud lukksepad Johannes Ollek (1941), Alfred Koort (1954), Nils Reindorff (1956), keevitaja Uno Reiljan, treial Jüri Kuzin, elektrikud Harald Kull (1944), Artur Uukkivi (1950), Leonhard Veskis (1952).

Kombinaadiga on tihedalt seotud ettevõtte õuel asuva õliküttel töötava soojuselektrijaama sünd ja tegevus. 1963. aasta algul rakendati esimesed katlad ka tegevusse. Uue soojuselektrijaama maksimaalseks rakendamiseks allutati see 1966. aastal Tallinna Soojus-Elektrikeskusele, kusjuures kombinaat saab auru ja energiat vajaduse kohaselt. Endised mustad suitsupilved, mis olid nuhtluseks kogu linnale, on nüüd kadunud. Kombinaadi vanas katlamajas on tegevusse jäetud ainult katel nr. 1 ja reservkatlana nr. 12, et ära kasutada koorimisjäätmeid. Vana katlamaja veteranide hulka kuuluvad 1936. aastal kombinaadis tööd alustanud remondilukksepp Herbert Kana ja 1951. aastast masinistina töötav Rudolf Annus.

1960. aasta lõpul loodi kombinaadis tehnilised teenistused tootmise sihipärasemaks täiustamiseks: laiendati konstrueerimisbürood, asutati tehnoloogialaboratoorium ja automaatikaboratoorium. Mõõteaparatuuri täiustamisega kaasnes operatiivse tootmisinformatsiooni kilbi ehitamine 1966. aastal, kuhu jooksvalt laekuvad andmed elektrienergia, auru ja vee kulumisest ning põhiagregaatide tööst paberi- ja tselluloositsehhis.

Ettevõtte tehnilist baasi on täiendatud põhiliselt kombinaadi oma konstrueerimisbüroo projektide järgi. 1966. aastal büroo tegevus reorganiseeriti, kusjuures sellesse tõmmati kaasa ka mehhaanikute grupp. Suuremaid probleeme on lahendatud Leningradi erialaste uurimisinstituutide kaasabil. Kombinaadi konstruktorite büroo on vajalike projektide

koostamisega omakorda abistanud Kohila paberivabrikut. Konstruktorite hulgast on kõige tõhusamaid resultaate saavutanud Raimond Reidna, kes töötab kombinaadis juba 1946. aastast alates.

TÖÖVÕISTLUSES

NLKP XXII kongressi poolt 1961. aasta oktoobris vastuvõetud partei uues, kommunismi ehitamise programmis rõhutatakse kolme ülesannet: luua kommunismi materiaal-tehniline baas, kujundada ühiskondlikud suhted kommunistlikeks ning kasvatada inimesed selle ühiskonna väärilisteks. Neid telgjooni pidi on kollektiivi arengut suunanud ka V. Kingisepa nimelise Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadi partei-algorganisatsioon. 1960-ndail aastail on pidevalt tegeldud uue tehnika probleemidega, kusjuures igal aastal võidi rahuldustundega märkida oluliste uuenduste teokssaamist. Pideva tootmitsükliga töötava ettevõtte tingimustes on tehnilistel uuendustel eriline kaal.

Samal ajal püüti luua tingimusi ka kommunistliku töö liikumise laienemiseks, et selle kaudu tõsta tööviljakust ja mõjustada inimesi.

Kommunistliku töö liikumine oli algusest peale kombinaadi kommunistide tähelepanu objektiks, kuid asjalikult juhtida ja abistada võistlema asunuid lihtsalt ei osatud. 1960. aasta aprillis kontrollisid kommunistid võistluse senist kulgu tsehhide kaupa, kusjuures selgus, et osal võistlejaist lonkas puhtus töökohal ega hooldatud seadmeid küllalt hoolikalt (P. Ozerski brigaad), osa aga ei täitnud võistlusnõuet edasiõppimise-enesetäiendamise suhtes (M. Rajase paberisorteerijad, pärmitehase kollektiiv). Võistlusindu vähendas ka asjaolu, et administratsioon ja ühiskondlikud organisatsioonid ei teinud võistlusest regulaarselt kokkuvõtteid ega selgitanud välja selle eesrindlasi. Üldiselt laienenud kommunistliku töö liikumisest oli täiesti kõrvale jäänud rida osakondi (mehhaanikaosakond, Joaveski, Tammiku, Jändja).¹

Kommunistliku töö liikumise juhtimise parandamiseks käis kombinaadi brigaad (Stepan Kesksaar, Valentina Ossinskaja jt.) tutvumas vastavate kogemustega mitmes Tallinna ettevõttes — «Voltas», «Punases Retis» ja Tallinna Masinatehases. Komisjoni ettekande alusel töötas parteibüroo (sek-

¹ EKPA, f. 125, nim. 9, t. 16, lehed 31 ja 35.

retär Orest Lember) 1961. aasta jaanuaris välja üksikasjalise tegevusjuhendi liikumise organiseerimiseks.² Kõigepealt määrati kindlaks, et võistluse käiku ja võetud kohustuste täitmist tuleb kontrollida iga kuu. Individuaalsete kohustuste osas pandi kontrollimise ülesanne tsehhide ametiühinguorganisaatorile ja vahetusmeistrile, brigaadide ja tsehhide töökokkuvõtteid tuli teha ametiühingu tsehhikomiteel ning tsehhi administratsioonil. Tsehhikomiteel oli õigus esitada kandidatuure kommunistliku töö lööklase või brigaadi nimetusele, keda seejärel vaagisid tehasekomitee tootmiskomisjoni liikmed koos töö ja töötasu osakonnaga. Nemad tegid administratsioonile ja tehasekomiteele ettepanekud kommunistliku töö nimetuse andmiseks. Nimetuse saanuile anti kommunistliku töö lööklase tunnistused ja premia kätte pidulikel koosolekuil.

Kommunistliku töö liikumise jooksvaks juhtimiseks korraldati aastail 1961—1965 peainseneri juures kaks korda kuus nõupidamisi, nn. kommunistlikke teisipäevi (need toimusid teisipäeviti), kus varem koostatud plaani alusel kuulati võistluse organiseerimise kulgu tsehhides. Eelnevalt aga kontrollisid tootmiskomisjoni liikmed olukorda kohapeal, et konkreetse kriitika ja asjalike soovitustega aidata asja parandada. Kommunistlikest teisipäevadest võtsid osa tsehhi-administratsiooni ja ühiskondlike organisatsioonide esindajad, nn. tsehhinelikud.

Konkreetne juhtimine aitas kaasa kommunistliku töö liikumise laienemisele. Uusi ülesandeid ja tegevussuundi kavandati 1961. aasta märtsis korraldatud kombinaadi partei- ja majandusaktiivi koosolekul, kus arutati Moskvas toimunud üleliidulise tselluloosi- ja paberitööstuse töötajate nõupidamise tulemusi.³ Kehtis ju Moskvas konstateeritud tselluloosi- ja paberitööstuse mahajäämus täiel määral ka V. Kingissepa nimelise Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadi kohta, siingi olid seadmed auväärseks ikka jõudnud, üksikute tootmissõlmede uuendamine edenes aeglaselt. Seitseaastaku ennetähtaegseks täitmiseks otsustati mobiliseerida sisemised reservid: paremini kasutada seadmeid, täiustada neid, efektiivsemalt kasutada toorainet ja vett. Kokkuhoiu-režiim pidi saama valitsevaks kõigis tootmisloikudes. Kombinaadi aktivistid kiitsid heaks ka Serpuhhovi paberitootjate algatuse paberi ruutmeetri kaalu alandamiseks.

² EKPA, f. 125, nim. 9, t. 20, leht 7.

³ Sealsamas, t. 19, lehed 10—15.

Lähenev NLKP XXII kongress lisis hoogu mitte üksnes kommunistliku töö liikumisele, vaid sotsialistlikule võistlusele üldse. Kombinaadi kollektiivi poolt aasta algul võetud kohustusi suurendati aasta jooksul täiendavalt kahel korral ning kõik kavatsetu täideti. Üksnes üleplaani kogutoodangut suudeti 350 000 rubla asemel anda 450 000 rubla eest. Osa tsehhe ja eesrindlasi astus üleliidulisse sotsialistlikku võistlusse. Nii kutsus pärmitsehhi kollektiiv teisi Nõukogudemaa söödapärmitehaseid võistlema toodangu suurendamiseks tooraine ühikult. Pärmitsehhi rahvas ise lubas tonnist suhkrust settemeetodil 450 kilogrammi pärimi saada, sai aga koguni 480 kilogrammi. Tööviljakus tõusis pärmitsehhis lubatud üleplaani 5 protsendi asemel 6,3 protsenti.⁴ See oli noore kollektiivi tõhus edasimineku.

Balahnaa ja Solikamski tselluloosi- ja paberikombinaadi algatusel organiseeritud üleliidulises võistluses «maa parima paberimasinabrigaadi» ja «maa parima tselluloosikeetjate brigaadi» nimetusele löid 1961. aasta märtsikuust alates kaasa tselluloosikeetjate brigaadid, keda juhtisid Tenno Koit, Heino Raudsepp, Priidik Orvandi ja Rem Poddubski ning kolmanda paberimasina brigaadid Pjotr Ozerski, August Niinepuu, Kuno Töldsepa, Leonid Kitto ja Eduard Koitla juhtimisel. Eriti hästi töötas K. Töldsepa 6-liikmeline paberitootjate brigaad, kes andis 148 tonni paberit üle plaani, mis oli esimese sordi toodangus üle keskmise taseme (võrdluseks võib märkida, et üle plaani toodetud paberi üldkogus oli 1961. aastal 947 tonni).

1961. aastal kasvas kommunistliku töö liikumisest osavõtjate arv kombinaadis eriti jõudsalt: aasta lõpuks oli individuaalseid kohustusi 779 töotajal. Austava nimetuse said 126 eesrindlast, kelle seas oli K. Töldsepa paberimasinabrigaad, M. Rajase paberisorteerijate brigaad, kaks brigaadi metsabörsilt, kaks vahetust pärmitsehhist ja esimese tsehhina elektritsehhi kollektiiv 34-liikmelises koosseisus. Individuaalselt pälvis kommunistliku töö lööklase nimetuse 38 töotajat.⁵

1961. aastal saavutati kõigi tootmisülesannete ja sotsialistlike kohustuste ennetähtaegne täitmine. Kogutoodang oli kasvanud eelmise aastaga võrreldes 15,2 protsenti, tööviljakus 6 protsenti. 1961. aasta oli ühtlasi esimeseks kahjumita tööaastaks. Kasumi poolele võidi kanda 808 900 rubla.⁶

⁴ Kombinaadi arhiiv, nim. 1, t. 555, lehed 32, 34, 35.

⁵ Sealsamas, lehed 34—35.

⁶ Sealsamas, lehed 8—10.

Balti vabariikide sugulaskäitiste töötulemuste alusel kuulus sotsialistliku võistluse esikoht Viktor Kingissepa nimelise Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadi kollektiivile.

Silmapaistvalt edestas Tallinna kombinaat oma võistluspartnereid — Sloka ja Klaipeda tselluloosi- ja paberikombinaati ning Jaunciemsi paberivabrikut. Kaheksat kombinaadi töötajat autasustati tubli töö eest NSV Liidu ordenite ja medalitega, kaheksateistkümnele eesrindlasele anti Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi aukiri. Lenini ordeni said tselluloosikeetja Toomas Kuuse ja paberimasinajuht Raul Nikkolo, Tööpunalipu ordeni — peainsener Sergei Pravdin, ordeni «Austuse märk» — sorteerija Meeri Rajas, medali «Töövapruse eest» — tootmisosakonna juhataja Sergei Samburski, paberimasinate seadistaja Andrei Safatajev ja vahetusülem Zoja Jaroslavova, medali «Eeskujuliku töö eest» — laboratooriumi juhataja Antonina Tšaika.⁷ Tublimate autasustamine innustas kogu kollektiivi.

K. Tõldsepa brigaadi saavutused toodetud paberi kvaliteedi ja koguse osas osutusid üleliiduliselt parimaiks 1961. aasta II poolaastal ja 1962. aasta I poolel. See tähendas parima paberimasinabrigaadi nimetust ning sellega kaasnevat NSV Liidu Metsa-, Puidu- ja Paberitöölise Ametiühingu Keskkomitee rändpunavimpli saamist.

1962. aastal laienes kommunistliku töö liikumine veelgi ja hõlmas juba 1386 inimest (ca 72 protsenti kollektiivist). Varasemad kohustused vaadati läbi, neid muudeti konkreetsemaks ning seati uusi eesmärke. Aasta lõpuks oli nimetuse vääriliseks tunnistatud 204 eesrindlast.⁸ Oktoobrirevolutsiooni 45. aastapäeva eelses võistluses oli kombinaadi parimaks tsehhiks söödapärmitsehh. Pärmitsehhi kollektiiv sai puidutööstuse süsteemis rändpunalipu valdajaks. Sellegipoolest ei jäänud kommunistid 1962. aasta oktoobris partei aruandlus-valimiskoosolekul aastase töö tulemusi vaagides olukorraga rahule. Liikumise laienemisega oli kohustustesse pugenud formalismi. Sageli oli neist välja jäänud ühiskondlik töö ja teadmiste rikastamine. Märgiti veel, et nimetuse saanud D. Korotkihhi laadijate brigaad metsabörsil ei õigusta seda.⁹

⁷ NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus 29. juunist 1961 ja Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus 30. juunist 1961. Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Ülemnõukogu Teataja, 1961, nr. 26, lehed 645—648.

⁸ Kombinaadi arhiiv, nim. 1, t. 635, lehed 17—19.

⁹ EKPA, f. 125, nim. 9, t. 22, leht 77.

Kuigi inimeste endi kasv jäi soovitud aeglasemaks, paranesid tootmise näitarvud siiski järjekindlalt. Seda soodustas sotsialistliku võistluse kohustuste täitmise regulaarne kontrollimine ning võitjaks tulnud tsehhidele direktsiooni ja ametiühingukomitee punase rändvimpli ning brigaadidele tsehhi rändvimpli andmine. Kui brigaad suutis rändvimpli kvartali jooksul oma valduses hoida, sai ta preemia. Klubisse loodi augarerii paremate kommunistliku töö lööklaste portreedest.

Võistlusest paberi kaalu vähendamiseks kasvas välja kombinaadi algatus kogu paberi tootmise üleviimiseks ruutmeetri-arvestusele. Tooraine ökonoomia seisukohalt ülimalt oluline oli peaökonomist Solomon Marmeri initsiatiivil 1. oktoobril 1963 teokssaanud üleminek tonnažilt metraažile paberitoodangu planeerimisel, arvestamisel ja realiseerimisel. Metraaž võeti ka töötasu arvestamise aluseks. Paberitootjail tekkis otsene huvi paberi valmistamiseks riiklikes normatiivides ettenähtud kaalupiiride alumisel astmel. Paberi ruutmeetri kaalu vähendamisega kaasnes tselluloosi omatarbe, kütuse ja kemikaalide kulu vähenemine, mis 1967. aasta lõpuks andis 1 000 000-rublase kokkuhoiu. Kogutoodangu, tööviljakuse ja keskmise töötasu osas saavutas kombinaat 1963. aastal 1965. aastaks planeeritud taseme.

1963. aastal ulatus kommunistliku töö liikumisest osavõtjate arv juba 80 protsendini kollektiivist ning 1964. aasta aprillis võeti töötajate üldkoosolekul vastu otsus hakata võistlema kommunistliku töö ettevõtte nimetuse eest. 1964. aastal oli nimetuse vääriliseks tunnistatud 354 töötajat (22 protsenti võistlejaist), sealhulgas pärmi- ja elektritsehh terves koosseisus.

1964. aastal oli kombinaat kolme kvartali vältel auhinna-saajaks ka Eesti NSV RMN Metsa-, Puidu- ja Paberitööstuse Valitsuse ettevõtete seas, kusjuures IV kvartalis saavutati I koht. NSV Liidu Rahvamajanduse Saavutuste Näitusel sai kombinaat II järgu diplomi kergema kaaluga paberi ja vitamineeritud söödapärmi tootma hakkamise eest, peaökonomist Solomon Marmer, pärmitsehhi juhataja Enn Rei ja paberimasinajuht Arvo Kruusmaa aga teerajajatena hõbening pronksmedalid.¹⁰

Kui kommunistid 1962.—1963. aastal märkisid, et üksikud kommunistliku töö lööklased ei õigusta neile antud nimetust

¹⁰ Kombinaadi arhiiv, nim. 1, t. 717, lehed 8a, 8g, 22.

(mõlemal aastal mainiti D. Korotkihhi metsabörsilt)¹¹ ning sellisel konstateerimisel mingit mõju ei olnud, siis järjekordse töödistsipliini rikkumise puhul sellesama Korotkihhi poolt soovitas parteibüroo ametiühingukomiteel mehelt kommunistliku töö eesrindlase nimetus ära võtta.¹² Seda tehti. 1964. aastal jäid nimetusest ilma veel pärmivabriku lukksepp Vladimir Agruzov ja 1965. aastal elektritsehhi remondi-elektrik Endel Paas. Võimalus kaotada kord saavutatud tunnustus tõstis kommunistliku töö lööklase nimetuse autoriteeti ning sundis inimesi pidevalt austama töödistsipliini ja ühiskondlikku korda. Kommunistliku töö liikumise sisulise olemuse tunnetamine kommunistliku töö ettevõtte nimetust taotlevas kollektiivis oli just selleks teeks, mida mööda minnes võis arvestada eesmärgile jõudmist.

Alates 1964. aastast on kombinaadi kollektiiv võistluses Läti ja Leedu sõsarettevõttega järjekindlalt ületanud kõiki arvestuse aluseks olevaid plaaninäitajaid. Kommunistliku töö liikumises saavutas 1965. aasta lõpuks austava nimetuse 441 töötajat (27 protsenti võistlejaist), 1966. aasta lõpuks 450 töötajat (31 protsenti võistlejaist).

Seoses tootmises saavutatud edusammude ja Eesti NSV 25. aastapäevaga autasustati rühma kombinaadi eesrindlasi ordenite, medalite ja aukirjadega. Lenini ordeni sai kombinaadi veteran, tselluloosimasinate seadistaja Orest Lember, Tööpunalipu ordeni kuivtselluloosimasinajuht Leo Kiivit ja paberimasinajuht Aleksander Tammiku, orden «Austuse märk» anti kombinaadi staažikale kraanajuhile Asta Lepikule, üle 30 aasta töötanud mehhaanikatsehhi abitöölisele Julia Kuldlale ja kombinaadi direktorile Vladimir Tšernõšovile. Kraanajuht Edvard Keskküla autasustati medaliga «Eeskujuliku töö eest». Mitmesuguste aukirjadega tõsteti esile 49 tublit töötajat. Tootmise oskusliku organiseerijana silmapaistnud direktor Vladimir Tšernõšov edutati veel sama aasta lõpul Eesti NSV Metsa-, Tselluloosi-, Paberi- ja Puidutööstuse ministriks. V. Kingissepa nimelise Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadi uueks direktoriks määrati majandusteadlane Aleksander Striž (lõpetas 1956. aastal Tallinna Polütehnilise Instituudi Majandusteaduskonna tööstus-ökonoomika erialal).

Kokkuvõtete tegemine seitseaastakust, mille põhiülesanded (kogutoodangu ja tööviljakuse osas) kombinaat oli täitnud

¹¹ EKPA, f. 125, nim. 9, t. 22, leht 77 ja t. 23, leht 67.

¹² Sealsamas, t. 25, leht 138.

juba 1963. aastal, tõi kollektiivile uut tunnustust. NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega 17. septembrist 1966 autasustati metsa-, tselluloosi-, paberi- ja puidutööstuse arendamisel ning seitsme aasta plaani täitmisel saavutatud edu eest V. Kingissepa nimelise Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadi paberimasinajuhti Raul Nikkolot Lenini ordeni ja sotsialistliku töö kangelase aunimetusega, tselluloosikeetjat Heino Raudseppa Tööpunalipu ordeniga. Ordeni «Austuse märk» said paberitsehi vahetusmeister Raimond Vahtmets, pärmitsehi vahetusmeister Lidia Galanina, paberimasinajuht Arvo Kruusmaa, direktori asetäitja, kombinaadi peaökonomist Solomon Marmer, vanemkonstruktor Raimond Reidna, keevitaja Uno Reiljan ja parteibüroo sekretär Sergei Embrich. Medaliga «Töövapruse eest» tõsteti esile veepuhastusaparaadi töölisi Aleksandra Tertitšnajat, medaliga «Eeskujuliku töö eest» paberimasinate seadistajat Udo Koidustet, kraanajuht Jevgeni Koskovi, turustusosakonna juhatajat Aleksandra Lindenburgi ja pärmitsehi juhatajat Enn Reid.

Kuigi tööstuse arengutempo oli pärast rahvamajanduse nõukogude loomist 1957. aastal kasvanud, hakkas ajapikku ilmema mitmesuguseid edasiminekut pidurdavaid asjaolusid, mis tõstsid uuesti päevakorda tööstuse juhtimise reorganiseerimise. 1965. aastal küsimust arutanud NLKP septembripleenum märkis puudujääke tehnikapoliitikas ja kapitaalmahutuste kasutamises, ettevõtete majandusliku tegevuse ülemäärast reglementeerimist ülaltpoolt, millega piirati kollektiivide initsiatiivi ja vastutust, majandusseaduste vähest arvestamist. Lähtudes pleenumi juhtnõõridest asendatigi territoriaalsed rahvamajanduse nõukogud tootmis- harude kaupa loodud ministriumidega. V. Kingissepa nimeline Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaat läks 1965. aasta oktoobris loodud liidulis-vabariikliku Eesti NSV Metsa-, Tselluloosi-, Paberi- ja Puidutööstuse Ministriumi alluvusse.

1965. aasta oktoobris muudeti ka planeerimise korda, et optimaalselt ühendada riiklikke huve ettevõtete majandusliku algatusvõime arendamisega, nähti ette teed tootmise materiaalse stimuleerimise tõhustamiseks.

Üleminek uuele majandussüsteemile nõudis põhjalikku eeltööd ja pidi seepärast toimuma järk-järgult. Konkreetne töökorraldus tehasesisese isemajandamise rakendamiseks tuli välja töötada ettevõtteis endis.

Kuna objektiivsed tingimused toodangu suurendamiseks

tootmisbaasi laiendamise arvel V. Kingissepa nimelises Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadis puudusid, oli ettevõttes juba aastaid päevakorral tootmise majanduslike näitajate parandamine. Seda suunda jätkati 1966. aastast alates veelgi intensiivsemalt. Tehtud töö resultaadid kajastuvad tootmistehnilise personali ühe töötaja kohta arvestatud aastatoodangu pidevas kasvus: 1961. aastal oli see 7224,8 rubla, 1962. aastal — 7744 rubla, 1963. aastal — 8156 rubla, 1964. aastal — 8834,5 rubla, 1965. aastal — 8973,9 rubla, 1966. aastal — 9960 rubla.

Aastast aastasse on kasvanud kulutatud puidutihumeetrist saadava toodangu väärtus. 1958. aastal oli seda 35 rubla 92 kopika eest, 1961. aastal — 39 rubla 98 kopika eest, 1964. aastal — 44 rubla 15 kopika eest, 1966. aastal 50 rubla 20 kopika eest.

Puidu kasutamiskoeffitsient tõusis 1958. aastaga võrreldes 1966. aasta lõpuks 40 protsendi võrra, 1964. aasta tasemega võrreldes 13,8 protsendi võrra.

Loomulikult ei paranenud tootmistöö majanduslikud näitajad iseenesest. Selle kõige taga seisid kollektiivi pingutused, kellele administratsioon ja ühiskondlikud organisatsioonid püüdsid luua tingimusi järjest uute eesmärkide seadmiseks ja saavutamiseks. Kombinaadi edasised arenguplaanid näevadki ette veel eksisteerivate kitsaskohtade likvideerimist tselluloosi tootmisel ja veemajanduses, puitmassitsehhi rekonstrueerimist ning aurutuskorpuse ehitamist pärmiraba kontsentraatide tootmiseks, mis oleks viimaseks lüliks puidu kompleksel kasutamisel. Praegu ehitamisel olev laastuladu võimaldab puidu ettevalmistustsehhi üle viia kahevahetusele tööle, paberilao valmimine aga loob eeldused valmistoodangu transpordi ja laadimistööde täielikuks mehhaniseerimiseks.

1967. aasta esimesel poolel saavutas kombinaat kogutoodangu juurdekasvu tervenisti tööviljakuse suurendamise tulemusena.¹³ Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee VI pleenumil 1967. aasta juunis tõsteti esile ka kombinaadi partei-algorganisatsiooni kogemusi tehasesisese isemajandamise täiustamisel. Tuginedes senistele saavutustele ning läbimõeldud tulevikukavadele tehnilise progressi ja töö orga-

¹³ «Rahva Hääl», 2. juulil 1967. EKP Keskkomitee VI pleenum. Vabariigi ettevõtete esimestest töötulemustest planeerimise ja majandusliku stimuleerimise uue süsteemi tingimustes ning parteiorganisatsioonide ülesannetest majandusreformi edasisel teostamisel. EKP Keskkomitee sekretäri K. Vaino ettekanne.

niseerimise osas läks V. Kingissepa nimeline Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaat 1. juulist 1967 üle uuele planeerimise ja majandusliku stimuleerimise süsteemile.

Tegevusnäitajaid*

Aasta	Toodang tonnides				Tootmistehniline personal	
	Tselluloos	Paber	Puitmass	Pärm	Üldarv	Sealhulgas töölisi
1945	6 514	1 480		556	613	424
1946	8 642	2 444		434	619	431
1947	7 393	5 320		451	644	477
1948	14 067	6 356		750	730	570
1949	19 153	9 780		904	817	653
1950	25 914	17 512		1 025	1054	879
1951	33 023	20 106		866	1105	921
1952	33 558	21 356		1 476	1144	940
1953	39 165	22 856		1 364	1204	999
1954	43 927	23 717		1 520	1269	1062
1955	38 948	24 214		1 313	1249	1044
1956	42 837	23 615		3 620	1555	1318
1957	47 764	24 801		8 810	1622	1385
1958	48 987	26 652		10 711	1603	1372
1959	42 609	26 688		11 220	1641	1377
1960	47 996	28 509		12 903	1653	1536
1961	55 586	27 147		14 420	3296	1851
1962	57 892	27 828		14 209	4136	1861
1963	59 441	27 367		13 407	4451	1816
1964	60 392	27 347	393 430**	13 672	4761	1776
1965	60 020	24 271	354 653	11 658	5210	1742
1966	61 894	23 650	404 355	11 598	5423	1661
1967	63 292	27 366	473 341	13 818	5649	1581
						1305

* Tabel on koostatud aastaaruannete andmete alusel.

** 1964. aastast alates arvestatakse paberitoodangut ruutmeetrites. Käesolevad arvud on antud tuhandetes ruutmeetrites.

NIHKED TÖÖTINGIMUSTES JA RATSIONALISEERIMIS-
TEGEVUSES

Esimestel sõjajärgsetel aastatel, mil kogu nõukogude rahvas püüdis võimalikult kiiremini sõja löödud haavu parandada, ei jätkunud alati küllaldaselt tähelepanu töötingimustele. Iga hinnaga käis ülesehitustöö. Samasugune oli V. Kingissepa nimelise Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadi töötajate suhtumine: kiiremini taastada, ettevõtte üles ehitada. Töötingimused ei tulnud seejuures paljudele meeldegi ja tootmiskultuur ei saanud olla otseselt päevakorral. Juba kombinaadi territoorium kandis aja märki: sõja ajal oli osa sellest tööliste aiamaaks muudetud ning Joosep Vinkeli pere pidas siin lehmagi.¹ Sõjajärgsel viisaastakul oli tegu ka sellega, et jõuda tööseadusandluses ettenähtud piima andmise niivõrd tervistkajastavate tsehhide töölistele. Regulaarne piimaga varustamine sai alguse alles 1948. aastal.² Kasvavast tähelepanust töötajate tervise eest hoolitsemisel ning muidugi ka vastavatest võimalustest kõneleb oma arsti saamine kombinaadi ambulantsi 1950. aasta aprillikuus. Tänapäeval on kombinaadi rahva käsutuses peale terapeudi veel hambaarst ning kaasaegse sisustusega füsioteraapiakabinet.

Kollektiivlepingu sõlmimine ametiühingukomitee ja administratsiooni vahel alates 1947. aastast tõstis päevakorda ka tööstussanitaaria küsimused, kuid lepingupunkte selles osas ei täidetud esialgu kuigi järjekindlalt. Alles EK(b)P Linna-komitee büroo otsus 1951. aasta augustikuust sundis sellist pealiskaudset suhtumist ohutustehnikasse revideerima. Kommunistid arutasid seejärel ohutustehnika olukorda kombinaadis ning leidsid palju puudujääke. Suuremateks ohutustehnika-alasteks töödeks eraldatud summad olid jäetud mit-

¹ EKPA, f. 125, nim. 3, t. 1, lehed 29, 30.

² Kombinaadi arhiiv, nim. 1, t. 53, leht 36 ja t. 76, leht 26.

mel aastal kasutamata.³ Parteiorganite kasvav nõudlikkus sundis kommuniste edaspidi töötingimuste parandamisele pidevat tähelepanu pühendama. Koos ametiühingukomiteega hakati igal aastal korraldama töökaitse ja ohutustehnika ülevaatusi ning kavandama uusi töid tööstussanitaaria valdkonnas.

1950-ndate aastate algul olid töötingimused kombinaadis rasked. Paljudel töökohtadel oli kas külm, tuuletõmbus või liiga palav. Tootmisruumide põrandad olid auklikud ning kõigil seadmeil polnud nõuetekohaseid piirdeid. Kuna ladudest oli suur puudus, polnud õiget kohta valmistoodangu hoidmiseks. Ka makulatuur ning puitmass vedelesid jalus. Enamik tsehhe oli ilma riietus- ja duširuumideta. Tööde plaanipärase mehhaniseerimiseni polnud jõutud. Palju oli rasket käsitsitööd. Kõige suuremat puudust tunti ventilatsiooniseadmetest ja need on valulasteks tänini, eriti tselluloositsehhis, kus hapetest küllastatud õhk tavalised ventilaatorid õige pea rivist välja viib. Järk-järgult ja aasta-aastalt on olukorda parandatud.

Mõningase ülevaate töötingimuste parandamisest kombinaadis annab kollektiivlepingus kirjapandud kohustuste ning nende täitmise, samuti plaaniliste assigneeringute ja tegelike kulutuste võrdlemine.

Aasta	Plaani järgi		Tegelikult*	
	kavatsetud üritusi (punkte)	kulutusi (rublades)	täidetud (punkte)	kulutatud (rublades)
1954	58	273 000	50	265 200
1955	59		55	186 540
1956	45		40	261 700
1957	41	180 000	34	221 400
1958	27	240 000	23	277 000
1959	41	310 000	36	404 500
1960	46	430 000	30	463 000
1961**	34		32	51 300
1962		25 000		25 900
1963	32	31 500	30	44 100
1964	37	37 600	31	43 500
1965	31	28 800	28	33 900
1966	53	29 000	48	41 400
1967	44	35 150	36	38 400

* Tabel on koostatud kombinaadi aastaaruannete andmete alusel.

** Alates 1961. aastast on kulutused antud uues väeringus.

³ EKPA, f. 125, nim. 7, t. 8, lehed 78—85, 111, t. 17, leht 5.

Kui 1950-ndate aastate esimesel poolel kulutati töötingimuste parendamiseks eraldatud summasid pahatihti vaid osaliselt, siis edaspidi on järjekindlalt võimalusi leitud tööde tegemiseks täiendavalt tuhandete rublade eest.

1960. aastal küllalt ulatuslikult plaanisetud tööd tööstus-sanitaaria osas edenesid halvasti. Suvel kombinaati kontrollinud Rahvamajanduse Nõukogu komisjon kandis EKP Mererajooni Komiteele ette, et uue tehnika juurutamine ning ohutustehnika olukord kombinaadis jätavad tugevasti soovida. Järgnes direktorite vahetus. Aastail 1954—1960 kombinaati juhtinud Viktor Lesnoi asemele määrati Vladimir Tšernošov. 1960-ndail aastail valmisid lõpuks uued riietus- ja duširuumid põhitsehhides. Viimasena (1967. aastal) läks käiku administratiiv-majandushoone Tuhamäel, kus metsabörsi töötajate käsutuses on kogu elukondlike ruumide kompleks (kaasa arvatud eriruum tööle märgunud ülerõivaste kuivatamiseks). Ka tootmiskultuuri alal on olukord parenenud. Jõuti koguni selleni, et tselluloosi-, paberi- ja pärmitsehhi jaoks telliti sisekujunduse projektid, mida hakati 1964. aastal ellu viima. Loomulikult aitasid ettevõtetud sammud vana käitise tootmisruume märksa kaasaegsemaks ning meeldivamaks muuta. Tööde järkjärguline mehhaniseerimine on vähendanud ka raske käsitsitöö osa.

Tehnilise progressi kiirendamise ja töötingimuste parandamise eest on kombinaadi kollektiiv tänulik ettevõtte ratsionaliseerijaile. Nagu märkis ratsionaliseerimise insener Ivan Vlassov, on pidevalt umbes poolte ettepanekute sisuks töötingimuste parandamine.⁴

1960-ndail aastail rohkem kui kahesajaliikmelise Üleliidulise Leiutajate ja Ratsionaliseerijate Ühingu algorganisatsiooni asemel (1967. aastal esimeheks Guido Kirk, sekretäriks Tõnu Soom) tegelesid 1945.—1946. aastal tootmise ratsionaliseerimisega kombinaadis vaid üksikud entusiastid (paberimasinajuht Friedrich Põld, tselluloositsehhi juhataja Juhan Muldam, keemiainsener Eero Almborg, turbiinimasinist Aleksander Kiisel jt.).⁵ Kuigi nõukogude võimuorganid pühendasid algusest peale tähelepanu töötajate tehnilise omaloomingu arendamisele, ei osatud kohtadel seda ühiskonnale nii olulist tööd korralikult käima panna. See kehtib ka V. Kingissepa nimelise Tallinna Tselluloosi- ja Paberi-kombinaadi kohta.

⁴ EKPA, f. 125, nim. 9, t. 21, leht 97.

⁵ Kombinaadi arhiiv, nim. 1, t. 21, lehed 42—43 ja t. 39, leht 23.

1946. aasta augustis korraldatud lahtisel parteikoosolekul tuli nimelt nentida, et ratsionaliseerimistegevust kombineeris seni õieti juhitud pole. Laekunud ettepanekuid ei vaadatud läbi kuude viisi, autorihüvitust ei makstud ning lõpuks, kuna see töö ei leidnud tunnustust, ei tehtudki enam min-geid ettepanekuid tootmise täiustamiseks.

Kommunistid otsustasid, et olukorda on vaja pööre tuua: peainseneri, ametiühingu ratsionaliseerimiskomisjoni ja äsja ametisse seatud ratsionaliseerimisinseneri kohustati süvendama organiseerimistööd ja kindlustama kõigi laekunud ettepanekute läbivaatamine, rakendamine ja hüvitamine.⁶

1947. aastal korraldati juba 2 ratsionaliseerimise konkurssi. Selle tulemusena kasvasid ratsionaliseerijate read 15-ni (7 töölist, 8 insenertehnilist töötajat), esitati 18 ettepanekut, millest jõuti läbi vaadata 15 ja ellu rakendada 10. Säästusumma rakendatud ettepanekuilt ulatus 333 000 rublani. Järgmisel aastal ratsionaliseerijate read kahekordistusid ning neilt laekus 32 ettepanekut. Halvaks jäi aga olukord ettepanekute läbivaatamise ja rakendamisega: suur osa lük-kus järgmisse aastasse. 1948. aastal viidi ellu kõigest 6 ettepanekut, mis andsid 75 700 rubla tingsäästu aastas. (Suuri-mad ettepanekud pärinesid tselluloosikeetjalt Aleksander Arumeelelt ja katlamaja juhatajalt Artur Kiiivilt.)⁷

Kui kombineadi parteibüroo 1949. aasta mais ratsionaliseerimistegevuse olukorda arutas, tuli see jälle mitterahuldavaks tunnistada puuduliku propaganda, esitatud ettepanekute aeglase läbivaatamise ja preemiade väljamaksmisega viivitamise tõttu.

Tubli hüppe oma arengus tegi ratsionaliseerimisliikumine kombineadis 1950. aastal, mil organiseeriti tsehhide ja osakondade ratsionaliseerimiskomisjonid selgitustöö tegemiseks ning ratsionaliseerijate abistamiseks tehnilistes küsimustes. 1950. aastal loodi kombineadis ka tehniline kabinet, mille ülesandeks oli samuti ratsionaliseerijaile kaasabi osutada. Huvi ratsionaliseerimistegevuse vastu aitas tõsta veel ratsionaliseerijatevahelise võistluse korraldamine ning nende isiklike kokkuhoiuarvete avamine. Ratsionaliseerimistegevus muutus 1950. aastal sedavõrd hoogsaks, et loodud ratsionaliseerimise keskkomisjon arutas iga nädal laekunud ettepanekuid. Üldse esitati 1950. aastal 104 ratsionaliseerimis-ettepanekut, millest 41 rakendati ja saadi 400 000 rubla

⁶ EKPA, f. 125, nim. 3, t. 1, lehed 52—57.

⁷ Kombineadi arhiiv, nim. 1, t. 76, leht 26.

ökonoomiat. Kasuteguri suurendamiseks moodustati 1951. aasta algul parematest lukkseppadest eribrigaad, kelle hooleks jäi ratsionaliseerimisetepanekute elluviimine.

1951. aastal kahekordistuski elluviidud ratsionaliseerimisetepanekute arv (1950. aastal — 41, 1951. aastal — 82) ning ka tingsäästusumma tõusis 754 660 rublani. Eriti tõhusat vilja kandis ratsionaliseerijate töö 1952. aastal, mil rakendatud 64 ettepanekut hoidsid kombinaadile kokku 1 485 800 rubla. (See säästusumma on jäänudki ületamatuks kogu Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadi ratsionaliseerimistegevuse ajaloos.)

1955. aastaks oli ratsionaliseerijaid 65, neist 45 töolist ja 20 insenertehnilist töötajat, kellelt laekunud 131 ettepanekust võeti vastu 104. Arvukalt tehti ettepanekuid seoses kuuenda viie aasta plaani väljatöötamisega ning tunduv osa neist lülitati plaani projekti.

Informatsiooni vahetamiseks korraldati 1955. aastal kombinaadis kaks ratsionaliseerijate konverentsi. Lisaks sellele võtsid Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadi ratsionaliseerijad 1955. aasta detsembris osa sulfittselluloosi tootmise ratsionaliseerijate nõupidamisest Priozerski Tselluloosi- ja Paberikombinaadis.

1956.—1957. aastal oli ratsionaliseerimistegevuses mõõn, ettepanekute ja ratsionaliseerijate arv kahanes. Ettepanekute aeglane realiseerimine oli mõõna üheks põhjuseks.

1958. aastal hakkas olukord paranema. Aasta jooksul laekus 119 ettepanekut, rakendati 112! Võrdluseks märkigem, et eelmisel aastal rakendati 100-st 41. Ratsionaliseerijate arv kasvas 25 võrra.

Ettepanekute kiirem rakendamine andis ratsionaliseerimisliikumisele hoogu. Ratsionaliseerimisega tegelejate arv tõusis 1959. aastal esmakordselt üle saja ning ka laekunud ettepanekute arv tegi järsu hüppe ülespoole, ulatudes 227-ni (1958. aastal — 119). Ka arvestatud aastase tingsäästu summa suurenes peaaegu kahekordseks: 597 200 rublalt 1958. aastal 1 067 500 rublale 1959. aastal. Ratsionaliseerimise tulemusena vabanes teistele töödele 20 töolist.

1958. aastal alanud tõusuperiood ratsionaliseerimistegevuses kestis 1962. aastani. Selles ajavahemikus kasvasid järjekindlalt aastast aastasse jõudsate sammudega olulised töötajate tehnilise loomingu avardumist ja süvenemist iseloomustavad näitajad. Nimetatud viie aasta jooksul ratsionaliseerijate read kolmekordistusid, üle kolme korra kasvas aasta jooksul vastuvõetud ja elluviidud ettepanekute arv,

samuti nende rakendatud ettepanekute arv, millelt arvestati tinglikku ökonoomiat. Tänu ratsionaliseerijaile asendasid aastail 1959—1962 mehhanismid 48 töölist, kelle tööjõudu võis kasutada mujal.

Alates 1962. aastast on ratsionaliseerimisliikumine kombinaadis stabiliseerunud. Sellest ajast peale moodustavad ratsionaliseerijad töötajate üldarvust pidevalt 13—15 protsenti ning aastane tingsaast 100 töötaja kohta arvestatult on kõikunud 6100—6500 rubla piirides. Tõusujoones liigub aga rakendatud ettepanekute kõver (100 töötaja kohta arvestatult), mis väljendab järjest tõsinevat suhtumist töötajate tehnilisse omaloomingusse.

Ratsionaliseerimisliikumise edusammudes etendas olulist osa asjaolu, et alates 1961. aastast vabastati ratsionaliseerimisinsener Ivan Vlassov muist kohustusist ja ta võis kogu oma jõu ratsionaliseerimistegevuse organiseerimisele pühendada. Aastad 1961—1962 kujunesidki kiireima arengu aastaks kombinaadi ratsionaliseerimisliikumise ajaloos. Huvi ratsionaliseerimistegevuse vastu äratasid ka suurema tähelepanu pööramine tootmise novaatoreile, moraalse mõjuga ürituste korraldamine (näiteks ekskursioonid vennasvabariikidesse preemiana, nagu see leidis aset 1962. aasta märtsis), näitused parematest ettepanekutest jne.

1963. aastast alates on tehnilist mõtet pidevalt ergutanud töötajate võistlus parimale tsehhile ratsionaliseerimistöös, mille hindamise aluseks võeti rakendatud ettepanekute suurim arv 100 töötaja kohta. Selleks et võimaldada töölistel massilisemalt kaasa lüüa tootmise täiustamisel, loodi kombinaadis pidev võimalus konsultatsioonide saamiseks tehnilistes ja tehnoloogilistes küsimustes.

Nagu see ettevõtetele üldiselt iseloomulik, moodustavad kombinaadi ratsionaliseerijate pere tuumiku kvalifitseeritud töölistes ja insenertehnilised töötajad. Aastail 1947—1954 paistis ühe viljakama ratsionaliseerijana silma kombinaadis pikka aega töötanud tselluloositehase meister Edmund Andresma. 1950. aastal tuli kombinaadi elektritsehhi elektrilukksepaks Artur Uukkivi, kelle tehniliselt ergas vaim hakkas peagi otsima ja leidma võimalusi tootmise parendamiseks. Juba 1951. aastal tõsteti Artur Uukkivi esile ühe resultatiivsema ratsionalisaatorina ja sellest ajast alates on A. Uukkivi tehnilised täiustused leidnud kombinaadi töökokkuvõtetes sagedast äramärkimist. Ratsionaliseerimisetpanekuid on Artur Uukkivi arvele kogunenud tublisti üle saja. Olulisemaks 1967. aasta ettepanekuist peab novaator

Ülevaade ratsionaliseerimistegevusest
V. Kingissepa nimelises Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadis

	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954
Ratsionali- seerijate arv	6	6	15	33			51			
Aasta jooksul vastuvõetud ettepanekute arv*		3	11	10		97	131	120	83	89
Aasta jooksul rakendatud ettepanekuid		2		6		41	82	64	51	63
Ökonoomia arvestuse aluseks olnud ettepanekuid			10				82	64		
Tinglik aastasääst tuhandetes rublades		80,158	336,0	75,7		400,0	754,6	1485,8	513	551

* Aasta jooksul vastuvõetud ettepanekute arv oli tihti suurem samal aastal laekunud ettepanekute arvust eelmisest aastast ülekantud ettepanekute arvel

100 töötaja kohta

Ratsionali-
seerijaid
Rakendatud
ettepanekuid
Kokkuhoidu
rublades

Andmed on võetud seletuskirjadest kombinaadi aastaaruannete juurde.

ise täiustust kolmanda paberimasina variaatori töökindlaks muutmiseks. Nuputamise kõrval tehniliste kitsaskohtade õgvendamiseks tunneb A. Uukkivi muret selle üle, et ratsionaliseerimisliikumist üldisemalt edasi viia. Tema arvates kisub ratsionaliseerimistegevust kombinaadis tagasi ikka veel mitteküllaldane töö ettepanekute majandusliku efekti määramiseks (sellest aga oleneb autorihüvituse määr) ja laekunud ning otstarbekaks tunnistatud ettepanekute juurutamise aeglus. Ka tihedam kontakt sugulasettevõtetega võiks lisada uusi mõtteid tootmise ja töötingimuste parendamiseks. Artur Uukkivist kujunev portree jääks poolikuks, kui jätaksime mainimata tema kaasalöömise ametiühingu aktivistina. See inimesena rahulik ja tagasihoidlik, järjekindel töökas mees valiti viimase koosseisu käitiskomitee esimehe asetäitjaks. Eks kõnele see üldisest autoriteedist kaastöötajate seas.

Aastail 1958—1959 hakkasid ratsionaliseerimistöös silma paistma paberivabriku lukksepp Nikolai Zabiaka ja paberi-

	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967
55	56	63	88	105	118	203	259	260	261	265	234	207	
54	115	106	136	185	211	326	415	359	381	372	405	401	
56	68	41	112	146	162	254	371	318	330	332	363	388	
	19	25		36	41	67	96	99	112	205	225	226	
5285,5	394,8	654,6	597,2	1067,5	694	92,8	113	112,55	106,8	109,5	100,3	102,3	
3	3,5	3,8	5,5	6,9	7	11	14,4	14,4	14,8	15,5	14,4	13,0	
								17,2	18,5	19,4	22,4	24,5	
								6205	6100	6370	6340	6500	

masinajuht Pjotr Ozerski, kelle kontosse on tänini kogunenud õige mitukümmend ettepanekut küll tootmise, küll ohutustehnika täiustamiseks. Üheks aktiivsemaks ratsionaliseerijaks on ka pärimtsehhi juhataja Enn Rei. Hulk kaalukaid ettepanekuid pärineb paberimasinajuhist paberitsehhi juhataja asetäitjaks tõusnud, 1966. aastal sotsialistliku töö kangelase kuldtähe vääriliseks tunnustatud Raul Nikkololt. Vaid üks R. Nikkolo, P. Ozerski ja peainseneri asetäitja S. Gretško ühine ettepanek, mis seisnes kolmandal paberimasinal villaste kuivatusviltide asendamises puuvillaste viltidega, säästis 1967. aastal 16 500 rubla, mis moodustas ligemale 16 protsenti kombinadi ratsionaliseerijate arvel tekkinud üldisest tingsäästust (84 protsenti säästust jagunes samal ajal teiste 225 arvestuse aluseks olnud ettepanekule). Juubeliaastal andis suhteliselt suurt kokkuhoidu (13 100 rubla) veel juhtiva konstruktori Raimond Reidna kolme ettepaneku realiseerimine. Kõige arvukamalt kogunes täiustusettepanekuid aga transporditsehhi lukksepa Andi Mäe

kontosse, nimelt 25. 13 ettepanekut tegi E. Rei, 12 — Artur Uukkivi ja pärimitsehhi mehhaanik Harri Liiv. 11 ettepaneku autoriks oli ehitus-remonditsehhi meister Ivan Anatski, 10 ettepanekut pärinevad tselluloositsehhi seadistajalt Vladimir Ovsjankinilt.

Kuigi ratsionaliseerimisega tegelevad peamiselt mehed, pole kombinaadi naised sellest tööst siiski päris kõrvale jäänud. Näiteks pärimitsehhi vaneminseneri-tehnoloogi Leelo Altoni meetod pärmi tootmise intensiivistamiseks sai Nõukogude Liidu Avastuste-Leiutiste Komitees leiutisena autori-tunnistuse.

Enesestmõistetavalt on juubeliaasta saavutused vaid vaheastmeks, kust kombinaadi töötajate tehniline mõte aiva edasi pürib.

1953. aastal

1953	1952	1951	1950	1949	1948	1947	1946	1945	1944	1943	1942	1941	1940	1939	1938	1937	1936	1935	1934	1933	1932	1931	1930	1929	1928	1927	1926	1925	1924	1923	1922	1921	1920	1919	1918	1917	1916	1915	1914	1913	1912	1911	1910	1909	1908	1907	1906	1905	1904	1903	1902	1901	1900
------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------

1953. aastal

KOLLEKTIIVIST

KAADRIPROBLEEMID

Tööjõubilanss Eesti NSV tööstuses ja ehitustel oli esimestel sõjajärgsetel aastatel üldiselt pingeline. Sõda ja okupatsioon olid tugevasti laastanud elanikkonna kõige töövõimelisemat osa. Seetõttu tuli EKP Keskkomiteel algusest peale suunata majandusjuhtide tähelepanu tööjõuküsimuse lahendamisele. Juba esimesel Tallinna tööstusettevõtete direktorite ja volinike nõupidamisel, mis kutsuti kokku vähem kui kaks nädalat pärast linna vabastamist, püstitati nõue: kasutada kõiki võimalusi kvalifitseeritud kaadri komplekteerimiseks ja kasvatamiseks ning laiendada ühtlasi naiste tööjõu rakendamist.¹

Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu määrusega 11. jaanuarist 1945 nähti ette tehnilise miinimumi kursuste ja tööliste individuaalse kutseõppuse korraldamine, et kiiresti süvendada tööstustöölise kutsealaseid teadmisi ning oskusi, laiendada uute tööliste ettevalmistamist.²

Ettevõttele endil tuli muutuda kaadri sepikojaks.

Ka V. Kingissepa nimelises Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadis ei jätkunud töökäsi. 1945. aastal oli tööliste keskmiselt kõigest 424, kusjuures aasta jooksul võeti tööle 52 ja lahkus 141 inimest. Nendes arvudes kajastuvad tootmistöö tollaegsed raskused: lünklik varustamine toorainega, seadmete vilets seisund ning puudujäägid tööliste elu-olu korraldamisel. Sellele vaatamata alustati 1945. aasta teisel poolel tehnilise miinimumi kursusi. 1946. aastal õiendas 184-st kursustel õppinust edukalt tehnilise miinimumi katset 156 töötajat. 1946. aastal tehti algust ka uute tööliste

¹ «Rahva Hää!», 6. oktoobril 1944.

² «Eesti NSV Teataja», 1945, nr. 3, art. 31.

ettevalmistamisega individuaalkorras. Kuigi 1946. aastal kollektiiv arvuliselt kasvas 53 Nõukogude armeest demobiliseeritud sõjamehe ja mõningal määral ka väljastpoolt vabariigi piire saabunute arvel, jäi töötajate keskmine arv — 619 — siiski plaaniliselt märksa väiksemaks. Tööjõu terav puudu jääk oli iseloomulik ka 1947. aastale.

Olukord paranes pärast 1947. aasta lõpul läbiviidud raha-reformi ja kaardisüsteemi kaotamist ning 1947. aastal aset leidnud tööülesannete ja töötasude reguleerimist. Inimeste huvi töötamise vastu tööstuses, sealhulgas ka V. Kingissepa nimelises Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadis, kasvas märgatavalt. Aastail 1948—1950 ületas tööjõu pakkumine koguni kombinaadi vajadused. Kollektiivi suurenemine nõudis pidevat hoolt, et kindlustada töölistele tehniliste teadmiste miinimum. 1948. aastal tegi vastavad kursused läbi 232, 1950. aastal 146 inimest, millele lisaks 73 töölist omandas 1950. aastal individuaalselt uue kutseala.

1949.—1950. aastast alates hakkas kombinaat täiendust saama ka eriharidusega kaadri osas, kellest seni oli suur nappus. 1950. aasta augustikuuni polnud ettevõttes ainsatki keskega kõrgema haridusega tehnoloogit. 1950. aastal suunati kombinaati Leningradi Metsatehnilise Akadeemia lõpetanud Antonina Tšaika, 1951. aastal rühm Kaunase tselluloosi- ja paberitööstuse tehnikumi lõpetajaid (Niina Tolkatšova, Viktor Popkov, Jelizaveta Mironova, Jevdokia Titova jt.). 1949. aastal asus pärast instituudi lõpetamist kombinaadis tööle praegune töö ja töötasu osakonna juhataja Valentina Ossinskaja.

Kaadri kasvatamisel kombinaadis eneses leidis aastail 1951—1952 aset aga teatud tagasilangus, plaaniülesanded nii uute tööliste ettevalmistamise kui töötajate kvalifikatsiooni tõstmise alal jäid täitmata. Seevastu hõlmati alates 1953. aastast töötajate erialase kvalifikatsiooni tõstmisega mitte üksnes töölist, vaid ka inseneritehnilisi töötajaid ja teenistujaid. 1950-ndate aastate keskpaiku NLKP Keskkomitees päevakorda võetud tehnilise progressi ja tööstuse juhtimise küsimused ajendasid kombinaadi tehnilist ja administratiivpersonali oma teadmisi laiendama konkreetse ökonoomika valdkonnas. Peale muu korraldati 1955. aastal tootmiskogemuste vahetamiseks üheksa ekskursiooni väljapoole vabariiki, millest võttis osa 79 töötajat. Sellised ekskursioonid olid populaarsed edaspidigi, võimaldades tootmisjuhtidel ja tööeesrindlastel tutvuda töökorraldusega Arhangel'ski, Solikamski, Kaliningradi, Ukraina, Läti jt. sugulasettevõtetes.

Aastail 1956—1957 oli tööjõu liikumine kombinaadis kõige suurem. Suuresti tingis seda 1. oktoobril 1956 jõustunud uus pensioniseadus, mis tõstis tunduvalt pensionimäärasid ning suurendas elatanud töötajate huvi pensionilemineku vastu. 1956. aastal saatis kombinaat teenitud vanaduspuhkusele 108 tööveterani, 1957. aastal oli pensionile siirdujaid 60. Kuna kombinaadis endas oli pidevalt uut kaadrit ette valmistatud, saadi kõigest hoolimata käiku lasta lisatööjõudu nõudev puitmassitehas(-tsehh) ning mitmesuguseid uusi agregate.

Kiirenev tehniline progress 1950-ndate aastate teisel poolel tõi kogu Nõukogudemaal päevakorda töötajate haridustaseme tõstmise ülesande. Töötajate huvi õppimist jätkata kasvas kommunistliku töö liikumise levikuga. Sisaldas ju kommunistlik töövõistlus ka kohustuse õppida. Kui siis 1959. aasta kevadel NSV Liidu valitsuse määrusega kehtestati rida olulisi soodustusi töö kõrvalt õppijaile, hakkas haridustee jätkajate arv jõudsalt suurenema.

Süsteematailise koolihariduse taotlemisest V. Kingissepa nimelises Tselluloosi- ja Paberikombinaadis annab ülevaate järgnev tabel:*

Õppe- aasta	Õppijate arv	kesk- koolis	ettevalmistus- kursusel tehnikumi või instituuti astumiseks	tehni- kumis	insti- tuudis	kokku
1958/59	22	—		15	11	48
1959/60	28	6		24	13	71
1960/61	aruandluses		ei kajastunud		ligemale	100
1961/62	132	67		40	40	279
1962/63	133	47		87	43	310
1963/64	165	55		109	64	393
1964/65	226	59		114	66	465
1965/66	171	59		112	68	410
1966/67	193	45		114	69	421
1967/68	187	40		109	64	400

* Tabel on koostatud kombinaadi aastaaruannete materjalide põhjal.

Viimase viie aasta jooksul (1962—1967) on lõpetanud kõr-
gema kooli 17, tehnikumi 62 ja töölisnoorte keskkooli 126
töötajat.

Töö kõrvalt õppides omandasid insenerikutse kontroll-

mööteriistade ja automaatikatsehhi juhataja Heino Muul, sama tsehhi vaneminsener Toomas Oost jt. 1967. aastal lõpetasid instituudi Žanna Geršoi, Arvi Muul, Arno Suvi. Tehnikudiplomi said paberitsehhi juhataja asetäitja Udo Koiduste, paberitsehhi meister Jegor Gerassimov, elektrikud Jaan Murupõld ja Ivan Mihhailik, elektrikeepitaja Uno Reiljan, tehnik-kopeerija Maie Arakas, laborandid Helle Liiv, Galina Žigalina, Inna Pimenova jt.

Hariduse taotlemist õhutada õhkkonna loomisel etendas positiivset osa 1960. aasta sügisel kombinaadi direktoriks määratud Vladimir Tšernõšov, kes tollal veel ise instituudis õppis. Reaalsete õppimisvõimaluste parandamiseks organiseeriti kombinaadi ruumides 1961. aasta lõpul kommunistide eestvõttel Tallinna VIII Töölisnoorte Keskkooli osakond, kus avati kahes keeles ja kahes vahetuses töötavad klassid neile, kes 8-klassilist haridust taotlesid, ning ettevalmistuskursused instituutidesse või tehnikumidesse astuda soovijaile (töölisnoorte kooli osakond töötas kombinaadis 1. jaanuarini 1966, mil kool sai endale mujal avaramad ruumid). Nagu näitab tabel, etendas kombinaadi ruumes tegutsenud töölisnoorte kool olulist osa õppijate arvu järsul tõusul.

On kujunenud kauniks tavaks korraldada kevaditi peoõhtu nende auks, kelle õpinguid on krooninud lõpudiplomid. Diplomide saamist tähistab kombinaat omapoolse mälestuseseme ja preemiaga.

Süsteematailise tehnilise haridusega töötajate osatähtsuse tõus on tagatiseks tehnilistele ja organisatsioonilistele edusammudele tootmises. Juba osa diplomitõidki on olnud otsest suunatud kombinaadi tootmistöö parendamisele. Raimond Reidna diplomiprojekt sisaldas lainepapimäšina rekonstrueerimise kava, 1967. aasta lõpetaja Anatoli Reppo diplomitöö aga neljanda paberimäšina ajami rekonstrueerimise mudeli.

Ka paljud kombinaadi stipendiaadid on õpingud lõpetanud. 1966. aastal lõpetasid instituudi kombinaadi stipendiaadina praegune paberitsehhi vahetusmeister Arno Kuusk ja insertehnoloog Isabella Štein.

Kombinaadi kollektiivi üldine haridustase tõuseb visalt ja järjekindlalt.

1967. aasta märtsis oli kombinaadis alla 30 aasta vanuseid töötajaid 426. Neist 25 oli lõpetanud kõrgema kooli, kusjuures üks jätkas õpinguid aspirantuuris. Keskharidusega noori oli 143, neist õppis edasi 53,

9—10-klassilise haridusega oli	42,	neist õppis edasi	7
8	„	63	„ 19
7	„	94	„ 9
6	„	31	„ 2
5	„	20	„ 2
4	„	8,	ükski ei õppinud.

Kui jätta kõrvale need, kel juba oli kõrgem haridus, siis õppis noortest edasi iga neljas. Selgesti ilmneb neist andmetest aga mujalgi täheldatud tendents, et edasiõppimise huvi on tugevam nendel, kel juba on keskharidus või kelle õpingud on pooleli jäänud vanemates klassides.

Kõrvuti suurenenud tähelepanuga kooliharidusele on jätkunud uute tööliste ettevalmistamine kombinaadis ning juba aastaid töötanud inimeste erialaste teadmiste laiendamine. 1. oktoobril 1960 asetleidnud üleminek lühendatud tööpäevale nõudis mõningal määral lisatööjõu rakendamist ja täiendavalt tööliste kutseoskuse süvendamist. Ka tootmise tehnoloogia eripära, tema pidevuse tõttu oli oluline teatud kontingendi manööverdamisvõimeliste tööliste olemasolu. Hoogu erialase kvalifikatsiooni tõstmisele andis kiirenev tehniline progress. Nii ongi 1960-ndail aastail järsult tõusnud kvalifikatsiooni tõstmise kursuste osatähtsus, kusjuures need kursused hõlmavad nii töölisi kui insenertehnilist personali.

Ülevaate nihetest kaadri ettevalmistamise alal annab tabel leheküljel 160.

Lisaks otsese kutseoskuse süvendamisele on püütud laiendada töötajate orienteerumisvõimet majandusküsimustes. 1960. aastal algas parteiharidusvõrgus ulatuslikum konkreetse ökonoomika õppimine, mis on aasta-aastalt süvenenud. Tingib ju üleminek uuele majandussüsteemile põhjendatud heaperemehelikkust kogu kollektiivilt.

*

Suure tööstusettevõtte edukas juhtimine esitab suuri nõudmisi juhtkonnale. Tootmisjuhid peavad tundma tehnikat ja tehnoloogiat ning oskama organiseerida inimesi ettevõttele planeeritud ülesannete täitmiseks. Nad peavad oskama näha homse arenguperspektiive ning neid kogu oma tegevusega lähendada tänasele. Selleks ei piisa tehnika tänase taseme tundmaõppimisest praktikuna, vaid tuleb tunda tehnikas üldisemalt peituvaid võimalusi. Nii saab heaks tootmisjuhiks kaasajal olla üksnes süstemaatilise erialase ettevalmistusega töötaja. Kuid sellestki on vähe, sest tootmise eduks on vaja

Aasta*	Töötajate üldarv**	Tootmis- tehnilist personalit	Ette valmistatud uusi töölisi	Tõstetud kvalifikatsioon	
				töölistel	ITT-l
1945	752	613			
1946	742	619	4	156	
1947	735	644	andmed puuduvad		
1948	843	730	16	232	
1949	979	817	andmed puuduvad		
1950	1218	1054	73	146	
1951	1270	1105	39	40	
1952	1324	1144	28	50	
1953	1400	1204	76	294	24
1954	1478	1269	42	306	16
1955	1485	1249	52	239	13
1956	1632	1555	89	159	28
1957	1701	1622	74	182	6
1958	1742	1603	61	222	2
1959	1726	1641	86	200	8
1960	1770	1821	82	237	
1961	1915	1851	135	422	31
1962	1910	1861	130	587	17
1963	1964	1816	157	478	19
1964	1813	1776	172	733	29
1965	1793	1742	129	714	27
1966	1726	1661	128	571	22
1967	1647	1581	121	540	25

* Tabel on koostatud kombinaadi aastaaruannete materjalide põhjal.
 ** 1945—1951 ilma transpordi- ja metsabörsi tööliseteta.

mobiliseerida mitte ainult tehnika, vaid ka inimesed, tootmiskollektiiv. Organisaatoritalenti ei evi kaugeltki kõik sügavate erialaste teadmistega insenerid ja majandusjuhid. Pealegi on kesk- ja kõrgemates õppeasutustes kaadri ettevalmistamisel seni mööda mindud rakendusliku psühholoogia põhialuste tutvustamisest, kuigi tehnika ja majandusaparaadi laitmatuks funktsioneerimiseks on seda laadi teadmisi vältimatult vaja. Tootmisjuhi kohal tööle asunud spetsialistidel on tulnud kollektiivi organiseerimist õppida «omal käel» ning erineva eduga.

Kõik see on otseselt ja kaudselt kajastust leidnud ka V. Kingissepa nimelise Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadi juhtkonna kujunemises.

Nõukoguliku ülesehitustöö taasalustamisel 1944. aastal võis kombinaadis eriharidusega inimesi loendada ühe käe sõrmedel: elektriinsenerina 1937. aastal tööd alustanud, 1944. aastal peainseneriks edutatud N. Annikve, keemiainsenerid

Üleliidulise Rahvamajanduse Saavutuste Näituse medalid tselluloosi ja paberi tootmise arendamise eest on pälvinud (istuvad vasakult) J. Šeer, I. Golubev, L. Galanina, S. Marmer; (seisavad) A. Kruusmaa, E. Rei, S. Samburski, H. Liigand. Foto 1967. aastast.

Tööveterane tervitas kohtumisel mehhaanikatsehhi kollektiiviga tsehhijuhataja A. Sepp (1967. a.). Istuvad (vasakult) K. Pruel, J. Viljamaa, H. Nikker, O. Lundma, H. Reinart.

Kombinaadi veteranide tegevust juhib pensionäride nõukogu koosseisus (istuvad) V. Horak, R. Väli, H. Trummer, M. Nahkor, O. Lember, H. Reinart; (seisavad) A. Jüris, E. Reidak, E. Andresma, E. Saar, A. Arumeel ja J. Liivak.

Endel Tikerpää läks kombinaadist Suurde Isamaasõtta, kust naasis invaliidina. Jõudumööda töötab ta tänini.

1966. aastal valiti keevitaja Uno Reiljan EKP Keskkomitee liikmeks.

Suurest Isamaasõjast osavõtnud töötajad võidupüha demonstratsioonil 1967. aastal.

Parteiõukogu kabinetis toimub poliitringide tööd.

Tsehhide partei-õrgaanisatsioonide sekretäride seminar 1967. aastal. Juhatab I. Voronetski.

Ametiühingukomitee 1967. aastal. Sõna on komitee aseesimehel
A. Uukkivil.

Klubi juures töötab
tantsuring.

Ehitustsehhi töölised
K. Vinkel ja A. Vilbaum
said valmis kombinaadi
maketi.

Kombinaadi džässorkestris mängib ehitustsehhi rahvas.

Meesansambel esinemas 1965. aastal.

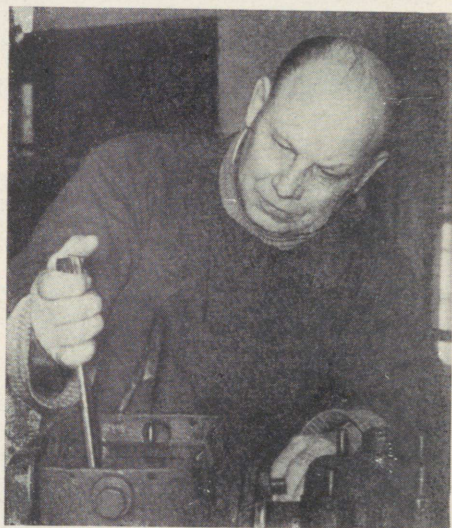

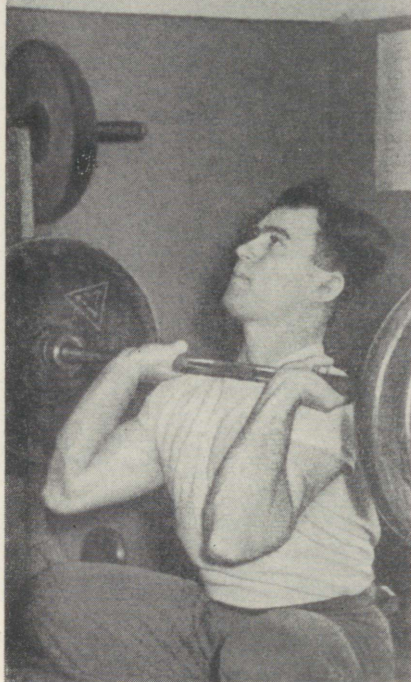
Igal aastal esineb klubi segakoor «Kaja» «Eesti Energia» saalis.
(Foto 1964. aastast.)

Moment kombinaadi spordikollektiivi initsiatiivil organiseeritud ettevõtetevahelisest Lasnamäe teatejooksust 1965. aastal.

Tselluloositsehhi lukksepp J. Looaru on meistersportlane ja maadluse ühiskondlik instruktor.

Kombinaadi lukksepp, mitmekordne Eesti NSV meister B. Melikov treeningul.

Kombinaadi suusatajad Eesti NSV Ülemnõukogu valimiste eel 1952. aasta veebruaris teele asumas šeflusalusesse «Uue Kasari» kolhoosi.

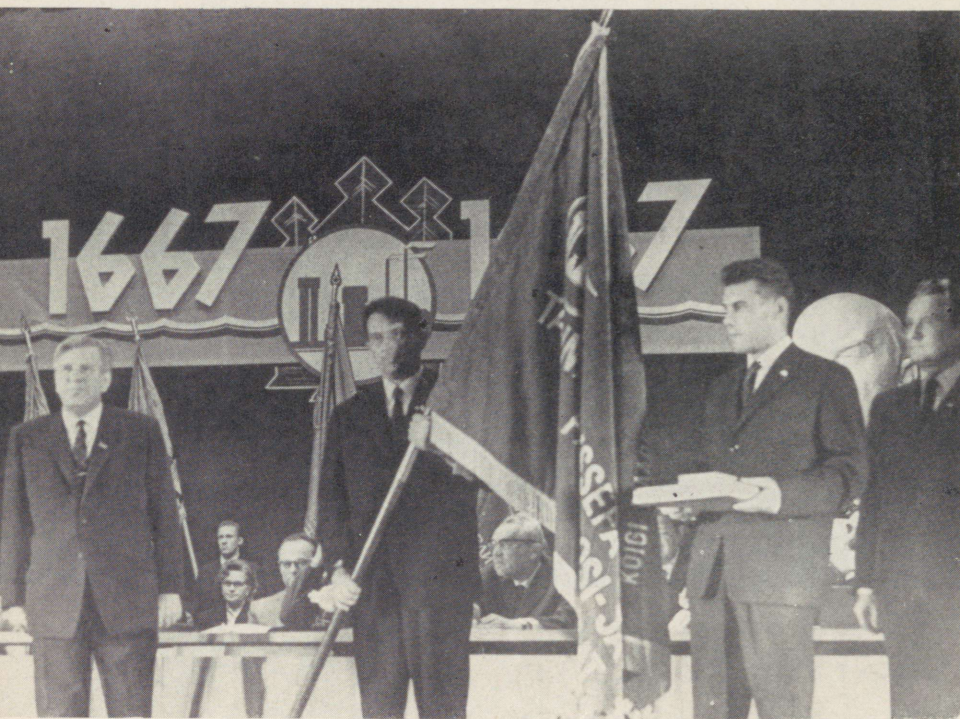
Kombinaadi kõieveomeeskond 1964. aasta suvel Komsomoli staadionil rahvuslike spordimängude õhtul. Esiplaanil V. Järve, B. Melikov, V. Trisberg ja S. Ohlo.

Selline on kombinaadi söökla.

Kombinaadi puhkekodu Aegna saarel.

Valitsuse autasu — Tööpunalipu ordeni üleandmine Tallinna V. Kingissepa nimelisele Tselluloosi- ja Paberikombinaadile 300-aastase juubeli puhul 8. septembril 1967. Vastu võtmas on direktor A. Striž, parteibüroo sekretär S. Embrich ja ametiühingukomitee esimees T. Prodel.

Pidulikul aktusel 8. septembril 1967.

Nurgake muuseumi-
mist.

Kombinaadi muu-
seumi avas 43-
aastase staažiga
töomes Arnold
Pahkla.

Jakk ja Almberg, insener Pelmas ja vana konstruktor Langgebraun. Kujunenud olukorras oli hädavajalik edutada kogenud praktikuid tsehhijuhatajate ja meistrite kohtadele. Nagu ilmnes, tulid nad uute ülesannetega (näit. F. Lambin paberivabriku juhatajana, G. Elvet elektriosakonna meistrina, A. Jüris paberiosakonna meistrina jt.) raskeid sõjajärgseid aastaid arvestades päris tublilt toime. 1949. aasta mais suri direktor R. Vennikas, kelle asemele määrati A. Poltrak.

1950-ndate aastate keskpaiku hakkas juhtiv kaader stabiliseeruma. Neil aastail asus kombinaadis tööle rida insenere ja majandusmehi, kes täidavad tänini vastutusrikkaid ülesandeid kombinaadi tegevuse korraldamisel. 1953. aastal tuli plaaniosakonna juhataja kohale staažikas tselluloosi ja paberi tootmise ökonomist, praegune kombinaadi peaökonomist Solomon Marmer. 1955. aastast töötab kombinaadis peainsenerina praegune vabariigi teeneline insener Sergei Pravdin, 1953. aastast tema praegune asetäitja tootmise alal puidukeemik-tehnoloog Sergei Gretško. 1950-ndate aastate keskel alustasid kombinaadis oma tööd inseneridena pärast kõrgema metsatehnilise hariduse omandamist praegune tehnikaosakonna juhataja Sergei Samburski ja praegune parteibüroo sekretär Sergei Embrich. 1953. aastast töötab kombinaadis üks praegusi juhtivaid tehnolooge, keemiainsener Hillar Öun. Nende spetsialistide energia etendas olulist osa tootmise kaasaegsemaks muutmisel ning ka kollektiivi arengus.

V. Kingissepa nimelist Tselluloosi- ja Paberikombinaati võib lugeda ka tootmise organisaatorite taimelavaks. Siin kujunesid tunnustatud tootmisjuhtideks 1963. aastast Kehra Tselluloosikombinaadi direktorina töötav Henno Pavelson ning temaga koos Kehra kombinaadi peaenergeetikuna tööle asunud Raul Kuutma. Mõlemad alustasid üliõpilaspõlves töötamist V. Kingissepa nimelises Tselluloosi- ja Paberikombinaadis ja tõusid töölistest juhtivateks spetsialistideks (R. Kuutma oli aastail 1958—1962 peaenergeetikuks, H. Pavelson alates 1958. aastast paberitsehhi juhatajaks). V. Kingissepa nimelises Tselluloosi- ja Paberikombinaadis tegi tuleristsed tootmise organiseerimise osas läbi ka 1960. aastast Tallinna Paberivabriku peainsenerina töötav Aleksei Komarov.

Ettevõtte kollektiivi kujundamisel etendab juhtkonna kõrval suurt osa paljude töölisperede traditsioonide jõud.

Nagu paljudes sajanditevanustes käitistes, nii on ka V. Kingissepa nimelises Tallinna Tselluloosi- ja Paberikom-

binaadis perekondi, kelle liikmed on ettevõttes töötanud põlvkondade vältel.

Puusepana ametis olnud Juhan Pahklale järgnes 1925. aastal kombinaati tema poeg Arnold Pahkla ja 1953. aastal pojapoeg Olaf Pahkla. 1956. aastast on kombinaadi tehnilise kontrolli osakonna laborandiks Olafi naine Imma, kes tuli kombinaati oma isa, aastail 1925—1963 elektrikuna töötanud Aleksander Roode eeskujul.

Päris suurperena on kombinaadi kollektiivis Vinkelid. Esimesena ettevõttes tööle asunud Joosep Vinkeli jälgedes töötavad praegu pojad Reginaldo ja Raimond Vinkel koos perekondadega ning Joosep Vinkeli vennapojad Koit ja Taavi. Reginaldo Vinkeli naine Ilse on raamatupidaja. Kombinaadi arvutuskeskuses töötab Koit Vinkeli naine Evi. Raimond Vinkeli naine Aili on laborant, viimaste poeg Vello aga alates 1965. aastast kombinaadi elektrik.

Kahe põlvkonnaga on esindatud ka 1955. aastal instituudi lõpetamise järel V. Kingissepa nimelisse kombinaati suunatud Sergei Samburski perekond, kus 1965. aastast laborandina töötav ja töö kõrvalt edasiõppiv tütar Tatjana valmistub teatrepulka üle võtma kombinaadis töötavalt isalt-emalt. Tublide töötajatena on ettevõttes tuntud veel Untide pere — isa, ema ja tütar.

Enne Suurt Isamaasõda töötas kombinaadis lühemat aega kommunist Paul Haab, kes 1941. aastal langes hävituspataljoni võitlejana kodumaad kaitstes. Pärast sõda asus kombinaati tööle tema naine Margareta ja 1952. aastal tütar Silvi Tolbast, kes töötab tänini paberisorteerijana. Kolmanda põlvkonna paberimeistriks on ka sotsialistliku töö kangelane Raul Nikkolo, 27 aastat kombinaadis töötanud ja 1953. aastal surnud paberimasinajahi Jüri Nikkolo poeg.

Mitmel juhul on kombinaati esimesena tööle asunule järgnenud õed-vennad või teisi sugulasi. 1951. aastal tehnikumi lõpetamise järel kombinaati suunatud, praegusele kesk-laboratooriumi keemiainsenerile Niina Tolkatšovale tuli 1955. aastal järele tema õde Aleksandra Zaitšenkova (töötab markeerijana) ja 1963. aastal vend Leonid Zaitšenkov (töötab paberikuivatajana). 1958. aastal asus kombinaadis tööle praegune automaatikatehhi juhataja Heino Muul, 1962. aastal vend Arvi Muul (töötab automaatikatehhi insener-konstruktorina).

Kõigis kollektiivides on suur kaal kaadritöölistel. Veterane võib leida ka V. Kingissepa nimelise Tselluloosi- ja Paberikombinaadi igas osakonnas. Kõige pikem töömehetee kombi-

naadis on maaler Arnold Pahklal (43 aastat). Üle kolmekümne aasta on kombinaadis töötanud Konstantin Bodrov ehitus-remonditsehhist ja Herbert Kana katlamajast. Happe-
torni tööline Heinrich Kuusk on kombinaadis töötanud 27 aastat, kütjast vahetusmeistriks tõusnud kommunist Erich Sarapik — 26 aastat. 25-aastane tööjuubel jäi 1967. aastal seljataha kaadriosakonna töötajal Erna Reinlol ja Aino Tarmil raamatupidamisest. Üle kahekümne aasta tööstaaži kombinaadis on tselluloositsehhi aurutajal Aliide Argel, happe-
töölisel Verner Kuuskoril, paberivabriku seadistajal Reginaldo Vinkelil, laine-
papimasinajuhil Raimond Vinkelil, finantsosakonna juhatajal Nadežda Prussoval, mehhaanika-
tsehhi keevitajal Arnold Jaamulil, paberi ümberrullimise masina juhil Osvald Kalal jt.

Oma osa noorte kasvatamisel on ka kombinaadi pensionäridel, siin oma töömehele elanud inimestel, kes teenitud vanaduspuhkusel olles ei unusta teed vanasse töökohta. Nende ühiseid ettevõtmisi korraldab kombinaadi pensionäride nõukogu eesotsas Orest Lemberiga.

ÜHISKONDLIKE ORGANISATSIOONIDE TÖÖMILT

Ajastule iseloomulikud jooned kajastuvad kujukalt ühiskondlike organisatsioonide tegevuses. Ametiühingu-, partei- ja kommunistlike noorte algorganisatsioonid olid peamisteks hoobadeks, mille kaudu partei suunas kollektiivide arengut, organiseeris töötajaid aktiivsele kaasalöömisele nii poliitiliste kui majanduslike päevaprobleemide lahendamiseks.

V. Kingissepa nimeline Tallinna Tselluloosi- ja Paberi-kombinaat oli Tallinna ettevõtete esirinnas ametiühingulise töö taastamisel. 10. oktoobril 1944 valitud käitiskomitee alustas kohe innukat tegutsemist, eeskätt töötajate majanduslike murede lahendamiseks.

Partei-
algorganisatsiooni taastamine oli keerulisem, sest Eestimaa Kommunistlik Partei oli Suures Isamaasõjas suuri kaotusi kandnud. Ülesehitustöö taasalustamisel, kui suurem osa kommuniste veel rindel võitles, olid kommunistide read eriti tööstuses üsna hõredad.

Kombinaadi kohta on teada, et esimese parteiorganisatorina suunati siia veel 1944. aasta sügisel Vladimir Arsenjevi nimeline energiline kommunist, kes peagi mujale üle viidi. Partei dokumentidest selgub, et kombinaadis loodud parteigrupist sai partei-
algorganisatsioon 17. aprillil 1945.

Senine parteiorganisaator Voldemar Olle valiti algorganisatsiooniks sekretäriks. Kombinaadi partei-algorganisatsiooni loomisel kuulus sellesse kolm partei liiget: Voldemar Olle, Kustav Kuuse (Metsa-, Paberi- ja Puidutöölise Ametiühingu Vabariikliku Komitee esimees) ja Johanna Neimann (Tselluloosi- ja Paberikombinaadi paberisorteerija) ning kaks partei liikmekandidaati: kombinaadi direktor Richard Vennikas ja kaadriosakonna juhataja Gunnar Kütt.³ Nende inimeste ülesandeks oli laiendada Kommunistliku Partei mõju kollektiivis, hoolitseda selle eest, et loodud parteirakuke tugevneks ja kasvaks. Kõrvuti kaastöötajate poliitilise silmaringi avardamisega tuli esimestel kommunistidel hea seista mitmesuguste majandusküsimuste lahendamise eest. Aitas ju majandusasjade oskuslik korraldamine kindlustada poliitilist edu. Nii tuli kombinaadi kommunistidel vastutada külvitööde õigeaegse läbiviimise eest abimajandamis, abistada ametiühingut võimaluste leidmisel tööliste täiendavaks varustamiseks esmatähtsusega toidu- ja tarbeainetega. V. Kingissepa nimeline Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaat oligi linna esimesi käitisi, kus töölised said lõunat kaartideta.

Nendes objektiivselt rasketes tingimustes kasvas kombinaadi partei-algorganisatsioon osalt kommunistide juurdetulekuga väljastpoolt, eriti demobiliseeritud sõjameeste näol (Herbert Reinart, Enn Sillat, Vassili Vizirjakin jt.). Samal ajal astusid esimestena parteisse kombinaadi ametiühingukomitee töötajad (ametiühingukomitee esimees elektrik Edgar Kosk, sekretär Valve Levin (praegu Piirsalu), komitee liige Alfred See) ja aktiivsemad kvalifitseeritud kaadritöölised, nagu paberimasinajuht Friedrich Pöld jt.⁴

Kogu parteilist ja ametiühingulist tööd raskendas organisaatorite kaadri nappus ning kogenematus. Pealegi saadeti neid sageli õppima ning suunati mujale tööle. Kombinaadiski vahetus aasta jooksul 5 parteiorganisaatorit, ametiühingukomitee esimehi aga 1944. aasta sügisest 1946. aasta maini koguni 8. Sellele vaatamata ühiskondlikud organisatsioonid kasvasid. Partei-algorganisatsioonis oli 1946. aasta alguseks 10 liiget ja 4 liikmekandidaati. 1946. aasta algul astusid parteisse staažikad lukksepä Karl Kään, Kaarel Enkelberg ja Aleksander Kressa ning 1923. aastast kombinaadis töölisena töötav Karl Pavelson.⁵ 1946. aasta juuliks

³ EKPA, f. 125, nim. 1, t. 1, lehed 1, 2 ja 5.

⁴ Sealsamas, lehed 5—7, 11.

⁵ Sealsamas, nim. 3, t. 1, lehed 1, 5—6, 17.

oli kombinaadi partei-algorganisatsioon juba nii arvukas (16 liiget ja 8 kandidaati), et valiti parteibüroo koosseisus Richard Vennikas (direktor), Albert Siht (algorganisatsiooni sekretär), Mihhail Kaljukin (varustusosakonna juhataja), Enn Sillat (ametiühingukomitee esimees) ja Herbert Reinvar (mehhaanikatsehi juhataja). Koos algorganisatsiooniga kasvav küsimuste ring, millega kommunistid tegelesid: sotsialistliku võistluse organiseerimine ja agitatsioonitöö, ratsionaliseerimistegevuse suunamine ja poliitiline õppus, tööliste varustamine ning ühiselamute olukorra parandamine jne.

Paralleelselt taastamistöödega kombinaadis eneses tuli kollektiivi organiseerida tööks ka ülelinnalistel objektidel. 1947. aastal oli kombinaadi rahvas osaline uue turuplatsi puhastamisel varemeist. Pärast Komsomoli staadioni valmimist, mille ehitamisest ettevõtete ja asutuste kollektiivid laialdaselt osa võtsid, päris kombinaadi rahvas alatiseks senise Tallinna Linna Täitevkomitee punase rändlipu «Eesrindliku töö eest linna taastamisel».

Oluliseks ühiskondlik-poliitilise töö lõiguks kujunes talurahva abistamine üleminekul nõukogulikule elukorraldusele ja kolhoosikorrale. Veel 1946. aasta sügisel anti EK(b)P Keskkomitee ja partei linnakomitee otsuse alusel V. Kingisepa nimelise Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadi šeflusaluseks Jõelähtme vald. Esimese šeflusülesandena tuli aidata läbi viia viljavarumist ning hoolitseda Oktoobrirevolutsiooni aastapäeva väärika tähistamise eest.⁶ Kevadeks remontisid kombinaadi töötajad šeflusalustele paarkümmend atra ja äket, vankreid ja sahu. Külviajaks aga saadeti Jõelähtme valda kommunistid Albert Siht, Herbert Reinvar ja Mihhail Kaljukin appi paralüüeerima klassivaenlaste võimalikke sabotaažiakte, looma tingimusi külvitööde normaalseks tegemiseks.⁷

Kui talurahvas 1948. aastal hakkas massilisemalt kolhoosidesse ühinema, anti kombinaadile šeflusaluseks kevadel akadeemik Viljamsi nimeline kolhoos Võrumaal ning sügisel eelmise naabrusest veel teinegi — Tagaküla. Kombinaadis loodi šefluskomisjon, mille esimeheks aastaid oli kommunist Ernst Tennov, kombinaadi peaenergeetik. Noortel kolhoosidel aidati sisse seada raamatupidamist, muretseti neile instrumente, sepasütt, hobuseraudu ja -naelu, tuletõrjevahen-

⁶ EKPA, f. 125, nim. 3, t. 2, leht 5.

⁷ Sealsamas, nim. 4, t. 2, lehed 47, 48.

deid. 1948. aastal tuli läbi viia ka selgituskoosolekuid.⁸ 1949. aastal võeti kombinaadilt Võrumaal asunud šeflusalused kolhoosid ära ja anti asemele Läänemaal Kirbla vallas 1949. aasta jaanuaris asutatud kolhoos «Leninlik Tee» ja peagi naabrusest kolhoos «Uus Kasari», kus samuti aidati sisustada sepikoda ja punanurka ning kus isetegevuslased käisid esinemas.⁹ Peale poliitilis-ideoloogiliste ürituste korraldamise ja materiaalse abi käisid juba 1949. aastal kolhoosides ka kombinaadi tööbrigaadid. 1950. aastal külastasid kombinaadi inimesed šeflusaluseid kolhoose 13 korral, kusjuures abistamisprogrammi lisandus kaasalöömine kolhoosiehitustel. 1951. aasta kevadel ühendati šeflusalused kolhoosid üheks «Uue Kasari» kolhoosiks, keda kombinaadi rahvas endist viisi abistas põllutööriistade remontimisel, kultuuriürituste korraldamisel ja tööjõuga koristustöödel.¹⁰ Vahepeal pisut tagasiläinud šeflustöö sai uut hoogu NLKP septembripleenumist 1953. aastal. 1953. aastal kinnitati «Uue Kasari» kolhoosile lisaks kombinaadi šeflusaluseks ka Keila Maa-parandusjaam, 1954 — Vastseliina Masina-Traktorijaam. Kõiki abistati masinate remontimisel ja tagavaraosadega, agaralt külastasid šeflusaluseid klubi isetegevuslased.¹¹ 1954. aastal võeti «Uues Kasaris» osa loomalauda püstitamist 104 veisele. 1955. aastal — silotorni, 1956. aastal — sigala ehitamisest.¹² Edasi järgnesid elektrifitseerimistööd. Harjumuspäraseks kujunes osavõtt külvi- ja koristustöödest ning masinate remontimisest, niisama jäi šeffide õlule poliitiliste sündmuste selgitamine.

1955. aasta lõpul laienes kombinaadi kollektiivi šeflustööde rinne: oli vaja abistada koole polütehnilise õpetuse läbiviimisel. Uueks šeflusaluseks sai Tallinna XVI Keskkool, mille õpilastele võimaldati tulla praktilistele õppustele kombinaadi ehitus-, mehhaanika- ja elektritsehhi. Kombinaadi rahva ja õpilaste vahelisi sõprussidemeid aitasid süvendada ühiselt korraldatud isetegevuskontserdid.¹³

Aastast aastasse suurenes kombinaadi partei-algorganisatsioon. 1949. aastal loodi parteigrupid tsehhides.¹⁴ 1949. aasta lõpus oli partei liikmeid kombinaadis juba 36, liikmekandi-

⁸ EKPA, f. 125, nim. 5, t. 1, lehed 13, 27; t. 2, leht 69.

⁹ Sealsamas, nim. 6, t. 1, leht 15; t. 2, leht 39.

¹⁰ Sealsamas, nim. 7, t. 8, lehed 5 ja 65.

¹¹ Sealsamas, nim. 8, t. 1, leht 12; t. 2, leht 112.

¹² Sealsamas, t. 4, lehed 7 ja 83.

¹³ Sealsamas, t. 3, lehed 62—65; nim. 9, t. 5, leht 104.

¹⁴ Sealsamas, nim. 6, t. 1, leht 52.

daate 9. 1956. aasta oktoobrikuuks oli 7 tsehhides tegutsevat parteigruppi kasvanud sedavõrd, et nad reorganiseeriti tsehhorganisatsioonideks. Kommunistide üldarv ulatus selal 76-ni.¹⁵ Kümme aastat hiljem, 1966. aasta oktoobris lähenes kombinaadi kommunistide arv juba kaheksajale — 171 partei liiget ja 12 liikmekandidaati.¹⁶

Kollektiivi ja partei-algorganisatsiooni tugevnemist kommunistide arvulise kasvu kõrval tunnistab seegi fakt, et kui Suurele Isamaasõjale järgnenud aastail suunati parteiorganisatsioonide kombinaati enamasti väljastpoolt, siis pärast viimase väljastpoolt soovitatud parteibüroo sekretäri tegevuse puudulikuks tunnistamist 1955. aastal leidsid kombinaadi kommunistid sekretäri kohale sobiva inimese alati endi seast. 1955. ja 1956. aastal valiti sekretäriks 1949. aastast kombinaadi mehhaanikasehhis töötanud kommunist Robert Väli. Neli aastat järjest, 1957. aasta sügisest 1961. aasta suveni juhtis parteiorganisatsiooni 1928. aastal kombinaadis tööd alustanud ühiskondliku töö veteran ja entusiast Orest Lember, kelle puhul väärrib märkimist ka see, et ajavahemikus 1951—1966, mil vana töömees pensionile siirdus, valiti ta 11 korral parteibüroo liikmeks. 7 aastat on parteibüroo liikmena kombinaadi ühiskondliku elu juhtimisest osa võtnud endine mehhaanik, praegune pensionär Robert Väli, 6 aastat paberimasinajuht Rudolf Runtal ja tehnoloog Antonina Tšaika, kes 1961. ja 1962. aastal valiti ka parteibüroo sekretäriks, 5 aastat Erich Sarapik, Uno Reiljan ja 1965. ja 1966. aasta sügisel parteibüroo sekretäriks valitud Sergei Embrih.

Aeg on tugevasti muutnud probleeme, mida kommunistidel on tulnud ja tuleb lahendada. 1950-ndate aastate teisest poolest tõusid päevakorda ökonoomsema majandamise küsimused, tee rajamine tehnilisele progressile nii tootmises kui töötingimuste parandamisel. 1960-ndail aastail muutusid need küsimused plaanidest-perspektiividest igapäevast realiseerimist ootavaiks üritusteks. Pidevalt jälgivad kommunistid uue tehnika ja tehnoloogia rakendamist, arutavad organisatsiooniliste ja tehniliste abinõude plaane ning nende täitmist, vaevad toodangu kvaliteeti ning otsivad reserve kombinaadi majandusliku tegevuse parandamiseks. Suuremad probleemid arutatakse läbi partei- ja majandusaktiivi koosolekutel. Selle

¹⁵ EKPA, f. 125, nim. 6, t. 1, leht 73.

¹⁶ Kombinaadi parteibüroo asjaajamisest. Partei üldkoosolekute protokollid 1966. a., leht 41.

kõrval nõudis ja nõuab järjest suuremat tähelepanu töötajate kollektiiv. Kommunistliku töö liikumise areng on päevakorda toonud peale töödistsipliini veel käitumiskultuuri nii kombinaadis kui väljaspool. Erilise hoolega suhtutakse ideelis-poliitilise kasvatustöö kõrval õppimisse. Igihaljastena nõuavad tähelepanu partei lähimate abiliste — ametiühingu ja kommunistlike noorte tegevus.

Kuigi igal organisatsioonil on oma liikmeskond ja tegutsemislaad, määrab töö põhilise sisu ühine eesmärk — toime tulla kollektiivi ees seisvate ülesannetega. Saavutustest kokkuvõtteid tehes on seetõttu raske piiri tõmmata ühe või teise tegemistele, kõik olulisem tehakse enamasti ühiselt.

Juba ammu ei nokitse kombinaadi ametiühingukomitee majanduslike pisiküsimuste kallal, kuigi neidki lahendatakse vajadust mööda. Nüüd domineerib kasvatustöö, inimeste töötingimuste parandamine ja nende vaba aja ning puhkuse sisustamine.

Ametiühingu iga-aastaseks suuraktsiooniks on kollektiivleping, mille punktides kajastub kollektiivi ja administratsiooni tegevusprogramm tootmise ja töötervishoiu tõhustamiseks, sotsialistliku võistluse organiseerimiseks, aga ka töötajate elukondlike tingimuste parandamise ja kultuurilise teenindamise osas. Kollektiivlepingu täitmise käigu avalik arutamine, tavaliselt kaks korda aastas korraldatud konverentsil on muutnud kollektiivlepingu inimeste mobiliseerimise oluliseks hoovaks. Aastast aastasse on kasvanud ametiühingu teened töötajate suvepuhkuse organiseerimisel: 1966. aastal oli tuusikutega puhkekodudes ja sanatooriumides üle saja töötaja. Häid perekonniti puhkamise võimalusi pakub kombinaadi enda puhkekodu Aegna saarel.

Kommunistlike noorte suhteliselt tagasihoidlikku osa kombinaadis seletab tõik, et kombinaadi kollektiivi on läbi aegade iseloomustanud kesk- ja vanemaealiste inimeste tugev ülekaal noorte ees. Kuna komsomoliiga on noortele ühtlasi elus oma koha otsimise ajaks, siis on noored ka liikuvad. Noorte liikuvus raskendab komsomolitööd ning on andnud ainet selle põhjuste ühiseks arutamisekski.

Kõigele vaatamata on kombinaadi kommunistlikel noortel ka saavutusi, mida võib rõõmuga meenutada. Nemad organiseerisid esimesed kommunistliku töö brigaadid kombinaadis ning pälvisid esimeste seas kommunistliku töö eesrindlase austava nimetuse (nimetagem Gennadi Naumovit, Ludmilla Udovitshenkot, Virve Väli, Silvi Tolbastit, Kusta Kusmini jt.). Nad on kaasa löönud komsomoliehitustel: 1959. aas-

tal võtsid kombinaadi noored osa Balti soojuselektrijaama rajamisest. Samal aastal tegid nad üle 5000 tunni tööd ka pärmitsehi ehitamisel. Kommunistlike noorte tarmukust jätkus Riisipere sovhoosi uudismaa harimiseks 1960. aastal.¹⁷ Nende osaks on jäänud heakorrastamise laupäevakud ja vanaraua kogumine ettevõtte territooriumil. Viimasel ajal kostab kommunistlike noorte seast hääli, et laupäevakutest otstarbekam on kõigil ühiskondlikel organisatsioonidel üheskoos pidevalt hea seista selle eest, et miski kombinaadi territooriumil silma ei riivaks. 1967. aastal suudeti välja anda 6 ülekombinaadilist «Komsomoliprožektori» numbrit, mille valgusvihk aitas tugevdada töödistsipliini ning arendada peremehetunnet. Ei taha ju keegi korduvalt avaliku pilamise märklauaks sattuda. Kommunistlike noorte endi arvates prožektorile tööd jätkub, tõhustada aitaks seda aga tihedam side rahvakontrolliga.

Väga suurt tähelepanu pööravad kommunistlikud noored õppimisele. Kuigi üheksakümne ühest komnoorest kuuekümne ühel oli keskkool lõpetatud, õppis 1967/68. õppeaastal mitmesugustes õppeasutustes viiskümmend üks. Juubeliaasta tublimate kommunistlike noortena nimetas sekretär Paavo Saare Oleg Andilevko, Georg Loobergi, Toomas Teenuse ja Leili Undi nimesid.

Kombinaadi ühiskondlike organisatsioonide ühiseks väesalgaks avaliku korra kindlustamisel on rahvamalev, mis 1959. aastal vastavalt partei ja valitsuse sellekohasele otsusele moodustati teiste ettevõtete kõrval ka V. Kingissepa nimelises Tselluloosi- ja Paberikombinaadis. Esialgu kuulus sellesse 34 töötajat ja esimeseks staabiülemaks sai Reginaldo Vinkel. Kombinaadi rahvamalevlastele eraldati tegevuspiirkonnaks Kaare tee, maaliinide bussijaama, Masina, Lubja, Katusepapi tänavate ja Ülemiste järvega piiratud rajoon. Enesestmõistetavana jäi nende ülesandeks heakorra kindlustamine oma klubis. Tosina mehe kaupa oldi väljas ka suurtel spordivõistlustel. Juba 1960. aasta jaanuaris avaldas Tallinna Miilitsavalitsus tänu kombinaadi tööeesrindlasele rahvamalevlasele Judel Šeerile operatiivülesande täitmise eest. Ka 1961. aastal autasustati mitmeid kombinaadi rahvamalevlasi siseministeeriumi aukirjadega.¹⁸

Vahepeal rahvamaleva tegevus soikus. 1962. aasta aprillis oli malevlasi kõigest 13. Uus staabiülem Semjon Krutjakov

¹⁷ EKPA, f. 125, nim. 9, t. 12, leht 105; t. 16, leht 113, t. 19, leht 43.

¹⁸ EKPA, f. 125, nim. 9, t. 12, leht 105; t. 16, leht 16; t. 19, leht 53.

saavutas 1963. aasta novembris malevlaste ridade kasvu 92 liikmeni ja ka tegevuse uue elavnemise.¹⁹ Päris arvukaks kujunes rahvamalev siiski alles pärast seda, kui komandöripostile 1963. aasta lõpus oli asunud kaadriosakonna juhataja Nikolai Skorohodov. Nii oli 1965. aasta maikuus malevlasi kombinaadis 195 inimest, neist kommuniste 58, kommunistlikke noori 39, mehi 176, naisi 19. 1966. aastal tunnistati kombinaadi 271-liikmeline rahvamalev juba Tallinna Mere-rajooni parimaks. Tema arvel oli 19 korrapidamist linnas, millest kokku oli osa võtnud 415 inimest. Väljas oldi pea kõigil pidupäevadel. Ka 1967. aastal jätkus malevlaste tegevus endise tarmukusega. Aastail 1963—1967 pälvivad Tallinna Miilitsavalitsuse aukirjad aktiivsuse eest ühiskondliku korra kaitsel kombinaadi malevlastest Vassili Gurjanov, Guido Kirk, Semjon Krutjakov, Nikolai Skorohodov, Judel Šeer. Kuigi avaliku korra rikkumisi esineb aeg-ajalt ka kombinaadi töömeeste hulgas, on siiski nii rahvamalev kommunistide juhtimisel kui kõik teised ühiskondlikud organisatsioonid oma pideva tähelepanuga tublisti kaasa aidanud inimeste käitumiskultuuri tõusule.

Pidevaks ja vastutusrikkaks ühiskondlikuks ülesandeks kombinaadi kollektiivile eesotsas partei-algorganisatsiooniga on kujunenud agitatsioonitöö ümbruskonna elanike seas seoses töörahva saadikute nõukogude ja teiste valitavate organite perioodiliste valimistega. Väikesest agitaatorite rühmast kasvas 1951. aastaks 80-liikmeline agitatsioonikollektiiv, mis järgmise kümne aasta jooksul kahekordistus. Algusest peale paistsid tublide agitaatoritena silma vanad töömehed Kaarel Enkelberg, Karl Kään, Friedrich Pöld, Robert Siemel, Voldeemar Roo, Elisaveta Koitla, Aleksander Felder, Rudolf Runtal, Herbert Reinvarf jt.

Kombinaadi töötajate endi poliitilise silmaringi laiendamise eest hoolitsevad parteiharidusvõrku kuuluvad poliitringid ja seminarid. Esialgu oli neid ringe kui ka nendest osavõtjaid vähe ning ka propagandistide ettevalmistus ebaühtlane. Ent kollektiiv tugevnes ja kasvas ning 1960-ndail aastail hõlmati õppetööga parteiharidusvõrgus ligemale pooled töötajaid. Viimastel aastatel erilise hoo saanud majandusteaduslike teadmiste levitamise hingeks kombinaadis on olnud peaökonomist S. Marmer, propagandistidena on aga rakendatud enamikku kõrgema haridusega tootmisjuhtidest.

Loengulist propagandat korraldab ametiühing kombinaadi

---

¹⁹ EKPA, f. 125, nim. 9, t. 23, leht 76.

klubi kaudu, mis hoolitseb üldse töötajate vaba aja sisustamise eest. «Tselluloosi» klubi on kujunenud kogu kombinaati ümbritseva rajooni kultuuriliseks keskuseks. Juba 1949. aastal oli väikeste sektsioonide asemel 24 isetegevusringi 520 liikmega, kellest 280 olid kombinaadi töötajad.²⁰ Järgnevatel aastatel on muutunud nii ringide kui nendest osavõtjate arv, kuid tegutsemise eesmärgiks on endiselt pakuda kombinaadi töötajaile ja ka ümbruskonna rahvale kultuurilist meelelahutust, arendada inimeste osavust, avardada teadmisi. Üle kümne aasta (1946—1959) juhtis klubi tegevust Isamaasõja invaliid kommunist Arnold Toren, kes lahkus kohalt 1959. aasta lõpul seoses tervise halvenemisega. Alates 1964. aasta lõpust töötab klubi juhatajana Pilvi Paas.

Suureks tunnustuseks kombinaadi isetegevuslastele oli klubi rahvatantsijate osavõtt ülemaailmsest noorsoofestivalist Moskvas 1957. aastal. 1960-ndail aastail on silmapaistva eduga tegutsenud klubi peotantsuring Herbert Rahmanni juhatusel. Rida tantsupaare on tulnud vabariigi meistriks. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 50. aastapäevale pühendatud kunstilise isetegevuse vabariiklikul festivalil 1967. aastal aga saavutasid laureaate nimetuse peotantsijate Piia ja Aare Orbi ning Signe ja Lembit Meioru kõrval ka klubi segakoor «Kaja» Silvia Melliku ja Peeter Perensi juhatusel ning estraadiorkester Aare Rüütli juhatusel.

1967. aastal oli klubis 22 isetegevusringi (neist 6 lasteringi) kokku 327 osavõtjaga. Kui lapsed välja arvata, moodustavad kombinaadi töötajad klubi isetegevuslastest umbes poole. Tänu klubile pole kombinaadi puhkeõhtutel puudu tulnud mängu-, laulu- ja tantsulustist. Staažikamaiks kunstilise isetegevuse harrastajaiks on Ilme Mitt, Erna Reinlo, Artur Uukivi (segakoor), Meeri Rajas (näitering), Raimond Reidna (puhkpilliorkester), Elvi Veinoja (naisansambel), Harsel Linaks (fotoring) jt.

Klubi aktivistidest väsimatuim on paberitsehhi seadistaja August Siht, kes aitab organiseerida perekonna- ja spordiõhtuid. Agaralt võtab klubi juhatusel tööst osa ka konstruktor Ervin Tõlpus.

1967. aasta sügisel sündis «Tselluloosi» klubi rüpes «AKI» — nii nimetasid kombinaadi inimesed oma, aktiivsete kombinaadi inimeste klubi, mis korraldab kord kuus sisukaid ja mõnusaid kohviõhtuid. 1967. aasta sügisel tähistas kombinaadi klubi oma 40-aastase tegutsemise juubelit, mille auks

²⁰ EKPA, f. 125, nim. 6, t. 1, leht 9.

koostatud fotostendid nii kunsti kui spordi harrastamisest möödunud aja jooksul annavad hea ülevaate läbikäidud teest. Kuna 1927. aastal rajatud klubi «Puhkekodu» ühendas nii kunstilise isetegevuse harrastajaid kui spordihuvilisi, tuleb seda aastat lugeda ka organiseeritud spordielu alguseks kombinaadis. 1920-ndate aastate lõpul olid «Puhkekodu» lauatenisistid, korv- ja jalgpallurid tugevamateks linnas. Tollal tuli aga treeninguvõimaluste, varustuse jne. eest tasuda sportlastel endil ja seetõttu jäi spordiharrastajate arv ettevõttes küllalt tagasihoidlikuks, see ei ulatunud sajanigi.

Pärast Suurt Isamaasõda hakkas kehakultuuritöö kombinaadis aasta-aastalt hõlmama järjest suuremat osa kollektiivist. 1967. aastaks oli kehakultuuri ja spordiga tegelejaid 630 (võrdluseks võib märkida, et 1950. aasta algul oli kehakultuurikollektiivis 161 liiget, 1957. aastal 242). Ka spordibaasid on pidevalt paranenud. Kui 1951. aastal oli märkimisväärseks saavutuseks ühistööna valminud oma võrkpalli- ja kurniväljak, kõrgus- ja kaugushüppekohad,* siis 1963. aastal jõuti paberitsehhi seadistaja, suure spordientusiasti August Sihi eestvedamisel oma raskejõustiku- ja lauatennisesaalini. Põhiliselt oma jõududega kohaldati nendeks kombinaadi poolkeldrikorrusel olevad abiruumid. Nüüd on maadlejate käsutuses 6×6 m maadlusmatt, tõstjatel aga 2 tõstepõrandat (4×4 ja 3×2 m). Lauatennisesaalis (mõõtmetega 5,5×12 m) on tegutsemispaiga leidnud ka koroona huvilised. Raskejõustiku- ja lauatennisesaali juurde kuuluvad riietus- ja duširuumid. 1967. aasta lõpul valmis 12-kohaline ja 50-meetrine lasketiir koos duši- ja riietusruumidega (ehitise eelarveline maksumus oli 11 000 rubla).

Selle kõrval kulutati 1966. aastal teistelt organisatsioonidelt spordibaaside üürimiseks 2000 rubla ja ka 1967. aastal moodustas spordibaaside üür niisama suure summa. Tõusujoont mööda liiguvad assigneeringud õppekasvatuseks tööks (1966. aastal 1750 rubla, 1967. aastal 2200 rubla) ja spordiinventari muretsemiseks (1966. aastal 2300 rubla, 1967. aastal 2400 rubla). Tegutseb 14 spordisektsiooni, millest massilisemateks on matka- ja rahvuslike spordialade sektsioon — kummagi liikmeskond ulatub üle kahe saja.²¹ Silmapaistvamate sportlike saavutusteni on jõudnud kombinaadi

* Need paiknesid kontori ja paberivabriku vahel ja olid kasutusel mõne aasta. Kombinaadi rekonstrueerimise käigus neelas nad ehitustööde rinne.

²¹ 1966. aastal oli mitmepäevamatkadest osavõtjaid 620, puhkepäevamatkadest — 2850, kalastusretkedest ja väljasõitudest 910.

laskurid, tõstjad, maadlejad, värav- ja korvpallimängijad, suusatajad ning kergejõustiklased. 1967. aastal töötas kombinaadis 7 NSV Liidu meistersportlast: Valdo Järve, Paul Koort ja Kalju Elderman on meistersportlased laskmises, Heldur Vallner, Juhan Looaru ja Valdek Trisberg maadluses, Endel Lehtmaa mootorisportdis. Kaheksas — samomaadleja Peeter Tammsaar — õpib kombinaadi stipendiaadina Tallinna Polütehnilises Instituudis.

Kombinaadi spordikollektiiv on aktiivselt kaasa löönud Tallinna ettevõtete vahelistel jõukatsumistel, olles aastaid favoriidiks «Õhtulehe» teatevõistlusel (nii 1965. aastal, 1966. aastal kui 1967. aastal saavutati II koht). Kehakultuuritöö üldisest laienemisest-süvenemisest käitis kõneleb see, et Eesti NSV kehakultuurikollektiivide vahelise sotsialistliku võistluse rändpunalipp oli aastail 1963, 1964 ja 1965 kombinaadi sportlaste valduses. 1965. ja 1966. aastal saavutati esikoht spordimeisterliikkuse osas Tallinna kehakultuurikollektiivide seas ning ka Tallinna III spordimängudel 1966. aastal tuldi esimesteks.

Kombinaadi korv- ja võrkpallurid võtavad osa kõigist Tallinna linna ning Metsa-, Puidu- ja Paberitööstuse Ametiühingu võistlustest, väravpallurid aga saavutasid 1966. aastal koguni esikoha II liigas.

Kombinaadi tõstjad, kes treenivad pärmitsehhi lukksepa, mitmekordse Eesti NSV meistri Boris Melikovi juhendamisel, saavutasid MPPT AÜ XVI spartakiaadil 1967. aastal esimese koha, samuti tõid nad esikoha VSÜ «Kalevi» Tallinna Linnaõukogu 1967. aasta võistlustelt. Igal aastal toimuvad võistlused kombinaadi tõstekarikale. 1966. aastal jäi karikas koju, 1967. aastal aga tuli leppida II kohaga.

Alates 1964. aastast korraldatakse tsehhidevahelisi maadlusvõistlusi mitmekordse Eesti meistri Juhan Looaru karikale. Tselluloositsehhi lukksepp, meistersportlane Juhan Looaru, kes kogu aeg on pidanud ka ühiskondliku maadlusinstruktori ametit, otsustas töökaaslastes südamelähedase spordiala vastu huvi äratamiseks ühe oma paljudest sporditrofeedest (1938. aastal Riias Eesti ja Läti spordiseltside kohtumisel võidetud karika) muuta tsehhidevaheliste võistluste rändauhinnaks. Nii toob Juhan Looaru külvatud spordipisik matile uusi mehi. 1967. aastal pärisid karika mehhaanikatsehhi maadlejad.

Kuna kombinaadis spordiga tegeldakse diferentseeritult kahes vanuserühmas, siis on see loonud tingimused ka küpsemas eas töötajate aktiivseks kaasalöömiseks. 1965. aastast

juhhib kombinaadi kehakultuurikollektiivi kesk- ja vanemaealiste seksiooni tselluloositsehi lukksepp Ants Teder. Seksioonis tegutseb 140 töötajat, kes tegelevad 10 spordialaga. Seksiooni mitmesugustest jõukatsumistest osavõtjate üldarv ulatus 1966. aastal 1491-ni. Massilisemalt tegeldi matkamise ja laskmisega, arvukalt oli kalapüügi-, koroon- ja lauateniseentusiaste. Spordielu elavdas tsehhidevaheliste võistluste korraldamine ja ka sõprusvõistlused teiste ettevõtetega. Viimasel ajal on seksiooni ja ka kogu kehakultuurikollektiivi võistluspartneriks olnud Tartu Kaubandusvalitsus, «Norma» ja Tallinna Masinatehas, kellega on jõudu katsutud males, kabes, võrkpallis, laskmises ja koroonas. 1967. aastal korraldatud ettevõtetevahelise tervisespartakiaadi ülesandeks oli aga veelgi laiendada süstemaatilist kehakultuuri harrastamist kesk- ja vanemaealiste töötajate seas. Tervisespartakiaadi suusavõistlustel tulid kombinaadi mehed I ja naised V kohale. Koroonavõistlustest võeti osa 7 mees- ja 1 naiskonnaga ning üldkokkuvõttes saavutati esikoht. Laskevõistlustest võttis kesk- ja vanemaealisi osa 111, sangpommi tõstmisest 160 ja ujumisvõistlustest 63 küpses eas töötajat. Üldse aga oli 1967. aastal kombinaadi individuaal-sisevõistlustel laskmises 185 osavõtjat, kellest 75 täitsid järgunõuded ja 146 Eesti NSV VII spartakiaadi normatiivid. Sangpommi tõstmise võistlustel oli osavõtjate üldarv koguni 265.

Traditsiooniliseks on muutunud spordikohtumised V. Kingissepa nimelise Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadi ning ta ammuse sotsialistliku võistluse partneri Läti Sloka Tselluloosi- ja Paberikombinaadi rahvaga. Üle kümne aasta käib vastastikune «rebimine» lauatenises, võrkpallis, korvpallis ja males. Juubeliaastal jäi rändkarikas tallinlastele. Alates 1966. aastast on aga lisaks eelmistele võistlustele korraldatud tsonaalse iseloomuga Balti vabariikide ja Kalinin-gradi oblasti paberi- ning tselluloositootjate spartakiaad viiel spordialal (lauatenis, kergejõustik, võrkpall, male, laskmine). 1967. aasta üldkokkuvõtted andsid esikoha samuti Tallinna kombinaadile.

Kõige selle kõrval on kombinaadist alguse saanud nii mõnigi ülelinnaline spordiüritus. Kaalukamaks neist võib pidada Eesti NSV 25. aastapäeva tähistamisest väljakasvanud ettevõtetevahelist Lasnamäe teatejooksu, mida on korraldatud juba kolmel suvel Kadrioru pargi teedel ja Lasnamäe paekaldail kulgeval 4700-meetrisel trassil. Kollektiivide tulemusi arvestatakse kolmes suurusrühmas, olenevalt töö-

tajate üldarvust. Iga rühma esimene võistkond pärib kombinaadi poolt väljapandud rändkarika. Siiani ei ole kombinaadi sportlased veel karikani jõudnud, nendele on kuulunud 2.—3. koht. Kuid võistluste iga-aastane kordamine annab hoogu igapäevasele sporditööle.

1966. aastast on kombinaadi kehakultuurinõukogu eesotsas lauatenniseveteran, 21 aastat kombinaadis töötanud Anita Vainomäe. Suurt tööd kehakultuuri organiseerimisel teeb aga nõukogu aktiiv, kuhu kuulub nii endisi kui praegusi tööja spordimehi. Nooruses jalgpallimängija ja kombinaadi mängumeeste treener, endine tselluloositsehi seadistaja pensionär Friedrich Preimut organiseerib väsimatult spordikohtumisi veteranidele. Aastail 1961—1966 kombinaadi spordielu juhtinud mehhaanikatsehi treialit Bernhard Hobustkoppelit jätkub kombinaadi kehakultuurinõukogu kõrval veel mitme ülelinnalise spordiorgani koosseisu. Väga aktiivse spordikohtunikuna tegutsemise eest pälvis aukirja kehakultuurlaste päeva puhul 1967. aastal vabariikliku kategooria kergejõustikukohtunik ning VSÜ «Kalevi» kergejõustiku kohtunikekogu esimees Ants Teder. Tublid eestvedajad innustavad teisigi kehakultuuri kaudu oma tervist tugevdama. Spordi harrastamine mitmes tasapinnas ja paljudes seksioonides igapäevast harjutamist elavdavate jõukatsustega nii kombinaadi tsehhide vahel kui väljaspool on kaasa haaranud rohkem kui kolmandiku kombinaadi töötajast ja laieneb kindlasti veelgi. Kombinaadi ühiskondlikud organisatsioonid püüavad luua igale töötajale võimalusi oma võimete arendamiseks ja rakendamiseks nii kutsetöös kui ühiskondlikus tegevuses, unustamata sealjuures sisuka puhkuse olulist osa.

JUUBELITE AASTA

Juubel on harjumuspäraselt pidulik kokkuvõtete tegemine saavutustest. Kuna 1967. aasta kujunes V. Kingissepa nimelisele Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadile kahekordseks juubeliaastaks, siis nõudis soov neid vääriliselt tähistada kollektiivilt tõsiseid pingutusi. Igaüks tahtis anda oma parima nii Nõukogudemaa 50. sünnipäeva kui Tallinna paberitootjate kolm sajandit kestnud töö tähistamiseks.

Ettevalmistused pidupäevadeks läbisid tervet aastat ja töid elevust igapäevasesse elurütmi. 1967. aasta jaanuaris loodi parteibüroo otsuse alusel lisaks Oktoobrirevolutsiooni 50.

aastapäeva tähistamise komisjonile ka kombinaadi 300. aastapäeva komisjon. Komisjonid asusid minevikulehekülgedelt otsima tselluloosi- ja paberitootjate töösaavutusi ning revolutsiooniliste väljaastumiste kajastusi. Otsustati rajada ettevõtte muuseum, mille stendid peegeldaksid kogu läbikäidud arenguteed ja millega tutvumine aitaks kombinaadi kollektiivi noorematel liikmetel kiiremini omaks võtta ettevõtte töö- ja võitlustraditsioone.

Suure Oktoobri sündmuste lähemaletoomiseks vestlesid töötajatega endised kombinaadi töömehed, kes 1917. aasta revolutsioonitormidele vahetult kaasa elasid. Endine mehhaanikatsehi meister Herbert Reinvart rääkis revolutsioonilahingutest Petrogradis, millest ta osa oli võtnud, Valentin Horak aga, kelle rohkem kui neljakümneaastasse tööaega kombinaadis langes ka 1917. aasta, pajatas oma mälestusi sellest ajaloos pöördelise tähtsusega ajast. Kombinaadi pika arengutee üksikuid etappe tutvustasid raadioloenguis kaadriorakonna insener Sinaida Hanko, tehnilise osakonna insener Natalia Matvejeva, endine parteibüroo sekretär Robert Väli jt.

Oktoobrirevolutsiooni juubeli auks veebruaris partei- ja majandusaktiivi koosolekul võetud sotsialistlikud kohustused kujunesid õige mitmekülgseks ja mahukaks. Nad sisaldasid 21 punkti, mis hõlmasid tootmisplaani ennetamise ja ületamise kõrval kohustusi üleplaani kokkuhoiu, tootmise täiustamise, töö- ja elukondlike tingimuste parandamise, spordi- ja kultuuriürituste osas. Toivo Padisaare paberimasinabrigaad ja Ants Sõerumäe tselluloosikeetjate brigaad lülitus kogu linna ulatuses korraldatud sotsialistlikku võistluse Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 50. aastapäeva auks.

Üleminek uuele planeerimise ja materiaalse stimuleerimise korrale 1. juulist 1967 soodustas olemasolevate reserve rakendamist: veel 1967. aasta teiseks pooleks taotles kollektiiv nii toodangu kui kasumiplaani suurendamist. Teade kombinaadi autasustamisest Tööpunalipu ordeniga tootmise arendamises ja täiustamises saavutatud edu eest ning seoses asutamise 300. aastapäevaga lisas töövõistlusele veelgi hoogu.¹ Kuna veebruaris võetud sotsialistlikud kohustused realiseeriti põhiosas 7 kuuga, otsustati võtta uued, tugevasti kõrgendatud lisaülesanded: anda üleplaani toodangut 150 000 rubla asemel 350 000 rubla eest, töövõil-

¹ «Rahva Hääl», 11. augustil 1967.

jakust tõsta plaaniga võrreldes mitte 2 protsenti, vaid 3,5 protsenti võrra, kaubatoodangu omahinda alandada 120 000 rubla asemel 270 000 rubla võrra jne.

Samal ajal tehti hoolikaid ettevalmistusi kombinaadi juubelipidustusteks. 11. juulil saatis kombinaadi pere rühma mootorrattureid, kuhu kuulusid seadistaja Ants Allik, lukksepp Valdo Järve, meister Heinar Toom koos abikaasadega, elektrik Kusta Vierlaid, treial Ülo Leis ja konstruktor Raivo Kõiv, 30 päeva kestvale 9000-kilomeetrisele matkale, mille eesmärgiks oli küllakutsete edasiandmine sõsarettevõtete esindajaile Lätis, Leedus, Ukrainas, Gruusias, Vene NFSV-s jm. Selle V raskuskategooria nõudeile vastava matka pühendasid sportlased Oktoobrirevolutsiooni 50. ja kombinaadi 300. aastapäevale.

Palju askeldamist nõudis valgevasesest mälestusmedali valmistamine, millega autasustati eri statuudi alusel kombinaadi juhtkonda, tööeesrindlasi, veterane ja vähemalt 10-aastase staažiga töötajaid. Kombinaadi 300. aastapäeva rinnamärk oli ette nähtud kõigile kombinaadi töötajaile ja külalistele.

Juubelipidustuste tähtsust aitas tõsta Viktor Kingissepa nimelisele Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadile pühendatud ajaleht, mis ilmus 8. septembril ajalehtede «Õhtuleht» ja «Molodjož Estonii» eriväljaandena. Selles on uuesti trükitud NSV Liidu Ülemnõukogu seadus kombinaadi autasustamisest Tööpunalipu ordeniga ja Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee, Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu tervitus kollektiivile kõrge autasu puhul. Direktor A. Striži ja parteibüroo sekretäri S. Embrichi juhtartikkel pajatab kombinaadi rekonstrueerimisest ning eesrindlikest töötajaist, kes aitavad ettevõtte head nime kõrgel hoida. Aastail 1904—1918 kombinaadis töötanud revolutsiooniveteran Hans Eiseni minevikumeenutused on koondatud pealkirja alla «Selle eest tasus võidelda». Fotod kombinaadist tema juubelipäevil, juubelimedalist ja -märgist ning rühmast tööeesrindlastest, kelle sõnavõttud raamivad kombinaadi sõjajärgse arengu kroonikat — sellisena on kombinaadi ajaleht ilusaks mälestuseks ettevõtte suurest juubelist. Ka vabariigi päevalehed pühendasid V. Kingissepa nimelise Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadi suurele tähtpäevale rikkalikult materjali, valgustades paberi tootmise arengulugu Tallinnas ja kombinaadi saavutusi tegutsemise 300. aastal. Juubelikoosolekule 8. septembril Laevastiku Ohvitseride Majas kogunes üle

tuhande töölise ja tööveterani, arvukalt külalisi üle kogu Nõukogude Liidu. 14 sõsarettevõtet olid läkitanud kohale oma esindajad, et austust avaldada Nõukogude Liidu ühele vanemale läbi aegade tegutsema jäänud paberi tootmise ettevõttele. Revolutsioonilise võitluse ja töökuulsuse lippude all kujunes koosolek tänapäeva nõukogude tööinimese, tselluloosi- ja paberitootjate austamise õhtuks. Kombinaadi juhtkond võttis vastu Tööpunalipu ordeni, mis koosolijate kiiduavalduste saatel ettevõtte lipule kinnitati. Kollektiivi õnnitlesid juubeli ja kõrge autasu puhul partei ja valitsuse esindajad, NSV Liidu metsa-, tselluloosi-, paberi- ja puidutöötlemise ministri asetäitja A. Dmitrin, Üleliidulise Paberi Instituudi professor M. Eliašberg, arvukalt häid soove tselluloosirahvale töid kodulinna ettevõtete esindajad.

Väga südamlikuks kujunes juubelikoosoleku see osa, mil 38 eesrindlasele anti kätte Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi aukirjad. Nende seas olid veteranid-pensionärid Orest Lember, Oskar Lundma ja Robert Siemel kõrvuti kombinaadi tänaste tublimate tööinimestega, alustades ehitusremonditsehhi vanemmeistri Konstantin Bodroviga ja lõpetades elektritsehhi elektriku-lukksepa Artur Uukkiviga.

Ühiselt ettevalmistatud juubelipidustused V. Kingissepa nimelise Tselluloosi- ja Paberikombinaadi astumise puhul eelmistest paljutöötavamasse neljandasse sajandisse liitis kollektiivi ning süvendas inimestes usku uute, senisest suuremate ülesannetega toimetulekuks.

Kui enamikul juubeliüritustest oli ühekordne tunnetuslik väärtus, siis üks — kombinaadi muuseum — ei kajasta ainult ettevõtte suurt tähtpäeva, vaid võtab alati vastu külastajaid ning on valmis leidma ruumi ka uutele eksponaatidele kollektiivi järjekordsetest saavutustest.

Tänu põhjalikule eeltööle kujunes käitise muuseum juubeliettevõtmiste krooniks. Eksponaatide kogumisest võttis osa lai ring entusiaste. Eriti südamelähedane oli see veteranidele. Nad panid kirja oma mälestusi (Nikolai Annikve) ja töid ajahambast tuhmunud fotosid, mis aitavad meenutada ammumöödunud aegu (Aleksander Filippov, Robert Väli jt.). Nende käest saadi huvitavaid originaaldokumentegi. Nii tõi kombinaadi pensionäride nõukogu esimees, Eesti 1940. aasta sotsialistlikust revolutsioonist osavõtja Orest Lember, kes kuulus Põhja Paberi- ja Puupapivabrikute natsionaliseerimise komiteesse, ettevõtte natsionaliseerimise käsitsi koostatud akti 26. juulist 1940. Kaadriosakonna töötaja S. Hanko komandeeringu tulemusena Tartusse Eesti NSV Riiklikku

Keskarhiivi selgitati välja hulk väärtuslikke dokumente, millest muuseumi tarbeks tehti fotokoopiad. Restaureeriti neli vana maali kombinaadi panoraamiga. Kaasaegsest kombinaadist valmis mudelseppade Alfred Vilbaumi ja Koit Vinkeli kätes kena makett. Suurel maailmakaardil aga märgistati kõik need maad, kuhu läheb kombinaadi eksporttoodang. Juubeliaastal oli kombinaadi ekspordi aadressaate kümnes välisriigis.

Inglismaale, Prantsusmaale, Itaaliasse, Belgiasse, Saksa Föderatiivsesse Vabariiki, Bulgaariasse, Tšehhoslovakkiasse ja Ungarisse saadeti kokku 24 000 tonni tselluloosi, 2500 tonni puuviljapaberit aga jaotus tellijate vahel Araabia Ühinenud Vabariigis, Bulgaarias, Iraanis, Saksa Demokraatlikus Vabariigis ja Tšehhoslovakkias.

Kollektiivse hoole viljana valminud väljapanekud sisendavad uhkustunnet saavutatust, sest kõrvuti kombinaadi tänase päeva teorõõmsa palgega on siin eredit materjali murekortsudes töömeeste elust ja võitlusest.

Dokumentide, kaartide, plaanide, gravüüride ja mitmesuguste esemete kaudu avaneb muuseumiruumis küllastajate pilgule ettevõtte kogu arengutee.

Muuseumiruumi otsaseina on paigutatud stend, mis tutvustab eesti rahva silmapaistvaimat revolutsionääri Viktor Kingisseppa, kelle nime kombinaat 1940. aasta viimasest päevast peale kannab. Kõrvuti töökuulsuse lippudega kohustab Viktor Kingissepa ennastsalgav elu tänast põlvkonda olema oma tööga, kogu oma eluga isade vääriiline, kohustab teoks tegema ideaalid kommunismi rajamisest.

Oma kivi panemisega kommunismi üldrahvalikku suurehitusse 1967. aasta eest tuli V. Kingissepa nimeline Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaat toime. Juubelite aasta kujunes pidupäevadele vaatamata tugevaks tööaastaks. Üleliidulises sotsialistlikus võistluses sai kombinaat I, II ja III kvartali töötulemuste eest esikoha ning NSV Liidu Metsa-, Tselluloosi-, Paberi- ja Puidutööstuse Ministeeriumi ning ametiühingu keskkomitee rändlipu koos preemiaga. Tunnustuseni jõudsid ka võistluse alglülid. 1967. aasta I poole tulemuste eest loeti üle NSV Liidu parimaks paberimasinabriigaadiks Uudo Põllu brigaad, parimaks kuivtselluloosimasinabriigaadiks Heldur Vallneri brigaad V. Kingissepa nimelisest Tselluloosi- ja Paberikombinaadist. Kutseala parimaiks vabariigi ulatuses olid kuivtselluloosimasinajuht Lembit Kruus, paberimasinajuht Aleksander Tammiku, kuivataja Jüri Mõtlik, kalandreerija Sergei Zenzin, paberilõikaja Georg

Viira ja paberisorteerija Olga Roosaar. Vabariigi parimaiks tunnistati juba korduvalt Heldur Vallneri kuivtselluloosimasinabrigaad ja Ants Sõerumäe tselluloosikeetjate brigaad. Võistluse võitjate hulka jõudis ka Toivo Padisaare paberimasinabrigaad.

Kombinaadi kollektiiv täitis nii suurendatud plaani kui sotsialistlikud kohustused paari väikese erandiga. Töoraine ratsionaalsemast kasutamisest kõneleb ühest puidu tihumeetrist saadava toodangu väärtuse suurenemine tervelt rubla võrra — 1966. aastal moodustas see 50 rubla 26 kopikat, 1967. aastal — 51 rubla 26 kopikat. Tööviljakust suudeti aasta jooksul tõsta 11,9 protsendi võrra. Ka keskmine töötasu kujunes kõrgemaks ülevabariigilisest keskmisest. Tunduvalt tõusis kombinaadi rentaablus. Võrreldavates hindades kasvas kasum eelmise aasta suhtes 938 000 rubla ehk 27,6 protsendi võrra ja moodustas 4 340 000 rubla. Uue planeerimiskorra järgi moodustati töötulemustele vastavalt ka ergutusfondid. Tootmise arendamise fond kujunes 166 000-rublaseks planeeritud 136 000 asemel, sotsiaalseteks ja kultuurilisteks üritusteks ning elamuehituseks ettenähtud fondi eraldati planeeritud 84 000 asemel 93 000 rubla, töötajate materiaalse ergutamise fondi suurendati planeeritud 128 000-lt 144 000-le rublale.²

Need arvud kinnitavad, et V. Kingissepa nimelise Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadi kollektiiv on osanud sisse elada uude majandamissüsteemi ning loonud baasi jätkuvaks jõudsaks edasiminekuks ettevõtte tegutsemise neljandal sajandil.

---

² Andmed kombinaadi 1967. aasta aruande seletuskirjast.

SISUKORD

Saateks. <i>O. Karma</i>	7
I. KOLM SAJANDIT TALLINNA ESIMESE PABERIVESKI RAJAMISEST. <i>A. Kivi</i>	8
Paberi vanimast valmistusviisist	8
Tallinna esimene paberiveski	10
II. TALLINNA PABERITÖÖSTUSE TAASELUSTUMINE. <i>O. Karma</i>	18
III. ÜLEMISTE PABERIVABRIKUST TSELLULOOSI- JA PABERIKOMBINAADIKS. <i>O. Karma</i>	29
Tselluloosivabriku algusperiood	29
Esimese revolutsiooni aastail	35
Tselluloosi- ja paberikombinaadiks	40
Klassivastuolude süvenedes	45
Sõjakeerises	51
IV. VÕITLUSES SOTSIALISMI EEST. <i>O. Karma</i>	58
Vastu sotsialistlikule revolutsioonile	58
Rahvavõimu ja rahu huvides	64
V. TALLINNA TSELLULOOSIVABRIK KODANLUSE VÕIMU AASTAIL. <i>O. Karma</i>	69
Suund paberi tootmisele	69
Jätkuvas klassivõitluses	73
Raskuspunkt tselluloosile	81
Taandumiselt võidule	91
VI. TSELLULOOSIVABRIK NÕUKOGUDE VÕIMU ESIMESEL AASTAL JA SUURE ISAMAASÕJA PERIOODIL. <i>O. Karma</i>	98
Sotsialistlikuks ettevõtteks	98
Karmidel sõja-aastatel	105
VII. SÕJAJÄRGNE TAASSÜND. <i>E. Jaanvärk</i>	110
VIII. KOMBINAAT 1950-NDAIL AASTAIL. <i>E. Jaanvärk</i>	120
IX. TÄISKOORMUSEGA EDASI. <i>E. Jaanvärk</i>	130
Tehnika ja kogemused. (<i>O. Karma</i>)	130
Töövõistluses	137
X. NIHKED TÖÖTINGIMUSTES JA RATSIONALISEERIMISTE GEVUSES. <i>E. Jaanvärk</i>	146
XI. KOLLEKTIIVIST. <i>E. Jaanvärk</i>	155
Kaadriprobleemid	155
Ühiskondlike organisatsioonide töömailt	163
JUUBELITE AASTA. <i>E. Jaanvärk</i>	175

ОТ БУМАЖНОЙ МЕЛЬНИЦЫ К КОМБИНАТУ

История трехсотлетней деятельности
Таллинского целлюлозно-бумажного
комбината им. В. Кингисеппа

На эстонском языке

Оформление С. Лийберг

Издательство «Ээсти Раамат».

Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja E. Kasesalu
Kunstiline toimetaja L. Kruusmaa
Tehniline toimetaja H. Kruustee
Korrektorid A. Kiho ja E. Toots

Laduda antud 11. X 1968. Trükkida antud
16. XII 1968. Paber 60×90/16. Trükipoognaid
11,5 + kleebiseid 3,5. Arvestuspoognaid 14,03.
Trükiarv 1500 eks. Tellimise nr. 6202.
MB-10498. Trükikoda «Kommunist», Tallinn,
Pikk tn. 2. Trükipaber nr. 1 — Staicele Pa-
berivabrik — Läti NSV. Hind 85 kop. 1—6—4

85 KOP.

A

29693

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 01132778 2